

ERUDITIO
MORES
FUTURUM

FAKULTA HUMANITNÝCH VIED UNIVERZITY MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE

ČASOPIS O SÚČASNÝCH PROBLÉMOCH LINGVISTIKY,
LITERÁRNEJ VEDY, TRANSLATOLÓGIE A KULTUROLÓGIE

ROČ. 3, ČÍSLO 1, JÚN 2011

ISSN 1338-0583

Šéfredaktorka

Doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD. (kovacova3@gmail.com)

Zástupkyňa šéfredaktorky

PhDr. Anita Huťková, PhD. (anita.hutkova@umb.sk)

Tajomníčka

Mgr. Paulína Šlosárová (paulina.slosarova@gmail.com)

Technická redaktorka

Mgr. Katarína Dlhošová (katarina.dlhosova@umb.sk)

Členovia Redakčnej rady

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

PhDr. Mária Bieliková, PhD.

Mgr. Vladimír Biloveský, PhD.

doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

prof. PhDr. Andrej Červeňák, DrSc.

prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc.

PaedDr. Mária Hardošová, PhD.

doc. PhDr. Alojz Keníž, CSc.

doc. PhDr. Valerij Kupka, PhD.

prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

Dr. Gabriela Olchowa

prof. PhDr. Jozef Sipko, CSc.

prof. Larisa Sugay, DrSc.

prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

Recenzenti

prof. Larisa Sugay, DrSc.

prof. PhDr. František Alabán, CSc.

doc. PhDr. Ján Vilikovský, CSc.

PaedDr. Eva Čulenová, PhD.

Doc. PhDr. Marta Kováčová, PhD.

PhDr. Anita Huťková, PhD.

Doc. PhDr. Zuzana Bohušová, PhD.

Mgr. Eva Pivolusková

OBSAH

Eva Homolová	5
MOŽNOSTI VYUŽITIA MATERINSKÉHO JAZYKA A PREKLADU V CUDZOJAZYČNEJ EDUKÁCII	
Wolfgang Schulze	11
THE LAK LANGUAGE	
V. Н. Крылов	37
Д. П. ШЕСТАКОВ: КРИТИК-ФИЛОЛОГ В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА	
Оксана Кравченко	46
«ТЫ ЕСИ» КАК КОММУНИКАТИВНЫЙ ПРИНЦИП В ИНТЕРПРЕТАЦИИ ВЯЧ. ИВАНОВА И М. БАХТИНА	
Riccardo Moratto	54
COREFERENZA IN CINESE: UN APPROCCIO PRAGMATICOLISTICO ALL'ANALISI DELL'ANAFORA-LOGOFORA (Prima Parte)	
Martin Kubuš	79
PROBLEMATIKA PREKLADU SATIRICKÝCH FUNKČNÝCH MIEN A NÁZVOV V DIELE W. ALLENA	
Anita Huťková	91
TRANSLAČNÉ ÚKONY – LEXIKÁLNE VKLADANIE A VYNECHANIE VÝZNAMOV	
Katarína Mäsiarová	106
CHARAKTER A FUNKCIA OBRAZOV PRÍRODY V ROZPRÁVKACH M. J. SALTYSKOVA-ŠČEDRINA	
Hedviga Kubišová	115
POÉZIA SERGEJA JESENINA V PREKLADOCH ĽUBOMÍRA FELDEKA	
Janka Pálková	124
BEZ ZNALOSTI CUDZIEHO JAZYKA NIKDY NEMÔŽEŠ POROZUMIEŤ MLČANIU CUDZINCA	
Dagmar Veselá	133
VYMEDZENIE POJMOV VETA A VÝPOVEĎ V SLOVENSKEJ LINGVISTIKE	
Veronika Sliachanová	145
VPLYV PRAGMATICKO-KOMUNIKAČNÉHO OBRATU NA SMER JAZYKOVEDNÝCH VÝSKUMOV V SLOVENSKEJ JAZYKOVEDE	
Vladimír Patráš	155
КНИГА О ЯЗЫКОВЫХ КОНТАКТОХ А (АЖ) О ЗОДПОВЕДНОСТИ (РЕСЕНЗИА)	
Xénia Liashuk	158
ИНОВАЦИЯ НА ЗАКЛАДЕ ТРАДИЦИЙ (РЕСЕНЗИА)	
Anita Račáková	162
POĽSKÝ JAZYK A KULTÚRA (РЕСЕНЗИА)	
Eva Čulenová	164
MODERNÉ POHĽADY NA LITERÁRNU KOMPARIATIVIKU A PREKLAD (РЕСЕНЗИА)	

Petra Kelčíková	165
ZBORNÍK Z LITERÁRNOVEDNEJ KONFERENCIE PODOBY OUTSIDERSTVA V UMELECKEJ LITERATÚRE (RECENZIA)	
Наталья Николаевна Логвинова	168
ОРЕЛ И ОРЛОВСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРАЙ (КУЛЬТУРНО-СТРАНОВЕДЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В СЛОВАКИИ) (SPRÁVA)	
POKYNY PRE AUTOROV	179

MOŽNOSTI VYUŽITIA MATERINSKÉHO JAZYKA A PREKLADU V CUDZOJAZYČNEJ EDUKÁCI

Eva Homolová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
Eva.Homolová@umb.sk

Materinský jazyk a s ním úzko súvisiaci preklad z alebo do materinského jazyka stál v procese cudzojazyčnej edukácie vždy v centre pozornosti odborníkov, ale aj laickej verejnosti. Názor, že materinský jazyk sa má úplne vylúčiť z hodiny cudzieho jazyka a naopak, že materinský jazyk a preklad môže uľahčiť osvojovanie/učenie cieľového jazyka sa striedali v období nástupu každej novej metódy. Pri pohľade do histórie však musíme skonštatovať, že len gramaticko-prekladová metóda plne využívala potenciál materinského jazyka a prekladu, čo pochopiteľne súviselo s cieľom výučby cudzieho jazyka v tom období – a to bolo prekladanie z materinského a do materinského jazyka, čítanie literárnych diel a štúdium jazyka ako systému (Larsen-Freeman, 1986).

Až v polovici minulého storočia sa začal radikálne meniť postoj odborníkov k materinskému jazyku a pod vplyvom audio – orálnej metódy, ktorá vychádzala z behavioristickej teórie učenia, sa materinský jazyk dostal mimo procesu učenia a učenia sa cudzieho jazyka. Podstata jazykových cvičení spočívala v manipulácii s jazykom na úrovni vety avšak obyčajne bez kontextu. Chyby spôsobené negatívnym jazykovým transferom (vplyvom materinského jazyka) učiteľ okamžite odstraňoval pomocou „drilových“ cvičení, až sa daný jav zautomatizoval v správnej podobe. Kontrastívna analýza cieľového a materinského jazyka umožnila identifikovať okruh oblastí, ktoré spôsobovali učiacim sa problémy a hneď sa vhodným zásahom učiteľa eliminovali. Pochopiteľne, prekladové cvičenia sa v tomto procese nepoužívali aj preto, lebo učiteľ neovládal materinský jazyk svojich žiakov.

Aj ďalšie metódy, ktoré vznikali v 70. – 80. rokoch vytesnili materinský jazyk z cudzojazyčnej výučby. Bolo to aj pod vplyvom kognitívnej psychológie, ktorá vychádzala z predpokladu, že človek sa učí (osvojuje si) cudzí jazyk tak ako materinský jazyk. Do popredia sa dostáva vytváranie cudzojazyčného prostredia a používanie jazyka na komunikáciu. Hoci na báze kognitívizmu nevznikla žiadna „čistá“ metóda cudzojazyčnej edukácie, jeho princípy mali bezpochyby vplyv na plánovacie a realizačnú stránku jazykovej

výučby. Nemôžeme opomenúť generatívnu teóriu N. Chomského a jeho teóriu univerzálnej gramatiky, podľa ktorého sa táto vyvíja na princípoch materinského jazyka.

Owen (2003) zdôrazňuje aj tzv. *linguistic imperialism*, týkajúci sa, pochopiteľne, anglického jazyka, pretože prostredníctvom produkovania učebných materiálov, jazykových kurzov a vytvárania pracovných miest sa jazykové vzdelávanie stalo výnosným obchodným artiklom anglicky hovoriacich krajín, a preto materinský jazyk učiacich sa v tomto procese nemal žiadne opodstatnenie.

V 60. a 70. rokoch sa stretávame aj s pojmom *Interjazyk* (Lojová, 2004). Možno ho považovať jednak za produkt a aj za proces, podľa ktorého je učenie sa cudzieho jazyka tvorenie systému, v ktorom sa overujú hypotézy o cieľovom jazyku pod vplyvom poznatkov o materinskom a cudzom jazyku. V tomto období sa mnoho výskumov venovalo pozitívnemu transferu, keď rovnaké jazykové javy existujú v materinskom aj cieľovom jazyku.

Z hľadiska preferovanej vyučovacej metódy (prístupu) je možné súčasné obdobie nazvať obdobím komunikatívneho prístupu. Komunikatívny prístup sa stal na našich školách v cudzojazyčnej edukácii alfou a omegou výučby cudzieho jazyka. Inými slovami, učitelia sa hlásia k princípom komunikatívneho vyučovania, pretože učiť nekomunikatívne znamená učiť zle a nemoderne.

Komunikatívny prístup sa v odbornej literatúre najčastejšie charakterizuje prostredníctvom komunikatívnych kompetencií.

Scarcella – Oxford (1992, s. 75) ich uvádzajú takto:

- **Gramatická kompetencia** je schopnosť žiaka správne a presne používať jazykové prostriedky a produkovať gramaticky správne výpovede.
- **Sociolingvistická kompetencia** je schopnosť žiaka vybrať si takú lingvistickú formu, ktorá zodpovedá podmienkam komunikačného aktu.
- **Diskurzívna kompetencia** je schopnosť produkovať a interpretovať súvislý prehovor v ústnej a písomnej podobe, ktorý je relevantný v rámci daného kontextu.
- **Strategická kompetencia** je schopnosť prekonať nedostatky v jazykovej oblasti.

Otázka komunikatívnej kompetencie nás teda neustále núti rešpektovať kontext, v ktorom sa jazyk používa. Ani jednu z uvedených kompetencií nie je správne nadradzovať nad inú, pretože len rozvíjaním všetkých pripravíme žiaka schopného komunikovať adekvátne v danej situácii.

Ak sa bližšie pozrieme na uvedené kompetencie, tak bezpochyby práve gramatickú kompetenciu je možné rozvíjať aj pomocou prekladových úloh. Domnievame sa, že okrem toho, materinský jazyk môže zohrať pozitívnu úlohu aj pri rozvíjaní strategickej kompetencie.

Od 80. rokov komunikatívny prístup prešiel viacerými zmenami, ktoré sa týkali napríklad frekvencie párovej a skupinovej práce na úkor individuálnej práce a hlavne zmenou v názore na úlohu a miesto materinského jazyka a prekladu. Kým v jeho počiatkoch sa používanie materinského jazyka zaznávalo a odborníci zdôrazňovali výhradné používanie cieľového jazyka (Burt 1997, Krashen 1982), v neskoršom období, hlavne pod vplyvom učiteľov, ktorí učili angličtinu ako cudzí jazyk (English as a Foreign Language) v monolingválnych triedach, sa začalo poukazovať na niektoré výhody spojené s používaním materinského jazyka. Spomenieme aspoň niektoré:

- Vysvetlenie významu zložitých lingvistických jednotiek
- Prezentovanie gramatických štruktúr (napríklad porovnanie s materinským jazykom)
- Dávanie inštrukcií k učebným úlohám a ich následná kontrola
- Prekladové cvičenia ako spôsob precvičovania jazyka
- Výučba výslovnosti (porovnanie foném, inštrukcie k polohe rečových orgánov)
- Rozvoj receptívnych zručností (čítanie a počúvanie s porozumením)

Aj *Spoločný európsky referenčný rámec pre jazyky* (2006) pri prehodnotení členenia jazykových zručností a rozšírení produktívnych zručností na produkciu, interakciu a mediáciu (v ústnom aj písomnom prejave) berie do úvahy materinský jazyk a preklad/tlmočenie. Mediácia sa tu síce považuje za cieľovú zručnosť a preklad sa nechápe ako prostriedok rozvoja jazykovej kompetencie, ale aj tak to môžeme považovať za zmenu v pohľade na materinský jazyk a preklad.

Celkove však môžeme konštatovať, že dominancia jednej metódy ustupuje a do popredia sa dostáva prístup, ktorého podstatou je vybrať z metód, ktoré poznáme a ktoré sa v určitom období dostali do popredia záujmu odborníkov a laickej verejnosti to, čo prináša efektívitu a dobré výsledky v konkrétnej situácii v určitom spoločenskom prostredí. Inými slovami, vychádzajúc z podmienok tej ktorej spoločnosti, nie všetky zásady ktorejkoľvek metódy sú vždy platné a hlavne efektívne pre všetkých učiteľov a učiacich sa. Ku každej metóde či prístupu je potrebné pristupovať kriticky a aplikovať z nej len to, čo sa v danej situácii osvedčí. Tento istý princíp je možné uplatniť aj pri pohľade na preklad na hodine cudzieho jazyka.

Ako sme už spomenuli, prekladové učebné úlohy nemali v minulosti pevné miesto v cudzojazyčnej triede hlavne kvôli ich tradičnej forme, ktorá vychádzala z gramaticko-prekladovej metódy. V ostatnom období sa ich forma a obsah zmenili a majú svoje opodstatnenie v komunikatívnej výučbe, v centre ktorej je žiak. Odborníci zdôrazňujú (Owen, 2003, Burt 1997), že pozitívny a negatívny transfer má veľký význam pri osvojovaní si lexikálnych jednotiek v cieľovom jazyku pre všetky úrovne jazykovej kompetencie a pre rozličné vekové kategórie učiacich sa.

Dôvody, ktoré podporujú používanie prekladu pri výučbe cieľového jazyka môžeme stanoviť takto:

- Preklad umožňuje využitie autentického materiálu. Učiaci sa pracujú s textami, ktoré neboli vytvorené s pedagogickým zámerom, ale odrážajú reálny svet a autentické použitie jazyka. Aj týmto spôsobom je možné zvyšovať ich motiváciu a aktivizáciu. Práca s autentickým materiálom zároveň zvyšuje úroveň ich kultúrneho povedomia.
- Preklad môže byť interaktívny a môže podporiť komunikáciu v triede.
- Preklad umožňuje výučbu sústredenú na žiaka. Žiaci môžu sami navrhnúť texty, ktorým sa chcú venovať a spoločne precizovať významové rozdiely pri preklade a prípadne porovnávať s originálom.
- Preklad podporuje rozvoj žiakovej autonómie, pretože rozvíja určité stratégie učenia sa, žiaci objavujú vlastný štýl učenia sa, využívajú slovníky a iné elektronické médiá a získavajú zručnosti, ktoré môžu využiť neskôr v profesnom živote.
- Preklad vedie učiacich sa k tvorivej práci s jazykom.

Toto sú len niektoré z dôvodov, prečo má preklad svoje opodstatnenie v komunikatívnej triede.

Ďalej sa budeme podrobnejšie venovať prekladu v procese rozvoja čítania s porozumením. Ak by sme uvažovali nad tradičným využitím prekladu a čítania, tak by to bolo čítanie nahlas vety po vete a ich následné prekladanie do materinského jazyka. Štulajterová však zdôrazňuje, že *„to help learners achieve competence in English, it must be used sensibly, systematically and on a regular basis There is no point in merely handing out texts to the learners with the instruction Translate. Learners should not be required to translate without having been given practice in the skill“* (2008, s. 3).

Ako sme už zdôraznili, toto je prekonaný spôsob používania prekladu – hoci sa s ním ešte ojedinele v školskej praxi môžeme stretnúť.

Nás skôr zaujíma využitie iných učebných úloh a aktivít určených na kontrolu porozumenia čítaného textu. Okrem diskusie, debaty, rolovej hry, v ktorých žiaci využívajú obsah textu na vyjadrenie svojho názoru na problém nastolený v texte, sa často využívajú otázky, pravdivé/neppravdivé tvrdenia a sumarizovanie obsahu. Podľa nášho názoru, práve poslednú úlohu je možné uskutočniť aj v materinskom jazyku hlavne u tých učiacich sa, ktorí majú len základnú úroveň ovládania jazyka.

Preklad ako po-textová úloha umožňuje žiakom sústrediť sa buď na hlavné myšlienky alebo špecifické detaily v texte, prípadne na oba aspekty. Zároveň núti žiaka čítať pozorne na úrovni slova, vety a odsekov. Kontrolu porozumenia textu pomocou prekladu je možné organizovať ako párovú a skupinovú prácu. Tak sa preklad stáva užitočnou spätnou väzbou pre učiteľa, pretože odhaľuje nedostatky v porozumení textu. Vhodným výberom textov na preklad sa žiaci oboznámia aj s odlišnosťami jednotlivých štýlov.

Ako sme už spomenuli, otázky sú frekventovaným spôsobom používaným na kontrolu porozumenie textu. Zvyčajne sú to tzv. *true/false questions* (Doff, 1992) alebo alternatívne otázky, ktoré umožňujú okrem vyjadrenia skutočného porozumenia žiakovi aj „hádať“. Komplexnejšie otázky, prípadne zhrnutie obsahu článku písomne v cieľovom jazyku, môžu viesť k tomu, že hoci žiak textu porozumel, v rovine ústnej alebo písomnej produkcie má problémy – nevie sa presne a správne vyjadriť v cudzom jazyku napríklad odpovedať na komplexnejšiu otázku alebo zostaviť krátky obsah článku v cieľovom jazyku. Ústna alebo písomná produkcia (kontrola porozumenia) v materinskom jazyku umožňuje učiteľovi dostať kvalitnú spätnú väzbu na to, čo žiaci správne/nesprávne pochopili a ktoré oblasti (slovná zásoba, gramatika, organizácia textu, atď.) je potrebné viac precvičovať. Mnohí odborníci (Owen 2003, Doff 1992) zdôrazňujú význam prekladu aj pri testovaní čítania s porozumením.

Pochopiteľne, naším zámerom nie je preceňovať význam prekladu a zdôrazňovať jeho jedinečnosť ako úlohy na kontrolu porozumenia prečítaného textu. Spektrum úloh, ktoré učiteľ používa pri práci s textom by mal byť čo najširší, učiteľ by mal variovať druhy úloh v závislosti od typu textu, veku a jazykovej úrovne učiacich sa. Nakoľko materinský jazyk nie je možné oddeliť od výučby cudzieho jazyka a mnohí používatelia „si v duchu“ prekladajú, čo povedia či napíšu, považujeme za metodicky správne, používať ho na hodine.

Ako zdôrazňuje Owen (2003) „*recent research in pragmatics suggests that greater awareness of L1 helps in the more effective communicative use of L2. Translation is a means by which both languages can be assessed. Rather than being seen as an obstacle to real language use, translation might more effectively be viewed as a way of fine-tuning the language to be used in given situations and conditions.*“

Vhodným začlenením prekladových cvičení do plánu hodín, môže učiteľ zvýšiť efektivitu učebného procesu, motivovať a aktivizovať žiakov a vytvoriť bezstresové prostredie. Materinský jazyk a preklad má svoje opodstatnenie v cudzojazyčnej edukácii.

Literatúra

BURT, M.: *Remarks on creativity in language acquisition*. In: Viewpoints on English as a second language. New York : Regents, 1997.

Spoločný európsky referenčný rámec. Bratislava : ŠPÚ, 2006.

DOFF, A.: *Teach English*. Cambridge : CUP, 1992.

SCARCELLA, R. – OXFORD, R.: *The Tapestry of Language Learning*. Boston : Heinle Publishers, 1992, 288 pp.

LOJOVÁ, G.: *Teória a prax vyučovania gramatiky*. Bratislava : Lingos, 2004.

KRASHEN, S. D.: *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford : Pergamon, 1982.

LARSEN-FREEMAN, D. *Techniques and principles in language teaching*. Oxford : OUP, 1986.

OWEN, D.: *Where's the Treason in Translation?* In: Humanising Language Teaching Magazine, 2003. <http://www.hltmag.co.uk>

ŠTULAJTEROVÁ, A.: *The Place of Translation in English Language Teaching*. In: Humanising Language Teaching Magazine, 10, 6/2008, ISSN 1755-9715. <http://www.hltmag.co.uk>

Summary

The aim of the article is to outline the role and place of mother tongue and translation in communicative language teaching. The author suggests possible uses of mother tongue in teaching foreign languages such as presenting and practising language, giving and checking instructions and eliciting vocabulary. Further the author considers translation as a method that can be successfully used in teaching reading comprehension for checking understanding of texts. In general the translation should not be viewed as an obstacle to real language use but should be accepted as a language teaching tool that has the potential to help our learners become more effective users of English and successful communicators.

Wolfgang Schulze
 IATS, LMU Munich; Faculty of Humanities, Matej Bel University Banská Bystrica
 W.Schulze@lrz.uni-muenchen.de

Note: This overview does **not** represent a full coverage of Lak. The reader should at any rate refer to the bibliography given at the end of this presentation. The sections on morphosyntax and syntax conform to what can be called the ‘typological format’ as used in standard functional descriptions of language. Also note that a number of Lak grammatical categories are a matter of dispute. The view taken in this presentation does not necessarily reflect the opinion of others doing research on Lak! All possible errors are mine!
 Comments, suggestions, and corrections please mail to W.Schulze@lrz.uni-muenchen.de

Contents:

- [1. General Information](#)
- [2. Phonology and writing system](#)
- [3. Morphosyntax](#)
- [4. Syntax](#)
- [5. Lexicon](#)
- [6. Sample text with interlinear glosses](#)
- [7. Some statistics \(phonetics and grammar\)](#)
- [8. Some references](#)
- [Some links](#)

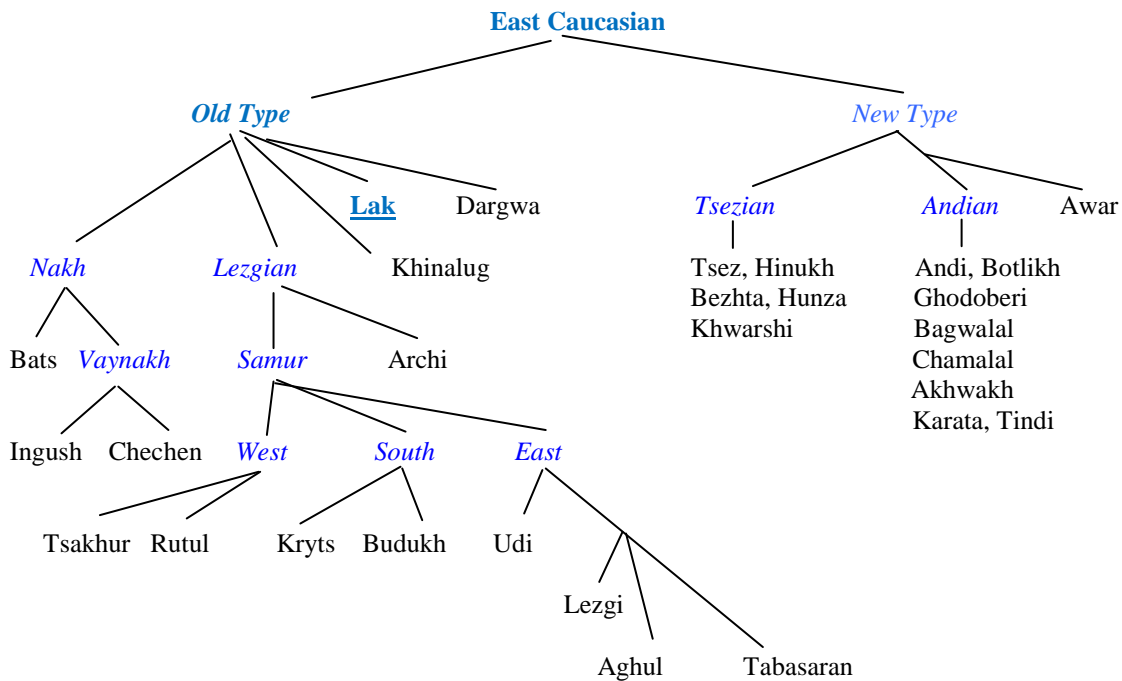
1. General Information

Name: *lak:u maz* (лакку маз)

Genetic affiliation:

East Caucasian, ‘old Type’ (see <http://www.lrz-muenchen.de/~wschulze/kaukhist.pdf>), separate branch.

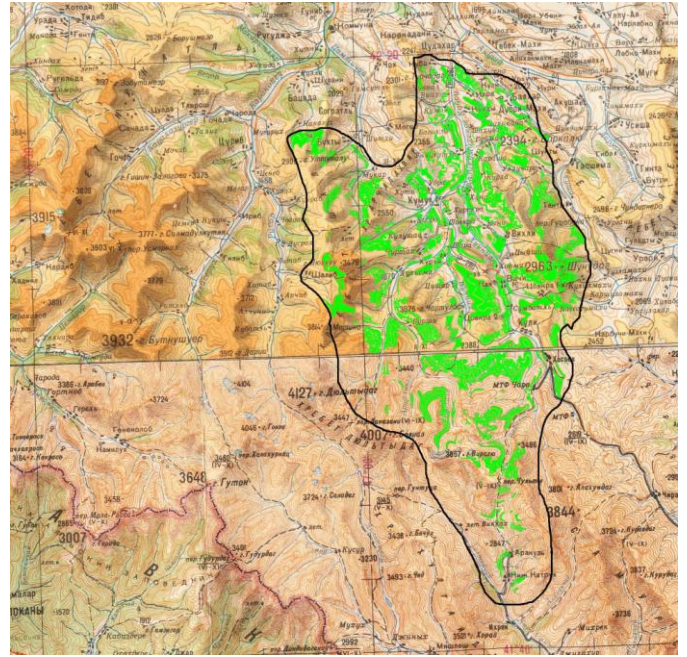
Closer relationship: Dargi, important isoglosses with Nakh (Chechen, Ingush, Bats)

Number of speakers: ~ 90.000 – 100.000

Written language: Yes (Cyrillic-based alphabet, see below)

Location: Central Dagestan:

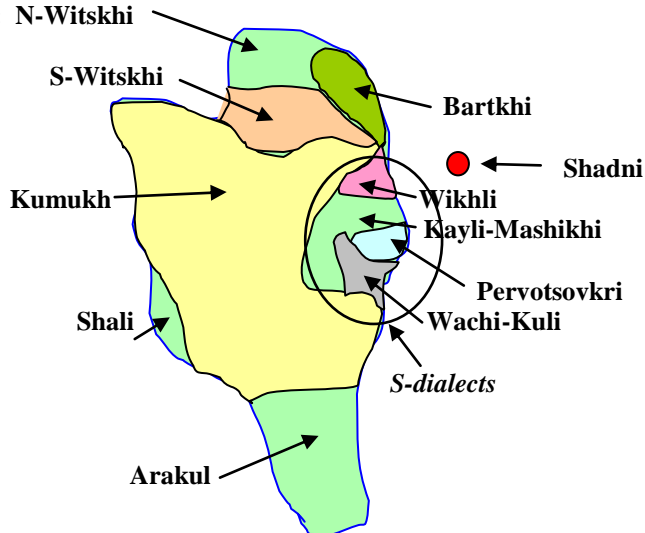
Towns and villages (in Lak orthography, incomplete list!):

Lakskij Rayon: Къуба, Чара, Ккуркли, Кума, Кlundы, Хъараша, Унчукотль, Гъумучи, Хъуна, Хъури, Кубра, Ури, Шовкра, Щара, Хурхи, Клулушац, Хулиσμα, Бурши,

Kkul Rayon: Къани, Вихъли, Ккули, Хайхи, Цъйши, Ваччи, Кая, Сумбатль, Щушар, Цшовкра-2, Хосрех, Цшовкра-1

Others: Аракул, Новолакрей, Тухчар, Гамиях, Новочуртах, Дучи, Ахар, Новокули, Новолакское, Чапаево, Анжи, Каспийск, Щурагъ, Москва...

Dialects: N-Witskhi

Grouping:

Sh-dialects

Arakul, Bartkhi, Shadni, Kumukh, Witskhi, Shali

S-dialects

Wikhli, Pervotsovskri, Kayali-Mashiki; Wachi-Kuli

Earlier writing traditions: Arabic (until 1928), Latin (until 1938)

Early sources:

* Translation of the Muḥammad Eulogy *al-burda* (by al-Buṣṭī) ~ 1700.

* Medical book, translation of the *Tuxfat al-mu'minīn* (al-Djeilemi) (1734), preseved as a copy by Khadži-Ali from Khanar (1774).

* Lak version of the Derbend-Name (by Mirza Khaydar, called Verizov) ~ 1800.

2. Phonology / Writing System

1. Consonants

Transcription / 'Caucasianists' Style'

	Stops				Affricates				Spirants			Nasals	Approximants
	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gem		
Bilabial	b	p	pʰ	p:								m	w
Dento-Alveolar	d	t	tʰ	t:		c	cʰ	c:	z	s	s:	n	r / l
Palatal						č	čʰ	č:	ž	š	š:		
Labio-Palatal						čʷ	čʷʰ	čʷ:	žʷ	šʷ	šʷ:		
Velar	g	k	kʰ	k:						χ	χ:		y
Labio-Velar	gʷ	kʷ	kʷʰ	kʷ:						χʷ	χʷ:		
Uvular		q	qʰ	q:					ǰ	x	x:		
Labio-Uvular		qʷ	qʷʰ	qʷ:					ǰʷ	xʷ	xʷ:		
Pharyngeal										ħ			
Laryngeal										h			

Transcription / IPA

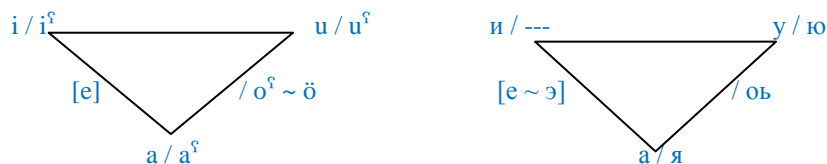
	Stops				Affricates				Spirants			Nasals	Approximants
	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gem		
Bilabial	b	p	pʰ	p:								m	w ~ β
Dento-Alveolar	d	t	tʰ	t:		ts	tsʰ	ts:	z	s	s:	n	r / l
Palatal						tʃ	tʃʰ	tʃ:	ʒ	ʃ	ʃ:		
Labio-Palatal						tʃʷ	tʃʷʰ	tʃʷ:	ʒʷ	ʃʷ	ʃʷ:		
Velar	g	k	kʰ	k:						x	x:		j
Labio-Velar	gʷ	kʷ	kʷʰ	kʷ:						xʷ	xʷ:		
Uvular		q	qʰ	q:					ʁ	χ	χ:		
Labio-Uvular		qʷ	qʷʰ	qʷ:					ʁʷ	χʷ	χʷ:		
Pharyngeal										ħ			
Laryngeal			ʕ							h			

Writing System

	Stops				Affricates				Spirants			Nasals	Approximants
	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gl	Gem	Vd	Vl	Gem		
Bilabial	ḅ	n	nl	nn								м	в
Dento-Alveolar	ḁ	m	ml	mm		ц	цl	цц	з	с	сс	н	р / л
Palatal						ч	чl	чч	ж	ш	ш		
Labio-Palatal						чв	чlчlв	ччв	жв	шв	шв		
Velar	г	к	kl	kk						хб	хбхб		й
Labio-Velar	гв	кв	klв	kkв						хбв	хбхбв		
Uvular		хб	кб	кб					гб	х	хх		

Labio-Uvular		хъб	кв/	къкъб					зъб	хб	ххб		
Pharyngeal										х/			
Laryngeal			ь							зб			

2. Vowels

Cumulation: Consonants in Caucasian languages

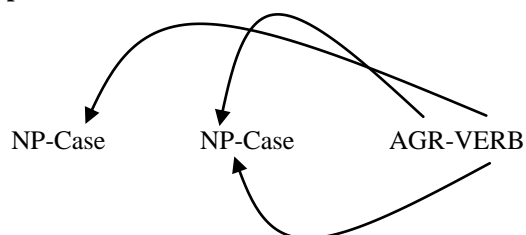
	Stops					Affricates					Spirants				N.	Ap.
	Vd	Vl	Gl	Gem	Gem/Gl	Vd	Vl	Gl	Gem	Gem/Gl	Vd	Vl	Gl	Gem		
Bilabial	b	p	p'	p:							v	f	f'	f:	m	w ~ β
Dento-Alveolar	d	t	t'	t:	t:'	dz	ts	ts'	ts:	ts:'	z	s	s'	s:	n	r / l
Dento-Labial	d ^w	t ^w	t ^w '	t: ^w	t: ^w '	dz ^w	ts ^w	ts ^w '	ts: ^w	ts: ^w '	z ^w	s ^w	s ^w '	s: ^w		
Alveo-Palatal						dʒ	tʃ	tʃ'			ʒ	ʃ	ʃ'			
Labio-AlvPal						dʒ ^w	tʃ ^w	tʃ ^w '			ʒ ^w	ʃ ^w	ʃ ^w '			
Palatal						dʒ	tʃ	tʃ'	tʃ:	tʃ:'	ʒ	ʃ	ʃ'	ʃ:		
Labio-Palatal						dʒ ^w	tʃ ^w	tʃ ^w '	tʃ: ^w	tʃ: ^w '	ʒ ^w	ʃ ^w	ʃ ^w '	ʃ: ^w		
Lateral							ɬ	ɬ'	ɬ:	ɬ:'		ɮ	ɮ'	ɮ:		
Labio-Lateral							ɬ ^w	ɬ ^w '	ɬ: ^w	ɬ: ^w '		ɮ ^w	ɮ ^w '	ɮ: ^w		
Velar	g	k	k'	k:	k:'						ɣ	x		x:		j
Labio-Velar	g ^w	k ^w	k ^w '	k: ^w	k: ^w '						ɣ ^w	x ^w		x: ^w		
Uvular	ɢ	q	q'	q:	q:'						ʁ	χ		χ:		
Labio-Uvular		q ^w	q ^w '	q: ^w	q: ^w '						ʁ ^w	χ ^w		χ: ^w		
Pharyngeal											ʕ	ħ				
Labio-Pharyng.											ʕ ^w	ħ ^w				
Laryngeal			ʕ									h				

Black: Lak, **Blue/Green:** + other ECL, **Blue:** + specifics of WCL

2. Morphosyntax

2.1 Head- and Dependent Marking: Mixed

Basic type:

2.2 Case marking on nouns:

	SG	PL
ABS	BF	BF + PL
OBL	BF + SA:SG + CASE	BF + SA:PL + CASE

BF = Base Form, ABS = Absolutive ($\emptyset$), OBL = Oblique cases
SA = Stem Augment (lexical-based, in parts classifying)

Case forms

Absolutive	- $\emptyset$
Genitive~Ergative(~Instrumental)	-l
Dative	-n
General Ablative	-š:a
Comitative	-š:al
Instrumental, Causal	-ynu
Comparative	-yar
Possessive/Adessive	-(a)χ̂
General Allative	-χ̂:un
Circumessive	-xlu

Case/Series of Locatives

	CASE	SERIES	IN	ON	BEHIND	BELOW	AT	AT (emph.)
			IN	SUPER	POST	SUB	AD	AD ₂
ESSIVE	Exact	- $\emptyset$	-wu-	-y-	-x(u)-	-lu-	-č'a-	-c'(u)-
	Region	-x	-wux	-yx	-xux	-lux	---	-c'ux
LATIVES	AB-	-a(tu)	-wa(tu)	-ya(tu)	-xa(tu)	-la(tu)	-č'a(tu)	-c'a(tu)
	DIR-	-n-CL-ay	-wun-CL-ay	-yn-CL-ay	-xun-CL-ay	-lun-CL-ay	-č'an-CL-ay	-c'un-CL-ay
	AD-	-n	-wun	-yn	-xun	-lun	-č'an	-c'un

[Note: The functional description varies from author to author]

2.3 Noun Classes: Basically covert (no marking on nouns, but on dependent constituents)

Historically four classes, based on the distribution SG/PL:

	Original System		Lak		
	SG	PL	SG	PL	
I	*w-	*b-	$\emptyset$ -, -w-, -u- (-b-)	b-	
II	*r-	*b-	d-, -r-, -n-, -l-	b-	
III	*b-	*d-	b-, -w-, -m-, -p:-	b-	
IV	*d-	*d-	d-, -r-, -n-, -l-	d-	
V			b-, -w-, -m-, -p:-	d-	(only q:at:a 'house')

Competing classifications

	SA with Deixis	Definite Attributive Marker
I	-na-	-ma
II	-ni-	-mur
III	-ni-	-mur
IV	-ni-	-mur
PL	-ni	-mi

Semantic classes (Kumukh Type)

- I Male human beings
- II Historically: Female human beings, now only for older women
- III Historically: Radial category, including referents that are positive/relevant for Lak society
- IV Historically: Radial category, including referents that are less positive/relevant for Lak society

Classes III and IV now have a mixed character. III also includes children and younger women.

2.4 Qualitative Attributes (no case marking) (= referential forms):

	General		Specific	
	SG	PL	SG	PL
I	<i>-s:a</i>		<i>-ma</i>	<i>-mi</i>
II			<i>-mur</i>	
III			<i>-mur</i>	
IV			<i>-mur</i>	

2.5 Pronouns

2.5.1 Personal Pronouns (no ergative case; S=A;O)

	SG		PL	
	ABS	OBL	ABS	OBL
1	<i>na</i>	<i>t:u-</i>	<i>žu</i>	<i>žu-</i>
2	<i>ina</i>	<i>wi-</i>	<i>zu</i>	<i>zu-</i>

INCL	S, A	O, IO, LOC
EXCL	you + I <i>etc.</i>	we-EMPH + <i>k'iyagu</i> ('both')
	we-EMPH + <i>cināw</i> ('all')	we-EMPH + <i>cināw</i> ('all')

Third Person = Deixis / *ga* and *tā* represent the preferred anaphora

2.5.2 Deixis

	Referential	Verbal
As such	DX+SA-	DX+SA + COP
Qualifying	DX	DX:ADV

Subcategorization:

	Kumukh	Bartkhi	Arakul
π prox	<i>wa</i>	<i>a</i>	<i>wa</i>
π med	<i>mu</i>	<i>mu</i>	<i>muw</i>
π dist→	<i>tā</i>	<i>tā</i>	<i>hawa</i>
π dist↑	<i>k'(")a</i>	<i>k'a</i>	<i>ho</i>
π dist↓	<i>g(")a</i>	<i>g(")a</i>	<i>ho</i>

	Early Lak DPs	Adverbs
π prox	* <i>wa</i>	<i>ši-k:u</i>
π med	* <i>mu</i>	<i>mi-k:u</i>
π dist→	* <i>ta:</i>	<i>ti-k:u</i>
π dist↑	* <i>k'(")a</i>	<i>k'i-k:u</i>
π dist↓	* <i>g(")a</i>	<i>g'i-k:u</i>

Inflection:	I	II-IV	I-II PL	III-IV
ABS	$\emptyset$	$\emptyset$	-y	-y
OBL	- <i>na-</i>	- <i>ni-</i>	- <i>nna-</i>	- <i>nnu-</i>

2.5.3 Reflexives/Emphatics

	I	II	III	IV
1sg	<i>na-wa</i>	<i>na-ra</i>	<i>na-wa</i>	---
2sg	<i>ina-wa</i>	<i>ina-ra</i>	<i>ina-wa</i>	---
3sg ABS	<i>cu-(wa)</i>	<i>cu(-rda)</i>	<i>cu(-p:a)</i>	<i>cu-ra</i>
3sg OBL	<i>ca-C((m)-a)</i>	<i>ci-C(-a)</i>	<i>ci-C-(C'/ra)</i>	<i>ci-C-(C'/ra)</i>
1pl	<i>žu-wa</i>	<i>žu-wa</i>	<i>žu-wa</i>	----
2pl	<i>zu-wa</i>	<i>zu-wa</i>	<i>zu-wa</i>	----

3pl ABS   *ciw(p:a)*   *ciw(p:a)*   *ciw(p:a)*   *ciw/rda*
 3pl OBL   *ca-C(-(m)a)*   *ca-C(-(m)a)*   *ca-C(-(m)a)*   *ca-C(-C'/ra)*
 [C = Case; C' = assimilated to consonant of case morpheme]

Nominal reflexive ('self'): *lažin*

na lažin šüš-l-ay Ø-u-ra
 I:ABS person(=REFL) wash-DUR-PRES I-COP-1SG
 'I (a man) wash myself.'

na lažin šüš-l-ay b-u-ra
 I:ABS person(=REFL) wash-DUR-PRES III-COP-1SG
 'I (a woman) wash myself.'

t:un na-wa dahan-t:u-wu k:a-w-k:-un-na
 I:DAT I-EMPH:I mirror-SA-IN:ESS see-I-\$-PAST-1SG
 'I saw myself in the mirror.'

2.5.4 Interrogative Pronouns

	ABS	OBL	
,who'	<i>cu</i>	<i>š:i-</i>	
,what'	<i>ci</i>	<i>s:a-</i>	
,which'		<i>cukuns:a / cukun-ma/-mur/-mi</i>	[lit.: Who [is said]...]
,who'		<i>cu-ma/-mur/-mi</i>	
,how many/much'		<i>cimi ~ ciks:a</i>	
,how'		<i>cukun</i>	
,why'		<i>ciwan</i>	[lit. <i>ci-w-a-n</i> what-III-do-inf]
'where?'		<i>č'w</i>	
'where to?'		<i>čun</i>	
'where from?'		<i>č'a</i>	

2.5.5 Indefinite pronouns

I	II	III	IV	PL
		<i>ciriw</i>		
		<i>cuyaw</i>		
		<i>cis:ariw</i>		
<i>cu-unugu</i>	---	<i>cu-bun(u)gu</i>	<i>ci-dunugu</i>	<i>ca-bunugu</i>

2.5.6 Negative pronouns

Interrogative + *-č'aw ~ -k'uy*

2.6 Numerals

2.6.1 Cardinals

		I	II	III	IV
1	<i>ca</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
2	<i>k'i</i>	<i>-ya</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
3	<i>šan</i>	<i>-a (-n- > m-)</i>	<i>-na</i>	<i>-ma</i>	<i>-na</i>
4	<i>muq'</i>	<i>-a</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
5	<i>x:u^ɕ</i>	<i>-ya</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
6	<i>ra^ɕ</i>	<i>-a</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
7	<i>arul</i>	<i>-a</i>	<i>-la</i>	<i>-wa</i>	<i>-la</i>
8	<i>ma^ɕ</i>	<i>-a</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
9	<i>urč'</i>	<i>-a</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>
10	<i>ac'</i>	<i>-a</i>	<i>-ra</i>	<i>-wa</i>	<i>-ra</i>

- 11-19 *ac'-niya* NUM [ac'-n-ya = 10 + SA-SUPER:ABL]
 21-29 *q:u-niya* NUM
 30-39 *zuwal-liy* NUM
 40 *muq'-c'al...*
 50 *x:u c'al...*
 60 *ra xc'al...*
 70 *arule'al...*
 80 *ma yc'al...*
 90 *urč'c'al...*
 100 *t:urš*

Nominalized: ABS NUM + CL (*-wa/*-ra/*-ba/*-da)
 OBL NUM + SA [+masc/-masc] + Case

2.6.2 Ordinals

NUM + *-l-čin-* + *-s:a, -ma, -mur, -mi* [Group]
 NUM + *-l-ku* [Individuals]

2.6.3 Multiplicatives

NUM + *-lla* (V₁), *-illa* (C₁)

2.6.4 Grouping

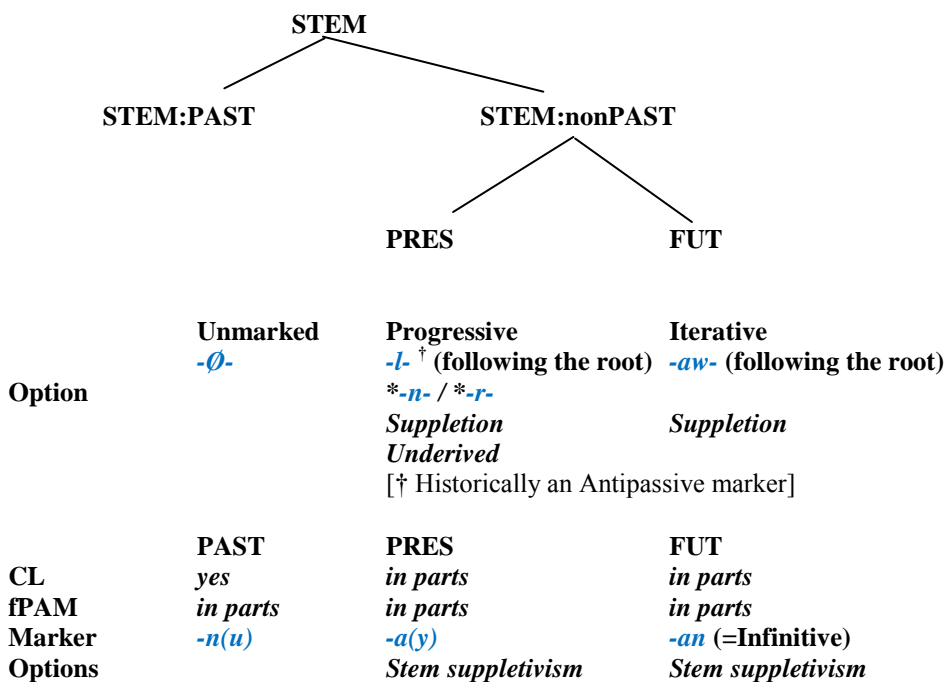
NUM+ NUM: *k'i-k'i-wa* (III) ,by two') etc.

2.7 Verb

2.7.1 Basic characteristics

- * TAM: Tripartite system: PAST vs. PRES vs. FUT (gerund~participle-/infinitive-based)
- * Strong tendency towards analytic TAM constructions
- * Class agreement
- * Hierarchic person agreement marking (floating personal agreement markers (fPAM))
- * Prefixing (class and (older) preverbs) – suffixing (TAM) – cliticizing (fPAM)
- * Aspect/aktionsart opposition via stem formation
- * (Historically): Transitive/Intransitive distinction via thematic vowels (*-a-/*-i- vs. *-u-)

2.7.2 Basic pattern of synthetic TAM-forms

Example *čič-* ,to write'

PAST	<i>či-CL-ču-nu</i>	<i>či-CL-č-lu-nu</i>	<i>či-CL-č-awu-nu</i>
PRES	<i>čič-ay</i>	<i>čič-l-ay</i>	<i>čič-aw-ay</i>
FUT	<i>čič-an-</i>	<i>čič-l-an-</i>	<i>čič-aw-an-</i>

<i>-nu</i>	>	past forms
<i>-ay</i>	>	present, past, conditional, potential, imperative
<i>-Vn</i> (infinitive base)	>	future, optative, conditional

Undersived progressive stems (examples):

č:van 'want'
t'un 'say'
x:an 'seem'
zun 'work'

Some verbs lack a non-progressive:

š:aran 'boil'
šanan 'sleep'
zanan 'walk'

Placement of *-l-*marker (durative, progressive):

1. Historically (C)VC-roots: (C₁)VC₂-*la*-C₂-

<i>CL-it-</i>	>	<i>CL-it-la-t-</i>	'let'
<i>las-</i>	>	<i>las-la-s-</i>	'take'
<i>bus-</i>	>	<i>bus-la-s-</i>	'say'

2. Historically C-roots: C-l(a)-

<i>č-ič-</i>	>	<i>či-č-la-</i>	'write'
--------------	---	-----------------	---------

Opposition Confirmative vs. Inferential/Dubitative (*-k:ar-*):

na čič-ay-s:a-ra čağar (Conf. Present, non-progressive)
 I:ABS write-PRES-ASS-SAP:SG letter:ABS
 'I do write a letter'

na či-č-ay u-nu-k:ar čağar (Past)
 I:ABS write-PRES I:be:PRES-DUB letter:ABS
 'Apparently, I write a letter.'

'Apparential' (,it seems to X): Construction based: Participle (*-s:a*) + *x:ay CL-u-fPAM*

na duš čağar čič-l-ay b-u-s:a x:-ay u-ra
 I:ABS girl letter write-DUR-PRES III-be:PRES-PART seem-PRES I:be:PRES-SAP:SG
 ',it seems to me that the girl is writing a letter.'

2.7.3 TAM-Forms (TV = Thematic vowel)

BASE	TAM-Frame	Form	Type of fPAM	
Ger.Pres	PRES. STEM	-TV-y (here: TV= -a)		
	Plein Present	<i>-a</i>	1.,2.Sg	<i>-ra</i>
		<i>-a</i>	1.,2.pl.	<i>-ru</i>

		<i>-ay</i>	3.	<i>-Ø</i>	
Durative Present		<i>-ay CL-u-</i>	1.,2.Sg	<i>-ra</i>	
		<i>-ay CL-u-</i>	1.,2.Pl	<i>-ru</i>	
		<i>-ay CL-u-</i>	3.	<i>-r</i>	
Durative Past		<i>-away</i>	1.,2.	<i>-w</i>	
		<i>-away</i>	3.	<i>-Ø</i>	
Perfect Categorical		<i>-a</i>	1Sg.	<i>-w</i>	
		<i>-a</i>	1Pl.	<i>-rdu</i>	
Conditional Present		<i>-awiya</i>	1. Sg/Pl	<i>-w</i>	
Potential		<i>-aw</i>	1.,2. Sg	<i>-a</i>	
		<i>-aw</i>	1.,2. Pl	<i>-u</i>	
		<i>-aw</i>	3.	<i>-i</i>	
Assertive Present		<i>-ays:a</i>	1.,2.Sg	<i>-ra</i>	
		<i>-ays:a</i>	1.,2. Pl	<i>-ru</i>	
		<i>-ays:a-</i>	3.	<i>-r</i>	
Assertive Past		<i>-ays:iya</i>	1.,2. Sg/Pl	<i>-w</i>	
		<i>-ays:iya</i>	3.	<i>-Ø</i>	
Gerund Present		<i>-ay</i>			
Gerund Present Durative		<i>-ayn-CL-a</i>			
Gerund Locative		<i>-ayniy</i>			
Gerund Time (parallel)		<i>-ayni</i>			
Gerund Time (post)		<i>-ay(niy)kun</i>			
Gerund Modal		<i>-aywaĕur</i>			
Gerund Conditional		<i>-ayniya</i>			
Gerund Conditional Assertive		<i>-ays:aniya</i>			
Gerund Conditional Present		<i>-arĕa(n)</i>			
Participle Present		<i>-ays:a</i>			
Participle Present Durative		<i>-ayn-CL-as:a</i>			
Ger.Past	PAST STAMM	TV -u- + -nu // CL			
	Past	<i>-na</i>	1.,2. Sg/Pl	<i>-w</i>	
		<i>-na</i>	3.	<i>-Ø</i>	
	Past Archaic	<i>-u</i>	1.,2. Sg	<i>-ra</i>	
		<i>-u</i>	1.,2. Pl	<i>-ru</i>	
		<i>-u</i>	3.	<i>-ri</i>	
	Aorist (Preterite)	<i>-n-</i>	1.,2. Sg	<i>-na</i>	
		<i>-n-</i>	1.,2. Pl	<i>-nu</i>	
		<i>-n-</i>	3.	<i>-ni</i>	
	Past Assertive	<i>-s:a</i>	1.,2. Sg	<i>-ra</i>	
		<i>-s:a</i>	1.,2. Pl	<i>-ru</i>	
		<i>-s:a</i>	3.	<i>-r</i>	
	Pluperfect	<i>-s:iya</i>	1.,2. Sg/Pl	<i>-w</i>	
		<i>-s:iya</i>	3.	<i>-Ø</i>	
	Gerund Past Durative	<i>-n-CL-a</i>			
	Gerund Past Locative	<i>-niy</i>			
	Gerund Past Time (parallel)	<i>-ni</i>			
	Gerund Past Time (post)	<i>-kun</i>			
	Gerund Past Modal	<i>-naĕur</i>			
	Gerund Past Conditional	<i>-niya</i>			
	Gerund Past Conditional Assertive	<i>-s:aniya</i>			
	Participle Past	<i>-s:a</i>			
	Infinitiv	Infinitive	<i>-Vn</i>		
		Future Categorical	<i>-Vn</i>	1.Sg	<i>-na</i>
			<i>-Vn</i>	1.Pl	<i>-nu</i>
		Optative	<i>-Vn-nu</i>	1.Pl	<i>-ĕa</i>
			<i>-Vn-na</i>	1. Sg, 2.,3. Pl	<i>-w</i>
Future Assertive		<i>-Vn-s:a</i>	1.,2. Sg	<i>-ra</i>	
		<i>-Vn-s:a</i>	1.,2. Pl	<i>-ru</i>	
		<i>-Vn-s:a</i>	3.	<i>-r</i>	
Future Conditional		<i>-Vn-s:iya</i>	1.,2. Sg/Pl	<i>-w</i>	

		<i>-Vn-s:iya</i>	3.	<i>-∅</i>
Intentional		<i>-Vn-t'is:a</i>	1.,2. Sg	<i>-ra</i>
		<i>-Vn-t'is:a</i>	1.,2. Pl	<i>-ru</i>
		<i>-Vn-t'is:a</i>	3.	<i>-r</i>
Gerund Future		<i>-Vn-nu</i>		
Gerund Future Durative		<i>-Vn-CL-a</i>		
Gerund Future Intentional		<i>-Vn-t'iy</i>		
Gerund Future Intentional Durative		<i>-Vn-t'in-CL-a</i>		
Gerund Future Time (parallel)		<i>-Vn-in</i>		
Gerund Future Time (ante)		<i>-Vn-c'a</i>		
Gerund Future Conditional		<i>-Vn-t'iniya</i>		
Gerund Future Conditional Assertive		<i>-Vn-t'is:aniya</i>		
Participle Future		<i>-Vn-(nu)-s:a</i>		
Participle Future Durative		<i>-Vn-CL-s:a</i>		
Participle Future Intentional		<i>-Vn-t'is:a</i>		
Participle Future Intentional Durative		<i>-Vn-t'in-CL-s:a</i>		

Imperative

Transitive: *-a* or *-i*

Intransitive: *-u*

E.g.

<i>busan</i>	IMP <i>bus-i</i>	'say'
<i>lasun</i>	IMP <i>las-i</i>	'take'
<i>bačín</i>	IMP <i>bač-u</i>	'go'
<i>lač'un</i>	IMP <i>lač'-u</i>	'fix oneself'

Note: Durative > Intransitive

<i>buslan</i>	IMP <i>bus-la-s-u</i>	'say:DUR'
<i>laslan</i>	IMP <i>las-la-s-u</i>	'take:DUR'

Imperative Stem: 2sg   2pl   Hortative (3sg/pl)
-∅   *-(ya)ra*   *-ča*

Prohibitive: *ma-* + *-ara*   *-ari*

Position of *-ma-*:   Prefixing (e.g. *ma-čič-ari* 'do not write (pl)!') or endoclititic (e.g. *čiči-ma-č-ari*)

Interrogative (polar questions): *-w* (e.g. *ina u-w-k'(u)-ra-w?* 'did you (sg.) come?'
ta uč'-ay-wa-w 'does (s)he come?')

Negation: *q:a-*

Position of *q:a-*:   Prefixing (e.g. *q:a-b-i-w-k'u-nu* 'it wasn't')
Endoclititic (e.g. *čiči-q:a-ču-nu b-u-r* 'has not written')

2.7.4 Light verbs/Auxiliaries used to derive analytic TAM forms and diathesis:

1. CL-*u-* (pres) - CL-*i-* (past) / Negative copula: *-q:a-*

e.g.   *čiči-w-ču-nu*   *b-u-r*
write-III-\$.:PAST-PAST   III-be:PRES-nSAP
'has written.'

čiči-w-ču-nu   *b-i-ya*
write-III-\$.:PAST-PAST   III-be:PAST
'had written.'

2. CL-*a-* (pres) - CL-*u-* (past)   >   Causatives

3. CL-*i-*CL-*k'-* 'become'   >   Inchoative

4. *x̂un* ~ *ša-* (durative *qanan*, iterative *šawan*) > Anticausative

5. *uč'in* (past *ku-*) 'say' > Factitive

2.7.5 Class marking (S, A, or O):

1. Historically basic verb stems:

- a. CV(C)- > Ø-
- b. VC- > CL-VC

2. Historically derived verb stems (old preverbs or reduplication):

- a. CVC- > CV-CL-C-
- b. V-C- > CL-V-CL-C-

Example for 2b.: *-i-k'* 'become'

	Reconstructed	Actual form
I	* <i>w-i-w-k'</i>	<i>Ø-i-w-k'</i>
II	* <i>r-i-r-k'</i>	<i>d-i-r-k'</i>
III	* <i>b-i-b-k'</i>	<i>b-i-w-k'</i>
IV	* <i>d-i-d-k'</i>	<i>d-i-r-k'</i>

Note: Second part of discontinuous lexeme is glossed by 'S' (!):

b-a-w-čū-nu   *b-ur*
 III-go-III-\$.PAST-PAST   III-COP:PRES-nSAP:S
 'it/she went'

2.7.6 Floating Personal Agreement Markers[†] (fPAM; see TAM table above for application):

		Type I	Type II	Type III	Type IV
1sg	SAP	<i>-r-a</i>	<i>-r-a</i>	<i>-a</i>	<i>-w</i>
2sg					
3sg	nSAP	<i>-r < *-r-i</i>	<i>-Ø</i>	<i>-i</i>	<i>-Ø</i>
1pl	SAP	<i>-r-u</i>	<i>-r-u</i>	<i>-u</i>	<i>-w</i>
2pl					
3pl	nSAP	<i>-r < *-r-i</i>	<i>-Ø</i>	<i>-i</i>	<i>-Ø</i>

[†] *-r-* is assimilated to preceding *-n-* or *-l-*.

Agreement patterns of fPAM:

a. Non-Assertive

1. In intransitive clauses: S (Subjective)
2. In transitive clauses: Hierarchic (A (Agentive) or O (Objective)):

		O					
		1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL
A	1SG	---	O	A	---	O	A
	2SG	O	---	A	O	---	A
	3SG	O	O	O	O	O	O
	1PL	---	O	A	---	O	A
	2PL	O	---	A	O	---	A
	3PL	O	O	O	O	O	O

b. Assertive

Always O

c. *-la*-durative:

1. In intransitive clauses: S(Subjective)

2. In transitive clauses: SAP>SAP: A; else: O

		O					
		1SG	2SG	3SG	1PL	2PL	3PL
A	1SG	---	A	A	---	A	A
	2SG	A	---	A	A	---	A
	3SG	O	O	O	O	O	O
	1PL	---	A	A	---	A	A
	2PL	A	---	A	A	---	A
	3PL	O	O	O	O	O	O

2.8. Adverbs

Lexical or derived from adjectives with the help of *-nu ~ -na*

In parts CL agreement with S or A:

x̣:inč'u-n-a-y

ahead-ADV-I-LOC

'he went ahead.'

la-w-gu-na

go-I-\$.PAST-SIMPLE:PAST:nSAP

ga-y

DIST-PL:ABS

murx̣-ru

tree-PL

daiman k'in-t:u-l-gu

always winter-PL-GEN-FOC

ğin-t:u-l-gu

summer-PL-GEN-FOC

š:u ŋli-n-ma

green-ADV-III

b-ik'-ay-s:a-r

III-be:PRES-PRES-ASS-nASP

'These trees are always (in) green in winter and in summer.'

2.9 Postpositions

Lexical, agreeing in case with corresponding locative case

2.10 Focus marker:

a. fPAM

b. *-gu*

2.11 Conjunctions

anma ~ amma

'but' (Arabic)

agar

'if' (Persian)

wa

'and' (Arabic)

ya

'or' (Persian)

gu

'and, focus'

ča

'if'

gu-ma

'also'

ča-gu

'and if, even if'

ya-gu

'or'

nu-gu

'although'

2.12 Interjections

ma

'come on!'

da

'hey!' (towards man)

il

'hey!' (towards woman)

yawa

'attention!'

di

'yes'

yux

'no' (Qumüq)

CL-q:a-r

'is not, no' (CL-be:NEG-nSAP)

2.13 Particles

-x: ^wa

'but'

<i>-ča</i>	‘but’
<i>-x:uraw</i>	‘really?, perhaps’
<i>-niya</i>	‘well, but’
<i>-q’ay</i>	‘however’

[up]

3. Syntax

3.1 Basic clausal patterns

Intransitive: S (Subjective) : Always ABS, CL, fPAM

ba-w-ču-nu   *b-u-r*   *marak’an*   *bu ʕt:ul-s:a*   *barzunt:a-y-x*
 III-go-III-\$.PAST-PAST   III-be:PRES-nSAP   Marakan(III)   high-ATTR   mountain:PL:OBL-SUPER-ESS:REG
 ‘Marakan was going (around) on [lit.: in the region of] high mountains.’

Transitive Clauses: A (Agentive) (ERG) > O (Objective) (ABS)
Agreement: CL [basically past]: O (and A), fPAM: A or O (see above)

ta-na-l   *d-a-r-x:u-nu*   *d-u-r*   *k’ili*
 DIST-SA[MASC]-ERG   IV-buy-IV-\$.PAST-PAST   IV-COP:PRES-nSAP   saddle(IV).
 ‘He has bought a saddle.’

Pattern:

	AGR		CASE
	CL	fPAM	
A	Ø	nSAP	ERG
O	IV	---	ABS

3.2 Demotion of A > IO (verba sentiendi)

ut:i   *t:un*   *nawa*   *b-i-w-č’an-ni-n*
 now   I:DAT   I:III:REF   III-die-III-\$.PRES-INF-SA[-MASC]-DAT
haž-li-y-n   *h-an*   *č-ay*   *b-u-r*
 hadzh-SA-SUPER-ALL   go-INF   want-PRES   III-be:PRES-nSAP
 ‘Now I want to go on the hadzh before (lit: to) I die.’

Pattern:

	AGR		CASE
	CL	fPAM	
A>IO	Ø	---	DAT
O>S	III	nSAP	ABS

3.3 Assertive Split (see [fPAM schema](#)) [Agreement-based, fPAM and CL]

ta-na-l   *at:-ay*   *na*
 DIST-SA[MASC]-ERG   hit-PRES   I:ABS
 ‘He hits me.’

ta-na-l   *at:-ay-s:a-ra_i*   *na_i*
 DIST-SA[MASC]-ERG   hit-PRES-ASS-SAP:SG   I:ABS
 ‘He definitely hit me.’

3.4 -la-Split (see [fPAM schema](#)) [Agreement-based, fPAM and CL]

na at:a-a-ra t̄ā
 I:ABS hit-PRES-SAP:SG DIST:ABS
 ‘I hit him (just now).’

na at:-ay-s:a-r t̄ā
 I:ABS hit-PRES-ASS-nSAP DIST:ABS
 ‘I definitely hit him.’

na at-la-t-i-s:a-ra t̄ā_i
 I:ABS hit-DUR- $\$$ -PRES-ASS-SAP:SG DIST:ABS
 ‘I’m definitely hitting him.’

3.5 Person split [Case-based]

SAP: Neutral [S=A=O] (Old: Ergative: S=O;A)
 nSAP: Ergative [S=O;A]

na at:-a-ra t̄ā
 I:ABS hit-PRES-SAP:SG he:ABS
 ‘I hit him.’

ta-na-l at:-ay na
 DIST-SA[MASC]-ERG hit-PRES I:ABS
 ‘He hits me.’

3.6 Summary of fPAM / CL-based splits:

	A → O			
	SAP → SAP	SAP → nSAP	nSAP → SAP	nSAP → nSAP
non-Assertive	O	A	O	O
Assertive	O	O	O	O
-la-Assertive	A	A	O	O

3.7 Diathesis

a. A-promotion (foregrounding) [only in analytic TAM-constructions] [‘Bi-Absolutive construction’]

Unmarked: *bu-t:a-l b-a-w-x:u-nu b-u-r ču_i*
 father-SA-ERG III-buy-III- $\$$:PAST-PAST III-be:PRES-nSAP horse:ABS
 ‘Father has bought a horse.’

Pattern:

	AGR		Verb Stem		Copula	CASE
	CL	fPAM	CL	fPAM	CL	fPAM
A	∅	---	---	fPAM	---	ERG
O	IV	---	IV	---	---	ABS

A-promotion: *p:u b-a-w-x:u-nu ∅-u-r ču*
 father:ABS III-buy-III- $\$$:PAST-PAST I-be:PRES-nSAP horse:ABS
 ‘[It was] father who] has bought a horse.’

Pattern:

	AGR		Verb Stem		Copula	CASE
	CL	fPAM	CL	fPAM	CL	fPAM
A	∅	---	---	fPAM	---	ERG
O	IV	---	IV	---	---	ABS

A	∅	---	I	fPAM	ABS
O	IV	---	---	---	ABS

Origin: Clefting of A > S in clefted existential clausal [‘[it was]x [who]...’]
 Functon: Backgrounding of A, foregrounding of A, ~ habitual etc.

Mixed pattern:

<i>bu-t-a-l</i>	<i>b-a-w-x:u-nu</i>	<i>∅-u-r</i>	<i>ču</i>
father-SA-ERG	III-buy-III-\$.:PAST-PAST	I-be:PRES-nSAP	horse:ABS
‘Father has bought a horse.’			

Pattern:

	AGR				CASE
	Verb Stem		Copula		
	CL	fPAM	CL	fPAM	
A	∅	---	I	fPAM	ERG
O	IV	---	---	---	ABS

b. Causative (LV: CL-*a-n* ‘do’)

<i>örč’-al</i>	<i>t:uč</i>	<i>čağar</i>	<i>čič-in</i>	<i>b-u-n-ni</i>
boy-ERG	I:AD:LOC	letter:ABS	write-INF	III-do:PAST-PAST-nSAP
‘The boy had me write a letter.’				

Pattern (pending on [splits](#)):

	A	AO [†]	O
CASE	ERG	AD:LOC	ABS
AGR	fPAM +	---	---
	CL	---	+

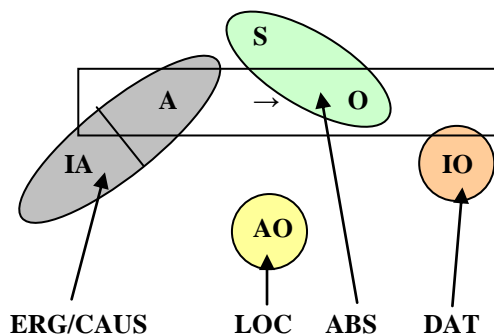
† Note: AO = embedded agent

c. Passives/Antipassives: None (Old Antipassive has become grammaticalized as Durative)

3.8 Indirect relational primitives:

IO (indirect objective):	DAT
IA (indirect agentive):	ERG [controlled instrument]
	CAUS [general instrumental]

3.9 Summary of relational primitives:

3.10 Verbal possession:

[Por = Possessor, Pum = Possessum]

Por-LOC/GEN Pum-ABS V-AGR:Pum

3.11 Word order:

Most usual pattern:

S	LOC		V
A	O		V
A	O	IO	V
A	O	IA	V
A	OA	O...	V

Word order variation carries topical functions.

3.12 Noun Phrase

DX[:AGR] – NUM[:AGR] – ATTR[:AGR] – N
Pum:GEN – Por:CASE

3.13 Subordination:

Converbs and Participles, *-(ši)-wu* used as converb to indicate general subordination

No overt relative clauses

Occasionally, conjunctions are used to form subordinate clauses

musa-l   *arcu*   *d-ul-lu-s:a*   *š:ars:a la-r-gu-n-ni*
Musa-ERG   money   IV-give:PAST-PAST-ATTR   woman   come-II-\$.:PAST-PAST-nSAP

‘The woman whom Musa has given money came...’

ta-y   *b-u-w-k'u-kun*   *žu-gu h-an-nu*
DIST-PL:ABS   I/II:PL-come-I/II:PL-\$.:PAST-CV:POSTwe-FOC   go-INF-SAP:PL

‘When/After they come, we, too, will go.’

ta-na-l   *lu*   *čiča-wu*   *qin-nu*
DIST-SA[MASC]-ERG   book   write-SUB   good-ADV

qun-ma-s:a   *iš*   *bur*
big-III-ATTR   thing   III-be:PRES-nSAP

‘It’s a ver big thing that he has written the book.’

ina   *čan*   *n-ay*   *u-ra-w*
you:SG   where=to   go:PRES-PRES   I:be-SAP:SG-and

na-gu mik:un   *uč'an-na*
I-FOC   MED:ADV:ALL   I:go:PRES-INF-SAP:SG

‘Where you go, I, too, will go.’

na   *hawa*   *b-a-wiya-w*   *bazunt:a-l*   *yalt:u....*
I:ABS   air   III-do:PRES-COND-1   moutain:PL-GEN   above

‘I would fly (high) above the mountains....’

3.14 Focus marker

Floating Agreement Markers can be added to any constituent (except in S=A function) to focus this constituent. In texts, however, propositional focus (fPAM added to verbs) is the default.

[Work in progress].

3.15 Comparison

X Y-COMP ADJ COP

4. Lexicon

A Lak Swadesh List compared to Udi (Southeast Caucasian (Lezgian), Ingush (Nakh) and major donor languages (approximation only!)

		Lak	Udi (Vartashen)	Lezgi	Ingush	Persian	Azeri
1	<i>I</i>	na	zu	zun	so	men	ben
2	<i>thou</i>	ina	(h)un	wun	ho	to	sen
3	<i>we</i>	žu	yan	čun	txo /vay	mā	biz
4	<i>this</i>	wa, ga	me	i(m)	yer	in	bu
5	<i>that</i>	tā etc.	t'e ~ še	a(m)	üz	ān	o
6	<i>who</i>	cu, c ^w a	šu	wuž	mala	ki	kim
7	<i>what</i>	ci	ek'a	wuč ~ hi-	fü	če	ne
8	<i>not</i>	q:a	te	ta-	-(a)c-	na	-mI-
9	<i>all</i>	š:ala	bütün	wiri	-erriga	hame	bütün
10	<i>many</i>	č'a ^f wu, harza	lap, gölö	gzaf	duq'a	ziād	čox, daha
11	<i>one</i>	ca; tak, anžah	sa	sa	ca-	yek	bir
12	<i>two</i>	k'iwa	p'a ^f	q'ed	ši-	do	iki
13	<i>big</i>	qun-; buhpa	kala	č'exi	-oaq'q'a	bozorg	büyük
14	<i>long</i>	laqi, maizilbu	boxo	yargi	-weaxa	boland	uzin
15	<i>small</i>	č'iwı; mu ^r š:i	k'ic'i	ğ ^w eč'i	z'amiga	kuček	küçük
16	<i>woman</i>	š:ar, qamitaipa	čubux	dišehli	q'ālsag	zan	gadin
17	<i>man</i>	adimina, čuw	išu	itim	ma ^f asag	mard	kiši
18	<i>person</i>	insan, adiminal insan	adamar	insan	sag	nafar	adam
19	<i>bird</i>	lelux:i	q'uš	nük'	hazilg	pandare	quš
20	<i>dog</i>	k:ač:i	x ^f a	kic'	ž ^f aliy	sag	it, köpək
21	<i>louse</i>	nac'	nec'	net	mez	šepeš	bit
22	<i>tree</i>	murx	xod	tar	ga	deraxt	acağ
23	<i>seed</i>	hanna; quwa, k:uk:u, tuxum	cil, tum	cil, tum	gi	dāne, toxm	toxum
24	<i>leaf</i>	č'ap'i	xazal	peš	ğa	barg	yarpaq
25	<i>root</i>	marx:a; daidiqu	tum, č'um	duwul	ovla	riše	kök
26	<i>bark</i>	k:iri	čəšq'əna	čkal	čhor	pust	qabıq
27	<i>skin</i>	burčü; k:iri, k:amara	t'ol	xam	c'uoka, niñ	pust	dəri
28	<i>flesh</i>	biši; dik'	eq'	yak	dulx	gušt	ət
29	<i>blood</i>	o ^f , o ^t :u	p'i	iwi	c'iy	xun	qan
30	<i>bone</i>	t:apk'	u ^f q'e ⁿ	k'arab	t'exk	ostoxān	süümük
31	<i>grease, oil</i>	a ^f hušiwu; mai; ha	čayl	maq', pi	muñ, deatta	roğan	piy, quyruq
32	<i>egg</i>	k:unuk	qoqla	kaka	fü'	toxm	yumurta
33	<i>horn</i>	qi; k'uru	q'a ^f nc	karč	mu ^f a	šāx	buynuz
34	<i>tail</i>	mah	o ^f žil	tum	c'og	dom	guyruq
35	<i>feather</i>	t'imu	posposk'al	c'akul	bedargj	par	lələk
36	<i>hair</i>	č'ara	pop	č'ar	mos-	mu	saç
37	<i>head</i>	bak'	bul	q'il, kelle	kuorta	sar	baş
38	<i>ear</i>	wič'i	imux	yab	lergj	guš	gulaq
39	<i>eye</i>	a ^f	pul	will	b ^f argj	češm	göz
40	<i>nose</i>	may; q:ip:a	bo ^f xmo ^f ğ	ner	merž	bini, damāğ	burun
41	<i>mouth</i>	q'ac'	žomox	siw, k'uf	bagie	dahān	ağız
42	<i>tooth</i>	k:arč:i	ulux	sas, swax	cergj	dandān	diş
43	<i>tongue</i>	maz	muz	mez	mot:	zabān	dil
44	<i>claw</i>	šāp'i, bač'i	č'āč'ik'	kak	m ^f ār	nāxun	caynaq
45	<i>foot</i>	č:an	tur	k ^w ač	kog	pā	ayağ
46	<i>knee</i>	nik	k'a ^f k'a ^f p'	met	guo	zānu	diz
47	<i>hand</i>	ka, xat',	kul	ğil	kulgj	dast	əl

		q'ulbas					
48	<i>belly</i>	lāq'a	xorag	rufun	kit	šekam	garın
49	<i>neck</i>	q:aq:ari	ozan	xew, gardan	foart	gardan	peysər boyunen ardı
50	<i>breast(s)</i>	qazam, k:uk:u	c'ic'ik'	mam, xur	t'ār	pestān	döş, sinə
51	<i>heart</i>	q:ük'	uk'	rik'	dog	del	dil
52	<i>liver</i>	t:ilik'	žežär	leq'	dixk	jegar	qara ciyər
53	<i>drink</i>	q'ač'an	uğ-	q ^h un	mal-	nušid-	içmək
54	<i>eat</i>	kanan, dukan	uk-	t'ün	-u'-	xord-	yemək
55	<i>bite</i>	qapan; q'ac'a t'un	k'aś-	k'as-	carg tuox-	gazid-	sancmaq
56	<i>see</i>	č'alan, k:ak:an, x:al qanan	ak'-, be ^ğ -	akun	(b ^ğ arg) g-	did-	görmək
57	<i>hear</i>	x:al ban	imux lax-	wan x'un	xoz-	šenid-	gulaq asmaq
58	<i>know</i>	k'ulnu bik'an, xawar bik'an	aba	či-	xov-	dānest-	bilmək
59	<i>sleep</i>	šanan	bask' -	ksun	nab –u	xābid-	yatmaq
60	<i>die</i>	bič'an, lič'i xun	bi-, p'u-	q'in	-al-	mord-	ölmək
61	<i>kill</i>	liqan, q:upar dan	besb-	q'in	-ie-	košt-	öldürmək
62	<i>swim</i>	huzun	oc'k'alp-	sirnaw awun	niek –u	šenā kard-	üzmək
63	<i>fly</i>	lex:an	purp-	luw gun	ğat:	parid-	uçmaq
64	<i>walk</i>	lečin; liqan	horob-	q:eq:ün	liel-	rāh raft-	getmək
65	<i>come</i>	buč'an	eğ-	atun	ha- -iel-	āmad-	gelmək
66	<i>lie</i>	ut:u bišen	bask' -	q:atkun	ul-	xābid-	uzanmaq
67	<i>sit</i>	š:a ^ğ bik'an	arc-	acuq'un	-āğa-	nešast-	oturmaq
68	<i>stand</i>	ac'an	čurd-	aq: ^w azun	ura-lāt:-	istād-	durmaq
69	<i>give</i>	bulun; k:ak:an ban	tad-	gun	(-a)-	dādan	vermək
70	<i>say</i>	halha t'un; busan	p-	luhun	āl-	goft-	demək
71	<i>sun</i>	barğ	be ^ğ	rağ	mālx	āftāb, xoršid	günəş
72	<i>moon</i>	barz	xač	warz	but:	māh	ay
73	<i>star</i>	c'uku	qabun	ğed	soedq'a	setāreh	ulduz
74	<i>water</i>	š:in	xe	yas	xiy	āb	su
75	<i>rain</i>	haral	ağala	marf	doğa	bārān	yağış
76	<i>stone</i>	čaru	že ^ğ	q:°an	qier	sang	daş
77	<i>sand</i>	q:un	kum	q:um	ğum	māseh	qum
78	<i>earth</i>	duniäl	oçal	čil, naq ^w	leatta	zamin	yer
79	<i>cloud</i>	t:urlu	asoy	cif, bulux	moarx	abr	bulud
80	<i>smoke</i>	purk'u	k'uyn	gum	k'ur	dud	tüstü
81	<i>fire</i>	c'u; canı	arux	c'ay	c'i	āteš	od, alov
82	<i>ash</i>	lax	iq' ~ žeq'	rüq ^h	yoq'	xākestar	kül
83	<i>burn</i>	č:uč'an	bačukt'-	kun, aq:uğun	-āg-	suxt-	yandırmaq
84	<i>path</i>	x:ullu, ārx:i	yaq'	req ^h	niq'	rāh	yol
85	<i>mountain</i>	zunt:u	burux	saw, dağ	loam	kuh	dağ
86	<i>red</i>	a ^ğ t'ul	čo ^ğ ca ^ğ	yaru	c'ie	qermez	al, qırmızı
87	<i>green</i>	š:u ^ğ lli	däy, gög	q:acu	beac:ara	sabz	yaşıl
88	<i>yellow</i>	qaqi	ne ^ğ sum	q ^h ipi	wažağa	zard	sarı
89	<i>white</i>	k'a ^ğ la	mac'i	lacu	k'ay	sefid	ağ
90	<i>black</i>	luq'i	ma ^ğ yin	č'ulaw	wearža	siyāh	qara
91	<i>night</i>	x:u	šu, bias	yif	biysa	šab	gecə
92	<i>hot</i>	k'iri	iğarix	ifey	d'ayx	dāğ	isti
93	<i>warm</i>	heli	gam	čimi	mela	garm	ılıq
94	<i>cold</i>	da ^ğ rq:u	mi	meq'i	šiyła	sard	soyuq
95	<i>full</i>	durc'u; dia ^ğ l, uc	buy	ac'ay	-izā-	pur	tam, bütöv

96	<i>new</i>	c'u	täzä, häsä, ini	c'iyi	kerda	täze	yeni
97	<i>good</i>	x:ui	šawat', šel	k ^h san	dika	xub	yaxšı
98	<i>round</i>	k:urk:i	k'ak'anik'	elq: ^w ey	geriga	gerd	kirdə
99	<i>dry</i>	q'awq'un	q'ari	q'uru	yaq'a	xošk	quru
100	<i>name</i>	c'a	c'i	t'ar	c'i	nām	ad

6. Sample text with interlinear glosses (Žirkov 1955:140-141)

Text in original orthography (slightly corrected):

Аттитти бивкІун бур къабивкІун бур къабивкІунгу циванессия ца шяраву ца Дигьил Аьли тІисса ца къужа ивкІун ур. Ганал бивкІун бур ца хъинну кІулли бугьайсса ччиту. Га ччитул цагу маракІан диркІун дур. маракІаннул кІулли бугьлай Дигьил АьличІа ацІния ххюра шин бартларгун бур. Ца къини бувккун маракІаннул Аьлихъ увкуну бур. Аьлий ттул ххирасса халлу ттул вичІа къуллугъ буллай ацІния ххюра шинни. Утти на хъунмагу хъанан бивкІун бура янин чанигу чан хъанан бивкІун бур ккарччивегу дагьлай дур утти ттун нава бивкІаннин хІажлийн гъан чай бур. На вихъ хъинну тавакью буллай бура на хІажлийн тІайла букки куну. Дигьил Аьлил куну бур: Агъ ттул ххирасса ччитуй ттун гъаксса къаччиссия ина ттуятува личІин хъуну амма цивави тти вин мукун ччан бивкІунахъур вин ччимур банна. На ина хъиннува ххарину тІайла букканна куну бур. Мичча Дигьил Аьлил мугьлат бакъа ивсса ивну ххуллинмай хъинхъинсса азихъру хІадур бувну бур. Ччат бившуну чулу ччанну шархъун бакъухъру аьрайн гъавккуртту бувну бур. Яла хъунмасса дявватгу бивчуну ччиту хІажлин тІайла бувккун бур. Бавчуну бур маракІан бюхттулсса барзунттайх майдансса ардайх хъунмасса ратІавух азихърал ххуржинттугу хъарайх диришуну. Най най га азихъгу бухлавгун бувххун ккагуккашилну гъарахъхъун биривну атилгу хъуну. ЧІарахърал вацІравун бивну бур. МаракІаннул тикку вацІлул дянивсса ца къанив гъантта бикІан къасттирай ликказанну дурну дур. ЦІан лакьлан диркІун дур. МаракІан дякъия ца буххансса кІанттух лаглан бивкІун бур. Яла ганин цакуну ца цухъ бакІрайн дагьну цивун бувххун гъургъу дурцуну шанан бивкІун бур.

Transcription with glosses:

at:i-t:i   *b-i-w-k'u-n*   *b-u-r*   *q:a-b-i-w-k'u-n*   *b-u-r*
 now-RED   III-be-III-\$.PAST-PAST   III-be:PRES-nSAP   NEG-III-be-III-\$.be-PAST   III-be:PRES-nSAP

q:a-b-i-w-k'u-n-gu   *ci-w-an-s:i-ya*   *ca*   *ša řa-wu*
 NEG-III-be-III-\$.PAST-PAST-FOC   what-III-DO:PRES-INF-ASS-PAST:DUR   one   village-IN:ESS

ca   *dihil*   *äli*   *t'i-s:a*   *ca*   *q:uža*   *i-w-k'u-n*   *u-r.*
 one   Dihili   Äli   named-ATTR   one   old=man   I:be-I-\$.PAST-PAST   I:be:PRES-nSAP
 'Now, there was, there wasn't - and what to do if there wasn't - in a village an old man named Dihil Äli.

ga-na-l   *b-i-w-k'u-n*   *b-u-r*
 DIST↓-SA[MASC]-GEN   III-be-III-\$.PAST-PAST   III-be:PRES-nSAP

ca   *qin-nu*   *k'ul-li*   *buh-ay-s:a*   *č:itu.*
 one   good-ADV   mouse-PL   catch-PRES-ATTR   cat.
 'He had a cat that was nicely catching mice.'

ga   *č:itu-l*   *c'a-gu*   *marak'an*   *d-i-r-k'u-n*   *d-u-r.*
 DIST↓   cat-GEN   name-FOC   Marakan   IV-be-IV-\$.PAST-PAST   IV-be:PRES-nSAP
 'And the name of that cat was Marakan.'

marak'an-nu-l   *k'ul-li*   *buh-la-y*   *dihil-Äli-č'a*
 Marakan-SA-ERG   mouse-PL   catch-DUR-PRES   Dihil-Äli-AD:ESS

ac'-n-iy-a   *x:u ř-ra šin*   *bart-la-r-gu-n*   *b-u-r.*
 ten-SA-SUPER-ABL   five-IV year   top-go-IV-\$.PAST-PAST   III-be:PRES-nSAP
 'Marakan fulfilled fifteen years of catching mice at Dihil-Äli.'

<i>ca</i>	<i>q'ini</i>	<i>b-u-w-k:u-n</i>		<i>marak'an-nu-l</i>		
one	day	III-go:PAST-III-\$.PAST-PAST		Marakan-SA-ERG		
<i>äli-x̄</i>		<i>u-w-ku-nu</i>		<i>b-u-r.</i>		
Äli-ADESS		III:say-III-\$.PAST-PAST		III-be:PRES-nSAP		
'One day passed (by), [and] Marakan said to Äli:						
<i>äli-y</i>	<i>t:ul</i>	<i>x:ira-s:a</i>	<i>xallu</i>	<i>t:ul</i>	<i>wič'a</i>	<i>q:ulluğ</i>
Äli-VOC	I:POSS	lovely-ATTR	lord	I:GEN	you:SG:AD:ESS	service
<i>b-ul-l-ay</i>		<i>ac'-n-iy-a</i>		<i>x:u^lra</i>	<i>šin-ni.</i>	
III-do:PRES:DUR-DUR-PRES		ten-SA-SUPER-ABL		five-IV	year-nSAP	
'Oh may belvoed lord, my serving you ist (now for) fifteen years.'						
<i>ut:i</i>	<i>na</i>	<i>qun-ma-gu</i>	<i>qan-an</i>	<i>b-i-w-k'u-n</i>	<i>b-u-ra</i>	
now	I:ABS	old-III-FOC	become:DUR-INF	III-be-III-\$.PAST-PAST	III-be:PRES-SAP:SG	
'Now I am becoming old.'						
<i>a^lni-n</i>	<i>čani-gu</i>	<i>čan</i>	<i>qan-an</i>			
eye-SA-DAT	light-FOC	few	become:DUR-INF			
<i>b-i-w-k'u-n</i>		<i>b-u-r</i>				
III-be-III-\$.PAST-PAST		III-be:PRES-nSAP				
'And the light has diminished with respect to [my] eyes.'						
<i>k:arč:i-w-gu</i>	<i>d-ah-l-ay</i>		<i>d-u-r</i>			
tooth-PL-FOC	IV-fall=out-DUR-PRES		IV-be:PRES-nSAP			
'And [my] teeth are falling out.'						
<i>ut:i</i>	<i>t:un</i>	<i>na-wa</i>	<i>b-i-w-č'an-ni-n</i>			
now	I:DAT	I-III:REF	III-die-III-\$.PRES-INF-SA[-MASC]-DAT			
<i>haž-li-y-n</i>		<i>h-an</i>	<i>č-ay</i>	<i>b-u-r</i>		
hadzh-SA-SUPER-ALL		go-INF	want-PRES	III-be:PRES-nSAP		
'Now I want to go on the hadzh before (lit: to) I die.'						
<i>na</i>	<i>wix̄</i>	<i>qin-nu</i>	<i>tawaq:u^l</i>	<i>b-ul-l-ay</i>	<i>b-u-ra</i>	
I:ABS	you:SG:ADESS	good-ADV	plea	III-do:DUR-DUR-PRES	III-be:PRES-SAP:SG	
<i>na</i>	<i>haž-li-y-n</i>		<i>t'ayla</i>	<i>b-uk:-i</i>	<i>ku-nu</i>	
I:ABS	hadzh-SA-SUPER-ALL		directly	III-let=go-IMP:TRANS:2SG	say:PAST-PAST	
'I am asking you [very] much to let [me] go on the hadzh.'						
<i>dihil-äli-l</i>		<i>ku-nu</i>	<i>b-u-r.</i>			
Dihil-Äli-ERG		say:PAST-PAST	III-be:PRES-nSAP			
'Dihil-Äli said:'						
<i>ah</i>	<i>t:ul</i>	<i>x:ira-s:a</i>	<i>č:itu-y</i>	<i>t:un</i>	<i>hak-s:a</i>	
oh	I:POSS	lovely-ATTR	cat-VOC	I:POSS	sure-ATTR	
<i>q:a-č:i-s:-iya</i>			<i>ina</i>	<i>t:u-y-atu-wa</i>	<i>lič'-in</i>	<i>x̄u-nu</i>
NEG-wish:PRES-ASS-PAST:DUR			you:SG	I:OBL-SUPER-ABL-and	let-INF	become:PAST-PAST
'Oh my beloved cat, I wouldn't really want to let you (away) from me.'						
<i>amma</i>	<i>ci-w-a-wi</i>		<i>t:i</i>	<i>win</i>		
but	what-III-do-POT:nSAP		now	you:SG:DAT		
<i>mukun</i>	<i>č:a-n</i>		<i>b-i-w-k'u-n-a-x̄ur</i>			
so	wish-INF		III-be-III-\$.PAST-PAST-GER:MOD			
<i>win</i>		<i>č:i-mur</i>		<i>b-a-n-na.</i>		

you:SG:DAT wish:PRES-ATTR:III III-do:PRES-INF-SAP:SG
 ‘But what can I do? - now that you are wishing so (much), I will do what you want.’

na ina qin-nu-wa x:ari-nu t'ayla
 I:ABS you:SG:ABS good-ADV-and happy-ADV directly

b-uk:-an-na ku-nu b-u-r.
 III-let=go-INF-SAP:SG say:PAST-PAST III-be:PRES-nSAP
 ‘I will nicely and happily let you go directly.’

mič:a dihil-äli-l muhlat b-a-q:a
 from=here Dihi-äli-ERG hesitation III-do:PRES-NEG

i-w-s:a i-w-nu x:ul-l-i-n-m-ay
 I:reach-I-ASS I:reach-I-PAST way-SA-SUPER-ALL-III-DIR

qin-qin-s:a aziq-ru hadur
 good-good-ATTR food-PL preparing

b-u-w-nu b-u-r.
 III-do:PAST-III-PAST III-be:PRES-nSAP
 ‘Then Dihil-Äli did not hesitate and – reaching and having reached [on] the way he prepared very good food.’

č:at b-i-w-š:u-nu čulu č:an-nu šar-š-un
 bread III-bake/hit-III-\$.PAST-PAST dry leg-ADV boil-AC-PAST

baq:uq-ru ärayn=hawk:ur-t:u b-u-w-nu b-u-r.
 halwa-PL milk=bread-PL III-do:PAST-III-PAST III-be:PRES-nSAP
 ‘He baked bread, boil [the meat of] dry legs (= ham) and made halwa (and) milk bread.’

yala qun-ma-s:a da^šwat:-gu b-i-w-ču-nu č:itu
 then big-III-ATTR prayer-FOC III-spread-III-\$.PAST-PAST cat

haž-l-in t'ayla b-u-w-k:u-n b-u-r.
 Hadzh-SA-ALL directly III-go-III-\$.PAST-PAST III-be:PRES-nSAP
 ‘Then, having spoken out a strong prayer, the cat went out directly for the Hadzh

b-a-w-ču-nu b-u-r marak'an bu šxt:ul-s:a barzunt:a-y-x
 III-go-III-\$.PAST-PAST III-be:PRES-nSAP marakan high-ATTR mountain:PL-SUPER-ESS:REG

maydan-s:a ar-da-y-x qun-ma-s:a rat'-a-w-ux
 wide-ATTR plain-PL-SUPER-ESS:REG big-III-ATTR gorge-PL-IN-ESS:REG

aziq-ra-l x:uržin-t:u-gu qa-ra-y-x d-i-r-š:u-nu.
 food-PL-GEN bag-PL-and shoulder-PL-SUPER-ESS:REG IV-hit-IV-\$.PAST-PAST.
 ‘Marakan went on high mountains, wide plains, deep (lit. big) gorges [and] the food bags hit on [its] shoulders.’

n-ay n-ay ga aziq-gu bux-la-w-gu-n
 go:DUR:PRES go:DUR:PRES DIST↓ food-and end-go-III-\$.PAST-PAST

b-u-w-x:u-n k:a-gu-k:ašil-nu ğara-š:un
 III-become=tired-III-\$.PAST-PAST RED-FOC-hungry-ADV rain-ALL

b-iri-w-nu atil-gu šu-nu.
 III-fall-III-PAST wet-FOC become:DUR:PAST-PAST
 ‘Going, going that food, too, came to an end, it [Marakan] bcame tired, it became very hungry and wet because of the falling rain.’

č'araq-ra-l wac'-ra-w-un b-i-w-nu b-u-r.

Zakatal-PL-GEN wood-PL-IN-ALL III-go-III -PAST III-be:PRES-nSAP
 ‘It went into the woods of the Zakatal[s].’

marak'an-nu-l tik:u wac'lu-l da'n-i-w-s:a ca q'an-i-w
 Marakan-SA-GEN there wood-SA-GEN middle-SA-IN:ESS-ATTR one clearing-SA-IN:ESS

hant:a b-ik'an q'ast:-ir-ay
 24=hours III-be-INF goal-PL-SUPER:ESS

lik:azannu d-u-r-nu d-u-r.
 sleeping=place IV-reach-IV-\$.PAST IV- be:PRES-nSAP
 ‘There, with the goal to stay 24 hours on a clearing in the middle of the woods, Marakan reached a sleeping place.’

c'an laq'-l-an d-i-r-k'u-n d-u-r.
 darkness close-DUR-INF IV-be-IV-\$.PAST-PAST IV- be:PRES-nSAP
 ‘Darkness started to close [the day].’

marak'an d-a'q'-iya ca b-ux:-an-s:a k'an-t:u-x
 Marakan IV-freeze-PAST:DUR one III-go=into-INF-ATTR place-PL-POST:ESS

lag-l-an b-i-w-k'u-n b-u-r.
 go-DUR-INF III-be-III-\$.PAST-PAST III-be:PRES-nSAP
 Marakan was freezing [and] wanted to [lit. was to] go to a place (where) it could go into.’

yala ga-ni-n cakunu ca cuq bak'-ra-y-n
 then DIST↓-SA[-MASC]-DAT at=once one hole head-SA-SUPER-ALL

d-ah-nu ci-w-u-n b-u-w-x:u-n
 IV-fall-PAST what-III-do:PAST-PAST III-go=into-III-\$.PAST-PAST

ğurğu d-u-r-cu-n řan-an b-i-w-k'u-n b-u-r.
 purr IV-bring=out-IV-\$.PAST-PAST sleep:DUR-INF III-be-III-\$.PAST-PAST III- be:PRES-nSAP.
 ‘Then, suddenly, it realized a hole (lit.: a hole fell onto [its] head) – what has it done? – it went in [and] started to sleep producing a purr.’

7. Statistics (usage-based, extracted from text sample)

1. Statistics of phonemes:

ALL	Total: 1141	Initial	Total: 220	FINAL	Total: 220
<i>a</i>	190	<i>b</i>	58	<i>a</i>	55
<i>u</i>	161	<i>d</i>	18	<i>n</i>	48
<i>n</i>	129	<i>a</i>	13	<i>u</i>	44
<i>i</i>	102	<i>c</i>	13	<i>r</i>	24
<i>r</i>	65	<i>m</i>	11	<i>l</i>	14
<i>l</i>	61	<i>q</i>	10	<i>i</i>	11
<i>b</i>	55	<i>č:</i>	8	<i>y</i>	10
<i>w</i>	48	<i>n</i>	7	<i>x</i>	5
<i>y</i>	31	<i>x:</i>	7	<i>t</i>	2
<i>d</i>	21	<i>w</i>	6	<i>ř</i>	2
<i>k'</i>	19	<i>i</i>	5	<i>ğ</i>	1
<i>t:</i>	19	<i>q:</i>	5	<i>h</i>	1
<i>g</i>	17	<i>ř</i>	5	<i>q</i>	1
<i>m</i>	17	<i>t:</i>	5	<i>u^ř</i>	1
<i>q</i>	17	<i>č</i>	4	<i>w</i>	1
<i>s:</i>	15	<i>g</i>	4		
<i>c</i>	14	<i>h</i>	4		
<i>h</i>	14	<i>l</i>	4		

č:	11	t'	4
k:	10	h	3
t	10	k	3
x:	10	k'	3
q:	8	u	3
x	8	c'	2
ä	7	ǧ	2
k	7	k:	2
č	6	q'	2
c'	6	t	2
š	6	ġ	2
ġ	6	y	2
a ^f	5	č'	1
č'	5	r	1
q'	5	x	1
t'	5		
z	5		
ž	5		
ǧ	4		
h	4		
k'	4		
u ^f	4		
š	2		
,	1		
s	1		
ġ:	1		

1141 phonemes in 220 words: 5.18 Phonemes per word

	ALL	Initial	Final
Vowels:	308	21	111
Consonants:	833	199	109 (of them <i>sonants</i> : 97)

Compare overall frequency (based on 86524 tokens, usage-based):

a	14737
u	8988
i	6986
r	6553
l	6285
n	5839
y	3371
v	3112
d	2658
e	2257
s:	2253
t	2231
b	2137
m	1916
k	1843
s	1428

č	1414
o	1195
g	1051
c	897
x	800
z	736
p	726
č'	653
š	643
t:	531
q	513
ö	433
ġ	391
ž	390
h	373
k'	329

ä	298
k:	298
q:	296
x.	291
š:	267
t'	247
ġ:	242
a	211
h	211
q'	189
ǧ	116
c'	98
f	61
p:	38
p'	2
	86534

2. Morphemes in Text Sample (with frequencies):

Morpheme	FUNCTION		FREQUENCY
-a, -atu	ABL	Ablative	3
-ġ	ADESS	Adessive	1
-nu	ADV	Adverbial	6
-ġ:un	ALL (2)	Allative	1

<i>-in, -un, -n</i>	ALL (1)	Allative	6
<i>-x̄</i>	AC	Anticausative	1
<i>-s:</i>	ASS	Assertive	2
<i>-s:a</i>	ATTR	Attributive	13
<i>-w, Ø-</i>	I	Class I	9
<i>b-, -w-, -wa-, -ma</i>	III	Class III	78
<i>d-, -r-, -ra</i>	IV	Class IV	20
<i>-n</i>	DAT	Dative	3
<i>-l, -la</i>	DUR	Durative	6
<i>-x, -ux</i>	ESS.REG	Essive (region)	4
<i>-l</i>	ERG	Ergative	4
<i>-gu</i>	FOC	Focus	10
<i>-l</i>	GEN	Genitive	7
<i>-ax̄ur</i>	GER:MOD	Gerund Modal	1
<i>-i</i>	IMP:TRANS:2SG	Imperative, transitive	1
<i>-w, -wu</i>	IN:ESS	Inessive	3
<i>-an, -in, -n</i>	INF	Infinitive	14
<i>-q:a-</i>	NEG	Negation	4
<i>-r, -ni</i>	nSAP	Non-Speech Act Participant	22
<i>-n, -nu, -un</i>	PAST	Past	37
<i>-iya</i>	PAST:DUR	Past (imperf./durative)	3
<i>-da, -ir, -li, -ra., -ru, -t:u, -w</i>	PL	Plural	14
<i>-wi</i>	POT:nSAP	Potential nSAP	1
<i>-x</i>	POST:ESS	Postessive	1
<i>-ay, -y</i>	PRES	Present	8
<i>-na, -ra</i>	SAP:SG	Speech Act Participant Sg	4
<i>-i, -li, -lu, -n, -nu, -ra</i>	SA	Stem augment	11
<i>-na</i>	SA[MASC]	Stem augment	1
<i>-ni</i>	SA[MASC]	Stem augment	3
<i>-iy, -y, -i, -ay</i>	SUPER	Super	19
<i>-y</i>	VOC	Vocative	2
SUM			328

220 tokens with 328 morphemes = 1.49 morphemes per word.

8. Some references [Note: this list is not exhaustive!]

- Bouda, Karl 1949. *Lakkische Studien*. Heidelberg: Winter.
- Burč'uladze, G. 1987. *Lak'uri zmna. Dro-k'ilota sist'ema*. Tbilisi: Mecniereba.
- Friedman, Victor 1984. [Status and the Lak Verbal System](#). *Folia Slavica*, Vol. 7, No. 1 2, 1984. 135-149.
- Friedman, Victor 1988. On The Question of "Pluperfect" in Lak. *Iberiol k'avk'asiuri enatmecnierebis c'elic'deuli (Tbilisi)*, Vol. 15, 1988. 282-292.
- Friedman, Victor 1989. [On the Terminology for Lak Synthetic Past Paradigms](#). *The Non Slavic Languages of the USSR: Linguistic Studies*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 1989. 106-120.
- Friedman, Victor 1990. Lak Oral Poetry in Turkey: A Trans National Phenomenon. *The Annual of the Society for the Study of Caucasia*, Vol. 2, 1990. 13-17.
- Friedman, Vicor 1992. [Lak Substantival Declension: 40 cases or 50?](#) *The Non Slavic Languages of the USSR: Linguistic Studies Second Series*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 1992. 113-33.
- Friedman, Victor, 1994a [Ga in Lak and the Three "There-s": Deixis and Markedness in Daghestan](#). *NSL 7: Linguistic Studies in the Non Slavic Languages of the Commonwealth of Independent States and the Baltic Republics*, ed. by Howard I. Aronson. Chicago: Chicago Linguistic Society. 1994. 79-93.
- Friedman, Victor 1994b. Assertive Verb Forms in Lak. *Non Slavic Languages of the USSR: Papers from the Fourth Conference*, ed. by Howard Aronson. Columbus: Slavica. 1994. 114-119.

- Friedman, Victor 1996. [Gender, Class, and Age in the Daghestanian Highlands: Towards a Unified Account of the Morphology of Agreement in Lak](#). *NSL 8: Linguistic Studies in the Non Slavic Languages of the Commonwealth of Independent States and the Baltic Republics*, ed. by Howard I. Aronson. Chicago: Chicago Linguistic Society. 1996. 187-199.
- Friedman, Victor 2003a. Lak Folktales: Materials for a Bilingual Reader: Part Two. Shamsu's Dog. *Current Trends in Caucasian, East European and Inner Asian Linguistics: Papers in Honor of Howard I. Aronson*, ed. by Dee Ann Holisky and Kevin Tuite. Amsterdam: Benjamins. 2003. 75-83.
- Friedman, Victor 2003b. The Expression of Speaker Subjectivity in Lak. *L'Énonciation médiatisée 2*, ed. by Zlatka Guentchéva. Louvain: Peeters. 2003. 75-83.
- Kazenin, Konstantin. 1998. On patient demotion in Lak. In Kulikov and Vater (eds.): *Typology of verbal categories: Papers presented to Vladimir Nedjalkov on the occasion of his 70th birthday*, pp. 95-116.
- Kazenin, Konstantin I. 1999. Ličnoe soglasovanie v laskom jazyke: markirovannost' i nejtralizacija. In *Ekaterina V. Raxilina & Jakov G. Testelec (eds.). Tipologija i teorija jazyka: Ot opisanija k ob"jasneniju: K 60-letiju Aleksandra Evgen'evica Kibrika*. Moscow: Jazyki russkoj kul'tury. 383-399
- Murkelinskij, G.B. 1967. Laskij jazyk. In: *JNSSSR IV,488-507* [with bibliography].
- Murkelinskij, G.B. 1971. *Grammatika laskogo jazyka*. Maxachkala.
- Ragimov K.R. & A.Sh. Shixaliev 1991. Laskij jazyk. [School book]. Maxachkala: Dagučpedgiz.
- Schiefner, Anton 1866. *Bericht über B.v.Uslars kasikumiückische Studien*. St.Petersburg
- Uslar, P. v. 1890. *Laskij jazyk*. Etnografija Kavkaza III. Tiflis.
- Xaydakov, S.M. 1961. *Očerki po leksike laskogo jazyka*. Moskva: Izd. AN SSSR.
- Xaydakov, S.M. 1962. *Lasko-russkij slovar'*. Moskva: Gos.Izd. inostr. i nac. slovarej.
- Xaydakov, S.M. 1966. *Očerki po laskoj dialektologii*. Moskva: Nauka.
- Žirkov, L.I. 1955. *Laskij jazyk*. Moskva: Izd. AN SSSR.

Д.П. ШЕСТАКОВ: КРИТИК-ФИЛОЛОГ В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ

КОНЦА XIX – НАЧАЛА XX ВЕКА

В.Н. Крылов

Kazanská univerzita, Kazañ, Rusko
krylov77@list.ru

Д.П. Шестаков (1869 – 1937) – известный казанский филолог-классик, поэт, переводчик, сын попечителя Казанского учебного округа, специалиста по классической филологии Петра Дмитриевича Шестакова¹. О месте Шестакова в поэзии 1890–1900-х гг. неоднократно писал П.П. Перцов², публикацией его стихотворений и переводов занимались Л.К. Долгополов, В.Э. Молодяков, в последние годы проявляется интерес историков к вкладу Шестакова в развитие антиковедения и византиноведения в России, однако поэтическое и критическое творчество его изучено мало.

Заметное место в деятельности Шестакова в 1890-е– начале 1900-х годов занимает литературная критика. Формирование его эстетических вкусов в гимназические и университетские годы пришлось на время оживления в области лирики, когда «стихофобия» 60–70-х гг. сменилась, по устойчивому выражению критики тех лет, «стихоманией». «Никакие издания не продавались так ходко и быстро, как стихотворные сборники»³. Он обращается к критике в тот период, когда в ней, по словам друга с гимназической поры и будущего издателя его единственного поэтического сборника «Стихотворения» (СПб., 1900) П.П. Перцова, начинается «брожение»: «Критика явно сдвигалась с натертых позиций 60–70-х годов, и последние реставрационные попытки „писаревщины“ и „михайловщины“, вроде вульгарно-хлесткой болтовни тогдашнего критика лавровско-гольцевской „Русской мысли“ М.А. Протопопова или робких повторений за „старшими“ молодого эпигона народничества Евгения Соловьева, уже выглядели чем-то устаревшим и ненужным»⁴. Ближайший контекст выступлений Д.П. Шестакова – это статьи Д.С. Мережковского, В.В. Розанова, В.С. Соловьева, Б.В. Никольского, самого П.П. Перцова.

Можно говорить о влиянии на становление Шестакова-критика П.П. Перцова, внесшего большой вклад в символистское движение (издание поэтических и критических сборников символистов, редакторство журнала «Новый путь», собственная литературно-художественная критика и т.д.). В письме к Д.П. Шестакову

от 30 января 1893 г. он совершенно отчетливо формулирует программу новой критики, ориентированную на западноевропейские методы. «Нам нужно учиться не у Добролюбова и Писарева, даже не у Белинского (те были хороши в свое время), а у Брандеса, Тэна, Бурже, Леметра, Ренана, критиков Англии и Америки. Особнячество русской критики кончилось, теперь ей необходимо перейти на общечеловеческую почву <...> Что было хорошо в 60-х годах <...>, то самое теперь, в 90-е гг., является каким-то атавизмом <...> Мы должны теперь приучиться изображать личность писателя и его сочинения во всей их исторической и субъективной обстановке, если можно так выразиться; должны уметь нарисовать характер писателя, а не сделать ему начальственный выговор за непохвальное поведение»⁵.

Следует также учесть влияние переписки с А.А. Фетом (известны 14 писем Шестакова к Фету за период с 30.XI.1888 г. по 18.IV.1891 г. и 3 письма Фета к Шестакову с 6.XII.1891 по 31.III. 1892 г. (РГБ, ф.218, карт.1379, ед. хр. 39; ф. 315, к. 13. № 4). Эпистолярное знакомство Шестакова с Фетом оказало влияние на всю его дальнейшую жизнь, эстетические взгляды, на характер поэзии и критики. Не только в ранней поэзии, где связь с Фетом проявляется особенно сильно, но и в рецензиях и статьях, нередко ссылки на Фета. Не случайно стихотворению «А.А. Фету», включенному в сб. «Стихотворения» (1900), Шестаков придал программный характер (оно открывало сборник и было набрано курсивом). По предположению Л.К. Долгополова, это стихотворение с его 1-ой строкой «Твой ласковый зов долетел до меня...» стало ответом на письменную оценку Фетом одного из стихотворений Шестакова⁶.

Первые выступления Шестакова как литературного критика, по-видимому, состоялись в газете «Волжский вестник»⁷. В конце 1890-х гг. Шестаков становится постоянным сотрудником литературного приложения к «Торгово-промышленной газете» (1899–1900), журнала «Мир искусства» (1900–1904), газеты «Слово» (1906–1908) и литературного приложения к ней. Его оригинальные литературно-критические и литературоведческие труды появлялись в журнале «Новый путь» (здесь же – 1903, № 3 – публикуется одобрительная рецензия А. Блока на перевод «Героинь» Овидия), в иллюстрированном приложении к газете «Новое время», в «Журнале Министерства народного просвещения», «Богословском вестнике». Особенно активно он выступал именно как литературный критик, серьезно относился к этому роду деятельности, любил его, в обозрении «Критические очерки» писал: «Наше время – время более критики, чем художественного творчества; за немногими исключениями, расцвет

русской художественной литературы весь позади. Мы живем в „александрийском периоде“ нашей литературы... Хорошо разобрать старое явление – лучше, чем внести в художественную литературу свой собственный банальный и бледный вклад» [ЛПТпГ, 1900, № 6, 6 (18) февр.]⁸.

Его критику можно рассматривать как тип деятельности профессионала-филолога, не особенно затронутого борьбой газетно-журнальных партий и стремящегося к объективности в критических суждениях. Как поэзия, так и его критика, несет на себе отпечаток «доброго, отзывчивого и порядочного человека, жившего просто, счастливо и в мире со всем»⁹. В статьях Шестакова заметны *профессиональные* филологические интересы и поэтическая родословная: нередко ссылки на авторитет в вопросах поэзии А. Фета и сравнение рецензируемых произведений с его лирикой; он использует определения, реминисценции из мира античности, выступает в защиту любимой им античной литературы, уделяет внимание переводной литературе (особенно польской), рецензирует различные переводы. В рецензии «Д.С. Мережковский. Вечные спутники. Портреты из всемирной литературы» как наиболее удачные выделяются портреты из античного мира («Акрополь», «Марк Аврелий», «Плиний Младший»). «Из новых авторов лучшие характеристики достались Флоберу – этому атеистическому язычнику без его гармонии, и Майкову: этой поэзии, в наше смутное время воскрешающей всю красоту древнего мира, у г. Мережковского посвящен краткий, но классически законченный очерк» [Волж. вест., 1897, № 5, 6 (18) янв.]. Положительный отзыв о романе Мережковского «Смерть богов» в значительной степени объясним близостью для Шестакова темы романа, посвященной жизни Ю. Отступника [ЛПТпГ, 1900, №6, 6 февр.]. Вместе с тем, указывал на «известную монотонность однородных описаний» в романах Мережковского, их стиль «производит впечатление как бы надуманного и напряженного» [ЛПТпГ, 1899. № 6, 6 (18) февраля].

В рецензиях, обозрениях, некрологах, очерках Шестакова получили оценку многие заметные явления русской литературы рубежа XIX–XX вв.: сборники В.В. Розанова «Религия и культура», «Сумерки просвещения», «Литературные очерки», повести М. Горького, В. Вересаева, А.П. Чехова, роман З. Гиппиус «Сумерки духа», романы и критические труды Д. Мережковского, поэзия И. Коневского, А. Добролюбова, В.Я. Брюсова, З.Н. Гиппиус и др. В статье-некрологе «Памяти Вл. Соловьева» Шестаков единственным из современников писал, что «нам хочется оплакивать в нем прежде всего не автора обширных философских трактатов и не ревностного сотрудника красных книжек «Вестника Европы», но одного из последних

замечательных и тонких знатоков нашей поэзии, нашей изящной литературы» [МИ, 1900, № 15–16), с. 233] В рецензиях (всего им написано 6 рецензий) на выход сборников статей В.В. Розанова «Сумерки просвещения», «Религия и культура», «Литературные очерки» Шестаков писал о «резко-оригинальной мысли» Розанова и об «одиночестве большой литературной силы, которая растет и развивается по собственным законам» [МИ, 1900, №23–24]. В отклике на «Литературные очерки» Шестаков, оценивая Розанова, обращается к «авторитету» Фета: «Ни к кому из наших писателей в такой мере ... не приложимы стихи Фета: „И прямо смотрю я из времени в вечность, / И пламя твое признаю, солнце мира!“» [ЛПТпГ, 1899, № 12, 6 (18)июня].

Шестаков принимал активное участие в деятельности научных обществ, с 1901 г. выступает с докладами в обществе любителей русской словесности в память А.С. Пушкина при Императорском Казанском университете (опубликованы: «Личность и творчество Гоголя», «Семья и народ в произведениях Г.И. Успенского», «А.А. Потехин», «Памяти Т.Г. Шевченка» и др.). Его интересы выходили далеко за рамки классической филологии; он специально занимался вопросом восприятия и оценки русской культуры в Западной Европе («Русские писатели в немецкой оценке». Казань, 1901).

Вместе с тем, Шестаков продолжал интересоваться современным литературным процессом. С № 3 (22 ноября) 1906 г. статьей «Вечное и временное в поэзии Некрасова» начинаются еженедельные (с редким перерывом) публикации в газете «Слово» (до апреля 1908 г.). В выступлениях Шестакова заметное место заняли обозрения («Наша литература», «По журналам», «Исключительные темы»). В статье «Наша литература» (обзор за 1906г.) поднимается вопрос о роли провинции в русской литературе: «Думаю вообще, по некоторым примерам из минувшего года, что русской провинции суждено в будущем играть гораздо более значительную роль в русской литературе, чем прежде. Как сокровищница русских наблюдений для русских писателей, провинция и в век литературных корифеев, имела большое место в истории литературы. Сколько крупных перлов созрело у Пушкина в его Михайловской и Болдинской глуши. Какие поэтические тени носились перед Тургеневым в задумчивых аллеях Спасского. Какое громадное значение в творчестве Толстого имеет Ясная Поляна» [С., 1907, № 37, 1 (14 янв.)]. При этом он указывал на появившиеся в Казани книги знатока «местной и общерусской старины» Н.Я. Агафонова «Казань и казанцы» и «Из казанской старины».

Весь обзор построен на переключке с исходными размышлениями в начальной части: прошедший 1906 год (после бурных событий 1905 г.) не давал «ни тишины, ни сосредоточенья – этих необходимых спутников истинного искусства слова (там же). В связи с этим в обзоре отмечается тенденция усиления роли газет (« „толстые“ журналы только „подпевают“ доступными им художественными силами летучим и волнующим листкам газет»), влияние газеты на книгу и убыстрение времени появления книг («Времена книг, медленно и бережно обдумываемых, к которым писатель подходил, как старый художник к полотну, с готовой картиной из головы, – эти времена давно миновали. Газетный листок широко сотрудничает в современной книге. Французский тип сборника газетных статей... больше и больше входит в книжный обиход»). В статье «Экзамен зрелости» Шестаков обращает внимание на проблему *позиции* критики в то время, когда «политическое исповедание стало главным в писателе»: критику, «желающему быть беспристрастным и независимым от посторонних литературе соображений, не остается ничего более, как в основу своей оценки писателя ставить прежде всего вопрос: в какой мере писателю удалось остаться свободным от руководства своей политической партии? Насколько он может быть назван не певцом своего прихода, а радующим певцом великой беспартийной нашего партийного времени родной литературы, родной русской поэзии» [С., 1907, № 204, 20 июля (2 авг.)].

Как и другие критики начала XX века (К. Чуковский. А. Измайлов, Е. Колтоновская), Шестаков обсуждал проблемы массовой литературы – новой волны беллетристики, возникшей после 1905 года. В обзоре «По журналам» (1907), оценивая роман М.П. Арцыбашева «Санин», Шестаков высказал точку зрения, что «эта грубая и резкая струя пошла в русской беллетристике с тех самых пор, как Л. Андреев написал свою „Бездну“ и „В тумане“, как Максим Горький изобразил своим юнацким слогом, как в части зашекетали до смерти привязанную голую горничную» [С., 1907, 9 (22) марта]. В то же время, говоря об эротической беллетристике начала XX в., выражал несогласие с теми «суровыми критиками», которые однозначно осуждали это направление современной литературы: «Бывает эротизм и эротизм. И в рискованных, с точки зрения моралиста, темах открывается красота. А перед красотой, откуда бы она ни получалась, безоружна критика» («Исключительные темы» – [С., 1907, №2 34, 24 авг. (6 сент.)].

Интересно, что, не принимая так называемые «босаяцкие» рассказы и очерки М. Горького, Шестаков меняет характер оценки, когда Горький обратился к большим

реалистическим формам. Так, с точки зрения критика, повесть «Фома Гордеев» «написана очень энергично и жизненно. Талантливый автор показывает нам героя из среды крупного купечества, который не удовлетворяется купеческим поклонением капиталу», однако в повести много «монотонности» [ЛПТпГ, 1899 № 15, 9 (25) апреля]. А «Мать» «хороша потому, что гораздо человечнее многих произведений Горького. Нет тут ни босяков на пьедесталах, ни проституток в лаврах. Перед нами рабочий народ, искренно ищущий лучшего устройства жизни, ищущий справедливости и полноты жизни» [С., 1907, 1 (14) июня]. Потом сотрудничество Шестакова с газетой «Слово» прекращается, там стал выступать А.А. Измайлов.

Д.П. Шестаков связывает свою дальнейшую деятельность с наукой. В 1903 году он сдал экзамены за полный курс историко-филологического факультета Казанского университета и был оставлен при университете для подготовки к профессорскому званию. В 1907 году был командирован на два года в Русский археологический институт в Константинополе, куда уехал вместе с семьей. На обратном пути в Одессе выдержал экзамен на степень магистра и, за отсутствием свободной кафедры в Казанском университете, назначен исполняющим должность доцента Варшавского университета. В 1911 году в Петербургском университете защитил магистерскую диссертацию «Исследования в области греческих народных сказаний о святых» (Варшава, 1910); на защите присутствовал Розанов, ставивший автору в заслугу, что тот «живо чувствует оба мира, он и классик (по кафедре в университете), и теплый церковник, “как вы да я”», но сожалевавший, что «местами книга написана неуклюжим университетским языком <...> и это тем более жаль, что когда-то в “Новом пути” и теперь в “Журнале Министерства народного просвещения” этот же профессор писал и пишет простым языком» [НВ, 1910, 29 дек.].

В 1915 году Шестаков защитил докторскую диссертацию «Опыт изучения народной речи в комедии Аристофана» (Казань, 1912; на обложке – 1913). Основной тенденцией современной ему классической филологии Шестаков считал актуализацию культурно-исторических методов исследования (главную задачу науки он видел в восстановлении жизни и культуры древних греков и римлян по литературным памятникам и другим источникам) и расширение хронологических и тематических границ изучаемого материала. Критик, в частности, отмечал в статье «О некоторых основных течениях в современной науке классической филологии», что христианские авторы «восстанавливаются и изучаются теперь с таким же обилием и прочностью рукописного исследования, на таких же основаниях исторического изучения языка, как

и классические писатели» [ЖМНП, 1912, № 5, с. 237]. Подчеркивая важность изучения народных элементов в произведениях древних авторов, в том числе на языковом уровне, Шестаков так формулировал основу своего лингвистического метода: «Когда мы замечаем, что позднейшие явления языка сводятся к таковым же древнейшим явлениям, то мы безошибочно относим и те, и другие к особенностям народной речи» [там же, с. 249].

Литературная критика Шестакова так в основном и осталась на страницах газет и журналов конца XIX – начала XX в. Между тем, многое из написанного Д.П. Шестаковым сегодня воспринимается как живая история русской литературы Серебряного века. Эта вдумчивая, аналитическая критика должна быть учтена при изучении литературы рубежа XIX–XX вв., она небезынтересна для историка культуры и, как это нередко бывает с талантливой критикой, может натолкнуть на неожиданные повороты в постижении истории литературы. Несомненно, что Д.П. Шестаков не должен быть забыт и в рамках богатой и многообразной литературной критики Серебряного века.

Примечания

---

¹ Административную работу на протяжении всей своей жизни отец Д.П. Шестакова постоянно сочетал с литературной, научной и педагогической деятельностью. Отлично зная древние языки, особенно греческий, он перевел на русский язык 3 трагедии Еврипида («Медея», «Гипполит, несущий венок», «Троянки»). Его научная деятельность по изучению греческих и византийских источников оказала решающее влияние на выбор профессии и специальности, который сделали его сыновья: брат Дмитрия Петровича Сергей Петрович стал известным филологом-классиком, членом-корреспондентом Петербургской АН (1916). Сестра – А.П. Шестакова – в 1890-е гг., по свидетельству старшего сына Д.П. Шестакова П.Д. Шестакова, публиковалась в журнале «Наблюдатель».

² П.П. Перцов в «Литературных воспоминаниях» (гл. 1. Провинциальная журналистика 90-х годов) назвал Шестакова «лучшим казанским поэтом той поры», «пламенным „фетишистом“».

³ СКАБИЧЕВСКИЙ, А.М.: *История новейшей русской литературы. 1848–1892 гг.* Санкт-Петербург: Издание Ф. Павленкова, 1897, с. 482.

⁴ ПЕРЦОВ, П.П.: *Литературные воспоминания. 1890–1902 гг.* Москва: Новое литературное обозрение, 2002, с. 156.

⁵ Там же, с. 14.

⁶ *Поэты 1880–1890-х годов.* Составление, подготовка текста и примечания Л.К. Долгополова и Л.А. Николаевой. Ленинград: Советский писатель, Ленинградское отделение, 1972, с. 701.

⁷ В № 142 за 1896 г. Шестаков (за подписью «Д.Ш.») публикует рецензию на сборник «Философские течения русской поэзии», подготовленный П.П. Перцовым. Шестаков

использовал псевдонимы «Б. Глебский» (Борисоглебский), «П. Горский» (Первогорский).

⁸ Ссылки на статьи из журнальной и газетной периодики даются в квадратных скобках; при этом используются следующие сокращения названий: ЛПТпГ – Литературное Приложение к Торгово-промышленной газете, НВ – Новое время, МИ – Мир искусства, С. – Слово, Волж. вест. – Волжский вестник, ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения.

⁹ МОЛОДЯКОВ, В.Э.: *Дмитрий Шестаков. Владивостокские ямбы. Последний ученик Фета*. In: *Новый журнал*, Нью-Йорк, 2000, № 219, с. 94.

Литература

ДЕПРЕТТО, К.: *Литературная критика и история литературы в России конца XIX – нач. XX века*. In: *История русской литературы: XX век: Серебряный век*. Москва : Изд. гр. «Прогресс» – «Литера», 1995, с. 242 – 271.

КОЧЕТОВА, С.А.: *Литературно-критическое творчество писателей- модернистов: жанрология, композиция, ритм, стиль*. Донецк : НОРД ПРЕСС, 2006, 240 с.

КРЫЛОВ, В.Н.: *Русская символистская критика: генезис, традиции, жанры*. Казань : изд-во Казанского ун-та, 2005, 268 с.

Литературно-эстетические концепции в России конца XIX – нач. XX века. Москва : Наука, 1975.

МАКСИМОВ, Д.Е.: *Поэзия и проза А. Блока*, Ленинград : Советский писатель, Ленинградское отделение, 1975, 526 с.

МИХАЙЛОВА, М.В.: *Литературная критика: эволюция жанровых форм*. In: *Поэтика русской литературы конца XIX – начала XX века. Динамика жанра. Общие проблемы. Проза*. Москва : ИМЛИ РАН, 2009, с. 620 – 704.

МОЛОДЯКОВ, В.Э.: *Дмитрий Шестаков. Владивостокские ямбы. Последний ученик Фета*. In: *Новый журнал*, Нью-Йорк, 2000, № 219, июнь, с. 93 – 99.

ПЕРЦОВ, П.П.: *Письма о поэзии. «Волжский вестник». 1893 – 1894 гг.* Санкт-Петербург : Типография. Б.М. Вольфа, 1895, 50 с.

ПЕРЦОВ, П.П.: *Литературные воспоминания. 1890 – 1902 гг.* Москва : Новое литературное обозрение, 2002, 496 с.

ПОНОМАРЕВА, Г.М.: *Понятие предмета и метода литературной критики в критической прозе И. Анненского*. In: *Блоковский сборник*. VII. Учен. зап. Тартуского университета. Выпуск 735, Тарту, 1986, с. 124 – 136.

Русская наука о литературе в конце XIX – н. XX в. Москва : Наука, 1982, 390 с.

Поэты 1880 – 1890-х годов. Составление, подготовка текста и примечания Л.К. Долгополова и Л.А. Николаевой. Ленинград : Советский писатель, Ленинградское отделение, 1972. 726 с.

СКАБИЧЕВСКИЙ, А.М.: *История новейшей русской литературы. 1848 – 1892 гг.* Санкт-Петербург : Издание Ф. Павленкова, 1897, 488 с.

СУГАЙ, Л.А.: *Гоголь и символисты*. Москва : ГАСК, 1999, 376 с.

ШЕСТАКОВ, Д.П.: *О некоторых основных течениях в современной науке классической филологии*. In: *Журнал Министерства народного просвещения*. 1912, май, отдел V, с. 233 – 251.

Resumé

Príspevok sa zaoberá osobnosťou kazanského filológa, básnika, prekladateľa Dmitrija Šestakova v kontexte literatúry konca 19. a začiatku 20. storočia. Autor obracia pozornosť na jeho literárnokritickú aktivitu a ďalšie predmety Šestakovho záujmu, akými sú miesto literárnej kritiky, súdobý literárny proces, otázka prijímania ruskej literatúry v západnej Európe a problémy tzv. masovej literatúry.

«ТЫ ЕСИ» КАК КОММУНИКАТИВНЫЙ ПРИНЦИП В ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Вяч. ИВАНОВА И М. БАХТИНА

Оксана Кравченко

Filologická fakulta Doneckej univerzity, Doneck, Ukrajina
1234oksana@rambler.ru

Формулой «ты еси» Вячеслав Иванов определил сущность реалистического мирозерцания Достоевского. В его основе лежит принцип «проникновения» как внутреннего опыта «самоотчуждения личности» в любви. В мистических глубинах сознания происходит «абсолютное утверждение, всею волею, и всем разумом, чужого бытия: “ты еси”»¹. Задачей нашей статьи является анализ той коммуникативной стратегии, которой определяют Вяч. Иванов и М.Бахтин особый реализм Достоевского и художественное новаторство созданного им романа.

Евангельская максима «ты еси» становится для Иванова законом нового, особенного индивидуализма, в котором человек предстает как «звездочёт вечности», в отличие от преходящего в упадок индивидуализма гамлетовского типа, противопоставляющего личную правду всему внеличному мироустройству. Новый же индивидуализм «растворяет» личностное сознание в «сонме», в соборном единении: «...пафос личности, рыдающий в глубоких звуках Девятой Симфонии Бетховена, находит разрешение своей лихорадочной агонии томлений, вызовов, исканий, падений, обманутых надежд и конечных отречений – в торжестве соборности» (24).

Как подчеркивает И.А.Есаулов, при анализе мировоззрения Достоевского, равно как и при анализе его поэтики, необходимо разграничивать «два типа человеческого единства, ... имеющих противоположные мистические результирующие...»². Речь идет о предложенном Ивановым противопоставлении «легиона» и «соборности». Если «легион» предполагает скопление людей в единстве посредством их духовного обезличения, то «соборность есть такое соединение, где соединяющиеся личности достигают совершенного раскрытия и определения своей единственной, неповторимой и самобытной сущности...» (100). Основа соборного единства – «Слово» как порождающее начало личности, как свободное согласие и отзвук одного во всех и всех – в одном.

В статье «Ты еси» (1907г.) Иванов вскрывает мистические истоки соборного всенародного единения, утверждая дионисийскую, претворенную в греческой трагедии природу нарождающегося индивидуализма нового типа. «Разрыхленное» каким-то неведомым плугом состояние современной души представляется Иванову первым условием для «всхода новых ростков религиозного мировосприятия» (91). Именно в мистическом переживании раскрывается антиномия личности как опыт раскалывающегося на сферы «я» и «ты» внутреннего единства. Этот опыт позволяет говорить о религиозности как о глубоком душевном событии в отличие «от только religio* в исконном смысле италийского слова: в смысле боязливой почтительности по отношению к окружающим человека духам и осторожной «оглядки» на их скрытое присутствие...» (92).

В статье 1911 года «Достоевский и роман-трагедия» Иванов усматривает формальную и мирозерцательную реализацию принципа «ты еси» в романах Достоевского. Определяя форму произведений писателя как «роман-трагедия», Иванов тем самым обозначает трагически-дионисийский исток жанра. В плане же мировоззренческом утверждается уже названный принцип «проникновения» как такой тип субъектно-объектных отношений, который в статье «Ты еси» был осмыслен как богосыновство: «Первая молитва, которой учил Христос, начинается с волевого акта, обращающее наше личное сознание к сверхличному, – с утверждения нашего богосыновства: «Отец наш», – «Ты» в нас» (94). Это внутренне восчувствованное «ты» производит передвижение в самих определяющих центрах человеческого сознания, при котором «возможным становится воспринимать чужое я не как объект, а как другой субъект» (294)] [курсив автора – О.К]. Принцип «ты еси» лежит, таким образом, вне сферы познавательной-рациональной, но утверждает «инстинктивно-творческие» (295) начала жизни. К этому началу, подобно великим трагикам Греции, был чуток Достоевский. «Дух Диониса» по Иванову, открывает писателю путь к преодолению индивидуации, к постижению всеобщей человеческой причастности, когда «всякий за всех и за все виноват». И эта взаимная виновность содержит в себе постулат Христа, «осуществляющего искупительную победу над законом разделения и проклятием одиночества...» (295). В свете дионисийско-христианского пафоса жертвенной любви «“ты еси” – значит не “ты познаешь меня как сущий”, а “твое бытие переживается мною, как мое, или “твоим бытием я познаю себя сущим”. Es, ergo sum*» (295).

---

* религиозность (лат.).

* Ты есть, следовательно, я существую (лат.).

Указанный Ивановым принцип межсубъектных отношений был в свою очередь осмыслен М.Бахтиным как «основная структурная особенность художественного мира Достоевского»³. В книге «Проблемы творчества Достоевского» (1929 год) Бахтин отмечает, что небольшая работа Иванова стала поворотным пунктом в истории не столько изучения, сколько понимания самой природы творчества Достоевского. Ученый подчеркивает важность сформулированной Ивановым идеи преодоления отъединенного «идеалистического» сознания и утверждения чужого сознания как субъекта, а не как объекта. При этом сама дефиниция полифонического романа интегрирует в бахтинский текст ивановский концепт «ты еси». Так «...новая художественная позиция автора по отношению к герою в полифоническом романе Достоевского – это всерьез осуществленная и до конца проведенная диалогическая позиция, которая утверждает самостоятельность, внутреннюю свободу, незавершенность и нерешенность героя. Герой для автора не «он» и не «я», а полноценное «ты», то есть другое чужое полноправное «я» («ты еси»)»⁴. Не приняв ивановского жанрового определения «романа-трагедии», Бахтин, как считает С.Бочаров, философский тезис «ты еси» понял как «тезис филологический – «ты еси» вычленил ивановское, понятое как структурный принцип романа, и есть бахтинская полифония»⁵.

Философско-филологическое содержание максимы «ты еси» объединяет критические интенции Вяч.Иванова и М.Бахтина в перспективе обращенности к такому поэтическому феномену, как «эстетический объект». Понятие, введенное в эстетическую практику Бродером Христиансенем, было теоретически обосновано в трактате Бахтина "Проблемы содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве" (1924г.). В трактовке Бахтина эстетический объект предстает как «содержание эстетической деятельности (созерцания), направленной на произведение». Характеризуя бахтинский подход к творчеству Достоевского, Бочаров говорит о концентрации исследователя не на внешних событиях романов Достоевского, и не на «обширной сфере борьбы идей», а на некоем внутреннем событии, «как бы подантовски неподвижном, пребывающем и «возвышающемся над сюжетом»»⁶.

Аналогичный момент эстетического возвышения присутствует и в рассуждениях Иванова о трёх планах представленной у Достоевского человеческой жизни. В низших планах (фабульно-прагматическом и психологическом) раскрывается «вся лабиринтность жизни и вся зыбучесть характера эмпирического» (298). В высшем же, «метафизическом» плане, осуществляется «верховная трагедия», в которой человек

вершит суд над целым миром, избирая «бытие в Боге или бегство от Бога к небытию» (298). Трагедия «низших планов» служит лишь выявлением «верховой», метафизической трагедии: «Внешняя жизнь и тревожения души нужны Достоевскому только для того, чтобы подслушать через них одно, окончательное слово личности: «Да будет воля Твоя», или же: “Моя да будет, противная Твоей”» (298).

Так «внутреннее событие» Бахтина, «возвышающееся над сюжетом», соотносимо с метафизическим планом «верховой трагедии» в интерпретации Иванова.

В статье «Достоевский и роман-трагедия» Иванов актуализирует такую проблематику романов, которая выводит их за границы эстетического. Речь идет о религиозной обусловленности искусства. Бахтин в своей книге подчеркивал, что миросозерцательный принцип в трактовке Иванова лишен существенной конкретности «литературного построения» и предстает как «этико-религиозный принцип отвлеченного мировоззрения»⁷. Между тем именно сверхлитературоведческая и – шире – сверхэстетическая перспектива определяет сущность ивановской концепции, обращенной к «внеположной» искусству сфере. Так в ответе на вопрос: "Возможен ли отрыв искусства от религии?" Иванов решающий голос отдает трагедии. «Она говорит: нет, невозможен» (300). По Иванову понятие трагической вины может быть обосновано только мистически, «в противном случае вина перестает быть трагической виною ..., а лишь столкновением двух волей – воли законодательной и воли мятежной...» (300). Таким образом, метафизическая глубина верховной трагедии преодолевает эстетическое в пользу религиозного: «Посредством понятия вины всё трагическое в искусстве погружается в область, внеположную искусству» (298). Тем самым Иванов стремится «восстановить» исконный дионисийско-религиозный катарсис трагедии, подменённый аристотелевской эстетической катартикой: «Очищением (катарсис) должна была завершиться античная трагедия: в древнейшую пору это очищение понимали в чисто религиозном смысле, как блаженное освящение и успокоение души..., действительно приобщившейся к таинствам страстного служения Дионису – богу страдающему. Аристотель, желая обосновать эстетику самое по себе, избегая привносить в неё элементы религиозного чувствования, изображает катарсис как целительное освобождение души от хаотической смуты поднятых в ней со дна действием трагедии аффектов...» (289).

Вывод проблематики отношения «ты еси» на метафизико-религиозный уровень позволяет усматривать в нем те бытийные начала, с которыми связано ивановское

представление о возвышенном. В статье «Символика эстетических начал» исследователь пишет: «“Возвышенное” в эстетике, поскольку оно представлено восхождением, по существу своему выходит за пределы эстетики, как феномен религиозный. В нем скрыта символика теургической тайны и мистической антиномии, чья священная формула и таинственный иероглиф: “богоносец-богоборец”»⁸. Энергией возвышения задано у Иванова представление о сущности символизма. Здесь онтологическое вопрошание о принятии или непринятии Бога разрешается торжеством сочетания в высшем божественном начале: «Символическое искусство – соединение по преимуществу... Поистине, оно не только соединяет, но и сочетает. Сочетаются двое третьим и высшим» (192). И здесь следствием возвышения является выход за границы эстетики: «Символизм лежит вне эстетических категорий» (194), – провозглашает Иванов. Религиозным пафосом возвышенного исполнена в ивановском понимании и сама поэзия. В статье «О лирике» поэтам даются заповеди, подобные заповедям Моисея: «святить торжественные моменты творчества и возвышенное слово, ... помнить, что поэзия – религиозное действие и священный подвиг» (79). Как видим, и символизм и поэзия как таковая есть реализация сферы возвышенного, преодолевающего, по Иванову, эстетическое религиозным сознанием. Предвестием окончательной победы религиозного и предстает для Иванова роман Достоевского как «трагедия духа» (287).

Как отмечает А.Ханзен-Лёве, в «неодионисийстве Иванова ... художественное произведение ... разлагается, художественные структуры и процессы превращаются в коллективную перформативность, в *teatrum mundi*, ... где эстетическая специфика стирается и заменяется мифическими, религиозными функциями и всеобщей театрализацией жизни. Художественное произведение и эстетика целиком превращается в возвышенное»⁹. Подтверждением подобного исследовательского взгляда являются «пророчесственные» утверждения Иванова о том, что роман, «знаменосец и герольд индивидуализма» уступит место трагедии как народному действию: «... роман будет жить до той поры, пока созреет в народном духе единственно способная и достойная сменить его форма-соперница – царица-Трагедия, уже высылающая в мир первых вестников своего торжественного пришествия» (295).

Все это позволяет высказать предположение, что ивановская интерпретация «символизирует» роман Достоевского, а принцип «ты еси» углубляет жанровую природу романа возвышенно-трагической антиномией богоборчества-богопрития.

Бахтин же, как подчеркивает Н.В. Котрелев, «ни слова не говорит о многосмысленной религиозной проблематике, поднятой на материале Достоевского Ивановым»¹⁰. Как мы полагаем, Бахтин, не принявший жанровое определение «роман-трагедия», в сущности не принял антиэстетической тенденции Иванова. Напротив, он «филологически» утвердил мистериально-трагическую основу предложенной Ивановым концепции. Бахтинский диалогизм на уровне эстетического объекта утверждает трагедию потенциальную: неспособность человека к обретению собственного «Я» через обращенность к другому, неспособность к утверждению «ты еси» всем составом своего существа. Важно то, что занимая позиции эстетики, Бахтин не отказывает ей в онтологии. Тот факт, что Бахтин не говорит о религиозной проблематике еще не означает игнорирования её ученым. Вспоминая разговор с Бахтиным в 1970 году, С.Бочаров писал, что Бахтин «жаловался, что написал свою книгу не так, как мог бы, потому что не мог там прямо говорить «о главных вопросах» – оторвал там форму от главного...»¹¹. Это «главное» Бочаров понимает именно как религиозное: «Значит, «главное» было все-таки философское и религиозное, и он [Бахтин – О.К.] через сорок лет жалел, что не мог философствовать прямо»¹². Это бахтинское сожаление подтверждает, что формально-литературоведческая интерпретация Бахтиным принципа «ты еси» была обусловлена сложным политическим временем написания его книги. Однако Бахтин все же обозначил «главное» в предисловии ко второму изданию: «... и в новом издании книга не может претендовать на полноту поставленных проблем, особенно таких сложных, как проблема **целого** [выделено Бахтиным – О.К.] полифонического романа»¹³. Принцип «ты еси», как мы полагаем, обеспечивает проекцию диалогических связей в перспективу «последней диалогичности» или «последнего целого». Таким образом, бахтинская полифония отражает не только горизонтальный принцип фабульной организации романа Достоевского, но и предполагает вертикаль «целого полифонического романа» как уровня высшей взаимообусловленности творца и творения. Заданность разноуровневого единства ивановской и бахтинской концепций собственно творчеством Достоевского четко обозначил Н.В. Котрелев: «Писательство для Достоевского есть акт религиозного самоопределения – это сформулировал Иванов и в самой магме романов выявил Бахтин»¹⁴.

Все сказанное позволяет сделать вывод о том, что сформулированный евангельской максимой коммуникативный принцип обоими исследователями осмыслен с презумпцией его онтологически возвышающей природы. При расходящихся

перспективах (религиозной у Иванова и эстетической у Бахтина) принцип «ты еси» реализует бытийные смыслы эстетического объекта бахтинской концепции и «верховой трагедии» в интерпретации Иванова. «Самоотречение субъекта» в приемлющем движении навстречу Другому, разнообразно явленное у Достоевского, позволило Иванову говорить о нем как о «грандиознейшем из художников», а Бахтину – оценивать новаторство писателя как «коперниковский переворот».

Примечания

- ¹ Иванов, Вяч.: *Родное и вселенское*. Москва, 1994, с. 294. Далее все ссылки на данное издание приводятся в тексте с указанием страницы.
- ² Есаулов, И.: «Легион», «Соборность», «Карнавал». Вяч. Иванов и М.М.Бахтин о художественном мире Достоевского // Вячеслав Иванов – творчество и судьба: К 135-летию со дня рождения [Сост. Е.А.Тахо-Годи]. Москва, 2002, с. 270.
- ³ Бахтин, М.: *Проблемы поэтики Достоевского*. Москва, 1979, с. 11.
- ⁴ Там же, с. 73.
- ⁵ Бочаров, С.: *Бахтин-филолог: книга о Достоевском* // Вопросы литературы, 2006, №2, с. 55.
- ⁶ Там же, с. 57.
- ⁷ Бахтин, М.: *Проблемы поэтики Достоевского*, с. 12.
- ⁸ Иванов, Вяч. *Символика эстетических начал* // Вяч. Иванов. Собр.соч. [Ред. Д.В.Иванов, О.Дешарт], Брюссель, 1971. – Т. I., с. 824.
- ⁹ Хансен-Лёве, А.: *Поэтика ужаса и теория «большого искусства» в русском сиволлизме / А.Хансен-Лёве* // Сборник статей к 70-летию проф. Ю.М.Лотмана. Тарту, 1992, с. 322.
- ¹⁰ Котрелев, Н.: *К проблеме диалогического персонажа (М.М.Бахтин и Вяч.Иванов)* // Вячеслав Иванов. Архивные материалы и исследования. Москва, 1999, с. 202.
- ¹¹ Бочаров, С.: *Бахтин-филолог: книга о Достоевском*, с. 52.
- ¹² Там же, с. 52 – 53.
- ¹³ Бахтин, М.: *Проблемы поэтики Достоевского*, с. 4.
- ¹⁴ Котрелев, Н.: *К проблеме диалогического персонажа (М.М.Бахтин и Вяч.Иванов)*, с. 205.

Литература

- БАХТИН, М.М.: *Проблемы поэтики Достоевского*. Москва : Советская Россия, 1979, 320 с.
- БОЧАРОВ, С.: *Бахтин-филолог: книга о Достоевском*. In: Вопросы литературы, 2006, №2, с. 48 – 67.
- ЕСАУЛОВ, И.А.: «Легион», «Соборность», «Карнавал». Вяч. Иванов и М.М.Бахтин о художественном мире Достоевского / И.А.Есаулов // Вячеслав Иванов – творчество и судьба: К 135-летию со дня рождения [Сост. Е.А.Тахо-Годи]. – Москва : Наука, 2002, с. 268 – 271.
- ИВАНОВ, ВЯЧ.: *Символика эстетических начал*. Собр.соч. [Ред. Д.В.Иванов, О.Дешарт]. Брюссель : Foyer Oriental Chrétien, 1971, с. 823 – 830.
- ИВАНОВ, В.И.: *Родное и вселенское* [Сост., вступ. ст. и прим. В.М.Толмачева]. Москва : Республика, 1994, 428с.
- КОТРЕЛЕВ, Н.: *К проблеме диалогического персонажа (М.М.Бахтин и Вяч.Иванов)* / Архивные материалы и исследования. Москва : Русские словари, 1999, с. 201 – 210.
- ХАНСЕН-ЛЁВЕ, А.: *Поэтика ужаса и теория «большого искусства» в русском сиволлизме*. Сборник статей к 70-летию проф. Ю.М.Лотмана. Тарту, 1992, с. 322 – 337.

Summary

The article is devoted to study of ontological potential of the gospel maxima “you are”. Affirmance of somebody else’s “I” as a subject, not as an object is understood as the basis of Dostoevsky’s novels interpretation made by Vyach. Ivanov and M. Bakhtin. Difference of views (religious and ethical direction in case of Ivanov and philological perspective in case of Bakhtin) maintain nevertheless the initial guideline on elevate meaning of the ontological level of communication.

**COREFERENZA IN CINESE: UN APPROCCIO PRAGMATICOLISTICO ALL'ANALISI
DELL'ANAFORA-LOGOFORA 自己(zìjǐ) (Prima Parte)**

Riccardo Moratto

**National Taiwan Normal University/Fujen Catholic University
riccardomoratto@gmail.com**

Riassunto

Scopo principale di questo lavoro è quello di investigare i fenomeni di legamento e di coreferenza nella lingua cinese rispetto alla teoria tradizionale e tentare di proporre un approccio “pragmaticolistico” che possa tener conto delle teorie più significative sin oggi esposte e, al contempo, della nostra analisi specifica. In linguistica, il fenomeno della coreferenza, che si ha quando all'interno di una frase una o più espressioni hanno il medesimo referente, trova la propria analisi formale più completa ed approfondita all'interno della grammatica generativa (GG) chomskyana ed in particolar modo all'interno della Teoria della Reggenza e del Legamento. Per questo motivo, la nostra analisi si concentrerà in primis su una breve descrizione dello sviluppo della Teoria del Legamento per poi analizzare la medesima teoria all'interno della lingua cinese. Nella seconda parte, ci concentreremo sulla coreferenza dei pronomi nulli ponendo particolare enfasi sui *danglig topics* in cinese mandarino e sulla distribuzione e referenza dei pronomi vuoti. Infine, ci concentreremo su *zìjǐ* che nell'approccio pragmaticolistico adottato nel presente articolo viene percepito come anafora-logofora.

L'articolo, esclusivamente per ragioni di spazio, è suddiviso in due parti. La seconda parte, con una discussione generale ed una parte conclusiva, verrà pubblicata sulla medesima rivista a dicembre 2011.

Introduzione

Il presente articolo è stato concepito come un'introduzione linguistica al fenomeno della coreferenza (指稱相同 o 指涉相同, *zhǐchēng xiāngtóng* o *zhǐshè xiāngtóng*) nella lingua cinese. Data la vastità dell'argomento, nel presente articolo abbiamo deciso di concentrare la nostra attenzione su alcuni punti focali. Il lavoro è stato, perciò, suddiviso nel seguente modo.

Nella prima parte abbiamo circoscritto la nostra trattazione alla descrizione ed all'approfondimento del fenomeno della coreferenza all'interno del quadro della teoria tradizionale, ovvero della Teoria della Reggenza e del Legamento di Chomsky, esponendo il Principio A, B e C in quanto riteniamo che il fenomeno della coreferenza trovi la propria analisi formale più completa ed approfondita all'interno della grammatica chomskyana ed in particolar modo all'interno della Teoria della Reggenza e del Legamento. Nonostante il dovuto riferimento agli sviluppi del fenomeno della coreferenza all'interno della grammatica generativa, secondo l'approccio pragmaticolistico presentato in questo articolo, nella lingua cinese la coreferenza tende ad essere un fatto più strettamente legato alla pragmatica (語言實用

學, *yǔyán shíyòng xué*) che alla sintassi. Nella seconda parte ci occupiamo di un altro aspetto della coreferenza, i.e. la coreferenza dei pronomi nulli, giungendo alla conclusione che anche la coreferenza dei pronomi nulli, secondo questo approccio, può essere interpretata diversamente a seconda del contesto pragmaticamente determinato (語境依賴性, *yǔjìng yīlǎixìng*). Infine, nella terza parte, volgiamo la nostra attenzione ad un particolare tipo di coreferenza caratteristico della lingua cinese, ovvero la coreferenza dell'anafora-logofora 自己 (*zìjǐ*), sottolineando altresì il problema del legamento a distanza del pronome riflessivo 自己 (*zìjǐ*) e i vincoli sintattici (*blocking effect*) che possono impedire il legamento a distanza a seconda del contesto linguistico. In conclusione, il nostro approccio può essere definito “pragmaticolistico” in quanto non abbiamo voluto escludere a priori l'apporto di nessuna componente linguistica, pur tuttavia prediligendo la componente pragmatico-semantic.

Metodologia

Per quanto concerne la modalità di ricerca, nel presente articolo ci siamo serviti prevalentemente dei supporti bibliografici offerti dalle biblioteche di studi orientali di Roma, Napoli e Venezia. Dobbiamo altresì ringraziare i consigli di due persone che si sono rivelate fondamentali nello svolgimento di questo lavoro: il linguista cinese docente a Harvard C.-T., James Huang e la studentessa di linguistica cinese all'università di Harvard Li Jiang. Le fonti di teoria linguistica cui abbiamo fatto riferimento sono state per lo più in lingua cinese, pubblicate quasi *in toto* dall'università di Pechino o di Shanghai sotto forma di libri o periodici linguistici. Infine, per quanto concerne gli esempi in lingua cinese, teniamo a sottolineare che sono stati tratti o dal *corpus* di lingua cinese dell'università di Leeds, o da romanzi in lingua originale, oppure semplicemente da conversazioni tra parlanti nativi registrate e trascritte.

1 Coreferenza

La teoria della Reggenza e del Legamento, (GB, *government and binding*), assume come punto di partenza il fatto che una parte notevole della grammatica di ciascuna lingua naturale è comune alle altre, ragion per cui viene vista come facente parte della UG (grammatica universale, dall'inglese *universal grammar*). All'interno della UG, la nozione di Legamento gode di tale importanza da far sì che il suo nome sia al centro della denominazione della teoria stessa (della Reggenza e del Legamento). Nella sua concezione più stretta, la teoria del Legamento ha a che fare sia con le costruzioni riflessive, quali:

1. Alberto ama *sé stesso*.

in cui *sé stesso* è un pronome riflessivoⁱ, che con i pronomi e le espressioni-R (espressioni referenziali), di cui possiamo vedere un esempio rispettivamente in (2) e (3):

2. Franco *lo* ha visto.

3. *Francesca* ha notato *Maria*.

In realtà, il quadro teorico della teoria del Legamento è ben più complesso, giacché al suo interno rientrano altresì le cosiddette *equi constructions*ⁱⁱ, quali:

4. Anna ha tentato di vincere la gara.

In questa frase anche senza introdurre ulteriori concetti quali la categoria vuota di PROⁱⁱⁱ (leggasi PRO grande) di cui ci occuperemo nel paragrafo §2, possiamo sin da adesso notare intuitivamente che il verbo alla forma infinita *vincere* debba esser retto da una categoria vuota^{iv} la quale, affinché la frase sia grammaticale, deve necessariamente essere coreferente con il soggetto della frase matrice o principale: *Anna*. In questa parte introduttiva sulla coreferenza, non si possono non citare le cosiddette costruzioni pro-drop^v, le quali possono trovare una spiegazione teorica all'interno della teoria del Legamento di cui ci occuperemo più dettagliatamente nel paragrafo §2. L'esempio^{vi} seguente è volto ad illustrare una frase cinese con pro-drop sia del soggetto che dell'oggetto.

5. a. 你喜歡咖啡嗎? Vs. “Do you like coffee”?

nǐ xǐhuan kāfēi ma?

2PS piacere caffè PART.INT.

“Ti piace il caffè?”

b. Ø 喜歡 Ø Vs. *“(e) like (e)”

xǐhuan

Piacere

“Mi piace”.

In una lingua come il cinese è possibile e grammaticale che in una medesima frase sia il pronome soggetto che quello oggetto non vengano espressi, mentre nel corrispettivo inglese la stessa frase risulterebbe agrammaticale mentre in italiano, è ammesso soltanto il *drop* del soggetto.

1.1 Legamento e relazione di *c-comando* nelle costruzioni riflessive

Compito della teoria del legamento è stabilire e determinare quando un'anafora^{vii} riflessiva, quale *himself* (自己, zìjǐ)^{viii} or *herself* (自己, zìjǐ), possa riferirsi ai pronomi soggetto od oggetto corrispondenti. A seguire riportiamo sette frasi, alcuni grammaticali ed altre agrammaticali, cercando di darne una spiegazione dapprima intuitiva e poi fondata sulla teoria.

6. *Owen_k drank/ *himself_k drank.*

“Owen_k ha bevuto/*lo stesso_k ha bevuto”.

7. *Paul_k enjoyed himself_k at the club.*

“Paul_k si_k è divertito in discoteca”.

8. *Paul_k left a note for himself_k.*

“Paul_k ha lasciato un appunto per sé stesso_k”.

9. *Paul_k thought that Rick disliked him_k.*

“Paul_k pensò che a Rick lui_k non piacesse”.

10. *Paul_k talked to Laura about himself_k.*

“Paul_k ha parlato a Laura di sé stesso_k”.

11. *P*Paul_k believed that himself_k would succeed.*

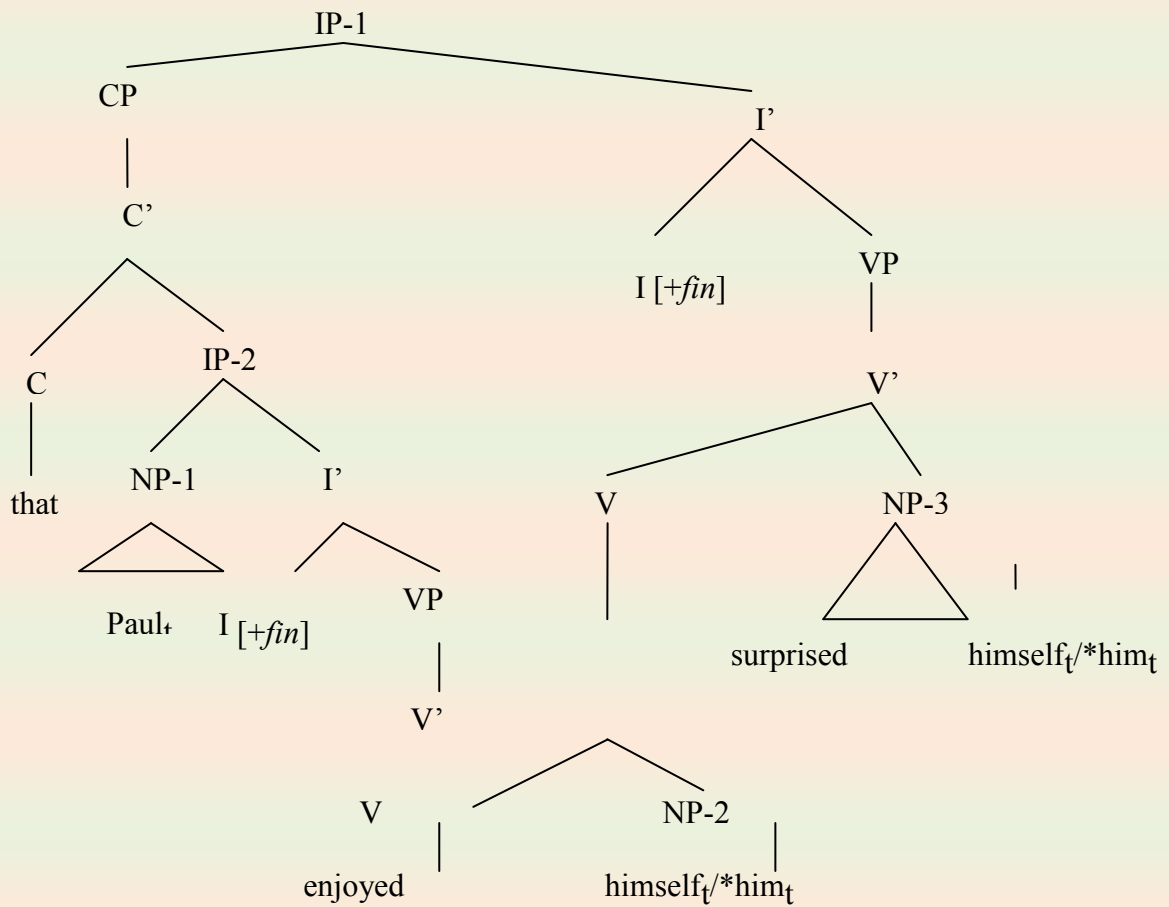
*“Paul_k credette che lo stesso_k ce l'avrebbe fatta”.

12. *That Paul_k enjoyed himself_k/ *him_k surprised him_t/*himself_t.*

“Il fatto che Paul_k si_k divertisse/divertisse *lui_k lo_t sorprese/sorprese *lo stesso_t”.

Il principio A, (cfr.§1.2) dice che un'anafora deve essere legata nella sua categoria di reggenza. A livello pre-teorico ed intuitivo possiamo notare che i pronomi riflessivi debbano essere coreferenti con un sintagma nominale che li preceda nella frase ed, inoltre, che il sintagma nominale che precede il pronome anaforico debba essere all'interno del medesimo dominio minimo^{ix} del riflessivo (vedi la non grammaticalità delle frasi 11 e 12). Nella Fig.1 diamo una rappresentazione della frase in (12) utilizzando una struttura ad albero.

Fig. 1

L'interpretazione agrammaticale di *him* con coriferimento a *Paul* nella frase soggetto è motivata dal fatto che un'anafora (come *himself*) deve essere legata nella sua categoria di reggenza mentre un pronome (come *him*) deve essere libero. Per definizione un elemento è legato quando è c-comandato^x e coreferente con il suo antecedente. Nell'albero, infatti, NP-2 è legato ad NP-1, mentre NP-3 non lo è.

Nella letteratura, la nozione di *c-comando* risale a Reinhart (1973; 1976).

13. *c-comando*

A *c-comanda* B se e solo se:

- a. A non domina B, e
- b. il primo nodo ramificante che domina A domina anche B.

L'importanza del *c-comando* sta proprio nel fatto che è una condizione strutturale fondante della teoria X-barra^{xi} e in quanto tale è una delle condizioni essenziali anche della teoria del Legamento. Infatti, la definizione ufficiale di legamento non fa altro che aggiungere la nozione di coindicizzazione alla relazione di c-comando.

14. A LEGA B se e solo se:

- a. A c-comanda B, e
- b. A e B sono coindicizzati.

Nel prossimo paragrafo, cercheremo di descrivere brevemente le tappe principali nello sviluppo della teoria del Legamento.

1.2 Breve descrizione dello sviluppo della teoria del Legamento

La teoria del Legamento venne iniziata da Chomsky nel 1973. La teoria è stata, poi, rivista e aggiornata per tutti gli anni '70 ed '80. Nel 1973 è Chomsky stesso a sottolineare che c'è un dominio la cui importanza è fondamentale sia per la referenza disgiunta^{xii}, che per la dipendenza anaforica. Questo dominio è però caratterizzato da due restrizioni (*constraints*) che sono la *Tensed-S Condition* (TSC) e la *Specified Subject Condition* (SSC)^{xiii}.

15. TSC (Chomsky 1973: 238)

Non c'è nessuna regola che possa coinvolgere X e Y nella struttura
X.....[α .....Y.....]

Dove α è una frase di tempo finito.

16. SSC (Chomsky 1973:239)

Non c'è nessuna regola che possa coinvolgere X e Y nella struttura
X.....[α .....Z.....WYV.....].....

Dove Z è il soggetto specificato di WYV in α .

La condizione in (15) rende conto dell'agrammaticalità di frasi quali *[_XMary is believed [_Y is sincere]]. Y è una frase temporalizzata ed in quanto tale non può entrare in rapporti sintattici con la frase X, cosa che, invece, si richiederebbe secondo il rapporto di subordinazione. La corrispettiva frase grammaticale sarebbe [_X Mary is believed [_Y to be sincere]]. Secondo Lasnik (1976), non vi è nessuna regola di assegnazione della coreferenza responsabile dell'interpretazione coreferenziale di pronomi quali quelli nel seguente esempio:

17. a. *Mark_k said that he_k would go.*

“Mark_k disse che lui_k ci sarebbe andato”.

b. *Francis_z said that he_z and Joseph would go.*

“Francis_k disse che lui_k e Joseph ci sarebbero andati”.

Lasnik (1976) sottolinea, infatti, che l'interpretazione referenziale sia libera e cioè che l'assegnazione della referenza pronominale come congiunta o disgiunta rispetto al sintagma nominale nella frase precedente sia un fatto meramente pragmatico e non sintattico^{xiv}. Nella

teoria classica del Legamento in Chomsky (1981) e Chomsky (1986), si cerca di trovare dei principi universali per capire come funziona la coreferenza all'interno di tutte le lingue del mondo. A seguire l'esposizione dei tre principi fondamentali in Chomsky (1981).

18 Chomsky (1981:188)

PRINCIPIO A: Un' ANAFORA^{xv} è legata nella sua categoria di reggenza^{xvi}.

PRINCIPIO B: Un PRONOME è libero nella sua categoria di reggenza.

PRINCIPIO C: Un'ESPRESSIONE R (referenziale) è libera.

Come risulta dai tre principi esposti in (18), in Chomsky (1981), il sistema di indicizzazione risulta avere un alto grado di semplificazione, giacché Chomsky stesso riduce il tutto soltanto a due relazioni, nella fattispecie due NP possono essere coindicizzati (legati) o liberi. Tuttavia, il principio A esclude la possibilità che le anafore si trovino in posizione di soggetto nominativo. Il caso nominativo è assegnato al soggetto della frase quando il verbo è di modo finito. (Cecchetto 2002). In altre parole, è assegnato dalla flessione temporalizzata del verbo, o meglio ancora dalla testa del sintagma flessivo al soggetto che si trova in posizione di Spec, Ip (Cecchetto 2002). Inoltre, il caso nominativo, come ogni altro caso, viene assegnato sotto le condizioni della reggenza, che riportiamo in (19).

19. Reggenza^{xvii} (Chomsky 1981:163)

α governa β se e solo se:

α è una testa (X^0)

α c-comanda β e non vi è nessun elemento γ tale che γ c-comanda β e non c-comanda α .

Partendo dall'assunto che nella frase, per definizione, non c'è nessun NP che possa c-comandare il soggetto, un'anafora in posizione di soggetto sarà sempre libera nella sua categoria di reggenza. Questo contraddice il principio A per il quale un'anafora è, invece, sempre legata nella sua categoria di reggenza. È proprio per questo motivo che in italiano, ad esempio, frasi quali quella in (20) risultano essere agrammaticali:

20. **Giovanni_K crede che lo stesso_K è felice.*

b. **Essi_K credono che gli stessi_K sono felici.*

Al contrario, invece, il corrispettivo anaforico cinese 自己 (*zìjǐ*), può trovarsi anche in posizione di soggetto come è mostrato dalla grammaticalità degli esempi in (21) e (22).

21. 約翰相信自己很高興

Yuèhān_k xiāngxìn zìjǐ_k hěn gāoxìng.
Giovanni credere stesso molto felice.
“Giovanni crede di essere molto felice”.

22. 他們覺得自己很英俊
Tāmen juéde zìjǐ hěn yīngjùn
3PL ritenere stesso molto bello
“Essi ritengono di essere molto belli”

Inoltre, in Chomsky (1982), viene approfondita la natura dei tre tipi di sintagmi nominali, nella fattispecie le anafore, i pronomi e le espressioni R, affermando che non sono dei primitivi sintattici^{xviii}. Possono essere rappresentati facendo ricorso a dei tratti [$\pm$ anaforico] e [$\pm$ pronominale]. Pertanto i tre diversi sintagmi nominali avranno le seguenti matrici a tratti:

23. anafora [+ anaforico, - pronominale]
b. pronome [+ pronominale, - anaforico]
c. espressioni R [- anaforico, - pronominale]

A livello teorico, ci sarebbe un'altra possibile combinazione di tratti: [+anaforico, +pronominale]. Tuttavia, Chomsky (1982:78) ritiene che “nessun elemento sintatticamente esplicito con queste caratteristiche possa esistere giacché un tale elemento, dovendo seguire i principi A e B risulterebbe non retto, violando così il Filtro del Caso”^{xix}. Soltanto le categorie vuote, infatti, quali il PRO possono contenere sia elementi anaforici che pronominali al contempo. Nella frasi in (24), (25) e (26) riportiamo degli esempi contenenti il PRO.

24. *Riccardo_k è stato felice di [PRO_k vederti].*

25. *[PRO parlare] adesso non sarebbe appropriato.*

26. 明天約翰_k 想要[PRO_k 看見他自己的兒子]
Míngtiān Yuēhān_k xiǎngyào [PRO_k kànjiàn tā zìjǐ de érzi].
Domani Giovanni volere [PRO vedere 3SG stesso ASSOC. figlio].
“Domani Giovanni vuole vedere il proprio figlio”.

Successivamente poi i principi A, B e C vengono riformulati da Reinhart (1983).

27. Reinhart (1983:136)

a. Un pronome riflessivo o reciproco (un pronome R) deve essere interpretato come coreferente con (e solo con) un NP che c-comanda all'interno di un dominio sintattico specifico (ad esempio la sua categoria reggente minima).

b. Un NP non pronominale deve essere interpretato come non-coreferente con ogni NP che lo c-comanda.

c. Un pronome non-R deve essere interpretato come non-coreferente con ogni NP che comanda all'interno del dominio sintattico specificato [...]

Chomsky (1986) riformula ulteriormente i tre principi sostituendo la nozione di categoria di reggenza con quella di dominio locale.

28. Chomsky (1986:166)

PRINCIPIO A: Un' ANAFORA è legata in un dominio locale.

PRINCIPIO B: Un PRONOME è libero in un dominio locale.

PRINCIPIO C: Un' ESPRESSIONE R è libera (nel dominio della testa della sua catena massima).

Il Dominio Minimo per un'anafora o per un pronome α è il più piccolo complesso funzionale completo che contiene una reggenza lessicale di α – la categoria di reggenza minima di α (MGC α). Se contengono un soggetto sia IP (frase) che NP possono costituire una categoria di reggenza minima. (Chomsky: 1986:169)

Rebus sic stantibus, possiamo ottenere un'unificazione della teoria del Legamento, definendo, il dominio locale come la categoria minima di reggenza.

1.3 Teoria del legamento (約束理論 *yuēshù lǐlùn*) nella lingua cinese

1.3.1 Il principio A e l'anafora (復指 *fùzhǐ*) in cinese

In questa sezione, confronteremo i principi esposti finora con quello che succede nella lingua cinese per vedere se vi sono delle differenze significative. Anzitutto, è necessario operare una distinzione tra anafore semplici (自己^{xx}, *zìjǐ*, “stesso”) e anafore composte (我們自己, *wǒmen zìjǐ*, “noi stessi”, 他們自己, *tāmen zìjǐ*, “loro stessi”, etc.). Per quanto riguarda le anafore composte, il loro comportamento è pressoché identico a quello dei riflessivi in italiano. Illustriamo questo fatto riportando un esempio in (29).

29. 胡哲誠知道逍遙老批評他自己。

HúZhéChéng_i zhīdào XiāoYáo_j lǎo pīpíng tā zìjǐ^{*i/j}/^{*k}.

Hu ZheCheng sapere XiaoYao sempre criticare 3SG stesso.

“Hu ZheCheng sa che Xiao Yao critica sempre se stesso”.

Il pronome riflessivo semplice, invece, a differenza dell'italiano e dell'inglese, nella lingua cinese può essere legato anche a distanza^{xxi}. Vediamo degli esempi.

30. 胡哲誠認為逍遙常常在別人面前批評自己。

HúZhéChéng_i rènwéi XiāoYáo_j chángcháng zài bié ren miànqián pīpíng zìjǐ_{i/j}.
 Hu ZheCheng pensare Xiao Yao spesso LOC altro persona davanti criticare stesso.
 “Hu ZheCheng pensa che spesso Xiao Yao si/lo critica in presenza di altri”.

Zìjǐ può essere coreferente sia con il soggetto della frase matrice (*Hú Zhéchéng*) che con quello della completiva (*Xiāo Yáo*). Lo stesso abbiamo in (41).

31. 胡哲誠害怕逍遙認爲自己的母親最漂亮。
 HúZhéChéng_i hàipà XiāoYáo_jrènwéi zìjǐ_{i/j} de mǔqīn zùi piàoliang.
 Hu ZheCheng temere XiaoYao ritenere stesso ASSOC. madre SUPER. bello.
 “Hu ZheCheng teme che Xiao Yao pensi che sua/la propria madre sia la più bella”.

Il legamento a distanza dell’anafora semplice 自己 (*zìjǐ*), però, non avviene sempre. In particolar modo, non si verifica in presenza del fenomeno noto col nome di *Blocking Effect*, cioè quando un pronome di prima o di seconda persona, singolare o plurale, più locale rispetto all’altro antecedente blocca la possibilità che quest’ultimo leghi l’anafora e che quindi vi sia coreferenza tra i due. In (32) e (33), riportiamo due frasi, esempi paralleli di (30) e (31) atti a illustrare il fenomeno del *Blocking Effect*^{xxii}.

32. 胡哲誠認爲我/妳老在別人面前批評自己。
 HúZhéChéng_i rènwéi wǒ/nǐ_j lǎo zài bié ren miànqián pīpíng zìjǐ*_{i/j}.
 Hu ZheCheng ritenere 1SG/2SG incessantemente LOC altro uomo davanti criticare stesso.
 “Hu ZheCheng ritiene che io/tu critico/critichi continuamente me/te/*se stesso di fronte ad altre persone”.

33. 胡哲誠害怕我/妳認爲自己的母親最漂亮。
 HúZhéChéng_i hàipà wǒ/nǐ_j rènwéi zìjǐ*_{i/j} de mǔqīn zùi piàoliang.
 Hu ZheCheng temere 1SG/2SG ritenere stesso ASSOC. madre SUPER bello.
 “Hu ZheCheng teme che io/tu ritenga che mia/tua/*sua madre sia la più bella”.

Inoltre, un altro problema che sembra confermare che di fatto *zìjǐ* non sia un’anafora pura è il fatto che in determinati casi può occorrere anche da sola, cioè senza essere legata, e perfino in posizione di soggetto. Di questo ci occuperemo nel terzo capitolo, che per ragioni di spazio verrà pubblicato a dicembre 2011. Nel prossimo paragrafo, cerchiamo di vedere se il principio B trovi applicazione nella lingua cinese o se anche ad esso possano essere trovate delle eccezioni.

1.3.2 Il principio B e i pronomi (代詞 *daìcí*)

Per quanto riguarda i pronomi all’interno della lingua cinese non troviamo delle eccezioni degne di nota, tant’è che, in accordo con il principio B^{xxiii}, i pronomi devono essere liberi all’interno del loro dominio locale. Vediamo un esempio:

34. 胡哲誠認為逍遙 有時候批評他。
 HúZhéChéng_i rènwéi XiāoYáo_j yǒushíhou pīpíng tā_i/*j/k.
 Hu ZheCheng ritenere XiaoYao a volte criticare 3SG.
 “Hu ZheCheng ritiene che a volte Xiao Yao lo critica”.

1.3.3 Il principio C e le espressioni referenziali (指稱 *zhǐchēng*)

Passiamo, infine, all’analisi delle espressioni referenziali e del principio C applicato alla lingua cinese. Anche in cinese, come viene indicato dal principio C^{xxiv}, le espressioni referenziali devono essere sempre libere. Ecco perché frasi come la (35) sono agrammaticali.

35. *他_k 以為我不喜歡王力宏_k。
 *Tā_k yǐwéi wǒ bù xǐhuan WángLiHóng_k.
 3SG. pensare 1SG non piacere WangLiHong.
 *“Lui_i pensa che non mi piaccia WangLiHong_i.”

Una frase sempre agrammaticale però di grado minore rispetto a quella in (35), potrebbe essere una frase del tipo che riportiamo in(36).

36. ?*靈兒以為我不喜歡靈兒
 ?*LíngEr_i yǐwéi wǒ bù xǐhuan LíngEr_i.
 LingEr pensare 1SG non piacere LingEr.
 ?*“LingEr_i pensa che a me non piaccia Ling Er_i”.^{xxv}

Per spiegare questa differenza è stato introdotto un quarto principio, il principio D, che troviamo in Lasnik (1991) e che riportiamo in (37):

37. Principio D: un’espressione meno referenziale non può legarne una più referenziale. In realtà, prendendo in considerazione ulteriori frasi proprio dal cinese, si è capito che il principio D doveva essere completato più accuratamente. Vediamo due ulteriori esempi atti a illustrare questo punto.

38. *他的姐姐一向都責備逍遙。
 *Tā_k de jiějie yīxiàng dōu zébèi XiāoYáo_k.
 3SG. ASSOC. sorella maggiore sempre tutto sgridare XiaoYao.
 *“Sua_k sorella ha sempre sgridato XiaoYao_k”.

39. *這個我朋友的老師總是恭賀靈兒。
 *Zhè ge wǒ péngyou_t de lǎoshī zǒngshì gōnghè LíngEr_t.
 Questo CLASS. 1SG amico ASSOC. insegnante sempre congratularsi LingEr.
 *“L’insegnante di questa mia amica_t si congratula sempre con LingEr_t”.

La ragione per cui le frasi in (38) e (39) sono agrammaticali risiede nel fatto che il primo membro di ogni coppia coindicizzata è meno referenziale del secondo, quindi anche alla luce dei sovracitati esempi, il principio D può essere completato in (40):

40. Principio D: Un' espressione meno referenziale non può legarne, o legarne debolmente, una più referenziale.

2 Coreferenza dei pronomi nulli

2.1 Lingue a soggetto nullo^{xxvi}

Una lingua a soggetto nullo è una lingua cui la grammatica legittima la possibilità che in una frase indipendente il soggetto possa non essere espresso esplicitamente. Nella frase italiana “*Voglio mangiare un gelato*”, il soggetto rimane implicito. Nonostante ciò, qualsiasi italofono saprebbe subito dire che il soggetto sottointeso è il pronome di prima persona singolare in virtù della marca morfologica del verbo. Consideriamo, inoltre, la frase in (1).

1. Francesco_k dice che domani Ø_k vuole andare in piscina.

Il soggetto di “*vuole andare in piscina*” non è espresso esplicitamente anche se in virtù della marca morfologica del verbo qualsiasi italofono saprebbe identificarlo con una terza persona singolare.^{xxvii} Oltre all'italiano, tra le lingue del mondo ce ne sono migliaia che presentano questo fenomeno, tra cui anche il cinese. All'interno del quadro della teoria della Reggenza e del Legamento che abbiamo analizzato nel primo capitolo, il soggetto nullo viene interpretato come una categoria vuota che sembrerebbe comportarsi come un pronome ordinario. È proprio per questo motivo che il nome che le viene solitamente assegnato nella letteratura è quello di “*pro*” (leggasi *pro* piccolo^{xxviii}). Le lingue a soggetto nullo vengono spesso, erroneamente, dette lingue *pro-drop*. Erroneamente perché, a nostro avviso, i due fenomeni sono molto simili ma non del tutto identici. Le lingue *pro-drop*^{xxix}, infatti, sono lingue in cui i pronomi possono essere omessi quando, in linea generale, si possono inferire o dalla marca morfologica del verbo o in lingue come il cinese, a marca zero, dal contesto pragmatico. Mentre le lingue *pro-drop* sono sicuramente lingue a soggetto nullo, non è detto, invece, che tutte le lingue a soggetto nullo siano necessariamente lingue *pro-drop*^{xxx}. Nelle lingue in cui la flessione verbale è molto ricca, quali l'italiano ad esempio, il numero e la persona grammaticale del soggetto non espresso possono facilmente essere inferiti dal verbo. In lingue, invece, come il cinese^{xxxi} in cui la morfologia è pressoché inesistente sarà necessario ricorrere ad altre strategie di interpretazione per l'analisi della coreferenza dei pronomi nulli. In questo capitolo verrà ulteriormente sottolineata l'importanza del contesto pragmatico nell'interpretazione della coreferenza dei pronomi nulli, concetto che sarà poi ripreso anche nel terzo capitolo dove l'attenzione sarà maggiormente focalizzata sulla coreferenza di 自己 (*zìjǐ*).

2.1.1 C.-T. J. Huang e la regola del controllo generalizzato.

Nel tentativo di difendere l'esistenza del parametro del soggetto nullo in lingue quali il cinese, C.-T. J. Huang (1982; 1984; 1987; 1989) sottolinea che in queste lingue il *pro* possa esistere indipendentemente dall'assenza di *Agr*^{xxxii}. La regola del controllo generalizzato di Huang, che riportiamo in (3), prevede la possibilità di avere un'analisi unificata della distribuzione del *pro* e del PRO.

(3) Regola del controllo generalizzato (GCR, *generalized control rule*).
Un *pro*/PRO è controllato nel suo dominio di controllo (se ne possiede uno).

L'approccio di Huang è alquanto interessante perché riprende la nozione di dominio di controllo la quale, come abbiamo detto nel primo capitolo, è basata sul concetto di "soggetto accessibile". Questo significa che, in lingue come il cinese, l'assenza di *Agr* faccia sì che il *pro* trovi la propria coreferenza in elementi nominali appartenenti ad un dominio più alto. Tuttavia, è d'uopo riconoscere che la sovrariportata definizione del linguista Huang non regge affatto per il cinese, come confermato anche in Huang Yan (2000). Il prossimo esempio è volto a mostrare questo fatto.

(4)^{xxxiii} 靈兒的姨丈說 Ø 真的喜歡吃春卷。

Líng'Èr de yízhàng shuō Ø zhēnde xǐhuan chī chūn juǎn.

LingEr ASSOC. zio dire Ø veramente piacere mangiare primavera rotolo.

"Lo zio di Ling'er dice che mi/ti/gli/le/ci/vi/loro piace mangiare gli involtini primavera".

Secondo la definizione di dominio di controllo, nozione presente nella GCR di Huang, il coriferimento del *pro* andrebbe cercato nel dominio minimo sintattico contenente un soggetto accessibile. Or bene, nel nostro caso il dominio minimo sarebbe proprio la frase matrice. Questa interpretazione, però, ci costringerebbe all'unica possibilità che *pro* sia coreferente con *Ling'Èr de yízhàng* (lo zio di LingEr), quando, invece, nella frase in (4), ci sono almeno altre sei interpretazioni altrettanto plausibili e grammaticali. Nel presente articolo vogliamo proporre un approccio^{xxxiv} pragmaticolistico che pur rimanendo all'interno della sintassi non possa far a meno della pragmatica e di nozioni quale quella di *topic* e di *dangling o hanging topic* (topic sospeso).

2.2 Lingue a oggetto nullo

Tra le lingue del mondo, il fenomeno delle lingue ad oggetto nullo apparentemente sembra essere meno diffuso ma, in realtà, è altrettanto importante di quello che abbiamo appena analizzato, e cioè delle lingue a soggetto nullo. Gli oggetti nulli si trovano in quelle lingue,

quali il greco moderno o il *chichewa*, che possiedono degli identificatori dell'oggetto (siano essi un pronome clitico oppure delle marche di accordo tra verbo ed oggetto). Ciò che, in questa sede, è oggetto del nostro interesse sono quelle lingue quali il cinese, il coreano, il portoghese, che permettono la caduta dell'oggetto (*object-drop*) pur non avendo clitici che possano identificare l'oggetto o marche di accordo tra il verbo e l'oggetto^{xxxv} stesso. Ci si domanda, quindi, come possa avvenire la coreferenza.

Il cinese è una lingua alquanto particolare in quanto come abbiamo visto nell'esempio riportato in (4) e nell'esempio in (5) i *pro* soggetto ed oggetto possono essere di terza, ma anche di prima o seconda persona singolare o plurale. Questo amplia notevolmente lo spettro delle possibilità teoriche. In cinese, infatti, potrebbero esistere al contempo più di un tipo di EC (*empty category*, categoria vuota).

5. 潘章以為他的朋友又要責怪 Ø 了。

Pān Zhāng yǐwéi tā de péngyou yòu yào zéguài Ø le.

Pan Zhang ritenere 3SG. ASSOC.amico ancora volere biasimare Ø ASP.

“Pan Zhang ritiene che il suo amico si/mi/ti/lo/ci/vi/loro biasimerà di nuovo”.

Nell'esempio (5), l'oggetto nullo potrebbe essere *pro* nel caso in cui sia coindicizzato con il soggetto della frase matrice oppure rivestire altre funzioni quali quella di riflessivo vuoto. Nel presente articolo, ci limitiamo a dire che nella letteratura tradizionale l'interpretazione degli oggetti nulli rimane ambigua, quando, invece, secondo noi quest'ambiguità di fondo non viene percepita indistintamente da tutti i parlanti nativi. Anzi, come abbiamo avuto modo di rilevare da alcune domande poste ad alcuni studenti sinofoni, molti tra loro neanche si pongono il problema interpretativo, giacché la coreferenza di questo tipo trova risoluzione a seconda del contesto pragmaticamente determinato. Nel prossimo paragrafo, daremo una spiegazione dei *dangling topics* tanto più importanti quanto rappresentano il più delle volte l'antecedente per la **coreferenza** di pronomi o riflessivi legati a distanza^{xxxvi}.

2.3. Dangling topics in cinese mandarino

In lingue quali l'inglese i topic derivano da un'operazione sintattica e sono, quindi, legittimati sintatticamente o da uno spazio (*gap*) sintattico o da un pronome riassuntivo. Secondo alcuni linguisti anche i topic in cinese avrebbero la medesima origine, negando con ciò l'esistenza dei *dangling topics* che non sono, invece, legati a nessun elemento all'interno della frase commento (*comment clause*). In chiave generale, possiamo dire che i topic non sospesi (*non-dangling topics*), hanno una caratterizzazione strutturale nel senso che è possibile trovare una dipendenza strutturale tra il topic NP e la frase commento. Consideriamo le due frasi^{xxxvii} in (6) e (7):

6. 高牆_i 那, 周華爲了他_i 沒來正生氣呢。

GāoQiáng_i nà, ZhòuHuá wéile tā_i méi lái zhèng shēngqì ne.

GaoQiang lì, ZhouHua CAUS. 3SG NEG. venire proprio adirarsi ASP

“Per quanto riguarda GaoQiang, ZhouHua è adirato perché non è venuto”.

7. 這些事_k, 我覺得他說 Ø_k 不合适。

Zhè xiē shì_k, wǒ juéde tā shuō Ø_k bù héshì.

Questo alcune cosa, io ritenere 3SG dire Ø NEG. appropriato.

“Queste cose, non credo sia opportuno che egli (le) dica”.

Nella frase in (6), il topic è coreferente con un pronome riassuntivo (他 tā, egli) mentre nella frase in (7) il topic è coindicizzato con una categoria vuota (Ø). Come precedentemente sottolineato, in questi casi possiamo parlare di topic non sospesi, in quanto all'interno della frase commento (*comment clause*) c'è una posizione strutturale che risulta essere coindicizzata con il topic stesso. Seguendo questa linea di pensiero, il linguista Shi (2000) sostiene che i topic cinesi sono in un qualche modo sempre relazionati ad una posizione sintattica all'interno della frase commento, negando, categoricamente, l'esistenza in cinese mandarino dei topic sospesi (*dangling topics*). Contrariamente a Shi (2000), i topic sospesi sono accettati da altri linguisti^{xxxviii}, e nella fattispecie, vengono visti nei termini di una relazione di *aboutness* come possiamo, ad esempio, leggere in Chao (1968). Vediamo l'esempio in (8):

8. 那回大火, 幸虧消防隊來得早。

Nà huí dà huǒ, xìngkuī xiāo fáng duì lái de zǎo.

Quello CLASS grande fuoco, fortunatamente fuoco controllo squadra arrivare ST. presto.

“Per quanto riguarda quell'incendio, menomale che i pompieri sono arrivati presto (altrimenti.....)”.

Leggendo ed analizzando la frase in (8), in un primo momento sembra non esserci nessuna posizione strutturale all'interno della frase commento che riprenda il topic con il quale inizia la frase (那回大火, nà huí dà huǒ, [per quanto riguarda] quell'incendio). È proprio in casi

come questo^{xxxix}, che entra in gioco la relazione di *aboutness* in virtù della quale “*the comment clause says something about the topic*”. Si tratta dei cosiddetti topic sospesi che nella letteratura vengono anche indicati col nome di *Chinese-style topics* (topic alla cinese), proprio per la loro maggiore frequenza in lingue quali il cinese per l'appunto. Essi non sono né selezionati né sottocategorizzati da alcun verbo della frase commento né hanno alcuna relazione di dipendenza strutturale con essa (Li and Thompson, 1981). Come sottolinea Shi (2000), dal punto di vista sintattico la relazione di *aboutness* non regge a causa della sua vaghezza ed indeterminazione. Questo approccio non può neanche essere accettato poiché, “determinate costruzioni topic-comment non sono accettabili anche quando il commento ci dice qualcosa sul topic” (Shi (2000:389). A tal proposito, vediamo due ulteriori esempi tratti sempre da Shi (2000):

9. *這件大事，我知道張校長辭職了。

Zhè jiàn dà shì, wǒ zhīdào Zhāng xiàozhǎng cízhì le.

Questo CLASS. grande cosa, 1SG sapere Zhang preside dare le dimissioni ASP.

*“Per quanto riguarda questa grande faccenda, io so che il preside Zhang ha dato le dimissioni”.

10. 這件大事就是張校長辭職了。

Zhè jiàn dà shì, jiù shì Zhāng xiàozhǎng cízhì le.

Questo CLASS grande cosa, ENF essere Zhang preside dare le dimissioni ASP.

“Questa grande faccenda consiste proprio nel fatto che il preside Zhang si sia dimesso”.

La differenza tra queste due frasi ed, in particolar modo, tra il fatto che la frase in (9) sia agrammaticale mentre quella in (10) sia grammaticale ci fa chiaramente capire che la relazione di *aboutness* non riesce a legittimare le costruzioni con un topic. Infatti se così fosse stato, e cioè se la frase commento ci avesse dovuto dire qualcosa a proposito del topic, come sottolinea Shi (2000), il topic NP 這件大事(zhè jiàn dà shì, questa faccenda) avrebbe dovuto coincidere con le dimissioni del preside. Di conseguenza la frase in (9) sarebbe dovuta risultare grammaticale. Come precedentemente sottolineato, Shi (2000) adotta l'approccio strutturale per analizzare le costruzioni topic-comment in cinese mandarino. A sua veduta, ci sono sei tipi di topic sospeso che sono stati identificati nella letteratura. Tuttavia, la loro natura di topic può essere altamente messa in discussione. In altre parole, secondo Shi (2000), in cinese mandarino non esisterebbero affatto i cosiddetti topic sospesi. Altri linguisti cinesi, invece, quali Pan e Hu (2002), sostengono che i topic in cinese possono essere legittimati non solo da un *gap* sintattico o da un pronome riassuntivo, ma anche da una variabile semantica che non ha, però, una posizione sintattica corrispondente. Secondo quest'ultima

interpretazione, quindi, in cinese mandarino i topic sospesi esisterebbero e sarebbero legittimati semanticamente^{xl}.

2.4. Distribuzione e referenza dei pronomi vuoti^{xli}

Nella letteratura, l'inglese viene definito come una lingua in cui i pronomi non possono essere omessi dalle frasi grammaticali e le informazioni di cui il lettore ha bisogno possono essere esplicitamente tratte da ciò che è espresso nella frase. Al contrario, in lingue quali il cinese, i pronomi possono essere naturalmente omessi rendendo necessario un lavoro interpretativo da parte del lettore o ascoltatore (quale ad esempio inferenze dal contesto, una *Weltanschauung* comune) non indifferente per poterne cogliere la **coreferenza**. In (11) riportiamo uno scambio di domanda e risposta in cinese in cui vediamo che tutte le risposte elencate sono ugualmente grammaticali ed accettabili:

11. ^{xlii} a. 張三看見李斯了嗎
Zhāngsān kànjiàn Lǐsī le ma?
Zhangsan vedere Lisi ASP INT
“Zhangsan ha visto Lisi?”

b. 他看見他了。
Tā kànjiàn tā le.
3SG vedere 3SG ASP.
“Lui l’ha visto”.

c. Ø 看見他了。
Ø kànjiàn tā le.
Ø vedere 3SG ASP.
“Ø l’ha visto”.

d. 他看見 Ø 了。
Tā kànjiàn Ø le.
3SG vedere Ø ASP.
“Egli (l)’ha visto”.

e. Ø 看見 Ø 了。
Ø kànjiàn Ø le.
Ø vedere Ø ASP.
“(Egli) (l)’ha visto”.

f. 我猜[Ø 看見 Ø 了]。
Wǒ cāi[Ø kànjiàn Ø le].
1SG indovinare [Ø vedere Ø ASP].
“Penso che [(egli) (l)’ha visto]”.

g. 張三說[Ø 看見 Ø 了]。
Zhāngsān shuō [Ø kànjiàn Ø le].
Zhangsan dire [Ø vedere Ø le].

“Zhangsan ha detto di averlo visto”.

Dagli esempi sovrariportati, possiamo dedurre che il cinese è una lingua in cui vi è la massima libertà nell’uso dei pronomi zero. Cerchiamo, adesso, di capire con che cosa possano essere **coreferenti** i pronomi zero prendendo spunto da degli esempi sempre tratti da Huang (1984).

12. a. Ø 來了。

Ø lái le.

Ø venire ASP.

“(Lui/lei) è venuto/è venuta”^{xliii}.

b. 李四很喜歡 Ø。

Lǐsì hěn xǐhuan Ø.

Lisi molto piacere Ø.

“A Lisi piace molto (lui/lei....)”.

c. 張三說[Ø 不認識李四].

Zhāngsān shuō [Ø bù rènshi Lǐsì].

Zhangsan dire [Ø NEG conoscere Lisi].

“Zhangsan dice (che egli) non conosce Lisi”.

d. 張三說[李四不認識 Ø].

Zhāngsān shuō [Lǐsì bù rènshi Ø].

Zhangsan dire [Lisi NEG conoscere Ø].

“Zhangsan dice che Lisi non (lo) conosce”.

La categoria vuota in (12a) si riferisce a qualcuno la cui referenza può essere inferita dal discorso o dal contesto, così come in (12b) la referenza si trova al di fuori della frase stessa. Nella frase in (12c) il soggetto vuoto incassato nella frase secondaria può riferirsi o al soggetto della frase matrice *Zhāngsān*, o ad un’altra persona, caso in cui il contesto ancora una volta risulta di fondamentale importanza. Ci sono, tuttavia, delle restrizioni significative degne di note. In (12d) “l’oggetto incassato si può riferire soltanto a qualcuno la cui coreferenza sia fissa al di fuori dell’intera frase^{xliv}, ma non al soggetto della frase matrice *Zhāngsān*” (Huang 1984:5, la trad. è mia). Nel caso in cui volessimo veicolare il significato ambiguo per cui *Lǐsì* può aver conosciuto sia *Zhāngsān* che qualcun altro, è necessario sostituire la EC con un pronome realizzato foneticamente come vediamo in (13):

13. 張三說李四不認識他。

Zhāngsān shuō Lǐsì bù rènshi tā.

Zhangsan dire Lisi NEG conoscere 3SG.

“Zhangsan dice che Lisi non lo conosce”.

La frase in (13), avendo utilizzato un pronome realizzato foneticamente, risulta essere ambigua in quanto *tā* può riferirsi sia al soggetto della frase matrice *Zhāngsān* che a qualsiasi altra persona contestualizzata al di fuori della frase. Come abbiamo visto dagli esempi, quindi, vi sono maggiori restrizioni se una EC ricorre in posizione di oggetto piuttosto che in

posizione di soggetto. Esiste un'asimmetria soggetto-oggetto per quanto concerne la referenza delle EC (Huang 1984;1987). In altre parole, nel rapporto di coreferenza concernente le categorie vuote (*empty categories*), quali i pronomi vuoti, cioè non espressi fonologicamente, è di primaria importanza la posizione sintattica occupata dalla categoria vuota stessa. Ciò che abbiamo detto a proposito della coreferenza in frasi quali quella in (12d) può e deve essere rivisto, come osserva Huang (1984), alla luce di contesti pragmatici ben determinati. Analizziamo una semplice conversazione quale quella in (14):

14. 誰聽見了王力宏的新歌?
 Shéi tīngjiàn le WángLìHóng de xīn gē?
 Chi sentire ASP WangLiHong ASSOC nuovo canzone?
 “Chi ha sentito la nuova canzone di WangLiHong?”

b. 老月說胡哲誠聽見了 Ø。
 LǎoYuè shuō HúZhéChéng tīngjiàn le Ø.
 LaoYue dire HuZheCheng sentire ASP Ø.
 LaoYue dice che HuZheCheng (l)'ha sentita.

In questo caso, specifico dal punto di vista pragmatico, la EC presente nella risposta si riferisce all'oggetto della domanda. Siamo, tuttavia, di fronte ad un caso particolare in cui l'antecedente non si trova neanche nella medesima frase, bensì in una domanda precedente. In frasi non contestualizzate, però, come abbiamo avuto modo di vedere, l'asimmetria tra soggetto e oggetto rimane. Riassumendo, abbiamo visto che in cinese un oggetto non realizzato foneticamente^{xlv} non può esser legato da un antecedente che si trova nella frase matrice, bensì dovrà trovare la propria referenza in ciò che viene chiamato *topic* del discorso (*discourse topic*) all'interno del quale si sta parlando di qualcosa o di qualcuno che rappresenta giustappunto l'antecedente dell'oggetto EC in questione. Possiamo notare, infatti, che in presenza sia di un topic che di un soggetto grammaticale nella frase matrice, l'oggetto EC troverà la propria coreferenza più naturale nel topic e non nel soggetto. I prossimi tre esempi tratti da Huang (1984) sono volti ad illustrare questo fatto:

15. a. 那個人_k 張三說[李四不認識 Ø_k].
 Nà ge rén_k Zhāngsān shuō [Lǐsì bù rènshi Ø_k].
 Quello CLASS uomo_k Zhangsan dire [Lisi NEG conoscere Ø_k].
 “Quell'uomo, Zhangsan dice che Lisi (lo) conosce”.

b. 那個人_k 張三希望[李四可以看見 Ø_k].
 Nà ge rén_k Zhāngsān xīwàng [Lǐsì kěyǐ kànjiàn Ø_k].
 Quello CLASS uomo_k Zhangsan sperare [Lisi MOD vedere Ø_k].
 “Quell'uomo, Zhangsan spera che Lisi (lo) vedrà”.

c. 那個人_k 張三知道[李四沒有辦法說服_{Ø_k}].

Nà ge rén_k Zhāngsān zhīdào [Lǐsì méi yǒu bànfǎ shuōfú _{Ø_k}].

Quello CLASS uomo Zhangsān sapere [Lisi NEG avere modo persuadere _{Ø_k}].

“Quell’uomo, Zhangsān sa che Lisi non riuscire a convincer(lo)”.

Nei tre esempi sovrariportati abbiamo un topic foneticamente realizzato e l’oggetto EC trova il suo antecedente che lo lega proprio in questo topic. Ed è il topic ancora una volta che rappresenta l’antecedente in cui i pronomi vuoti della frase in (16) trovano la propria coreferenza, a dimostrazione della fondamentale importanza dei topic nella lingua cinese, come precedentemente sottolineato. Vediamo, a tal proposito, due ulteriori esempi tratti rispettivamente da Huang (1982) e Huang (1984).

16. 昨天來了一個先生。Ø 高高的。Ø 戴了一幅金邊的近視眼鏡。

Zuótiān lái le yī ge xiānsheng. Ø gāo gao de. Ø dài le yī fù jīn biān de jìn shì yǎnjìng.

Ieri venire ASP uno CLASS signore. Ø alto alto ASSOC. Ø indossare ASP un paio oro bordo ASSOC vicino vista occhiale.

“Ieri è venuto un signore (che) era molto alto e (che) indossava un paio di occhiali da miope con il bordo dorato”.

17. 中國地方很大，Ø 人口很多，Ø 土地很肥沃，Ø 氣候也很好，Ø 我們都很喜歡。

Zhōngguó dìfāng hěn dà, Ø rénkǒu hěn duō, Ø tǔdì hěn féiwò, Ø qìhòu yě hěn hǎo, Ø wǒmen dōu hěn xǐhuan.

Cina luogo molto grande, Ø popolazione molto numeroso, Ø terra molto fertile, Ø clima anche molto buono, Ø IPL tutto molto piacere.

“La Cina è molto grande, la popolazione è molto numerosa, la terra è molto fertile, anche il clima è molto mite, a noi tutti piace molto”.

Ciò che nelle frasi precedenti abbiamo indicato con il simbolo di categoria vuota non è altro che ciò che nella letteratura viene indicato col nome di *topic zero*. Un’altra proprietà fondamentale delle lingue orientate pragmaticamente è ciò che Li e Thompson (1976) chiamano *prominenza del topic*^{xlvi}. Al contrario delle lingue grammaticamente orientate, in cui in virtù del Principio di Proiezione Estesa^{xlvii} vi deve essere necessariamente un soggetto^{xlvi}, nelle lingue pragmaticamente orientate i soggetti strutturali non sono affatto necessari, rendendo così priva di utilità la presenza di elementi pleonastici. Questa ridondanza di pronomi e categorie vuote in generale, come abbiamo a più riprese sottolineato, rende abbastanza complessa l’interpretazione coreferenziale che può essere comunque realizzata perfettamente grazie alla contestualizzazione pragmaticamente determinata. I parlanti non madrelingua hanno, infatti, seri problemi a capire dove debba essere ricercato e trovato l’antecedente per dare una corretta interpretazione alla coreferenza. Questa difficoltà, oltre che nei pronomi e nelle categorie vuote, si manifesta prevalentemente nella coreferenza di un pronome riflessivo propriamente caratteristico della lingua cinese, nella fattispecie 自己 (*zìjǐ*). È proprio all’analisi di 自己 (*zìjǐ*) che volgiamo la nostra attenzione nel terzo capitolo.

Per una mera questione di spazio, l'ultimo capitolo assieme alle conclusioni verrà pubblicato nel numero di dicembre 2011. Nella fattispecie, la trattazione si concentrerà su un'introduzione alla Coreferenza di 自己 (*zìjǐ*), l'analisi di un approccio pragmatico-semantic, la direzione di 自己 *zìjǐ* (語境制約自己的語義指向, *yǔjìngzhīyüè zìjǐ de yǔyì zhīxiàng*), e sulla possibile definizione di 自己 (*zìjǐ*) come logofora (語內傳遞語, *yǔnèi chuándìyǔ*). Infine, saranno tratte delle conclusioni volte a spiegare la natura del nostro approccio "pragmaticolistico".

Legenda

1SG= prima persona singolare
2SG= seconda persona singolare
3SG= terza persona singolare
1PL= prima persona plurale
3PL= terza persona plurale
ASP= particella aspettuale
ASS= particella associativa
BA= contrassegno del paziente
CAUS= preposizione introducente una proposizione causale
ENF= struttura enfaticizzante
ESP= particella denotante esperienza passata
INT= particella indicante una domanda
LOC= preposizione locativa, particella esprimente stato in luogo
MOD= verbo modale
NEG= negazione
PASS= marca indicante il complemento d'agente
PL= marca per il plurale
PR= preposizione
ST= particella strutturale
SUGG= particella indicante una proposta
SUPER= particella esprimente il superlativo assoluto

ⁱ Per un approfondimento vedere 1.1.

ⁱⁱ Come leggiamo in Chomsky (1981) le strutture a controllo (ovvero strutture in cui il verbo della frase secondaria viene controllato da un NP della frase principale, che può essere sia il soggetto che l'oggetto), possono essere di due tipi. Abbiamo le cosiddette *equi constructions* e le costruzioni a sollevamento (*raising constructions*). Queste ultime differiscono dalle *equi constructions* in un solo importante aspetto, ovvero nel fatto che i verbi impiegati nelle strutture a sollevamento prendono un argomento atematico il quale serve da argomento selezionato del suo complemento. In altre parole, il controllore non ha nessuna relazione tematica con il suo verbo. (Per un ulteriore approfondimento, cfr. Chomsky 1982, 1986a, 1986b, 1995)

ⁱⁱⁱ Il PRO (leggasi PRO grande) è una categoria pronominale vuota che, avendo la proprietà di non essere retta, occupa la posizione sintattica di NP soggetto nelle frasi infinitive. Nella coreferenza, tuttavia, PRO è trattato come gli NP lessicali.

^{iv} Ovvero non esplicitamente espressa dal punto di vista sintattico.

^v Una lingua pro-drop è una lingua in cui è grammaticalmente possibile avere un pronome che rimane inespresso ovvero nullo. Questo pronome nullo può essere sia il pronome soggetto (caso più comune), sia quello oggetto in lingue quali il cinese. In linea generale, le lingue che ammettono le costruzioni pro-drop sono lingue in cui vi è uniformità morfologica, ovvero lingue in cui le desinenze morfologiche sono diverse per ogni persona (vedi l'italiano), oppure in cui la morfologia verbale non è produttiva, e quindi abbiamo le medesime forme per ogni persona, come il cinese (desinenza zero). Per maggiori approfondimenti, vd. il paragrafo nel capitolo 2 dedicato alle lingue a soggetto e ad oggetto nullo.

^{vi} La legenda è esposta in appendice.

- ^{vii} Le anafore per definizione sono degli NP che non hanno capacità di referenza inerente e possono essere di due tipi principali: anafore lessicali (reciproci e riflessivi) e le tracce-NP.
- ^{viii} Per un'analisi approfondita di 自己, *zìjǐ* vd. il terzo capitolo, pubblicato nel numero di dicembre 2011.
- ^{ix} Per esigenze di semplificazione potremmo definire il dominio minimo come la frase più piccola alla quale il pronome anaforico stesso appartiene. Una definizione più appropriata sarà riportata in 1.2.
- ^x Per la nozione di c-comando vedi la definizione in (13).
- ^{xi} La teoria X-barra (X 標杆理論, *biāogān lǐlùn*) è una componente della teoria linguistica che mira ad identificare dei tratti specificatamente sintattici propri a tutte le lingue. Secondo questa teoria le lingue condividono un' identica struttura gerarchica che è alla base di ogni sintagma, ovvero la struttura X-barra. La lettera X sta ad indicare una categoria lessicale arbitraria, quindi X può diventare N per nominale, V per verbale, P per preposizionale.
- ^{xii} La referenza disgiunta si ha quando si instaura una relazione di legame tra degli NP di cui un NP si riferisce ad una singola persona, mentre l'altro NP si riferisce a più di una persona (per esempio pronomi di prima, seconda, terza persona plurale), una delle quali ha un rapporto di coreferenza con l'altro NP. Esempio: *They_{i+x} think that he_i will win.*
 “Essi_{i+x} pensano che lui_i vincerà”.
- ^{xiii} Con *specified subject* si intende un NP soggetto che contenga o un elemento lessicale o un pronome che non sia anaforico.
- ^{xiv} Questo approccio di tipo pragmatico legato al contesto situazionale nel presente lavoro è in larga parte condiviso all'interno del fenomeno della coreferenza nella lingua cinese (approccio pragmaticolistico).
- ^{xv} Vd. nota (7).
- ^{xvi} In Chomsky (1981:211), troviamo anche la definizione di categoria di reggenza: “ α è la categoria di reggenza per β se e solo se α è la categoria minima che contiene β , regge β , e sia un soggetto accessibile a β ”.
- In Chomsky (1986:169) troviamo la riformulazione della categoria di reggenza che diventa una proiezione massimale che contiene sia un soggetto sia una categoria lessicale reggente α (e, quindi, che contiene α).
- ^{xvii} La nozione di reggenza è di fondamentale importanza all'interno della teoria del Legamento in quanto il dominio all'interno del quale un'anafora deve essere legata ed un pronome deve essere libero costituisce proprio la *categoria di reggenza*.
- ^{xviii} I primitivi sintattici non sono altro che delle unità di costruzione sintattica. A ogni livello di segmentazione si lavora con dei primitivi diversi. Esistono, infatti, sei tipi di primitivi sintattici che si chiamano *base primitives*.
- ^{xix} Filtro del Caso: ad ogni sintagma nominale deve essere assegnato caso.
- ^{xx} Nel terzo capitolo vedremo che 自己 (*zìjǐ*) non può essere semplicisticamente ridotto al concetto di anafora essendo la sua applicazione ben più vasta.
- ^{xxi} Questo concetto sarà dettagliatamente approfondito nel terzo capitolo.
- ^{xxii} Il *blocking effect* sarà approfondito nel terzo capitolo dedicato al riflessivo 自己 (*zìjǐ*).
- ^{xxiii} Vedi le definizioni in (18) e (28).
- ^{xxiv} Ibid.
- ^{xxv} Con il punto interrogativo intendiamo una frase non perfettamente accettabile, tuttavia neanche riconosciuta come totalmente agrammaticale da parte di un parlante madrelingua.
- ^{xxvi} Per un approfondimento cfr. Cecchetto (2002) e Frascarelli (2007).
- ^{xxvii} Il principio della teoria del Legamento che permette che *Francesco* possa legare *pro* è il principio B (cfr. il primo capitolo).
- ^{xxviii} Si legge *pro* piccolo per differenziarlo dal PRO grande.
- ^{xxix} Il nome *pro-drop* deriva dall'inglese *pronoun-dropping* (far cadere il pronome).
- ^{xxx} Ogni distinzione e classificazione perentoria risulta fuorviante rispetto a come stanno le cose nella realtà dei fatti, in quanto lingue quali il tedesco, l'inglese, altre lingue germaniche, ma anche lingue romanze quali, ad esempio, il francese, nella letteratura sono tradizionalmente interpretate come lingue a soggetto non-nullo. Questo è teoricamente vero, però nella realtà dei fatti le cose stanno diversamente in quanto in queste lingue, soprattutto in inglese, e ancora più specificatamente in alcune varietà dell'inglese quali il Black English, il soggetto molto frequentemente viene omissso. Una differenza sostanziale, però, con le lingue a soggetto nullo sta nel fatto che in quelle a soggetto non-nullo viene necessariamente richiesta la presenza di indizi contestuali ben precisi. In altre parole, frasi isolate da ogni contesto (quali l'italiano “*vado*”) e prive di soggetto realizzato foneticamente, sono e permangono agrammaticali.
- ^{xxxi} Il cinese mandarino è una lingua sia a soggetto nullo, che ad oggetto nullo, che *pro-drop*.

^{xxxii} Con Agr si intende *Agreement*, e cioè quelle marche morfologiche che servono ad esprimere l'accordo e che in lingue come il cinese sono assenti.

^{xxxiii} Esempio tratto da una conversazione a tavola tra persone cinesi all'università di Bergen, Norvegia.

^{xxxiv} Un approccio di questo tipo potrebbe essere definito pragmaticolistico, nella misura in cui non prescinde a priori da qualsiasi tipo di apporto possa risultare significativo ponendo, tuttavia, maggiore enfasi sugli aspetti pragmatico-semanticici..

^{xxxv} Ancora una volta vogliamo sottolineare il fatto che ogni categorizzazione perentoria risulta sempre fuorviante. È necessario a tal proposito richiamare l'attenzione sul fatto che nella letteratura tradizionale l'italiano viene visto come lingua ad oggetto non-nullo. Questo però non è vero in senso assoluto. Infatti, come leggiamo in Rizzi (1986) ci sono degli esempi in italiano di frasi assolutamente grammaticali quali “*una buona dormita riconcilia ___ con sé stessi*” in cui l'oggetto è foneticamente nullo ma proiettato e sintatticamente ben attivo, come mostrato dal fatto che l'anafora *sé stessi* deve essere legata e l'unico possibile elemento che la può legare è l'oggetto mancante. Come si legge in Huang Yan (2000), infatti, l'esistenza stessa di questi oggetti nulli viene supportata dal ruolo attivo che giocano in processi sintattici quali il controllo, il legamento e la predicazione: vale a dire che gli oggetti nulli in questione possono fungere da controllori di PRO, antecedenti di un'anafora e così via. In più come si legge in Rizzi (1986) questi oggetti nulli devono sempre avere una referenza arbitraria. Anche questo non è vero in senso assoluto. Basta, infatti, prendere un esempio del tipo “*l'atteggiamento di Maria Maddalena durante quella riunione lasciò ___ molto attoniti*”, in cui come è ben chiaro l'oggetto nullo non è affatto arbitrario bensì includente la totalità dei partecipanti all'evento.

^{xxxvi} Vd. il terzo capitolo

^{xxxvii} Tratte da Shi (2000).

^{xxxviii} Quali Pan e Hu (2002).

^{xxxix} Come si legge in Huang (1994:162).

^{xl} Ipotesi che nella letteratura linguistica contemporanea va per la maggiore, nella misura in cui si ritiene ormai ampiamente accettata l'idea per cui i topic sospesi esistano in cinese.

^{xli} Nel presente paragrafo seguiamo la linea d'analisi portata avanti da Huang (1984).

^{xlii} Huang (1984).

^{xliii} Ciò che abbiamo scritto è la traduzione italiana della traduzione inglese riportata da Huang (1984). Vorremmo, però, far notare al lettore che in cinese una frase del tipo 來了 *lái le* possa assumere anche il valore di futuro prossimo, nel senso di “stare per arrivare”, in cui la marca *le* è semplicemente una marca aspettuale indicante cambiamento di stato, quindi non necessariamente indicante il passato.

^{xliv} Un elemento che rappresenti l'antecedente nel rapporto di coreferenza e che sia pragmaticamente ben determinato ed al contempo distinto da *Zhāngsān*

^{xlv} Quindi una EC.

^{xlvi} *Topic-prominence*.

^{xlvii} Ogni frase deve avere un soggetto, EPP (dall'inglese, *Extended Projection Principle*).

^{xlviii} Questo porta all'esistenza dei cosiddetti elementi pleonastici, quali *it* e *there* in inglese.

Bibliografia

- CECCHETTO, CARLO. 2002. *Introduzione alla sintassi. Teoria del legamento*. Milano : Edizioni Universitarie di Lettere Economia e Diritto.
- CHEN, PING. 1996. *Pragmatic interpretation of structural topic and relativization in Chinese*. In: *Journal of Pragmatics* 21:389-406.
- CHOMSKY, NOAM. 1973. *Conditions on Transformations*. In: Stephen R. Anderson and Paul KIPARSKY (eds): a Festschrift for Morris Halle, 232–285. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- CHOMSKY, Noam. 1981. *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures*. Holland : Foris Publications.
- CHOMSKY, NOAM. 1982. *Some concepts and consequences of the theory of government and binding*. Cambridge : the MIT press.
- CHOMSKY, NOAM. 1986a. *Barriers*. Cambridge : The MIT press.
- CHOMSKY, NOAM. 1986b. *Knowledge of Language*. Cambridge : the MIT press.
- CHOMSKY, NOAM. 1995. *Bare phrase structure. Government and binding theory and the*

- Minimalist Program*. In: Gert Webelhuth (ed.), 71-132. Oxford : Blackwell.
- FANG, XINXIN. 2000. *Caratteristiche semantiche del verbo e direzione di zìjì pubblicato in cinese nel periodico della facoltà di scienze sociali dell'università normale di Pechino*. (方欣欣 动词的语义特征决定“自己”的语义指向), 《首都师范大学学报》(社科版) 200 增刊.
- FRASCARELLI, MARA. 2007. *Subjects, Topics and the Interpretation of pro. A new approach to the null subject parameter*. In: *Natural Language and Linguistics Theory*.
- HUANG, JAMES. 1982. *Relazioni logiche e teoria della grammatica cinese*. Tesi di dottorato al MIT. (漢語中的邏輯關係及語法理論, 黃正德 者).
- HUANG, JAMES. 1984. *On the distribution and reference of empty pronouns*. In: *Linguistic Inquiry* 15, 531-574.
- HUANG, JAMES. 1987. *Remarks on Empty Categories in Chinese*. In: *Linguistic Inquiry*, 18, 2, 321-337.
- HUANG, JAMES. 1989. *Pro-drop in Chinese: a generalized control theory*. In: Osvaldo Jaeggli and Ken Safir (eds.): *The Null Subject Parameter*, 185-214.
- HUANG, JAMES. 1991. *On be and have in Chinese*. In: Institute of History and Philology, Taipei (ed.): *Essays in Memory of Professor Fangkwei Li*, 43-62.
- HUANG, JAMES, LIU, LUTHER. 2001. *Logophoricity, attitudes and Ziji at the interface*. In: Peter Cole, et al. (eds.), *Long Distance Reflexives, Syntax and Semantics* 33, 141-195.
- HUANG, JAMES AND LI, AUDREY AND LI, YAFEI. 2004. *Syntax of chinese*. Cambridge : Cambridge University Press.
- HUANG, YAN. 1994. *The syntax and pragmatics of anaphora: with special reference to Chinese*. Cambridge : Cambridge University Press.
- HUANG, YAN. 2000. *Anaphora. A cross-linguistic approach*. Oxford : Oxford University press.
- LASNIK, HOWARD. 1976. *Remarks on coreference*. In: *Linguistics analyses* 2:1-22.
- LASNIK, HOWARD AND STOWELL, TIM. 1991. *Weakest crossover*. In: *Linguistic Inquiry* 22:687-720.
- REINHART, TANYA. 1983. *Anaphora and semantic interpretation*. London and Sydney : Croom Helm.
- REINHART, TANYA. 1976. *The syntactic domain of anaphora*. Ph.D. Dissertation. Cambridge: MIT press.
- RIZZI, LUIGI. 1986. *Null objects in Italian and the theory of pro*. In: *Linguistic Inquiry*, 17: 501-57.
- SHI, DINGXU. 2000. *Topic and Topic-Comment Constructions in Mandarin Chinese*. In: *Language*, Vol. 76, No. 2, pp. 383- 408.
- TANG, JANE. 1989. *Chinese Reflexives*. In: *Natural Language and Linguistic Theory* 7:93-121.
- XIONG, LIEJIONG. (ed.) 1996. *Teoria della grammatica generativa*. In: Shànghǎi wàiyǔ jiàoyù. (pubblicato in cinese). (徐烈炯编著 (1996) 《生成語法理論》, 上海外語教育出版社)

Ulteriori referenze bibliografiche

- HU, JIANHUA. 1995. *Referenza nulla ed interpretazione coreferenziale di zìjì*. In: Xiàndài wàiyǔ. (pubblicato in cinese). (胡建华. 空指代的控制与“自己”的释义. 现代外语(4):1—6.)
- HU, JIANHUA. 1998. *Studi sui pronomi riflessivi a distanza in cinese*. In: dāngdài yǔyán. (pubblicato in cinese). (胡建华. 汉语长距离反身代词化的句法研究. 当代语言学,(3):33 - 40).
- HU, JIANHUA. 1998. *Descrizione e studio delle caratteristiche dei pronomi riflessivi cinese secondo un approccio unilaterale*. In: Wàiguóyǔ. (pubblicato in cinese). (胡建华. 约束、述谓与特征核查: 最简方案框架内的反身代词化研究. 外国语, (5):58—64).

-
- HUANG, YUN-HUA. 1984. *Chinese Reflexives*. In: *Studies in English Literature and Linguistics* 10:163-188.
- JAEGGLI, O.; SAFIR, K. (eds.). 1989. *Pro-drop in Chinese: a generalized control theory*. The Null Subject Parameter. In: Kluwer, Dordrecht, 185-214.
- LEBEAUX, DAVID. 1983. *A distributional difference between reciprocals and reflexives*. In: *Linguistic Inquiry* 14:723- 730.
- NORMAN, JERRY. 1995. *Chinese Cambridge Language Surveys*. Cambridge : Cambridge University Press.
- PICA, PIERRE. 1987. *On the nature of reflexivization cycle*. In: McDonough & B. Plunkett (eds): *Proceedings of the North Eastern Linguistics Society* 17:483-499,.
- ROSS, JOHN. 1967. *Constraints on Variables in Syntax*. Doctoral dissertation, Cambridge, Massachusetts: MIT press.
- SHI, DINGXU. 1994. *The nature of Chinese emphatic sentences*. In: *Journal of East Asian Linguistics* 3:81-100.
- SPEAS, MARGARET. 1995. *Economy, Agreement and the Representation of Null Arguments*. Manuscript, Amherst : University of Massachusetts.
- TENG, SHOU XIN. 1974. *Double nominatives in Chinese*. In: *Language* 50:455-473.
- TENG, SHOU XIN. 1979. *Remarks on cleft sentences in Chinese*. In: *Journal of Chinese linguistics* 7:101-114.
- THOMPSON, SANDRA. 1973. *Transitivity and some problems with the ba construction in Mandarin Chinese*. In: *Journal of Chinese Linguistics*. 1:208-221.
- TSAO, FENG-FU. 1977. *A functional study of topic in Chinese: the first step toward discourse analysis*. Doctoral dissertation. Los Angeles: USC.
- WANG AND STILLINGS. 1984. *Chinese reflexives*. In: Chunyan Ning et al. (eds): *Proceedings of the First Harbin Conference on Generative Grammar*, 100-109. Heilongjiang University.
- XU, LIEJIONG. 1986. *Free Empty Category*. In: *Linguistic Inquiry* 17, 75-93.

Resumé

Uvedená štúdia sa zameriava na fenomén textovej koreferencie v čínskom jazyku vo vzťahu k tradičnej teórii a snaží sa ponúknuť tzv. pragmatikolistický model, ktorý sa zakladá na doteraz poznaných najsignifikantnejších teóriách, najmä v rámci generatívnej gramatiky Noama Chomského.

PROBLEMATIKA PREKLADU SATIRICKÝCH FUNKČNÝCH MIEN A NÁZVOV

V DIELE W. ALLENA

Martin Kubuš

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
martin.kubus@fhv.umb

Osobnosť Woodyho Allena netreba zvlášť predstavovať. O jeho všestrannosti sme sa zmienili už v minulom článku s názvom *Vybrané problémy prekladu fejtónu Woodyho Allena The UFO Menace*, kde sme sa zamerali na niektoré prekladateľské problémy uvedeného fejtónu. Predložený článok má širší záber, a síce v tom, že sa v ňom prizrieme viacerým dielam, a to cez prizmu funkčných mien a názvov. Prvá časť predstavuje teoretické vymedzenie problému a v druhej si predstavíme príklady mien spolu s návrhmi na ich preklad.

Ruský translológ Alexander Kalašnikov nazýva funkčné mená **charaktonymami** a tvrdí, že „charaktonymum (príznakové vlastné meno) je meno vyjadrujúce charakteristické črty jeho nositeľa“ (Kalašnikov, 2006)¹. V príspevku sa nebudeme zaoberať len charaktonymami, ale aj satirickými názvami fiktívnych literárnych diel atď., ktoré Woody Allen používa v pomerne vysokej miere, a to s jasným cieľom – satirizovať rozličné javy našej každodennosti, ako aj existujúce diela svetovej literatúry a filozofie. Vychádzať budeme zo zbierok *Zobraná próza (The complete prose, 1997)*, *Číročíra anarchia (Mere anarchy, 2007)* a tiež z divadelnej hry *Levitujúca žiarovka (The floating light bulb, 1981)*.²

Ak hovoríme o funkčných menách, či charaktonymách, pre presnosť spomeňme pravidlo slovenskej prekladateľskej školy, ktorá preklad mien v špecifických prípadoch pripúšťa: „Pravidlo uvádzať cudzie miestne a osobné názvy v pôvodnom znení alebo ich prepisovať podľa ustálenej transkripcie. *Výnimku* pripúšťať len pri významonosných názvoch a funkčných prezývkach“ (Ferenčík, 1982, s. 56, kurzíva MK). V našom prípade máme teda dočinenia s výnimkou, ktorá v umeleckej literatúre a umeleckom preklade často potvrdzuje pravidlo.

Používanie funkčných mien, či prezývok, je, pravda, neraz veľmi významným prostriedkom na dosiahnutie komického efektu. „Ako je známe, spisovatelia, osobitne najmä autori diel *humoristického a satirického charakteru*, vo svojom úsilí dosiahnuť optimálny umelecký efekt svojho diela nezriedka siahajú k tomu, že už menami svojich hrdinov dopredu

prezrádzajú svojim čitateľom niečo z ‚charakteru‘ týchto hrdinov (jednak ich vonkajších, fyzických znakov, jednak ich vnútorných, charakterových vlastností) a tým im do istej miery naznačujú, ako tieto postavy majú vnímať a hodnotiť...“ (Bartko, 2000, s. 133, kurzíva MK).

S uvedeným citátom sa môžeme stotožniť a tvrdíme, že sa dokonale vzťahuje aj na hrdinov Woodyho Allena – autora, ktorý, ako bývalý varietný komik, píše takmer výhradne diela humoristického a satirického charakteru – výnimku predstavujú jeho nekomedialne autorské počiny, napr. spomínaná hra *Levitujúca žiarovka* či film *Interiéry* (*Interiors*, 1978) a pod., ktoré skalopevným fanúšikom komédií až tak neulahodili. Allenove témy, t. j. Boh, smrť, láska, sex, umenie, vzťahy a iné, s dávkou komického zveličovania predstavujú živnú pôdu pre nejednu vtipnú situáciu či vyjadrenie a v tomto type textov je použitie funkčných mien nanajvýš opodstatnené.

Opodstatnené je aj používanie vtipných názvov umeleckých diel – a v prípade Woodyho Allena hovoríme najmä o dielach literárnych. Z hľadiska prekladateľskej praxe je samozrejmé, že ak sa v texte originálu vyskytne názov existujúceho literárneho diela, prekladateľ je povinný použiť už existujúci prekladový ekvivalent – ten, ktorý v cieľovej kultúre zastáva pevné miesto a čitateľ cieľového textu je schopný stotožniť sa s ním. Odvolávame sa na Petra Newmarka, ktorý operuje pojmom „recognised translation“ (Newmark, 1988, s. 89), teda akýmsi všeobecne uznávaným, zaužívaným prekladom. Aj keď Newmark použil tento pojem v súvislosti s prekladom termínov, my ho môžeme aplikovať na názvy literárnych či filmových diel. Tie totiž v kultúre zastávajú dôležitú funkciu a opätovný preklad, odlišný od pôvodného prekladu, by spôsobil nedorozumenie, komunikačný šum. Inými slovami, literárne diela majú s termínmi spoločnú črtu nemennosti, stálosti. V infoveku, teda v ére, v ktorej sa ocitáme dnes, tento prístup nepredstavuje žiaden problém – prekladateľ si existujúce diela môže jednoducho vyhľadať na internete, prípadne, čo je *neraz* spoľahlivejšie, siahnuť po publikáciách typu *Encyklopédia spisovateľov sveta* a podobne.

Vynaliezavý prístup zo strany W. Allena mal za následok vznik nejedného fiktívneho literárneho diela, pri ktorého preklade je na jednej strane nutná značná dávka tvorivosti a invencie, no na druhej strane má prekladateľ voľnú ruku, je takpovediac prekladateľským prvolezcom a zavádza celkom nový „literárny pojem“. Tak ako pri funkčných menách, aj pri vzniku fiktívnych literárnych diel má autor na zreteli svoj vlastný umelecký zámer – a sice rozosmiať svojho čitateľa. Toto je, pravda, hlavná funkcia, ktorú prekladateľ *musí* zachovať.

Alexander Kalašnikov vo svojom príspevku *Vlastné mená v preklade beletrie*³, z ktorého sme už citovali, operuje pojmom *motivator* (ktorý si, ako uvádza, prepožičal z práce A. A. Živogliadova) teda motivačný prvok, motivátor, a delí ich do dvoch skupín – na

explicitné a implicitné. „Explicitné motivátory sú poväčšine prítomné v užšom kontexte a vyjadrené sú buď slovom, alebo slovným spojením... Implicitný motivátor nie je vyjadrený v užšom kontexte a charakterizuje osobu na základe všetkých informácií o nositeľovi“ (Kalašnikov, 2006) ⁴.

Na tomto mieste treba podotknúť, že pri preklade funkčných mien sa prekladateľ nesmie vydať cestou prisilnej naturalizácie, pretože by (podobne ako v prípade porušenia pravidla o preklade regionálnych dialektov) vyvolal nežiaduci naturalizačný efekt, či „významové protirečenie“ (pozri Ferenčík, s. 55). To znamená, že aj keď preložené meno má byť transparentné – má obsahovať pre čitateľa zrozumiteľný významový charakterizačný motivátor, ktorý čitateľovi napovie, s akou postavou má dočinenia – zároveň si musí zachovať príslušnosť k východiskovej kultúre – musia v ňom byť zachované „stopy pôvodu“ (pozri Vilikovský, 1984, s. 138). Inými slovami, preložené meno má byť významonosné, no zároveň musí pôsobiť cudzo, exoticky – v prípade W. Allena spravidla anglofónne.

V praktickej časti nášho príspevku sa zameriame na vybrané funkčné mená – charaktonymá, satirické názvy umeleckých diel a „vedeckých“ publikácií a jednej známej reštaurácie. Rozoberieme konkrétne mená a zistíme, aký motivačný prvok vzhľadom na kontext obsahujú, a vzápätí navrhujeme slovenské ekvivalenty.

Príklady funkčných mien a názvov z pera W. Allena

V teoretickej časti sme si zadefinovali funkčné mená, vymedzili sme typy textu, v ktorých sa zväčša vyskytujú a teraz si konkrétne mená z diel W. Allena uvidíme a rozanalyzujeme. Pre náš výskum bude vhodné rozdeliť príklady do dvoch skupín podľa toho, či ide o charaktonymum alebo funkčný názov. Pri každom mene či názve uvidíme podrobný komentár, typ motivátora (podľa definície A. Kalašnikova) a preklad samotného mena či názvu.

Príklady charaktoným

Leon Speciman – profesor, ktorý prišiel s odvážnou teóriou, explicitný motivátor – v širšom kontexte fejtónu sa neuvádza, vieme len to, že ide o vedca.⁵ Priezvisko je založené na prešmyčke – „Speciman“, namiesto slova „specimen“ (vzorka). Leon Wieskuman (vyslov „výskuman“); koreň mena predstavuje substantívum „výskum“, podarilo sa nám zachovať totožnú príponu -man, a tým aj stopu originálu.

Lewis Mandelbaum – explicitný motivátor – v širšom kontexte fejtónu sa neuvádza, priezvisko Mandelbaum možno preložiť aj doslovne ako „mandľovník“, stopu originálu

zachováme napr. použitím grafémy „w“ a doplnením spoluhlásky „c“, čím dostaneme priezvisko „Mandlownick“.

Chester Ramsbottom – na základe interpretácie môžeme dôjsť k záveru, že aj v tomto prípade ide o funkčné meno, hoci je v anglosaskom kontexte pomerne bežné – pochádza z rovnakého fejtónu ako prvé dve menované, t. j. *Pozor, ufo (The UFO menace)*. Namiesto bude použitý menej výrazný ekvivalent (na rozdiel od predchádzajúcich dvoch príkladov). Prekladateľ má viacero možností, napr. Ritpaul – transparentné bude len pri hĺbkovej analýze – „ram“ znamená „baran“, „bottom“ „zadok, zadná časť tela“. ⁶ Aj v tomto prípade ide o explicitný motivátor.

Fears Hoffnung – žiak slávneho psychoanalytika. Z nemčiny vieme, že „Hoffnung“ znamená „nádej“ („nádej“ ako synonymum „šance“), no v tomto prípade je preložiteľné aj krstné meno, anglické slovo „fear“ znamená „strach“. Z toho „Fobbis Schantzung“ – „fobbis“ zo slova „fóbia“. Stopa originálu (nemecky znejúce meno) je pritom zachovaná. Z hľadiska širšieho kontextu môžeme uvažovať o implicitnom motivátore.

Itzhak Wiseman – múdry rabín, zahŕňa viacero vlastností, ide o učenca, preto v tomto prípade môžeme hovoriť o implicitnom motivátore. Itzhak Moodrtz – (vyslov „mudrc“), meno „Wiseman“ možno doslova preložiť ako „múdry muž“. V snahe použiť slovo „mudrc“ sa nám stráca koncovka -man, avšak príznak typický pre židovské priezviská zachováme substitúciou, napr. dosadením zhľuku spoluhlások „tz“, ktorý je tiež príznačný pre priezviská židovského pôvodu. ⁷ V kombinácii s krstným menom, ktoré môžeme ponechať, zachováme židovský kolorit mena.

Heather Butkiss – žena voľných mravov, údajne fotomodelka, vyzývavo oblečená, koketná. V tomto prípade môžeme hovoriť o implicitnom motivátore, spomína sa v širšom kontexte poviedky. Anglické slovo „butt“ označuje „zadnú časť tela, zadok“. Výraz „kiss“ znamená „bozk“. Heather Cocketová – z formálneho hľadiska pôsobí anglofónne, koreň mena odkazuje na sloveso „koketovať“.

April Fleshpot – stereotyp ľahkej ženy (pozri predchádzajúci príklad – tie isté vlastnosti), slovo „fleshpot“ v angličtine označuje miesto, kde sa poskytujú erotické služby. V súlade so širším kontextom môžeme slovo „fleshpot“ považovať za implicitný motivátor. April Courtysanová – (čítaj „kurtizanová“), koreň novovzniknutého priezviska odkazuje na podstatné meno „kurtizána“, kým samotné meno zachováva stopy originálu.

Moe Bottomfeeder – „bottomfeeder“ je vodný živočích (napr. niektoré druhy rýb), ktorý žije a živí sa na dne vodných plôch. Môžeme ho vnímať aj prenesene – ide o človeka, ktorý dosiahol dno (môže ísť aj o dno kultúrne, čo sa priamo vzťahuje na danú poviedku,

z ktorej pochádza) a zároveň môžeme dané meno považovať aj za kompozitum – „bottom“ + „feeder“ – „zadok“ + „krmič“ – čo korešponduje s jeho korpulentnou postavou. Tvrdíme, že meno „Bottomfeeder“ môže byť chápané vo viacerých rovinách, v dôsledku čoho sa prikláňame k názoru, že ide o implicitný motivátor. Zo širšieho kontextu sa dozvedáme, že okráda ľudí (predáva zväčša kresťanské modlitby cez internet, a to za nekresťanské peniaze), ako sám hovorí, „zdiera ovečky“, preto navrhujeme meno Maurice Oshmecker.⁸ Preložené priezvisko zachováva koncovku -er, obsahuje koreň slovesa „ošmeknúť“ a formálne zachováva anglofónne črty, ako spoluhláskové zhluky „sh“ a „ck“.

The Prayerjockey – rovnaká postava, ide iba o jeho internetovú prezývku, meno, pod ktorým predáva modlitby cez existujúci a už aj našincovi známy aukčný portál Ebay. Môžeme navrhnúť prezývku „modlitboss“ – ten, čo sa vyzná v oblasti modlitieb, čo funkčne korešponduje s kontextom – je vedúci, má zamestnancov. Prezývka obsahuje implicitný motivátor.

Hamish Specter – neúspešný scenárista. Slovo „specter“, prípadne jeho britský variant „spectre“ znamená „duch, prízrak, strašidlo“. Vychádzame priamo z mena, z kontextu vieme len to, že tvorcovia neboli radi, keď sa jeho meno objavovalo v záverečných titulkoch. V tomto prípade by sme mohli zvoliť meno „Bouback“ (čítaj „bubak“), meno zachováva význam a aj stopu východiskovej kultúry, formálne pôsobí cudzo. I toto meno obsahuje implicitný motivátor.

E. Coli Biggs – producent, agent, zaoberá sa manažovaním neúspešných spisovateľov (výnimku predstavuje Gabriel García Márquez – pozri text poviedky *Majster pera k vašim službám*⁹), ktorí píšu takzvané knižné prepisy (angl. novelisation) – ak má film úspech, narýchlo sa pretaví do knihy, ktorá by sa mohla stať podobným bestsellerom ako film. Priezvisko Biggs naznačuje, že nositeľ je „veľké zviera“ a je statnej postavy, čo nám vyplýva aj z kontextu. V tomto prípade konštatujeme, že uvedené meno obsahuje implicitný motivátor, keďže význam priezviska Biggs je ukotvený v širšom kontexte. Tentoraz je funkčné aj krstné meno E. Coli, ktoré odkazuje na baktériu známu ako *Escherichia coli*, čo je „fakultatívne anaerobná gramnegatívna bičíkatá tyčinkovitá baktéria žijúca v hrubom čreve teplokrvných živočíchov. Je jedným s najdôležitejších zástupcov črevnej mikroflóry a jej prítomnosť je potrebná pre správny priebeh tráviacich procesov v čreve. Jej prítomnosť vo vode indikuje čerstvé znečistenie výkalmi a vylučuje použitie vody ako pitnej vody.“¹⁰ Práve posledný údaj naznačuje výrazné negatívne konotácie. Krstné meno by sme mohli zachovať, no na druhej strane by sme tým mohli ovplyvniť interpretáciu, resp. spôsobiť nepochopenie – spomínané meno by bolo sémanticky transparentné len pre odborne vzdelaného čitateľa, napr. biológa.

Ak má byť náš preklad chápaný komunikatívne (k čomu naozaj chceme dospieť, pričom *komunikatívny preklad* sme spomínali v minulom príspevku v súvislosti s jeho definíciou P. Newmarka), mal by byť zrozumiteľný aj bežnému čitateľovi, aby sme zachovali satirickú funkciu textu.¹¹ Preto musí prekladateľ vytvoriť prekladový ekvivalent, ktorý zachováva stopu východiskovej kultúry a zároveň indikuje niečo nečisté či chorobné (ak chceme zostať pri baktériách, kontaminujúcich zdravé prostredie – aj umelecké prostredie). Možností je viacero, napr. Sal Monell, Phecco Bagter, prípadne Bagter C. Phyllis (čítaj „Bakter Sí Filis“). V spomínaných menách sa nám síce vytráca príznak, svedčiaci o korpulentnosti hrdinu, no na druhej strane tento príznak môžeme považovať za menej dôležitý už len preto, že fyzický vzhľad hrdinu je, ako sme už spomenuli, uvedený v širšom kontexte, je explicitne vyjadrený opisom postavy: „Sall Monell bol jednou z tých rozkysnutých figúrok s príčeskom...“¹² Meno Sal Monell evokuje slovo „salmonela“ – „rod baktérií spôsobujúci črevné ochorenie,“¹³ a použiteľné je aj preto, že význam je obsiahnutý v celom mene postavy, kým krstné meno Sal je bežné a jeho plný tvar Salvador¹⁴ (a tiež jeho rôzne národné varianty) odkazujú na latinské slovo, označujúce spasiteľa, ktorým Sal Monell (resp. E. Coli Biggs) v prenesenom význame aj bol, keďže chudobnému spisovateľovi ponúkol prácu a takmer istý zárobok, čím ho vytiahol z biedy, ktorú postava (nádejný spisovateľ) v poviedke spomína.

Pleiades Moonstar – okrajovo spomínaná postava, ktorá odporúča istú ezoterickú liečiteľskú skupinu, presnejšie povedané Hnutie pozdvihnutia bohyne Hathor.¹⁵ Ide o ezoterika, ktorého krstné meno Pleiades predstavuje pojem známy z astronómie, a ktorý sa do slovenčiny sa prekladá ako Plejády – známe aj ako Sedem sestier alebo M45.¹⁶ Ako sa dočítame, je to „otvorená hviezdokopa v súhvezdí Býk.“¹⁷ Aj v tomto prípade ide o implicitný motivátor. Priezvisko Moonstar by sme mohli doslovne preložiť ako „mesačná hviezda“. Pre potreby prekladu môžeme navrhnúť napríklad formu Lunar Pleiades, či invertovanú formu Pleiades Lunar. Oba návrhy obsahujú koreň „luna“, čo je poetická forma slova „mesiac“ (angl. moon), zachovávajú stopu originálu (celé meno Pleiades) a z hľadiska celkovej komickosti a absurdnosti korešpondujú s originálom. Pre úplnosť dodajme, že v rovnakej poviedke (*Mýliť sa je ľudské – nadľudia zas levitujú*)¹⁸ sa spomínajú aj ďalšie dve postavy, ktoré považujeme za nositeľov funkčných mien zrozumiteľných pre slovenského čitateľa aj bez prekladu – obe mená, Gabrielle Hathorová a Max Endorphine, obsahujú korene bežnému čitateľovi zrozumiteľné. Hathor je meno staroegyptskej bohyne,¹⁹ a slovo endorfin je látka „peptickej povahy vznikajúce v mozgu s účinkom morfinu a jemu príbuzných látok“.²⁰

Galaxie Sunstroke – meno pochádzajúce z vyššie uvedenej poviedky, predstavuje explicitný motivátor,²¹ nositeľom je vodkyňa Centra povýšenia do stavu posvätného.²² Slovo „sunstroke“ označuje úpal, preto môžeme meno postavy do slovenčiny preložiť ako Galaxa Oopallová, prípadne Galaxka Oopallová.

Dr. Backwards – fiktívna postava varietného umelca z už spomínanej Allenovej hry *Levitujúca žiarovka*. Ide o implicitný motivátor, prezývka je motivovaná povahou umeleckého predstavenia. Dotyčný umelec dokáže vyhláskovať akékoľvek slovo (a akokoľvek dlhé slovo) odzadu.²³ Keďže ide o prezývku, a nie o meno, miera naturalizácie môže byť pri preklade vyššia (ako aj v prípade prezývky The Prayerjockey, resp. Motlitboss). Z Backwardsa môžeme urobiť Retrofonéma, prípadne Retrophonema. Prefix „retro“ nám evokuje spiatočný pohyb.

Posledné vlastné meno, resp. mená, ktoré si uvedieme, sú **Man Ray** a **Sting Ray**. Prvé z nich je reálne, druhé fiktívne a W. Allen ich uvádza spolu, čím vzniká zaujímavá slovná hra: „I stayed at the home of Man and Sting Ray and...“ (Allen, 1997, s. 235). Kým Man Ray bol uznávaný fotograf a maliar,²⁴ Sting Ray, resp. „stingray“ (podľa všetkého Manov fiktívny brat) v angličtine označuje rybu, konkrétne raju, rejnoka. V podobných prípadoch môže prekladateľ uplatniť svoju tvorivosť. Keďže celá poviedka *Tie roky dvadsiate*²⁵, z ktorej citujeme, je o umelcoch, meno Man Ray je vhodné substituovať za iného umelca, v ideálnom prípade tiež fotografa, prípadne maliara. Aby sme poviedke neubrali na autenticite (aj keď ide o autenticitu à la Woody Allen), vhodné bude dosadiť maliara, ktorý žil v rovnakom období. Túto nami stanovenú požiadavku spĺňa napr. Pablo Picasso a vhodný bude aj preto, že sa v poviedke spomína aj na inom mieste – postavy sa s ním teda mohli stretnú aj viackrát. Slovná hra z originálu je ťažko napodobiteľná, pretože jedno z krstných mien (fiktívne) v spojení s priezviskom (reálnym) vytvára existujúce anglické slovo. V slovenčine sa môžeme spoľahnúť napr. na podobnosť krstného mena Pablo so slovami ako „pádlo“, prípadne „pudlo“. V prípade, že by sa nám uvedené riešenie zdalo priveľmi naturalizačné, môžeme preskúmať dostupnú databázu maliarov a uviesť osobnosť, ktorú síce autor poviedky nespomína, no forma jeho mena nám umožňuje vytvoriť konštrukčne totožnú slovnú hru, t. j. spojenie dvoch krstných mien – existujúceho a fiktívneho – s existujúcim priezviskom, pričom spojením fiktívneho krstného mena s existujúcim priezviskom dostaneme slovenské slovo, resp. samotné priezvisko bude obsahovať koreň existujúceho slovenského slova. Vhodným menom by bol napr. Jack Tworok²⁶ – abstraktný expresionista a emigrant poľského pôvodu, v 20. rokoch pôsobiaci a žijúci v Spojených štátoch, čo by nám korešpondovalo s kontextom poviedky. Výsledná verzia by potom znela: „Býval som u Jacka

a Poa Tworkovcov. Týmto spôsobom vytvoríme, podobne ako v origináli, meno Po Tworkov (meno Po môžeme s troškou fantázie a nadhľadom považovať za hypokoristikom, prípadne prezývku, či umelecký pseudonym) a dostaneme slovo „potvorkov“. V tomto prípade máme dočinenie s explicitným motivátorom – spomínané postavy sa v texte spomínajú iba raz a nijako bližšie sa nešpecifikujú.

Ďalej si uvedieme názov kaviarne, existujúceho podniku, **Chock Full O’Nuts**, ktorého použitím vzniká v Allenovej hre *Nepi vodu z vodovodu*²⁷ slovná hra. V spomínanej hre ho použije Walter, ktorý daný podnik poradil istému namosúrenému, až nepríčetnému kuchárovi ako potenciálne pracovisko. Doslovný preklad frázy „chockfull of nuts“ by znel „naplnený orieškami“, no výraz „nut“ možno chápať dvojzmyselne – jednak ako „orech“ a jednak ako „blázon“, prípadne adjektíva z neho utvorené. Prekladateľ má voľnú ruku a za spomínaný výraz môže dosadiť fiktívny, no reálne znejúci názov podniku, ktorý by zároveň vystihoval charakter tamojšieho personálu a aj zákazníkov. Jednou z možností je riešenie U zúrivého tigra.²⁸ V danom prípade konštatujeme výskyt implicitného motivátora.

Veľmi vtípnou alúziou z poviedky *Staré dobré časy: Memoáre z pásky*²⁹ (v ktorej vystupuje istá Flo Guinnessová – majiteľka nelegálneho baru³⁰) je názov fiktívneho muzikálu **Star-Spangled Vermin** (Hviezdami posiatá háveď). Autor sa tu odvoláva na oficiálny názov hymny Spojených štátov *The Star-Spangled Banner*, čo možno do slovenčiny preložiť ako *Hviezdami posiatá vlajka*.³¹ Aj v tomto prípade si môžeme pomôcť substitúciou a nemusíme zújsť tematicky ďaleko – celkom postačí, ak sa inšpirujeme textom *Sľubu vernosti*.³² Nepochybne ide o formálny text rovnakej vážnosti, akým je text americkej hymny, preto by nami zvolená substitúcia mala vyznieť rovnako vtípne, ako novotvar v origináli. Navrhujeme riešenie „Prisahám vernosť krajke Spojených štátov amerických a republike, ktorú predstavuje...“ prípadne skrátený variant „Prisahám vernosť krajke“ (pozri anglický text *Sľubu vernosti*, resp. *Bibliografiu*).

Názvy literárnych diel

Na záver príspevku si ešte uvedieme niekoľko príkladov satirických názvov fiktívnych diel. Kým sa k nim dostaneme, uveďme si ešte jeden funkčný názov – tentoraz ide o vydavateľstvo **Shlock House**, ktoré sa spomína v poviedke *Majster pera k vašim službám*, z ktorej sme už citovali, a to pri analýze mena E. Coli Biggs, resp. Sal Monell. Výraz „schlock“ je definovaný ako vec lacná a nekvalitná³³, preto je samozrejmé, že túto sému musíme zachovať aj v preklade. V slovenčine je zaužívaný pojem braková literatúra, takže jednou z možností prekladu názvu vydavateľstva by mohlo byť slovné spojenie „Brack

House“ (čítaj „brak haus“). Výraz „house“ je všeobecne zrozumiteľný aj pre neanglistov a jeho použitie je funkčné z hľadiska potreby zachovania stopy originálu. Funkčné je aj použitie slova „brak“ so spoluhláskou „c“, čo opäť pôsobí anglofónne. Ako v každom nami uvedenom prípade, aj teraz má prekladateľ viacej možností a pre úplnosť si môžeme uviesť ešte jedno riešenie – „Schmade House“ (čítaj „šmejd haus“). Toto riešenie je však podľa nás menej vhodné, pre čitateľa-neanglistu nemusí byť významovo transparentné, keďže ho nemusí vysloviť tak, ako navrhujeme v zátvorke (podobne ako pri slove „made“, čítaj „mejd“).³⁴ Aj v tomto prípade ide o implicitný motivátor.

V Allenových poviedkach nájdeme množstvo vtipne nazvaných literárnych diel. Doteraz sme uvádzali funkčné mená a úplne na záver si pre spestrenie uveďme pár vtipne znejúcich názvov. Vo väčšine z nich ide o čistú fikciu, takže sa dajú prekladať aj doslovne. Výnimku predstavuje názov kapitoly z fejtónu *Moja filozofia (My philosophy)* s názvom *Critique of pure dread*. Nepochybne paroduje Kantovu *Kritiku čistého rozumu*, preto názov state preložíme ako *Kritika čistého strachu*. V rovnakom fejtóne nachádzame aj stať s názvom *Eschatological dialectics as a means of coping with Shingles*, ktorý môžeme preložiť ako *Eschatologická dialektika ako nástroj proti pásovému oparu*. Názov state hovorí sám za seba, ako aj za celý fejtón venovaný celkom novému filozofickému smeru – allenizmu.

Vtipné názvy nachádzame aj v nostalgickom fejtóne *Remembering Needleman (Spomienky na Needlemana)*. Sandor Needleman si za života veľa vytrpel, no vďaka neúnavnej práci si vyslúžil uznanie akademickej obce, kamkoľvek chodil. Spomeňme diela ako *Non-existence: What to do if it suddenly strikes you (Neexistencia: Čo v prípade, ak vás náhle postihne)*, *Time, essence and reality: A systematic reevaluation of nothingness (Čas, esencia a realita: Systematické prehodnocovanie ničotnosti)*, kulinársku lahôdku, ktorú napísal v nemilosti *The best places to eat while in hiding (Najlepšie reštaurácie exilu)*, veľdielo lingvistickej filozofie *Semantic modes of non-essential functioning (Sémantické módy neesenciálneho fungovania)* či dielo veľavravného názvu *Styles of modes (Štýly módov)*.

V memoároch s názvom *Conversations with Helmholtz (Rozhovory s Helmholtzom)*, z ktorej pochádza aj analyzované meno Fears Hoffnung, nájdeme diela z pera údajného súčasníka Sigmunda Freuda doktora Helmholtza, ako sú *Euphoria in snails (Eufória u slimákov)*, či *Unmotivated Giggling in Caribou (Neopodstatnený chichot u sobov karibu)*.

Woody Allen napísal aj životopis grófa zo Sandwicha, ktorý je všeobecne považovaný za vynálezcu sendvičov. Kým však k tomuto vynálezu dospel, podľa Allena napísal kulinársku študentskú prácu s názvom *The analysis and attendant phenomena of snacks (Analýza chuťoviek a ich sprievodné javy)*.

V pamätiach s názvom *Reminiscences: Places and people (O miestach a ľud'och, kam až pamäť siaha)* vystupuje W. Allen ako rozprávač, ktorý sa stretol aj s britským spisovateľom Williem Maughamom. Pýta si od neho radu, je zúfalý, pretože jeho román *Proud emetic (Hrdé dávidlo)* sa u kritikov nestretol s pozitívnym ohlasom. Ktovie prečo...

Problematika prekladu funkčných mien je stále aktuálna. Nami uvedené príklady a ich riešenia môžu poslúžiť ako návod a inšpirácia pre študentov, ktorí sa venujú umeleckému prekladu – činnosti, pri ktorej musia prepojiť prácu so slovníkmi a príručkami s vlastnou tvorivosťou.

Poznámky

¹ “Charactonym (significant proper name) is a name expressing the characteristics of the bearer.” <http://accurapid.com/journal/35propernames.htm>.

² Prvá menovaná zbierka – zobraňované dielo – pozostáva z troch starších zbierok *Getting even, Without feathers a Side effects*. Ani jedno z diel v slovenčine zatiaľ nevyšlo, preklady názvov sú len pracovné, no v čase písania článku jeho autor pracuje na preklade zbierky *Side effects* a hry *The floating light bulb*, ktoré by sa čoskoro mohli objaviť v tlači.

³ Proper Names in Translation of Fiction (on the Material of Translation into English of *The History of a Town* by M.E. Saltykov-Shchedrin), pozri <http://accurapid.com/journal/35propernames.htm>.

⁴ „Explicit motivators are usually situated in a narrow context and are expressed either with a word or a word combination. ... The implicit motivator is not presented in a narrow context and characterizes a person on the basis of all information about its bearer. Such motivators are often used for protagonists.“ Ibid.

⁵ Pri analýze charaktónym zistíme, že širší kontext chýba vo veľkom množstve príkladov. To však neznamená, že mená nie sú funkčné a nemajú pôsobiť vtipne.

⁶ Autor príspevku ponecháva interpretáciu mena „Ritpaul“ na čitateľa.

⁷ http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Jewish_surnames.

⁸ Maurice je plný tvar mena Moe, a s troškou fantázie ho môžeme prečítať ako „Ma-u-rice“, „Má na r...“, prípadne „Má u r...“, čo tiež vystihuje jeho postavu i postoj k spoločnosti.

⁹ Z originálu *This nib for hire*, preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

¹⁰ http://sk.wikipedia.org/wiki/Escherichia_coli.

¹¹ Pri podrobnom štúdiu Allenovej tvorby dôjdeme k záveru, že Allen podobné pisateľské aktivity (ako aj iné „umelecké počiny“) považuje za gýč, za niečo nízke – knižné prepisy kritizuje vo filme *Manhattan*.

¹² Preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

¹³

<http://slovniky.juls.savba.sk/?w=salmonela&s=exact&c=14c6&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8>.

¹⁴ <http://www.quickbabynames.com/meaning-of-Sal.html>.

¹⁵ Preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

¹⁶ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Plej%C3%A1dy>.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Z originálu *To err is human – to float, divine*, preklad M. Kubuš, zatiaľ nepublikované.

¹⁹ <http://sk.wikipedia.org/wiki/Hathor>

²⁰

<http://slovniky.juls.savba.sk/?w=endorf%C3%ADn&s=exact&c=h797&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8>

²¹ Diskutabilné – možno považovať aj za implicitný motivátor – z hlbšieho výskumu diela W. Allena sa dozvedáme, že Allen vždy satirizoval náboženský fanatizmus, sektárstvo. Vodkyňa spomínaného hnutia zrejme nesie meno Oopallová (Sunstroke) aj preto, že dostala úpal, čo ju predurčuje k tomu, aby sa stala vodkyňou spomínanej organizácie.

²² Preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

²³ Hláskovanie odzadu je bezpochyby veľmi náročné a atraktivnosť spomínaného divadelného predstavenia umocňuje aj fakt, že hláskovanie ako také je v prípade angličtiny náročné aj odpredu.

²⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Man_Ray.

²⁵ Z originálu *A twenties memory*, preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

²⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Jack_Tworkov.

²⁷ Z originálu *Don't drink the water*, preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

²⁸ Názov hovorí sám za seba a zároveň pôsobí reálne, čím však v nijakom prípade nechceme robiť reklamu.

²⁹ Z originálu *Fine times: An oral memoir*, preklad M. Kubuš, dosiaľ nepublikované.

³⁰ Aj v tomto prípade ide o priezvisko, ktoré možno považovať za funkčné a netreba ho prekladať, keďže reprezentuje dobre známu entitu anglofónnej kultúry.

³¹ http://sk.wikipedia.org/wiki/The_Star-Spangled_Banner.

³² http://sk.wikipedia.org/wiki/S%C4%BEub_vernosti.

³³ *Am E informal things that are cheap and of bad quality*, In: Macmillan English Dictionary.

³⁴ V ére globalizácie je však veľmi pravdepodobné, že slovenský čitateľ prišiel do styku s frázou *made in* + názov krajiny, v ktorej bol ten ktorý tovar vyrobený, preto existuje vysoká šanca, že výraz bude vedieť vysloviť viac-menej správne.

Pramene

ALLEN, W.: *Complete Prose*. London : Picador, 1997. ISBN 0-330-32821-2.

ALLEN, W.: *Mere Anarchy*. Ebury Publishing, A Random House Group Company, 2007. ISBN 9780091920371.

ALLEN, W.: *The Floating Light Bulb*. New York : Random House, 1982. ISBN 0-394-52415-2.

Literatúra

BARTKO, L.: *K poetike mien literárnych postáv z hľadiska teórie prekladu*. In: Preklad a tlmočenie 2, Banská Bystrica : FiF UMB v Banskej Bystrici, Katedra slovakistiky FiF UMB, 2000, s. 133 – 147. ISBN 80-8055-459-5.

FERENČÍK, J.: *Kontexty prekladu*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1982.

MACMILLAN English Dictionary. Oxford : Macmillan Publishers Limited, 2002. ISBN 0-333-96675-9.

NEWMARK, P.: *A textbook of Translation*. Hemel Hempsted : Prentice Hall, 1988. ISBN 0-13-912593-0.

VILIKOVSKÝ, J.: *Preklad ako tvorba*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984.

WEBB, D. K.: *I Pledge Allegiance*. West Monroe : Howard Publishing Co, 2002. ISBN 1-58229-254-X.

Zoznam internetových odkazov

<http://accurapid.com/journal/35propernames.htm> -- 25. 11. 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Category:Jewish_surnames – 14. 12. 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Chock_full_o%27Nuts – 16. 12. 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Jack_Tworkov -- 16. 12. 2010

http://en.wikipedia.org/wiki/Man_Ray -- 15. 12. 2010

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Hathor> -- 14. 12. 2010

http://sk.wikipedia.org/wiki/Escherichia_coli -- 14. 12. 2010

<http://sk.wikipedia.org/wiki/Plej%C3%A1dy> – 14. 12. 2010

http://sk.wikipedia.org/wiki/S%C4%BEub_vernosti – 16. 12. 2010

http://sk.wikipedia.org/wiki/The_Star-Spangled_Banner -- 16. 12. 2010

<http://slovníky.juls.savba.sk/?w=endorf%C3%ADn&s=exact&c=h797&d=kssj4&d=psp&d=scss&d=sss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8> – 14. 12. 2010

<http://slovníky.juls.savba.sk/?w=salmonela&s=exact&c=14c6&d=kssj4&d=psp&d=scs&d=ss&d=peciar&d=ma&d=hssjV&d=obce&d=priezviska&d=un&d=locutio&ie=utf-8&oe=utf-8>
– 14. 12. 2010

<http://www.quickbabynames.com/meaning-of-Sal.html> -- 14. 12. 2010

Summary

The author of this paper entitled *Problems with the translation of satirical significant proper names in Woody Allen's work* focuses on the issue of proper names as found in the contemporary fiction by Woody Allen, whose work the author has been dealing with. The author has attempted to translate a number of Allen's short-stories and essays and, therefore, he puts forward several examples of proper names found in the works in question. He relies on a number of theoretical papers and suggests his own translation solutions. Some names mentioned in this paper are from Woody Allen's book *Side Effects* which is now (at the time when the paper was written) being edited to be ready for its first publications in the Slovak language.

TRANSLAČNÉ ÚKONY – LEXIKÁLNE VKLADANIE A VYNECHANIE VÝZNAMOV

Anita Hutková

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
anita.hutkova@umb.sk

0 Úvod

Predmetom našej štúdie bude opis a explikácia prekladateľského postupu lexikálneho vkladania a vynechania významov. V procese prekladu volí prekladateľ spomedzi viacerých možností, operácií, postupov a riešení. Vzhľadom na fakt, že v translatologickej terminológii sa pojmy operácia a prekladateľské postupy ustálili vďaka ich zadefinovaniu napr. J. Levým, J. I. Reckerom a mnohými ďalšími teoretikmi i praktikmi prekladu, budeme pracovať s pojmom translačný úkon (t. ú.), ktorý preberáme od maďarskej translatologičky K. Klaudyovej. Vkladanie a vynechanie významov patrí medzi lexikálne translačné úkony. Príklady na ilustráciu čerpáme z maďarskej prózy 20. storočia a jej prekladov do slovenčiny.

1 Vkladanie významov

Lexikálny úkon vkladania významov stojí v dialektickom protiklade k vynechávaniu, pričom oba postupy sú výsledkom realizovanej prekladateľskej koncepcie a dôsledkom rozdielnej úrovne kognitívnych znalostí čitateľov. Čitateľské publikum pôvodného textu má – vzhľadom na presupozičné prvenstvo u autora – vyššie predpoklady pochopiť text, ako adresát prekladového textu, s ktorým autor originálu nepočítal. Táto úloha sa presúva na prekladateľa, ktorý v procese prekladu zvažuje „problematické“ miesta a následne volí medzi vynechaním, vkladáním, zovšeobecnením, opisom alebo analógiou. Môžeme preto konštatovať, že sledovaný t. ú. nezávisí od stavby jazykových systémov konfrontovaných jazykov, pre výskum je teda irelevantný aj prekladateľský smer (v našom prípade Mj→Sj alebo Sj→Mj).

Do istej miery sú uvedené t. ú. subjektívne, pretože závisia od rozhodnutia translátora, resp. jeho prekladateľskej stratégie. Zároveň však musíme podotknúť, že voľba je determinovaná vedomosťami o prijímajúcom prostredí, ktoré predstavujú sekundárne, akési všeobecne známe, resp. neznáme informácie o konkrétnych miestach, názvoch, značkách, skratkách a i. reáliách.

Vkladanie významov súvisí tiež s explicitnosťou v preklade. Ide o všeobecne známy fakt, že preklad je vždy explicitnejší ako originál (porov.: napr. Zambor, 1983, s. 45 – 48).

Explicitnosť reprezentuje v preklade niekoľko funkcií. Máme na mysli predovšetkým vysvetľovaciu, informačnú a oboznamovaciu, sprostredkujúcu funkciu. Vo väčšine prípadov sa uvedené funkcie prelínajú a sú nositeľmi novej kultúrnej informácie.

Explicitnosť sa v textoch prejavuje v diferentných podobách. V umeleckých dielach sa najčastejšie realizuje vo forme nenápadných vsuviek. Tie majú zväčša formu opornej lexikálnej jednotky alebo slovného spojenia. Prekladatelia sa tradične usilujú nerušiť plynulosť toku čítania, vzájomnej komunikácie autora s čitateľom a preferujú minimálnu postačujúcu informáciu. Zriedkavejšie využívajú polovetné konštrukcie, či celé vety. V textoch neliterárneho charakteru dominujú poznámky pod čiarou, za textom alebo sa ponecháva jednotka v origináli, za ktorou vzápätí nasleduje preklad v zátvorke (resp. naopak). Vysvetľovanie v texte nazývame intratextovou explikáciou, vysvetľovanie v poznámkovom aparáte (pod alebo za textom) definujeme ako extratextovú explikáciu. Iné delenie explikácií by sa mohlo opierať o zvolenú konotáciu, resp. referenčný rámec. Napr. najčastejšie sa vkladá všeobecné podstatné meno (hyperonymum), ktoré zaraďuje „neznámu“ entitu do všeobecnej triedy, skupiny slov a entít, čím ju sprístupňuje chápaniu čitateľa. Zriedkavejší je spôsob funkčnej explikácie, ktorá sa v preklade prejavuje vo forme relácie k opisovanej referencii. Môže sa napr. vyzdvihnúť užitočnosť, zloženie alebo iná typická vlastnosť.

Klaudy vo svojej typologizácii uvažuje o jednotlivých podtypoch z aspektu charakteru problematickej lexémy, my sa pokúsime prezentovať triedenie aj na základe vyššie spomenutých kritérií. Doplníme tiež osobitý typ vkladania (č. 6), ktorý nemožno zaradiť ani k „reáliám“, ani k piatemu typu (ten poukazuje na odlišný charakter prvkov lexikálnej roviny jazykových systémov.) Evidujeme ho ako sprievodný typ vkladania významov, ktorý sa v umeleckej spisbe realizuje pomerne často a súvisí s kategóriou „estetická“. Napriek tomu, že sa nedá presne vymedziť a roztriediť do podtypov, predstavuje v prekladovej próze jeden z najzaujímavejších momentov. Primárne sa spája s rozšírením významu, resp. s opisným prekladom. Deje sa v mene obraznosti a expresívnosti.

(Čo sa týka jazykových „odkazov“ a slovných hračiek, ktoré sú prekladatelia nútení z rôznych dôvodov vynechať, prípadne na inom vhodnom mieste „nahradiť“; pri vkladaní o ňom neuvažujeme, pretože prekladateľ nemôže svojvoľne „vylepšovať“ predlohu. S týmto typom sa teda stretáme iba pri lexikálnom vynechaní významov.)

Typy vkladania významov podľa charakteru „inopriestorovej“ lexémy: 1. vysvetľovacia vsuvka pri názvoch jedál, nápojov a značkových výrobkov; 2. vysvetľovacia vsuvka pri zemepisných názvoch; 3. vysvetľovacia vsuvka pri názvoch inštitúcií; 4.

vysvetľovacia vsuvka pri historických reáliách; 5. vsuvka pri pomenovaniach niektorých častí tela, 6. vkladanie významov z aspektu kategórie „estetická“ v texte.

1.1 Vysvetľovacia vsuvka pri názvoch jedál, nápojov a značkových výrobkov

- *marhatokány* (3, s. 95) – *hovädzie mäso na spôsob tokáňa* (3.1, s. 80)

Ide o názov jedla, ktoré sa prekladateľ rozhodol vysvetliť opisným spôsobom. Využíva metódu intratextovej explikácie, ktorá sa prejavuje expanzívnosťou formy a perцепčnou zreteľnosťou sémantiky jednotlivých komponentov.

Csinos, Eau de Cologne – tól szagos hadnagyocskák rendelkeztek. (3, s. 97)

Urasteni poručici, voňajúci parfumom Eau de Cologne, vydávali rozkazy. (3.1, s. 82)

Aj tento jav radíme k intratextovej explikácii, prekladateľ vysvetlil značku pridaním všeobecného substantíva „parfém“.

...és másnap délben a fejét ezüstcsajkában tegyék asztalomra, irish-stew-ként elkészítve. (3, s. 166)

...na druhý deň mi naservírovali na striebornej miske jeho hlavu pripravenú na spôsob irish-stew.* (3.1, s. 142)

* *Írske dusené mäso, baranina so zemiakmi na cibuli.*

Z textu je zjavné, že ide o druh jedla, avšak prekladateľ sa rozhodol „poučiť“ svojich čitateľov a zvolil extraexplikačný postup, jedlo vysvetľuje pod textom. Tieto poznámky plnia hlavne informačnú a kultúrno-sprostredkovaciu funkciu.

Felhörpintette feketéjét (...) (3, s. 68) – *Na dúšok vypil čiernu kávu (...)* (3.1, s. 56)

Vacsora, bikavér, négy fekete, huszönöt Mirjám. (3, s. 200)

Večera, bikavér, štyri čierne kávy, dvadsaťpäť miriamiek. (3.1, s. 171)

V oboch prípadoch dochádza k explikácii, v pôvodnom texte je len substantivizované prídavné meno, v preklade sa doplnila „káva“.

Osobitne treba spomenúť netradičné, ale v danom prípade rozumne riešené vsuvky, ktoré vo svojom preklade aplikovala R. Deáková. Jadvigin vankúšik má podobu denníka a okrem „hlavného zapisovateľa“ (Ondriša Osztatního), tam kde-tu niečo pripíše i Jadviga a syn Michal. Prekladateľkine vysvetlivky sa tak „zamišavajú“ do textu ako jeho imanentná súčasť, čitateľ ich vníma ako Michalove poznámky, neupozorňujú na seba, aj štylizácia prislúcha bilingválnemu, maďarsko-slovenskému prostrediu.

(...) s a Komló Szálából hozattam barna meg zold kontyalávalókat is 20 üveggel. (5, s. 6)

(...) a dal som doviest' z Hotela 20 fliaš hnedého a zeleného podkont'ovníka*. (5.1, s. 8)

Pod čiarou prekladateľka rafinovane vysvetľuje, že „u nás takto volajú sladkú, lepkavú pijatiku ženám na cuckanie.“

(...) *kenyeret pirított a kemencében* (5, s. 12)

(...) *v peci piekla žiarenyicu* * (5.1, s. 14)

Pod textom: *Ked' si upiekli krajec chleba na hrianku, takto sa to volalo.*

1.2 Vysvetľovacia vsuvka pri zemepisných názvoch

Pri názvoch miest, pohorí, riek, štátov a pod. sa na vysvetlenie vsúva všeobecné podstatné meno, ktoré reáliu bližšie určuje. Nezriedka je v explicitnej alebo implicitnej forme súčasťou samotného textu, preto ho netreba dopĺňať. V našej literatúre sme nenašli vhodný príklad.

1.3 Vysvetľovacia vsuvka pri názvoch inštitúcií

(aj všeobecne známych reštaurácií, budov, spolkov a pod.)

Pirkadatok az asszonyok már a Kisbirtokosban kezdenek, abroszt terítetek (...) (5, s. 6)

Už na brieždení ženy v Kisbirtokosi* začnú chystať, prestierať obrusy (...). ((5.1, s. 8)

* *To je taký kultúrny dom s divadelnou sálou, kde bývali svadby, a ktorý patrilo Kišbirtokoš Sovetšégu, a to bol zas taký malogazdovský spolok pre stredných a veľkých gazdov.*

Pod textom sa nachádza dlhšia poznámka, štylizovaná do vysvetlivky v denníku.

Tanyájuk felé tartottak, a New York kávéházba. (3, s. 82)

Pobrali sa do svojho hlavného stanu, do kaviarne New York. * (3.1, s. 70)

* *pod čiarou: Od roku 1954 známa pod názvom Hungária na Leninovej Okružnej, v bývalom paláci New York, ktorý v rokoch 1892-94 postavila americká poisťovacia spoločnosť. Najslávnejšia kaviareň umelcov, najmä literátov v Budapešti.*

Takéto mimotextové prekladateľské riešenie je v sledovanom diele zriedkavé. Prekladateľ sa čitateľovi rozhodol ponúknuť viac informácií, ktoré nie sú nevyhnutné pre porozumenie, ale obohacujú informačný potenciál percipienta. Extratextová explikácia plní primárne informačnú a kultúrno-sprostredkovaciu úlohu.

Tudja mit, a Glasgow tetőtornácán. (3, s. 232)

Viete čo, na terase reštaurácie Glasgow. (3.1, s. 200)

Preklad je rozšírený o všeobecné substantívum „reštaurácia“ a opäť sprostredkúva čitateľom novú informáciu, ktorá je potrebná k porozumeniu textu (metóda intratextovej explikácie).

Egynegyed háromra járt, mikor benyitottam a Torpedó kulöntermébe. (3, s. 171)

Bolo takmer štvrt' na tri, ked' som vstúpil do bočnej miestnosti kaviarne Torpedó. (3.1, s. 147)

Slovenský percipient by vlastné meno „Torpédo“ nedokázal dešifrovať s jeho referenčným potenciálom. Prekladateľ vsunul do textu všeobecné podstatné meno „kaviareň“, čím zároveň sprostredkoval svojim čitateľom novú informáciu.

Aj tu využil prekladateľ vnútrotextovú, nerušivú explikáciu.

...karonfogva sétáltak a Germánia folyosóján... (3, s. 191)

... špacírujú sa zavesení do seba po chodbách vzdelávacieho spolku Germánia... (3.1, s. 164)

Prekladateľ predpokladal, že adresát nebude disponovať dostatočnými znalosťami a názov vysvetľuje pomocou všeobecného slovného spojenia (vzdelávací spolok) priamo v texte.

...betört a Germania csarnokaiba. (3, s. 192) - ...vtrhla do priestorov spolku Germania. (3.1, s. 164)

Následne sa nemusí použiť celé spojenie „vzdelávací spolok“, pretože čitateľ už potrebnú informáciu dostal. Dokonca v ďalších riadkoch prekladateľ pri „Germánii“ definitívne upúšťa od vysvetľovania, t. j. vkladania významov.

1.4 Vysvetľovacia vsuvka pri historických reáliách

(Doplňame: názvy územnosprávneho členenia, častí odevov typických pre isté vývinové obdobie, názvy umeleckých diel – hudobných, výtvarných, literárnych, ktoré v istom období patrili k všeobecne známym a často spomínaným, resp. citovaným súčasťam kultúrneho života istého národa a pod.)

Délután tehát már be lesz fogva az új, bőrléles nagyatádiba, a kicsibe, abba üllünk mi (...).
(5, s. 8)

Popoludní už bude zapriahnuté do nagyatádiho* s koženými sediskami, v malom sa budeme viezť my (...). (5.1, s. 10)

Pod textom je „štylizované vysvetlenie“, ktoré akoby písal jeden z jeho „autorov“ (sám Ondriš alebo jeho syn Michal). *Hát kthovie? Že či preto volajú ten hintov, lebo ho robili v Nagyatáde, alebo že či dostal svoje pomenovanie po maloroľníckom politikovi Nagyatádim? Anyám szilvalekvárt főz a kiskonyhában.* (5, s. 265)

Matka varí v pitvorcsoku* slivkový lekvár. (5.1, s. 275)

* *U nás takto po slovensky volali kuchynku v zadnom stavení, takže aj apušo tak píše. Kedysi v hospodárskych staveniach na dvore bývalo služobníctvo, a mali tam izbu s kuchynkou („chižku“ aj „pitvorcsok“).*

R. Deáková volí svojský typ vysvetľovania a vsuvky v podobe dlhých rozvitých viet uvádza pod textom vo forme poznámok. Stávajú sa tak súčasťou diela a čitateľ s nimi pracuje ako so „skutočnými“ odkazmi, ktorých je v denníku mnoho.

...vett nekem kis fejér gubát (2, s. 39) - ... kúpili mi za ňu kabanku, biely baraní kožuštek (2.1, s. 42)

Vysvetľovacia vsuvka má opisný charakter a v texte pôsobí prirodzene. V Slovníku slovenského jazyka nájdeme gubu – vo význame kabát z hrubého súkna, ale aj kabaňu, kabanicu či kabanku ako časť ľudového odevu, vrchný zimný kabát z domáceho súkna. Ani jeden z výrazov nepatrí do súčasnej živej slovenčiny. V uvedenom príklade sa časť odevu ako nositeľa kultúrnej „osobitosti“ prekrýva s časovou vzdialenosťou, pretože aj slovenský výraz „kabanka“ je archaický. Tendenciu k modernizácii predstavuje doplnená explikácia – baraní kožuštek.

Egy júliusi reggel épp a Ludwigshöhe indultam, az ottani kilátótoronyhoz, s épp a Luisen-Platzon haladtam át a vidám diáktársaimmal, katonás lépésben, a Wacht am Rhein-t s egyéb vérpezsdétő hazafias dalokat énekelve, ... (3, s. 195)

V isté júlové ráno som sa poberal na Ludwigshöhe, na tamojšiu rozhl'adňu, a práve som vojenským krokom prechádzal so svojimi veselými spoločníkmi po Luisinom námestí, spievajúc Wacht am Rhein* a iné rezké vojenské piesne, ... (3.1, s. 167)

* *Stráž na Rýne (Nem.)*

Ak sa prekladateľ rozhodol ponechať názov piesne, ide pravdepodobne o dobovo známu vojenskú pieseň, ktorej doslovný preklad uvádza pod textom (extratextová explikácia). Doplnený význam nemá vysvetľujúci, ale informačný a sprostredkujúci charakter.

(...) beletemetkezett a Corriere della Sera lepedőjébe. (3, s. 68) – pohrúžil sa do plátu novín Corriere della Sera (...) (3.1, s. 57).

Preklad možno zaradiť k intraexplikačným spôsobom, pretože vysvetlenie (nová informácia pre čitateľa) v podobe slova „noviny“ sa nebadane udialo v rámci textu.

-a Csongrádi asszony (3, s. 88) – istá Čongrád'anka* (3.1, s. 75)

* *Csongrád – župa na juhu Slovenska.*

Informácia pod textom nie je nevyhnutná pre porozumenie textu, ale prekladateľ sa rozhodol podrobnejšie informovať svojho čitateľa. Preklad tak opäť plní kultúrno-sprostredkovaciu a aj informačnú funkciu.

Kanicky Az ember tragédiájá – ból szavalt hangosan. (3, s. 91)

Kanicky nahlas recitoval z drámy Tragédia človeka. (3.1, s. 77)

Známe literárne dielo sa do prekladu dostáva v intraexplikačnej transpozícii, pričom je rozšírený o vysvetľovaciu vsuvku, „drámu“ a názov je preložený do slovenčiny (CJ).

1.5 Vsuvka pri pomenovaniach niektorých častí tela

Tento podtyp predstavuje osobitnú skupinu, pretože súvisí s redundanciou výrazov v niektorých jazykoch a istým spôsobom v nej ide aj o odlišnú mieru spájateľnosti (kolokácie) významov. Je súčasťou t. ú. vkladania významov, ale nie je len záležitosťou prekladateľovho rozhodnutia, ale aj dôsledkom sémanticko-lexikálnej stavby cieľového jazyka. V maďarsko-slovenských prekladoch predstavuje okrajový jav. Ani v slovenčine ani v maďarčine nemusíme uvádzať niektoré lexémy, ktoré sú implicitne obsiahnuté v slovese. Napríklad, keď kývame odchádzajúcej osobe, spravidla to robíme rukou. V niektorých jazykoch je však potrebné explicitne uviesť, čím kývame. V slovenčine by išlo o duplicitnú, redundantnú informáciu.

Barátságosan biccentett, s a szobájába vonult. (6, s. 21)

Pozdravil priateľským pokývnutím hlavy a odišiel do svojej izby. (6, s. 22)

Szemhéjai súlyosan lezárultak. (3, s. 54) - Viečka jej ťažko padli na oči. (3.1, s. 44)

Sentencia nepredstavuje ukážkový typ, pretože v maďarčine sú kompozitom vyjadrené „očné viečka“, a teda nemusí byť prítomné slovo „oči“. Aj v slovenčine však máme možnosť vyjadriť obraz iným spôsobom, napr. „viečka sa jej prudko/ťažko zavreli/privreli“, kde taktiež nie je nutné uvádzať „oči“.

1.6 Vkladanie významov z aspektu kategórie „estetická“ v texte

Samostatnú skupinu vkladání predstavujú už spomínané obrazné vsuvky, ktorými prekladateľ „rozširuje“ a zdanlivo „vylepšuje“ pôvodný text. Z hľadiska kategorizácie ich nemožno zaradiť ani do jedného z predchádzajúcich typov, nemožno presne opísať ani dôvody, ktoré prekladateľ a k rozšíreniu viedli. Zjavne ide o stylistickú záležitosť, ktorou sme sa podrobnejšie zaoberali pri sledovaní Mikovho poňatia štýlu a jeho realizácie v procese prekladania (porov. napr. Huťková 2007). Na ilustráciu preto uvádzame len niekoľko príkladov bez komentára, podčiarknuté slovné spojenia sa v pôvodnej sentencii nenachádzajú.

(...) semmitlen maradtam. (2, s. 12)

(...)zostal som chudobný ako kostolná myš. (2.1, s. 14)

Látszott rajtuk, hogy nem dolgoztak ezek soha életükbe (...). (2, s. 27)

Bolo na nich na prvý pohľad vidno, že nikdy v živote nepracovali. (2.1, s. 30)

Pár lépésnyire aztán megállapodott a közeli bódénál, ahol mézzel kevert vizet árultak, ott leszúrt egy rézpénzt s hosszan szürcsölte az üdítő italt. (1, s. 9)

Po niekoľkých krokoch zastal pri ned'alekej búdke, kde predávali vodu zmiešanú s medom, položil na pult medenák a zdĺhavo srkal osviežujúci nápoj. (1.1, s. 7)

De osztán az emberül vén rogyant lesz. (2, s. 14)
Lenže človek ostarne – a starý človek hotová opica! (2.1, s. 17)
Jaj, mikor megölelhettem. (2, s. 81)
Ach, to blaženstvo, ked' som ju mohol objat'! (2.1, s. 83)
Nemes ember vót. (2, s. 33)
Hm, kamarát, urodzený človek to bol. (2.1, s. 36)
Mikor szombaton vagyunk, azt mondja: (...) (2, s. 42)
A ked' prišla sobota, z čista jasna sa ma opýtal: (...) (2.1, s. 45)
Meg is szerettük egymást (...) (2, s. 44)
S tou Zsuzsikou sme sa veľmi ráčili (...) (2.1, s. 47)
Ez olyan vót, ez a jány, (...) (2, s. 84)
Nuž také dievča bola tá Piros, (...) (2.1, s. 86)
Délelőt tizenegykör fürödni készült. (3, s. 204)
Predpoludním o jedenástej sa Esti mienil okúpať. (3.1, s. 175)

2 Lexikálne vynechanie významov

Lexikálne vynechanie významov – podobne ako vkladanie – súvisí s rozdielnymi znalosťami u percipientov pôvodného diela a u čitateľov (v čase i priestore vzdialeného) prekladu. Máme na mysli priestorovú a časovú vzdialenosť, ktoré sa v textoch prejavujú v podobe rôznych typov „odkazov“. Názvy typických jedál, nápojov, značkovej kozmetiky, hodínok, nábytku a i. tovarov a služieb, či mestských častí, kín, knižníc a pod. predstavujú pre prekladateľa situáciu, ktorú s ohľadom na čitateľa môže riešiť niekoľkými spôsobmi. Jedným z nich je aj vynechanie, ktoré sa často spája s generalizáciou pojmu, t. j. nahradením konkrétneho mena apelatívom. Dôvodov na vynechanie môže byť niekoľko, a translátor spravidla koná obozretne. Vynechané lexémy by totiž nemali byť nositeľmi dramaturgickej (resp. kompozičnej), ilustračnej (navodenie atmosféry), informačnej a/alebo kultúrno-sprostredkovacej funkcie (porov.: Klauďy, 1999b, s. 98 – 99). Problematike vynechávania významov, či väčších lexikálnych jednotiek – ako špecifickému typu neutralizácie sa v teórii tlmočenia podrobne venovala napr. Bohušová (2009).

Svoju rolu zohráva aj tradícia v prijímaní niektorých konkrétnych názvov reálií. Známý londýnsky Tower Bridge by v doslovnom preklade stratil kolorit, a stal by sa iba „obyčajným“ mestským mostom. Okrem toho, aj slovenská verejnosť ho pozná pod týmto názvom. Naopak, iné názvy zbytočne rozptýlia čitateľovu pozornosť. Treba podotknúť, že vzhľadom na historickú i priestorovú blízkosť oboch národov je databáza príkladov

skromnejšia ako pri konfrontácii so „vzdialenejšími“ krajinami, ich reáliami, zvyklosťami a vôbec kultúrou.

Klaudy vymedzuje až osem typov lexikálneho vynechávania: 1. vynechanie názvov jedál, nápojov a značiek tovaru; 2. vynechanie sekundárnych apelativizovaných adjektív; 3. vynechanie názvov mestských častí, ulíc, inštitúcií; 4. vynechanie oslovení a zdvorilostných formuliek; 5. vynechanie historických reálií; 6. vynechanie iných (rôznych) reálií; 7. vynechanie jazykových odkazov (alúzií) a slovných hračiek; 8. vynechanie pomenovaní niektorých častí tela. Stratifikáciu rozširujeme o typ vynechania významov z hľadiska kategórie „estetická“ .

2.1 Vynechanie názvov jedál, nápojov a značiek tovaru

Prekladatelia vo všeobecnosti neradi vynechávajú nejaký význam. V prameňoch, z ktorých čerpáme príklady, sú takéto javy vyslovene ojedinelé. Dokonca aj v prípade, že ide o zastaralé, rušivé alebo ťažko zrozumiteľné pomenovania, prekladatelia názvy radšej ponechajú, resp. ich na mieste vysvetľujú. Príklady preto uvádzame poskromne.

(...) *Gyurkovics átjött megnézni, hogy szuperál a Hoffer Schranz nagylendkerekkes morzsolónk (Apovkám utolsó beszerzése), hogy vegyen-e ő is. (5, s. 95)*

(...) *Gyurkovics sa prišiel vyzvedat', ako slúži nás moržolov s veľkým zotrvačnickovým kolesom (posledná Apikova kúpa), či sa i jemu oddá taký kúpiť. (5.1, s. 101)*

... *három napig egyfolytában bort, sört inni és törkölypálinkát is, vizespohárból, ... (3, s. 148)*

... *tri dni bez prestávky piť víno, pivo aj pálenku z pohára na vodu... (3.1, s. 128)*

Ide o istú formu generalizácie, v preklade je všeobecné pomenovanie „pálenka“, hoci by ho vhodne suplovala aj terkelica z originálu.

2.2 Vynechanie sekundárnych apelativizovaných adjektív

Máme na mysli prívlastky typu *parížsky* šalát, *oravská* slanina, *bystrické* slivky, *francúzske* zemiaky atď. Prekladatelia ich môžu vynechať, keďže inopriestorový čitateľ nevie, čím sa odlišuje parížsky šalát od iných šalátov, prečo je oravská slanina oravskou, čím sú známe bystrické slivky a pod. V sledovaných prózach sme však vynechania tohto typu nenašli. Prekladatelia uprednostňujú ponechávanie a vysvetlenie neznámej reálie.

2.3 Vynechanie názvov mestských častí, ulíc, inštitúcií

(...) *s a Komló Szálából hozattam barna meg zöld kontyalávalókat is 20 üveggel. (5, s. 6)*

(...) *a dal som doviest' z Hotela 20 fliaš hnedého a zeleného podkont'ovníka. (5.1, s. 8)*

Vynechanie názvu hotela.

(...) és hogy milyen heves féltés szökött belém, ha a Duna-parti Corsón Apácskámmal egymásba karoltak, én pedig követvén őket sötéten dúltam-fúltam. (5, s. 28)

(...) a aká žiarlivosť sa ma zmocňovala, keď sa na brehu Dunaja s Apíkom do seba zavesili a ja som zachmúrený, odutý a dotknutý kráčal za nimi sám. (5.1, s. 31)

Konkrétny názov je nahradený opisným spôsobom, ale dobovo príznačné slovo korzo je vynechané.

2.4 Vynechanie oslovení a zdvorilostných formuliek

Nagyot néz rám a tekintetes úr. (2, s. 65)

Vygúlil na mňa oči. (2.1, s. 71)

Problém hierarchie, oslovovania, titulovania a pod. nie je pre konfrontované jazyky typický, aj vzhľadom na ich spoločnú históriu a zemepisnú blízkosť. Vaša jasnosť, Jeho urodzenosť, pán veľkomožný, ponížený sluha, pani richtárka, osvietené panstvo atď. majú bohaté synonymá v oboch jazykoch. Prekladatelia ich nemusia vynechávať.

Patria sem aj vynechania súvisiace s tvorbou ženských mien, ktoré patria aj k t. ú. lexikálneho premiestnenia.

Tót Lajosnét, született Balog Mariskát a hozzátartozói várják a férfitüllemhely előtt! (6, s. 64)

Marišku Tótovú, rodenú Balogovú čaká rodina pred pánskou toaletou! (6.1, s. 58)

V preklade bola vynechaná informácia o krstnom mene jej manžela, Lajosa.

Végre bejött az öreg tiszeteletes is, Csordás tiszeteletes, aki már vagy hetven esztendő volt. (2, s. 80)

Nakoniec prišiel aj dôstojný pán Csordás, ktorý mal už zo sedemdesiat rokov. (2.1, s. 82)

Vynechanie sa môže udiať aj v dôsledku nadbytočnosti, duplikácie istej informácie.

2.5 Vynechanie historických reálií

Situácia pri historických reáliách je podobná ako pri osloveniach. Navyše si prekladatelia často považujú za povinnosť odovzdať aj historizmy či archaizmy, pretože tie patria buď k idioštýlu autora, viažu sa k nejakej postave, alebo sú jednoducho nositeľmi informácie, ktorú sa prekladateľ rozhodne pretlmočiť. Jav je ojedinelý. Nezriedka je vynechanie istej historickej reálie substituované inou, z cieľového prostredia. Preto ho, domnievame sa, nemožno hodnotiť ako vynechanie, ale ako substitúciu.

Harminckét korona, harminchat fillér. (2, s. 231)

Tridsatdva korún, tridsatšest' halierov. (2.1, s. 226)

A Független Magyarországra. (3, s.80)

Do Nezávislého Maďarska. (3. 1, s. 67)

Názov novín ako konkrétnej reálie je s ohľadom na slovenského čitateľa preložený.

2.6 Vynechanie iných (rôznych) reálií

Ekkor a paszomántos sapkák – nem látható vezényszóra – leröppentek a jól fésült fejekről. (3, s. 159)

Na nečujný povel zleteli čiapky zo starostlivo učesaných hláv. (3.1, s. 137)

Bližšia špecifikácia čiapky bola vynechaná.

Klaudy tiež upozorňuje, že by sa žiadalo vyčleniť tzv. mestské reálie, lebo mestá majú svoje špecifiká, napr. rôzne druhy prestupových, jednorázových a celodenných, prenosných i neprenosných lístkov, ktoré v niektorých krajinách vôbec nepoznajú.

Podľa našich zistení tento typ vynechania nie je pre sledovaný smer prekladu (a pre kultúry, ktoré sú si historicky i geograficky blízke) charakteristický.

2.7 Vynechanie jazykových odkazov (alúzií) a slovných hračiek

Nie vždy sa prekladateľovi podarí odovzdať „jazykové hry“ pôvodného jazyka. Ak mu cieľový jazyk neposkytuje príležitosť na zvukové, sémantické a iné efekty, musí sa uspokojiť s vynechaním, prípadne tak urobiť na inom mieste v texte, ktoré mu takúto možnosť ponúkne.

Major Varró v Örkényovej hre *Tótovc*i ledabolo rozpráva i ledabolo počúva. Po príchode k svojim hostiteľom zdvorilo hovorí:

- Nem is hittem volna, hogy már ekkora a kedves lánya! (Čo si domáci vysvetľuje nesprávne, pretože jedol cesnak.) Zdalo sa mu, že rozumel:

- Csak azt szeretném tudni, kinek ilyen büdös a szája! (6, s. 12)

- Nbol by som si ani pomyslel, že vaša dcéra je už taká veľká!

- Rád by som vedel komu tak smrdí z úst! (6.1, s. 14 a 15)

Druhá časť pôvodných (maďarských) sentencií sa rýmuje a rytmicky prekrýva, v preklade sa slovná hračka stráca. Uvedené dve vety sa v slovenčine „pomýliť“ nedajú.

Sledovaný t. ú. sa týka aj jazykovej charakteristiky postáv. Ak má daná postava v diele dostatok „priestoru“ a veľa replík, prekladateľ disponuje dostatkom výraziva a môže kompenzovať. O celkovej prestavbe (rekonštrukcii) môžeme uvažovať vtedy, keď má postava len málo možností na verbálnu seba prezentáciu a prekladateľ musí konať rýchlo a rázne. Vynechanie sa deje v krajných prípadoch, keď autor prezentuje svoju postavu zvukovým

prepisom jej výslovnosti, dialektu. Spravidla ide o krátku charakteristiku (porov.: Klaudy, 1999b, s. 95).

V analyzovaných dielach sme takéto prípady vynechávania nenašli.

2.8 Iné vynechanie významov z hľadiska kategórie „estetická“ v texte

V rámci tohto typu lexikálneho vynechania vyčleňujeme aj samostatnú kategóriu, ktorá nie je dôsledkom „nemožnosti“ prekladu pre rozdielne dispozície jazykov, netýka sa kalambúrov ani iných prekladateľských „orieškov“, ale napriek tomu je súčasťou estetickej dimenzie textu a týka sa niektorých výrazových kategórií. Nepatrí preto ani do ostatných prezentovaných typov sledovaného t. ú. Deje sa zväčša na úrovni slova, resp. slovného spojenia a predstavuje osobitý jav. Vzhľadom na fakt, že preklad je expresívnejším a explicitnejším variantom pôvodného textu, príklady sú ojedinelé. Reprezentatívnejším a charakteristickejšim je opačný t. ú. – lexikálne vkladanie. Oba prípady sa viažu na prekladateľskú koncepciu, z hľadiska prekladateľského riešenia sú subjektívnejšie a argumentačne sa nedajú dostatočne zdôvodniť na malom priestore vety. Súvisia s interpretáciou a štýlovou charakteristikou diela, ako aj s jeho výrazovým potenciálom a prekladateľovou stratégiou pri jej „odovzdávaní“. Žiada sa interpretácia väčšieho celku (podobne ako pri analýze jednotlivých výrazových kategórií).

Joó György elmondja röviden, dióhéjban az egész életét. (2, s. 11)

(...) v ktorom György Joó v krátkosti rozpovie celý svoj život. (2.1, s. 13)

Vynechané: „v orechovej škrupine“.

Már úszott a kendere, úgy cserepcsépbá. (2, s. 24)

A konope jej už plávali. (2.1, s. 26)

Észreveszi eccer ez a kisjány, ez az Erzsi, hogy én nem ütöt táncoltatom, hanem Piroskának heccelődök vele. (2, s. 73)

Zbadala, že netancujem s ňou, aby som ju vykrútil, ale aby som ňou len Pirosku podkušoval. (2.1, s. 75)

Vynechaná apozícia (hovorový štýl) – toto dievča, „táto Erža“.

(...) egy napsugaras, csak kissé szeles novemberi délutánon búcsút mondott a világnak. (4, s. 337)

(...) keď sa v isté, takmer bezveterné novembrové popoludnie rozlúčil so svetom. (4.1, s. 101)

Vynechané slovo vykresľuje pôvodný obraz „slniečného“... popoludnia.

Apró lámpájuk, mint az erdő elátkozott kastélyának távoli világa, fénylett a nagy padlás barna, nedves homályában. (4, s. 388)

Do hnedého, vlhkého pološera veľkej povaly im ako vzdialené svetlo prekliateho zámku svietila lampôčka. (4.1, s. 103)

Chýba všeobecné substantívum les, ktoré v maďarskej verzii stupňuje tajomnosť a strašidelnosť.

Hej, nagyjóstén, mondom tizenhat forint tizennyolc krajcár. (2, s. 231)

Ach, bože dobrotivý, šestnásť forintov osemnásť grajciarov. (2.1, s. 226)

Vynechané sloveso, veta je eliptická, po formálnej stránke je preklad expresívnejší.

Cipője, ruhája zokogott. (3, s. 206) Vynechaná celá veta (doslovne: Topánky, šaty jej vzlykali), pravdepodobne „vypadla“ vydavateľovi.

2.9 Vynechanie názvov niektorých častí tela

Ide o tzv. lexikálnu redundanciu.

Jedným z detailov tváre je nos (orr). V preklade sa realizoval translačný úkon lexikálneho vynechania (redukcie) a spájania významov. Druhý z menovaných úkonov sa mohol použiť preto, lebo v slovenčine už samotné sloveso vyjadruje „čím“ smrkala. Spomenutie nosa by bola nadbytočná informácia.

Az asszony trombitálva fújta az orrát... (3, s. 206) – Žena sa hlasno vysmrkala ... (3.1, s. 177)

Leverte a lábáról. (1, s. 180) - Premohla ho. (1.1, s. 141)

Doslovne: zhodila ho z nôh. „Nohy“ sú vynechané, pretože prekladateľ nahradil ustálené spojenie sémantickým ekvivalentom.

V nasledujúcom príklade sa vynecháva duplicitná číslovka vo význame „obe“ ruky.

Tótnénak és Agikának tele volt a két keze munkával. (6, s. 19)

Mariška i Ágika mali plné ruky práce. (6.1, s. 20)

Podľa našich zistení sa najčastejšie vynechávajú reálie, ktoré v texte nie sú nositeľmi dramaturgickej funkcie. Zistili sme tiež, že t. ú. lexikálneho vynechania sa v textoch umeleckej proveniencie realizuje zriedkavo.

3 Závery

Záverom môžeme konštatovať, že vkladanie významov sa v prekladovom procese deje častejšie ako lexikálne vynechanie. V súvislosti s lexikálnym vkladáním dominuje v literárnom texte intratextová explikácia, hoci napr. preklady K. Wlachovského a R. Deákovej vykazujú zvýšený koeficient extratextovej explikácie. K. Wlachovský vo svojej prekladateľskej koncepcii zjavne vníma úlohu prekladateľa aj ako kultúrneho sprostredkovateľa. Deákovej *Jadvigin vankúšik* zase formálne poskytuje priestor na

mimotextové vsuvky. Akousi „kamufľážou“ sa tak nevtieravým spôsobom dostávajú až k čitateľovi, ktorý ich apercipuje ako poznámky pisateľa denníka.

Z formálneho hľadiska sa vkladanie významov realizuje najčastejšie na úrovni slova so všeobecným významom. V menšej miere sú zastúpené slovné spojenia, okrajový spôsob predstavujú polovetné a vetné konštrukcie. Výnimkou je už spomínaný denník, kde sa temer výhradne uplatňuje iba mimotextová vetná forma explikácie.

Zistené závery sa vzťahujú predovšetkým na preklad reálií a s nimi spojeného vysvetľovania. Samostatný typ súvisiaci s explicitnejším vyjadrovaním častí tela v niektorých jazykoch je pri sledovaní prekladov z maďarčiny do slovenčiny okrajovým javom. Osobitne sme vyčlenili lexikálne vkladania, ktoré sa odohrávajú na platforme estetickej kategórie textu a ktoré sú nositeľmi obraznosti a explicitnosti v preklade. Vzhľadom na ich špecifický charakter sme im venovali osobitné štúdie.

Literatúra

- BOHUŠOVÁ, Z.: *Neutralizácia ako kognitívna stratégia v transkultúrnej komunikácii. Lingvistické analógie*. Banská Bystrica : DALI-BB, 2009.
- HUŤKOVÁ, A.: *Mikova výrazová koncepcia štýlu z aspektu teórie a praxe umeleckého prekladu*. In: *Translatologica Ostraviensia II. Sborník z konferencie „Den s prekladem*, Ostrava, 2007, s. 64 – 70.
- KLAUDY, K.: *Átváltási műveletek a fordításban. Kísérleti jegyzet*. Budapest : Külkereskedelmi Főiskola, 1991.
- KLAUDY, K.: *Bevezetés a fordítás elméletébe*. 4. rozšírené vydanie Budapest : Scholastica, 1999a.
- KLAUDY, K.: *Bevezetés a fordítás gyakorlataiba*. 2. opravené vydanie Budapest : Scholastica, 1999b.
- LEVÝ, J.: *České theorie překladu*. Praha : Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1957.
- LEVÝ, J.: *Umění překladu*. Praha : Československý spisovatel, 1963.
- RECKER, J. I.: *A törvényszerű megfélelések elméletének alapjai*. Preložil Ž. Lengyel. In: Bart I. – Klauzy, K. (ed.): *A fordítás tudománya. Válogatás a fordításelmélet irodalmából*. Budapest : Tankönyvkiadó, 1986, s. 200 – 217.
- ŠUŠA, I. – PRANDO, P.: *Preklad ako nástroj kultúrnej a jazykovej interakcie*. In: TOP (Tlumočení-překlad), XX, 91/2009. Praha : Jednota tlumočnicků a překladatelů.
- ZAMBOR, J.: *Od prepisu k esteticky plnohodnotnému umeleckému prekladu*. In: *Romboid*, 18, 7/1983, s. 45 – 48.

Pramene

- CSÁTH, G.: *Matkovražda*. Preložil Karol Wlachovský v roku 1987. 2. vyd. Bratislava : Kalligram, 2000. (4.1)
- CSÁTH, G.: *Ismeretlen házban*. 1. kötet – novellák, drámák, jelenetek. Újvidék : Fórum könyvkiadó, 1977. (4)
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Esti Kornél*. Budapest : Magyar könyvklub, 2002. (3)

- KOSZTOLÁNYI, D.: *Večerné romance*. Preložil Karol Wlachovský. Bratislava : Tatran, 1983. (3.1)
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Nero, a véres költő*. Bratislava : Madách könyvkiadó, 1968. (1)
- KOSZTOLÁNYI, D.: *Krvavý básnik Nero*. Preložila Gabriela Hanáková. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984. (1.1)
- MÓRICZ, Zs.: *A boldog ember*. Budapest : Szépirodalmi könyvkiadó, 1974. (2)
- MÓRICZ, Zs.: *Šťastný člověk*. Preložila Hana Ponická. Bratislava : Tatran, 1967. (2.1)
- ÖRKÉNY, I.: *Tóték*. Szentendre : Poulart füzetek, Diák és Házikönyvtár, 2000. (6)
- ÖRKÉNY, I.: *Mačacia hra. Tótovcí*. Prekl. K. Wlachovský a J. Petro. Bratislava : Smena, 1997. (6.1)
- ZÁVADA, P.: *Jadviga párnája. Napló*. Budapest : Magvető, 1997. (5)
- ZÁVADA, P.: *Jadvigin vankúšik. Denník*. Preložila Renáta Deáková. Bratislava : Kalligram, spol. s r. o., 1999. (5.1)

Summary

The subject of our paper - Translation operations – lexical insertion and elision of meanings – is the description and explication of the translation practice of lexical insertion and elision of meanings that pertain to lexical translation operations (K. Klauda's term). Illustrative examples are taken from Hungarian fiction of the 20th century and its translations into Slovak.

In the paper we analyse individual types of insertion and elision of meanings, the reasons, methods and various functions they fulfil. We have observed that in the process of translation meaning insertion occurs more frequently than lexical elision. In relation to lexical insertion, intratext explication dominates the literary text. As for the formal aspect, meaning insertion is mostly performed at the level of a word with general meaning. Collocations are less common to be found, finite and non-finite clauses even marginal.

CHARAKTER A FUNKCIA OBRAZOV PRÍRODY V ROZPRÁVKACH

M. J. SALTYKOVA-ŠČEDRINA

Katarína Mäsiarová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava
masiarova@fphil.uniba.sk

Rozprávky Saltykova-Ščedrina sa vyznačujú sujetovou pestrosťou a kompozičnou rôznorodosťou i častým využívaním irónie, hyperboly, grotesknosti, fantastickosti či kontrastu ako prostriedkov a postupov, pomocou ktorých autor prehlbuje a umocňuje ich satirický charakter. Saltykov-Ščedrin sa nesnaží prispôbiť svoje rozprávky tradičnej forme a žánru ľudovej slovesnosti. Ich výstavba je založená na originálnom spájaní prvkov ľudovej rozprávkovej tradície s individuálnym umeleckým kódom a originálnym idiolektom spisovateľa.

Obrazy prírody sú jedným z dôkazov toho, ako Saltykov-Ščedrin autorsky adaptuje tradičný žáner ľudovej rozprávky, ako narúša jeho zákonitosti, ako rozbíja istý schematizmus tejto žánrovej štruktúry a zároveň využíva intertextuálne konotácie pri konštituovaní vlastnej satirickej autorskej „rozprávky“. Opisy prírodných scenérií sa v tomto žánri ľudovej slovesnosti takmer nevyskytujú, pretože v rozprávkach sa dôraz kladie predovšetkým na naráciu, na dynamické napredovanie sujetu. Tradičný žáner rozprávky sa vyhýba mimosujetovým elementom, ako sú napríklad opisy a úvahy, ktoré by spomaľovali dej. Pozornosť sa upriamuje na výnimočnosť postáv a neobyčajné situácie, ktoré musia riešiť. Saltykov-Ščedrin však do svojich rozprávok neraz vnáša výrazné mimosujetové elementy. S opismi prírody, ktoré k nim nesporne patria, sa stretávame v jeho rozprávkach *Baran, ktorý nemohol precitnúť*, *Vianočná rozprávka*, *Obetavý zajac*, *Havran prosebník*, *Čížikovo trápenie*, *Koník* a *Kristova noc*. Saltykov-Ščedrin prostredníctvom prírodných obrazov navodzuje špecifickú atmosféru, ktorá vo väčšine prípadov predznamenáva sujetové zvraty, prípadne indikuje akýsi prelomový moment v osude postavy alebo dokresľuje jej psychický či fyzický stav. Pozrime sa teda bližšie na jednotlivé obrazy prírody v uvedených rozprávkach z hľadiska ich charakteru a funkcie.

V rozprávkach *Baran, ktorý nemohol precitnúť* a *Vianočná rozprávka* sa protagonisti – v jednej rozprávke baran a v druhej desaťročný chlapec Serioža – pod vplyvom istých faktorov dostávajú až do stavu agónie, ktorý so sebou prináša duchovnú obrodu,

harmóniu a následne smrť. Výnimočnosť a neopakovateľnosť tejto chvíle Saltykov-Ščedrin v oboch prípadoch podčiarkuje obrazom nočnej krajiny. Prírodný opis v rozprávke *Baran, ktorý nemohol precitnúť* nie je rozsiahly; je však emocionálne oveľa vypätejší ako vo *Vianočnej rozprávke*. Sprevádza príchod neopakovateľnej, neobyčajnej udalosti, ktorá je kulmináčnym bodom sujetu:

„И вот возделенный момент просияния наступил. Над полями мерцала теплая, облитая лунным светом июньская ночь; тишина стояла кругом непробудная; не только люди притаились, но и вся природа как бы застыла в волшебном оцепенении.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 170).

Príroda sa podieľa na osude postavy, odráža jej vnútorný stav tajuplného očakávania, ktorý nie je preniknutý skľučujúcim pocitom strachu a neistoty, ale naopak, harmóniou a pokojom. Príroda sa tu teda stáva priamym svedkom, resp. spoluaktérom mimoriadnej udalosti – duchovného prerodu a následnej smrti barana:

„В бараньем загоне все спало. Овцы, понутив головы, дремали около изгороди. Баран лежал одиноко, посередке загона. Вдруг он быстро и тревожно вскочил. Выпрямил ноги, вытянул шею, поднял голову кверху и всем телом дрогнул. В этом выжидающем положении, как бы прислушиваясь и всматриваясь, простоял он несколько минут, и затем сильное, потрясающее блеяние вырвалось из его груди... (...) ...он весь ушел в созерцание. Перед тускнеющим его взором воочию развернулась сладостная тайна его снов... Еще минута – и он дрогнул в последний раз. Засим ноги сами собой подогнулись под ним, и он мертвый рухнул на землю.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 170).

K podobnému výjavu dochádza aj v závere *Vianočnej rozprávky*, kde s odchádzajúcim dňom a nastupujúcim večerom sa zdravotný stav malého Seriožu veľmi zhorší. Striedanie dňa a noci, zápas svetla a tmy je de facto symbolickým pendantom Seriožovho zápasu o život. Deň prináša svetlo – nádej na život, noc tmu – strach a napokon fyzickú (nie však duchovnú) smrť:

„Целый день прошел между страхом и надеждой. Покуда на дворе было светло, больной чувствовал себя лучше, но упадок сил был настолько велик, что он почти не говорил. С наступлением сумерек опять открылся «жарок» и пульс стал биться учащеннее.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 72).

Noc však napokon paradoxne neznamená nadvládu tmy; tú zaháňa žiarivý spln mesiaca, ktorý vytvára neopakovateľnú atmosféru. Jeho tajomná, nepoškvrnená belosť

symbolizuje svetlo Pravdy. To intenzívne preniká do chlapcovej čistej duše, zalieva ho blaženosťou, šťastím, až mu pod náporom emócií pukne srdce:

„К ночи началась агония. В восемь часов вечера взошел полный месяц, и так как гардины на окнах по оплошности не были спущены, то на стене образовалось большое светлое пятно. Сережа приподнялся и потянул к нему руки. – Мама! – лепетал он, – смотри, весь в белом... это Христос... это Правда... За ним... к нему... Он опрокинулся на подушку, по-детски всхлинул и умер. Правда мелькнула перед ним и наполнила его существо блаженством; но неокрепшее сердце отрока не выдержало наплыва и разорвалось.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 72).

Záverečný obraz chlapcovej agónie je nesmierne sugestívny a emocionálny. Vonkajší svet, fyzikálne javy a úkazy, hrajú rovnako ako v rozprávke *Baran, ktorý nemohol precitnúť* dôležitú úlohu. Nie sú len statickým „doplnkovým“ obrazom; zasahujú do chodu udalostí, stupňujú napätie a prehlbujú emocionálny zážitok.

V rozprávke *Obetavý zajac* je kulminačným bodom sujetu lyrický opis prírody v čase úsvitu, keď sa všetko živé prebúdzá do nového dňa. V tomto prípade obraz prírody dýcha dynamikou, je plný energie a radosti zo života. S východom slnka sa všetko mení – chlad vystriedalo teplo, tmu svetlo, ticho prebúdajúci sa život:

„Вот уж и день заниматься стал. Совы, сычи, летучие мыши на ночлег потянули; в воздухе холодком пахло. И вдруг все кругом затихло, словно помертвело... (...) Заалел восток; сперва на дальнем горизонте слегка на облака огнем брызнуло, потом пуще и пуще, и вдруг пламя! Роса на траве загорелась; проснулись птицы денные, поползли муравьи, черви, козявки; дымком откуда-то потянуло; во ржи и в овсах словно шепот пошел, слышнее, слышнее...“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 90).

S obrazom prebúdajúceho sa svetla a života ostro kontrastuje duševný stav zajaca, pre ktorého príchod dňa nie je spätý s radosťou a krásou, ale so zápasom o čas. S vypätím posledných síl sa snaží dostať včas na vopred dohovorené miesto. Zvuk odbíjajúcich vežových hodín ešte výraznejšie dynamizuje záver sujetu rozprávky a graduje napätie finálnej scény:

„Волчьё логово перед ним как на блюдечке. Где-то в дали, на колокольне, бьет шесть часов, и каждый удар колокола словно молотом бьет в сердце измученного зверюги. С последним ударом волк поднялся с логова, потянулся и хвостом от удовольствия замахал. Вот он подошел к аманату, сгреб его в лапы и запустил когти в живот, чтобы разодрать его на две половины... (...) – Здесь я! здесь! – крикнул косою, как сто тысяч зайцев вместе. И кубарем скатился с горы в болото.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 90 – 91).

Prírodná scenéria tu implicitne akcentuje sémanticky nasýtené protiklady medzi vizuálnym a auditívnym, fyzickým a psychickým, ale aj vertikálnym a horizontálnym. Zajac musel prekonať obrovskú vzdialenosť, aby na konci cesty ešte vyšiel na vrchol hory a odtiaľ sa potom skotúlal priamo do močiara, kde sa nachádzal vlčí brloh. Ide o veľmi výstižný obraz so zreteľne symbolickým významom: kým vrchol hory predstavuje slobodu a rozlet, močiar prináša väzenie a smrť. Saltykov veľmi citlivo volí každé slovo. Lyrický opis prírody tu tvorí výraznú súčasť sujetu, ktorým autor navodzuje osobité napätie tesne pred rozuzlením dejovej línie.

Symbolický význam má aj zvuk rúbajúcej sekery v rozprávke *Havran prosebník*, prostredníctvom ktorého Saltykov-Ščedrin, podobne ako neskôr A. P. Čechov vo *Višňovom sade*, poukazuje na tragickú zmenu aktuálneho stavu vecí:

„Но чем дальше шло, тем глубже и глубже все изменялось. Облюбовал вольные места человек и начал с того, что пустил в ход топор. Леса поредели, болота стали затягиваться, река обмелела. Сначала по берегу реки появились заимки, потом деревни, села, помещьчи усадьбы. Стук топора гулким эхом раздавался в глубинах лесных, нарушая обычное течение жизни зверей и птиц.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 278).

Dunivé údery sekery, šíriace sa do celého okolia, predznamenávajú príchod nových časov. Priamo alebo nepriamo sa dotýkajú každého jednotlivca, skupiny, celého spoločenstva a každý ich vníma po svojom:

„Старейшины вороньего племени уже тогда предсказывали, что грозит что-то недоброе, но молодое воронье с веселым карканьем кружилось около человеческих жилищ, словно приветствуя пришельцев. Строгие заветы предков наскучили молодым сердцам; лесные глубины опостытели. Потребовалось новое, диковинное, неизведанное. Воронье разделилось на партии; начались пререкания, усобицы, рознь...“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 278).

Obraz, ktorý Saltykov-Ščedrin vykreslil v rozprávke, nesie hlbokú myšlienku, ktorá sa vinie celým sujetom. V tejto rozprávke je však ešte jeden neobyčajný výjav, v ktorom príroda zohráva symbolickú úlohu. Ide o obraz „vtáčieho“ kráľovstva, ktoré sa rozprestiera na úpäť najvyšších hôr, takmer sa dotýkajúcich nebies:

„Несколько смежных горных вершин, покрытых снегом, пламенели в лучах восходящего солнца. Издали казался точно сказочный замок, у подножия которого застыли облака, а наверху вместо крыши расстилалась бесконечная небесная лазурь.“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 284).

Zasnežené hory, vychádzajúce slnko, oblaky, blankytné nebo – to všetko spolu vytvára jedinečný obraz pokoja a harmónie ako ideálneho miesta, kde by sa mohla nachádzať Pravda, ktorú tak úporne hľadá aj Havran prosebník. Svet „vtáčieho“ kráľovstva je tu v kontraste so svetom, ktorý po celý život obklopoval havrana a jeho rod, so svetom, v ktorom pokračuje vládnuť disharmónia, nespravodlivosť, neporiadok a lož.

V rozprávke *Čížikovo trápenie* sú obrazy prírody tiež úzko späté s hlavnou postavou. Slúžia totiž ako prostriedok „vizualizácie“ jej vnútorného stavu, jej psychologické charakteristiky. V tradičných rozprávkach sa s podobným umeleckým postupom nestretáme, pretože má sujetovo retardačný charakter. Rovnako ako opisy prírody, absentujú v nej aj opisy a charakteristika postáv, vrátane hlavných hrdinov. Ľudová rozprávka, ako som už uviedla vyššie, kladie dôraz na dynamickosť sujetu, vlastnosti postáv sa preto „pretavujú“ do ich konania. No na rozdiel od rozprávok vnútorné prežívanie hrdinov intenzívne zachytáva iný žáner ľudovej slovesnosti, a to lyrická pieseň, v ktorej obrazy prírody slúžia ako prostriedok umeleckej charakteristiky hlavných hrdinov, ich činností, pocitov a nálad. Prírodné obrazy majú v lyrických piesňach ideovo-psychologický a kompozičný význam, emocionálna stránka dominuje nad sujetovou, ktorá je značne oslabená (Novikova, 1956, s. 430, 432).

V rozprávke *Čížikovo trápenie* Saltykov-Ščedrin prostredníctvom romantického obrazu prírody teda spriehľadňuje citové rozpoloženie čížika, ktorý sa práve oženil, čím navodzuje špecifickú atmosféru tajuplného očakávania:

„Теплая ночь благоухала; звезды в темной синеве неба, как алмазы, играли; а он, чижик весь горел! Восторг катился по жилам его, дивный, опьяняющий восторг! Не то петь ему хотелось, не то рыдать, но в то же время какая-то чуткая деликатность заставляла его сдерживать свои порывы...“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 233).

Táto chvíľa je však náhle prerušená a v deji dochádza k neočakávanému zvratu, keď sa čížik dopustí nenapraviteľnej chyby.

Emocionálny charakter nasledujúceho prírodného obrazu je preto absolútne odlišný – na rozdiel od prvého mu chýba rozlet, je preniknutý mlkvou strnulosťou a bezmocnosťou. Saltykov-Ščedrin ním veľmi citlivo podčiarkuje napätú, nepríjemnú situáciu a zároveň aj vnútorné rozpoloženie čížika. Ten cíti, že nastal zlom v jeho živote, že s vychádzajúcim slnkom vyjde najavo niečo, čo malo zostať navždy skryté:

„Кругом царствовала мертвая тишина, которая предшествует пробуждению и во время которой вся природа представляется как бы неживущей. Птицы еще не проснулись; даже листья на деревьях не трепетали. Но восток уже алел, и майору

показалось, что розонерстая Аврора, иронически приветствуя его, делает ему нос..." (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 233 – 234).

V uvedenej rozprávke nachádzame ešte dve pasáže, kde autor prostredníctvom prírodných obrazov podčiarkuje nielen vnútornú, ale aj vonkajšiu zmenu, ktorá sa udiala s čížikom: *„Между тем наступила осень; птицы усиленно хлопотали около гнезд; он один ничего не предпринимал, не решаясь, лететь ли на теплые воды, или остаться на родине. Полились дожди, задули холодные ветры; роща обнажилась и тоскливо шумела; ночи сделались долгие, темные. А он целые ночи напролет, голодный и холодный, просиживал, не смыкаячи очей, у входа своего неухиченного дупла и ждал..."* (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 238).

„Прошла зима. Полузамерзший, наголодавшийся, чуть живой, чижик вылез из своего дупла и едва-едва долетел до речки. Лед был уже настолько слаб, что в некоторых местах образовались полыньи. К одной из них он приблизился, надеясь чем-нибудь поживиться, какой-нибудь ветошью; но, увидев в воде свое изображение, так и ахнул. За зиму он до того похудел, осунулся, отоцал, что мундир висел на нем как на вешалке. От прежнего аккуратно застегнутого, чистенького и сытенького чижика не осталось и следа..." (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 240).

Aj v rozprávke *Koník* obraz prírody zohráva dôležitú funkciu. Z hľadiska sujetu by ju bolo možné rozdeliť na dve časti, z ktorých prvá má výrazne oslabenú dejovú líniu a je preniknutá hlbokým lyrizmom. Saltykov-Ščedrin vykresľuje smutný obraz zakliatej krajiny, ktorá prináša dvom biednym stvoreniam – mužíkovi a jeho vernému pomocníkovi koníkovi – nekonečnú prácu, bolesť, trápenie a pomalú smrť. Príroda priamo zasahuje do osudu oboch postáv, stáva sa jeho neoddeliteľnou súčasťou. Na rozdiel od predošlých rozprávok nie je však len „svedkom“ ich ťažkého životného údely, ale aj pôvodcom ich útrap. Je darkyňou života, ale zároveň z nich život aj dušu vysáva. Symbolizuje bič, otroctvo, väzenie, po stáročia trvajúce nevoľnícke jarmo; osud, pred ktorým sa nedá uniknúť.

Saltykov-Ščedrin v tejto rozprávke podáva netypický obraz prírody, ktorý nemá v sebe nič poetického; práve naopak, navodzuje ťažkú, až dusivú atmosféru. Príroda je tu k protagonistom nemilosrdná, spôsobuje im fyzické aj psychické muky:

„Лежит Коняга на самом солнечном припеке; кругом ни деревца, а воздух до того накалился, что дыхание в гортани захватывает. Изредка пробежит по проселку вихрами пыль, но ветер, который поднимает ее, приносит не освежение, а новые и новые ливни зноя. Оводы и мухи, как бешенные, мечутся над Конягой, забиваются к нему в уши и в ноздри, впиваются в побитые места, а он – только ушами

автоматически вздрагивает от уколов. Дремлет ли Коняга, или умирает – нельзя угадать... (...) Никогда не потухнет этот огненный шар, который от зари до зари льет на Конягу потоки горячих лучей; никогда не прекратятся дожди, грозы, вьюги и мороз... Для всех природа – мать, для него одного она – бич и истязание...“ (Saltykov-Ščedrin, 2006, s. 49 – 50).

Obaja hrdinovia sú akoby vzájomným zrkadlovým obrazom. Nachádzajú sa v akomsi uzavretom časopriestore, kde plynúce dni neprinášajú žiadnu zásadnú zmenu. Prírodný kolobeh sa síce neustále opakuje, ale individuálny tok času a života akoby sa v tomto priestore zastavil a oni ani nežijú, ani neumierajú. Sú odsúdení na večné trápenie a prácu podobne ako mytologický Sifyfos. Individuálne črty postáv sa postupne rozplývajú v donekonečna sa opakujúcej drine a čitateľ si čoraz intenzívnejšie začína uvedomovať metonymickú symboliku tohto umeleckého obrazu.

Saltykov-Ščedrin sa mimoriadne citlivo pohráva s obrazom utrápeného ľudu v lone prírody. Nezobrazuje rozprávkový svet, ale krutú realitu. V ľudových rozprávkach sa práca nikdy neponíma ako aktivita, ktorá ubíja a pôsobí deštruktívne, ale naopak ako aktivita, ktorá dodáva silu, pozitívnu energiu, povznáša a zušľachtňuje telo i ducha. Saltykov-Ščedrin však práve cez prírodný obraz, ktorý spojil s nekonečnou prácou a osudom nevoľníka, vyjadril ostrý sociálny protest. Lyrické obrazy sú veľmi sugestívne, pretože sa cez ne prediera samotný hlas autora. Dalo by sa povedať, že ide o jeho subjektívnu výpoveď, ktorá je preniknutá hlbokými emóciami – nekonečnou bolesťou, nesmiernym smútkom a súcitom, bezradnosťou aj ostrou výčitkou. Výpoveď autor oživuje rečníckymi otázkami, na ktoré však nenachádza odpoveď.

Lyrický opis prírody vložil Saltykov-Ščedrin i do *Kristovej noci*. Z hľadiska sujetovej kompozície aj táto rozprávka sa dá rozdeliť na dve časti, pričom celú prvú časť tvorí de facto opis prírody.

Spomedzi všetkých vyššie analyzovaných obrazov prírody je prírodný obraz v *Kristovej noci* najrozsiahlejší a zároveň aj najlyrickejší. Má osobitú stupňovitú kompozíciu, ktorej štruktúra ho zblízuje so žánrom lyrickej ľudovej piesne. V rozprávke Saltykova-Ščedrina práve tak ako v ľudových piesňach dochádza k postupnému zužovaniu priestoru a zároveň ku konkretizovaniu, „režazeni“ jednotlivých za sebou nasledujúcich „ohniviek“ či „stupňov“ obrazu prírody, na konci ktorých sa nachádza obraz hlavného hrdinu. U Saltykova-Ščedrina je ním obraz vzkrieseného Krista.

Celý lyrický opis v prvej časti rozprávky má charakter veľmi živého, dynamického, mimoriadne dojímavého hudobno-lyrického obrazu, ktorý autor prepracoval do najjemnejších detailov. Navodzuje ním tajuplnú atmosféru, umocňuje vážnosť sviatočnej chvíle – zázraku

vzkriesenia, dávno a túžobne očakávaného nielen prírodou, ale aj – a najmä – biednymi a poníženými ľuďmi. Celý obraz je vystavaný na paralelách a kontrastoch. Saltykov-Ščedrin ním nielen vnáša do „rozprávky“ neobyčajnú atmosféru mimoriadneho javu, ale zdôrazňuje aj závažnosť posolstva prineseného Kristom, ktoré prehlbuje ideovú náplň diela.

Obrazy prírody v rozprávkach Saltykova-Ščedrina teda neslúžia na dekoratívne dokreslenie prostredia v sujete alebo na „oživenie“ deja. Majú oveľa dôležitejšiu funkciu: ozvlášťujú konkrétnu situáciu, navodzujú špecifickú atmosféru, plnia funkciu kulminačného bodu, retardovaním deja oddaľujú riešenie konfliktu, stupňujú napätie, a tým prehlbujú intenzitu emocionálneho zážitku i údernosť ideového vyznenia diela. Saltykov-Ščedrin neraz pomocou prírodných obrazov aj charakterizuje postavy a „zviditeľňuje“ ich psychický alebo fyzický stav. Obrazy prírody teda pomáhajú spoluvytvárať osobitú dynamiku rozprávok Saltykova-Ščedrina. Vo väčšine prípadov sa príroda stáva „svedkom“, resp. „spoluúčastníkom“ mimoriadnej udalosti ovplyvňujúcej ďalší osud postavy alebo sa dokonca sama podieľa na formovaní jej osudu.

Literatúra

- AUER, A. P. – BORISOV, J. N.: *Poetika simvoličeskich muzykal'nych obrazov M. J. Saltykova-Ščedrina*. Saratov, 1988.
- FESENKO, E. J.: *Teorija literatury*. Moskva : Editorijal URSS, 2004.
- KAPICA, O. I.: *Russkaja narodnaja skazka*. Moskva – Leningrad, 1930.
- NOVIKOVA, A. M.: *Narodnyje liričeskije pesni*. In: Bogatyrev, P. G. (ed.): *Russkoje narodnoje poetičeskoje tvorčestvo*. Moskva : Izdatel'stvo Ministerstva prosveščeniya RSFSR, 1956, c. 406 – 444.
- POMERANCEVA, J. V.: *Skazki*. In: Bogatyrev, P. G. (ed.): *Russkoje narodnoje poetičeskoje tvorčestvo*. Moskva : Izdatel'stvo Ministerstva prosveščeniya RSFSR, 1956, c. 295 – 324.
- PROPP, V.: *Morfologija rozprávky*. Bratislava : Tatran, 1971.
- PROPP, V.: *Russkaja skazka*. Moskva : Labirint, 2005.
- SALTYKOV-ŠČEDRIN, M. J.: *Skazki*. Moskva : Drofa, 2006.
- TIMOFEJEV, L. I. – TURAJEV, S. V.: *Slovník literárnovedných termínov*. Nitra : Slovenský spisovateľ, 1981.

Резюме

ХАРАКТЕР И ФУНКЦИЯ ОБРАЗОВ ПРИРОДЫ В СКАЗКАХ М. Е. САЛТЫКОВА-ЩЕДРИНА

Связь М.Е. Салтыкова-Щедрина с устным народным творчеством наиболее выразительно проявилась в жанре сказки. Но, несмотря на использование разных фольклорных элементов, щедринскую сказку ни в композиции, ни в развитии сюжета, ни в поэтике языка и стиля нельзя отождествлять с традиционным фольклорным жанром. Сказки писателя вполне самостоятельные и оригинальные сатирические

произведения, обличающие противоречия между идеалом и общепризнанными нормами. В их структуре сочетаются оригинальность элементов русской народной сказки с индивидуальным творческим подходом и способом выражения автора. В сказках писателя царит обилие вставных эпизодов, внесюжетных элементов, которые не характерны для народного творчества. Они использованы писателем в целях углубления идейного смысла сказок. В статье мы рассматриваем специфику образности щедринских сказок. Внимание уделяем не всем внесюжетным элементам, а анализируем только пейзажные картины с точки зрения их характера и функции.

POÉZIA SERGEJA JESENINA V PREKLADOCH ĽUBOMÍRA FELDEKA

Hedviga Kubišová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
Moskovská štátna univerzita M. V. Lomonosova, Moskva, Rusko
hkubisova@centrum.sk

*Byť básnikom – to len taký môže ,
čo pravidlo pravdy neporuší ...
Быть поэтом – это значит то же,
Если правды жизни не нарушить...*

Poézia Sergeja Jesenina (1895 – 1925) už takmer storočie priťahuje milovníkov poézie svojou jednoduchosťou, priezračnosťou, melodickosťou, melanchóliou, tragickou nostalgiou a nevysvetliteľnou magickou silu. Básnik svojimi veršami nastoľuje večné otázky o zmysle ľudského bytia, nepokoji a obavách človeka. Čitateľov nenecháva ľahostajných ani dramatický osud ruského básnika-búrlikáka – jeho vnútorné protirečenia a rozorvanosť duše sa zrkadlí už v ranej lyrike Jesenina, ako aj v širšie komponovaných básnických cykloch a poémach.

Sergej A. Jesenin začínal písať krátke veršičky s tematikou rodného kraja už ako žiak dedinskej cirkevno-učiteľskej školy. Roku 1912 odchádza do Moskvy, aby našiel vydavateľa svojich básní, nebol však úspešný, preto r. 1915 odchádza do Petrohradu, kde jeho verše ocenil A. Blok: „... *Dnes sa u mňa objavil mladík, roľník rjazanskej gubernie. Verše svieže, čisté, zvučné, mnohohlasné...*“¹. O rok neskôr vychádza s podporou N. Kľujeva prvá Jeseninova zbierka *Radunica* (1916). Mladý básnik sa natrvalo vracia do Moskvy (r. 1918), necháva sa strhnúť umeleckou a bohémskou atmosférou mesta. Podľa vyjadrenia J. Šimonoviča Jesenin nebol typicky manifestantným básnikom, hoci patril k hlavným predstaviteľom imaginistov a bol aj spoluautorom ich manifestu (1919). Vo svojej autobiografii skepticky hodnotí príčiny rozpadu tohto prúdu (1924): „*Imaginizmus bol formálnou školou, ktorú sme chceli potvrdiť. Ale táto škola nemala vlastnú pôdu a zahynula sama od seba.*“² Uvedomuje si svoju rolu vo vývine poézie: „... *bez môjho mena by bol*

¹ ЕСЕНИН, С. А.: *Я, Есенин Сергей*. Составитель А. Марченко. Москва : Эксмо, 2009, s. 9. Kniha obsahuje široký výber lyriky, poém, prózy aj ilustrovanú kroniku života a tvorby autora, ako aj spomienky priateľov na veľkého básnika.

² *Хроника жизни С. Есенина. Часть 2.* // ЕСЕНИН, С. А.: *Я, Сергей Есенин*. Составитель А. Марченко. Москва : Эксмо, 2009, с. 8.

imaginizmus i tak nemysliteľným“ (tamže, s. 546). Rozporuplná osobnosť básnika prechádzala zložitými vývinovými etapami – zdanlivo sebavedomý, predsa však nezvyčajne senzitívny básnik hlboko prežíva ľúbostné vzplanutia i trpké rozčarovanie. Už v mladom veku podlieha pocitu totálneho vyčerpania: „Я усталым таким ещё не был“ (1923) // *Nebol som ešte taký unavený* (s. 143) a napokon vo svojej poslednej básni sa 30-ročný básnik lúči nielen s priateľom, ale i so životom: *До свидания, друг мой, до свидания...*“ (1925).

Na Slovensku začali prekladať Jesenina v 20. a 30. rokoch, prvý knižný preklad *Výbor z poézie* vyšiel v roku 1936 zásluhou J. Jesenského. My sa však zameriame na analýzu dvoch najnovších slovenských prekladov Jeseninovej poézie z roku 2005 v pretlmočení Ľ. Feldeka³. Prekladateľ v doslove knihy oceňuje pôsobivosť a presvedčivosť Jesenského prekladov S. Jesenina. Sám sa však pokúsil nájsť nový prístup k prekladu veršov jedného z najčítanejších básnikov nielen v Rusku, ale v celej svetovej poézii. Z rozsiahlej tvorby ruského básnika pretlmočil Feldek aj tie básne, ktoré už slovenský čitateľ poznal z presvedčivého prekladu J. Jesenského, čo môže byť výzvou pre zaujímavé translačné komparácie⁴.

Tvorba slovenského básnika a prozaika Ľ. Feldeka (*1936 v Žiline) je mimoriadne bohatá. Literárni kritici konštatujú, že Feldek je majstrom všetkých žánrov – napísal viac ako 10 básnických zbierok, 10 kníh v próze, je autorom 13 drám, písal však aj literatúru faktu a fejtóny⁵. V roku 1981 vyšiel rozsiahly výber z jeho prekladateľskej dielne, knižne vydal preklady viac ako 20 svetových básnikov – medzi nimi sú aj mená veľkých ruských autorov: A. Puškin, A. Blok, S. Maršak, V. Majakovskij. Predmetom nášho príspevku sú preklady poézie Sergeja Jesenina, (1895 – 1925), ktorého si v tomto roku pripomenula kultúrna verejnosť pri príležitosti dvojitého výročia.

K prekladu Jeseninových veršov pristúpil Feldek ako zrelý básnik a prekladateľ. Samozrejme, poznal už poéziu Jesenina z originálu a z prekladov J. Jesenského, no priamym stimulom k vlastným knižným prekladom bolo súborné dielo S. Jesenina, ktoré vyšlo v Moskve r. 2004. Zostavil rozsiahly a reprezentatívny výber jeho básní, s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR vyšli v tom istom roku dve knihy. Prvá zbierka *Chuligán* obsahuje sedem básní z tohto cyklu, bola vydaná dvojjazyčne v roku 2005 k výročiu

³ Na poetickú scénu vstúpil Ľ. Feldek r. 1958, pripravil programové číslo časopisu *Mladá tvorba*, kde sa formovala tzv. trnavská skupina – konkretisti či neopoetisti. Feldek bol dominantnou postavou skupiny, ktorá sformovala vlastný umelecký program nielen v básnickej tvorbe, ale aj v oblasti umeleckého prekladu. V roku 1989 sa priradil k tým, ktorí sa najviac pričínili o rozpad komunistického režimu.

⁴ Pripomíname aj niektoré iné slovenské preklady Jeseninovej poézie, ako napr. Zora Jesenská: *S. Jesenin: Anna Snegina (70. roky)*; J. Šimonovič: *S. Jesenin: Pieseň nad pol'ami* (1979); Milana Rúfus: *S. Jesenin: Výber* (1957); *Anna Sneginová. Perzské motívy* (1996).

narodenia i smrti veľkého básnika. Druhá kniha vyšla pod názvom *Neodovzdaná lýra* (2005) – ide o najrozsiahlejší slovenský výber z Jeseninovej tvorby. Zbierka obsahuje bezmála sto kľúčových básní z nedlhej dramatickej básnickej púte Jesenina (r. 1912 – 1925). Najbohatšie je prezentovaný rok 1925, keď básnická lýra zvučala najplnšie, ale aj najtragickejšie (43 básní). Prekladateľ sa snažil sledovať kontinuitu vývinu básnického subjektu. Básne sú zoradené chronologicky – od mladíckej tvorby z r. 1912, keď Jesenin písal najmä prírodnú lyriku, neskôr sa zrieka zaradenia k tzv. dedinským básnikom (*Я последний поэт деревни* (1920) – až napokon napísal smutne známou poému *Čierny človek*, po prvýkrát publikovanú rok po básnikovej smrti (1926). Jazykovým poradcom Ľ. Feldeka bol jeho osobný priateľ Milan Tokár, v spolupráci s týmto milovníkom ruskej poézie už predtým vydal Ľ. Feldek výber ruskej poézie – išlo najmä o tvorbu V. Vysockého a J. Jevtušenka. Časopisecky však uverejnil tiež preklady textov A. Galina, B. Okudžavu, A. Tvardovského a i., ktoré korešpondovali s celkovou politickou situáciou na Slovensku. Tieto vydania prinášali básnické, ale najmä spoločenské poslanstvo v čase neslobody krátko pred rozpadom socializmu.

K najčítanejším Jeseninovým básnickým cyklom patrí *Хулиган // Chuligán*, v ktorom naplno zaznieva téma vášnivej i tragickej lásky. Vo viacerých básňach sa objavujú ponuré obrazy a predtucha smrti, ktorá ho nájde v moskovských uliciach. Chce odvrhnúť všetko: „*Брошу все. Отпущу себе бороду*“ // *Odvrhnem všetko, nechám si narásť bradu*). Stratil svoju životnú oporu – matku, bola však častým adresátom veršov (paradoxne – práve ona sa musela vyrovnáť so smrťou syna):

<i>Заря окликает другую,</i>	<i>Večernú zoru zdraví ranná,</i>
<i>Дымится овсяная гладь,</i>	<i>Hladina ovsa dymí, hľad',</i>
<i>Я вспомнил тебя, дорогою</i>	<i>Na teba myslím, milovaná,</i>
<i>Моя одряхлевшая мать...</i>	<i>Zošúverená moja mať</i>

Ľ. Feldek pretlmočil verše s poetickou hravosťou, dokonca rozširuje básnický text o niektoré poetizmy, ako napr. antonymia: *Večernú zoru zdraví ranná...* paronymia: *hladina ovsa hľadí*.

K matke sa Jesenin prihovára v mnohých iných básňach, vo všetkých sa metaforicky prelína nostalgický obraz krajiny so stavom básnikovej duše. Výstižne hodnotí Feldekov preklad V. Prokešová: „*Feldek, sám predovšetkým mestský básnik, s obdivuhodnou bravúrou vykreslil všetky farby a svetlá typickej ruskej dediny, do ktorej sa básnik s istým nadhľadom a často so sebaironickým postojom vracal. Tmavá dedina s prísnyim pohľadom ikon ho neprestala sprevádzať a vždy znova akoby sa pristihoval pri synovskej oddanosti a nehe, ktorú v ňom vzbudzuje.*“

Dôkazom týchto slov je nasledujúca ukážka:

<i>Довольно скорбеть! Довольно!</i>	<i>Stačilo, mama. Už sa nesúž.</i>
<i>И время тебе подсмотреть,</i>	<i>Veď načase je všimnúť si –</i>
<i>Что яблоне тоже больно</i>	<i>I jabloň bolí, keď sa z nej už</i>
<i>Терять своих листьев медь.</i>	<i>Med' listov svetom roztrúsi.</i>

Prekladateľ vynecháva Jeseninovo symploké z prvého verša (*Довольно скорбеть! Довольно!*) a namiesto neho vkladá priame oslovenie matky, čo pôsobí dôraznejšie. Prichádza aj k zmene modálnosti básnickej výpovede, o čom svedčí zmena interpunkcie (!/.). V Jeseninovej poézii je permanentne prítomná myšlienka na koniec pozemského života, na skoré stretnutie so smrťou. Citujeme z veršov *Chuligána* (1925):

<i>Я знаю, знаю // скоро, скоро),</i>	<i>Čoskoro budem – viem, Viem o tom,</i>
<i>Не по моей, ни чьей вине</i>	<i>bez vlastnej viny – bez cudzej</i>
<i>Под низким траурным забором</i>	<i>pod nízkym cintorínskym plotom.</i>
<i>Лежать придется так же мне</i>	<i>i ja mať lôžko budúce.</i>

Aj v tejto strofe prekladateľ dôrazne zachováva obsah i rým. V prvej strofe básnik majstrovsky využíva dvojité opakovanie slov (*знаю, знаю // скоро, скоро*), prekladateľ zachoval síce iba prvú dvojicu (viem, viem), expresívnosť verša však nie je oslabená. Typicky chuligánsky vyznieva najmä strofa, v ktorej básnik zdôvodňuje svoj únik z rodnej dediny do mesta – akoby si sám písal vlastný epitaf:

<i>Я знаю, знаю // скоро, скоро),</i>	<i>No – majestátu smrti hodnú –</i>
<i>Не по моей, ни чьей вине</i>	<i>Spomenúť stačí jednu vec:</i>
<i>Под низким траурным забором</i>	<i>Miloval vlasť i hrudu rodnú</i>
<i>Лежать придется так же мне</i>	<i>Tak ako krčmu opilec.</i>

A napokon, využívajúc antitézu života a smrti (1925) formuluje sotva tridsaťročný básnik typicky jeseninovsky a lakonicky jedinú pravdu večnú:

<i>В этой жизни умирать не ново,</i>	<i>Nič nového – umrieť v tomto žití.</i>
<i>Но и жить, конечно, не новей.</i>	<i>Ale o nič novšie nie je žiť.</i>

Mladý básnik prežíva emocionálne otrasy, podlieha depresívnym stavom. Napriek intuitívnemu presvedčeniu, že citovú môže nájsť v rodnom kraji, na otázku o vzťahu k rodičom sa priznáva: „*Je mi ťažko s nimi. Otec vysiada pod stromom, a ja cítim celú hĺbku tragédie, ktorá zasiahla Rusko...*“ (s. 19). Lyricky to vyjadril vo viacerých básňach: „*Устал я жить в родном краю*“ // „*Ustal som životom v rodnom kraji*“. Masochisticky sa vrhá do zhubného víru veľkomesta: „*... и мне – чем сгнивать на ветках – уж лучше сгореть на ветру // а ja – než splesniť pod konármi – vo vetre radšej uhorím.*“

Feldek citlivo pretlmočil verše o tajných zákutiach básnikovej duše, pochopil skepsu mladého básnika, stiesneného politickou neslobodou a protirečieniami doby, sklamaný pomermi v Rusku, ktorý márne hľadá východisko v hýrivom a zmätenom spôsobe života. V prekladových analýzach sa zameriame najmä na tie verše S. Jesenina, ktoré zobrazujú jeho pocitový svet i citové krízy, ustavičný konflikt s vlastnými morálnymi postojmi. (... *душа моя устала и смущена от самого себя // „... moja duša je unavená a zmätená sama sebou*)⁶.

V básni *Я последний поэт деревни* (1920) // *Som posledný básnik dediny* si básnik uvedomuje tragickú symboliku zádušnej omše, ktorá, nech je zasvätená komukoľvek, evokuje vždy myšlienky na vlastnú smrť. V citovanej ukážke možno pozorovať, že prekladateľ dokázal zachovať nostalgickú atmosféru textu:

<i>Som posledný básnik dediny,</i>	<i>Я последний поэт деревни,</i>
<i>Skromný mostík z piesní, čo sa chystá</i>	<i>Скромн в песнях дощатый мост.</i>
<i>Vrzzať zádušnú – ja jediný –</i>	<i>За прощальной стою обедней</i>
<i>S tymiánom brezového lístia.</i>	<i>Кадящих листвою березю.</i>

Presvedčivý obraz rozorvanosti básnikovej duše je naznačený v závere druhej strofy, najdôraznejšie a s tragickou údernosťou sa refrénovito opakuje v poslednom verši:

<i>Скоро, скоро часы деревянные</i>	<i>Už čoskoro pondusovky z dreva</i>
<i>Прихрюпят мой двенадцатый час.</i>	<i>Odhrkocú moju dvanástu.</i>

Slovenskému čitateľovi sa priblížil Feldek výrazom tymián (тимьян), ktorý sa v kresťanskom prostredí tesne viaže so zádušnou omšou. Opakovanie slov pôsobí stiesňujúco a naliehavo (*скоро, скоро*) – z dôvodu slabičnosti verša sa v preklade táto dvojica neopakuje, čo čiastočne znížilo údernosť predposledného verša tejto básne. Sloveso so zvukomalebným základom *прихрюпят* je výstižne pretlmočené slovenským ekvivaletom *odhrkocú*. Mnohé iné slovné spojenia evokujú poslednú rozlúčku: *не живые, чужие ладони // cudzie dlane, dlane ako kliešte*. Neraz prekladateľ mení slovosled – využíva inverziu, zaznamenávajúc myšlienky básnika. Čo je však najdôležitejšie, zachováva rytmus a melódiu verša *На тропы голубово поля / скоро выйдет железный гость // Čoskoro už bude plné stôp/ železného host'a modré pole...*

V básni s hamletovsky formulovaným názvom *Кто я, что я* // *Kto som, čo som* však paradoxne zaznievajú veselé tóny, prejavy optimizmu pramena z ľúbostného citu. Básnik

---

⁶ ЕСЕНИН, С. А. *Я, Сергей Есенин*. Составитель А. Марченко. Москва : Эксмо, 2009. Cit. z listu КГҗеҗевови, s. 16.

s iróniou nivelizuje vlastné city, uvedomil si, že je iba *мечтателем* (*rojkom*), ktorý o láske iba krásne hovorí. Citovú vášeň spochybňuje, slová vrúcnej lásky sa striedajú s pochybnosťami o trvácnosti ľúbostného citu: „*И, как будто зажигая спички, говорю любовные слова // А говорим залюбенé слова – zápalky, čo chvíľku horia len...*“ Prenasleduje ho otázka o pomínutelnosti ľúbostného citu:

«Дорогая», «милая», «навек».	«Drahá», «milovaná», «navždy».
А в души всегда одно и то же,	А trápí ma vždy tá istá vec–
Если тронуть страсти в человеке,	Prečo každá veľká vášeň, každý
То, конечно, правды не найдешь.	cit sa stane klamstvom nakoniec?

Najpresvedčivejším dôkazom citovej traumy S. Jesenina je poéma *Čierny človek*, ktorá tvorí záver Feldekovho knižného prekladu. Ako uvádza prekladateľ v doslove knihy, existovali dve verzie tejto básne. Prvá verzia vznikla na zahraničnej ceste s Isadorou Duncanovou (1922), keď by sa dalo očakávať, že básnik prežíva vrchol šťastia – očarenie a lásku k legendárnej americkej tanečnici írskeho pôvodu. Cesta do Európy (Berlín, Paríž) a parníkom do Ameriky, kde sa mu jeho výstredná manželka pokúsila predstaviť život spoločenskej smotánky v plnej nádhere, bola sprevádzaná škandálmi, a preto aj mimoriadnym záujmom verejnosti a tlače. Mladý básnik najlepšie pochopil výrok svojej ženy: „*Жизнь моя за песню продана*“ – sám Jesenin totiž podobne upísal svoju dušu poézii. V nej vyjadril celú hĺbku vlastného vnútorného utrpenia – doslova zhorel vo vetre... Žiaľ, zachovala sa iba druhá, údajne menej obsírna rekonštrukcia tejto básne, po prvýkrát uverejnená v časopise *Novyj mir*, v č. 1, 1920. Precítené verše z tohto svetáckeho prostredia však paradoxne vyjadrujú pocity osamelosti básnika, životnej dezilúzie a progresívne sa stupňujúce depresívne stavy. Literáti predpokladajú, že priamou inšpiráciou pre napísanie skladby *Čierny človek* bola básnická skladba *Havran* (1845), v ktorej E. A. Poe predkladá obraz psychického utrpenia a pocitu bezvýhodiskovosti. V Amerike ho považovali za príliš ruského a boľševistického – v Rusku za príliš amerického. Revolúciu pochopil iba čiastočne – po svojom, hoci spočiatku sa k nej staval pozitívne, napokon rozčarovane konštatuje: „*Прestávam chápať, ku ktorej revolúcii patrím.*“ Uvedomuje si paradoxy života vo vtedajšom Rusku, čo u neho prehlbuje vedomie márnosti bytia. Dokazujú to slová, napísané básnikovi-imaginistovi A. Kusikovovi: *Smrteľný žiaľ, neznesiteľný, cítim sa tu cudzím a nepotrebným, ale keď si spomeniem na Rusko a na to, čo ma tam čaká, ani sa mi nechce vrátiť. Keby som bol sám a nebolo tam sestier... cestoval by som do Afriky alebo i hocikam inam...*“⁷

⁷ ЕСЕНИН, С. А. *Я, Сергей Есенин*. Составитель А. Марченко. Москва : Эксмо, 2009, с. 254.

V poslednom verši je predzvest'ou nešťastia a blížiacej sa tragédie symbolistický obraz rozbitého zrkadla:

<i>V cylindri stojím tu len ja –</i>	<i>Я в цилиндре стою.</i>
<i>Nik iný.</i>	<i>Никого со мной нет</i>
<i>Som sám...</i>	<i>Я один...</i>
<i>A zrkadlo je rozbité.</i>	<i>И разбитое зеркало.</i>

Prenasledovaný vidinou čierneho človeka (vlastného svedomia?) s hlbokým rozčarovaním hodnotí svoj život, cíti blížiaci sa pád a zákonitý koniec. Naliehavé vidiny mu nedajú spať – v podobe čierneho človeka ho vytrvalo sprevádzajú, vzbudzujú v ňom obavy a strach, štiepia jeho rozdvojenú myseľ. Čierny človek...

<i>... akoby vravel,</i>	<i>... словно хочет сказать мне</i>
<i>že som lump a zlodej,</i>	<i>Что я жулик и вор.</i>
<i>čo bez hanby a drzo</i>	<i>Так бесстыдно и нагло</i>
<i>obral svoju obeť.</i>	<i>Обокравший кого-то.</i>

Rozbitá psychika (podobne ako zrkadlo) nadmerne senzitívneho básnika je vystihnutá v slovných spojeniach: *зловещая птица, я один у окошка, ветер свистит, я страдал безсонницей, месяц умер...* Feldek využíva originálne jazykové a štylistické prostriedky, k textu pristupuje novátorsky, neobáva sa využiť vlastný bohatý básnický slovník i talent. Dokázal zaznamenať nielen obsahovú stánku jeho veršov, ale aj ťaživosť skľučujúcej politickej atmosféry danej doby.

Ak hodnotíme tvorbu S. Jesenina z kulturologického hľadiska, na základe poznatkov čitateľa 21. storočia, uvedomujeme si, že ak prijímame koncepciu tzv. univerzálnej jazykovej mapy sveta, tak potom básnik Sergej Jesenin vytvoril vzácnu a neopakovateľnú „poetickú mapu sveta“, ktorú kulturologička V. A. Maslova (2007) charakterizuje nasledovne: „*Poetická mapa sveta je individuálno-autorská, v značnom stupni subjektívna a nesie v sebe črty jazykovej osobnosti tvorcu. Je to obrazná „poľudštená“ mapa, v ktorej sa zrkadlí osobnosť básnika, obraz sveta je skonštruovaný cez prizmu básnikovho poznania a jazyka, je výsledkom jeho duševnej aktivity*“ (2007, s. 265)⁸. Podnetom pre nové bádanie poetológov a translológov je aj najnovšie vydanie Jeseninovej poémy *Анна Снегина*⁹ // Anna Sneginová v 11 európskych jazykoch. Kniha vyšla pri príležitosti 105. výročia narodenia básnika a projekt bol ocenený cenou Riazanskej oblasti. Medzi inými je do tejto publikácie zaradený

⁸ МАСЛОВА, В. А.: Homo lingvalis в культуре. Москва : Гносис, 2007, с. 265.

⁹ ЕСЕНИН, С. А.: *Анна Снегина*. Москва : Изд-во Центр книги ВГБИЛ им. М.И. Рудомино, 2010, с. 246. Kniha vyšla v 11 európskych jazykoch, uvádzame ich v abecednom poradí: angličtina, bulharčina, čeština, chorvátčina, maďarčina, nemčina, rumunčina, slovenčina, slovinčina, srbčina a taliančina.

aj slovenský preklad Zory Jesenskej (2010, s. 245 – 273), teda nie novší a modernejší preklad básnika Milana Rúfusa z r. 1996.

V doslove knihy *Neodovzdaná lýra* Ľ. Feldek podčiarkuje najmä poetickú výraznosť Jeseninovej poézie: „... *on vo svojej dobe vymyslel úsporný spôsob, ako vtiesnať dve metafory do jedného slova. Treba dávať ustavične pozor a neoslabiť ho – neurobiť z dvoch metafor iba jednu.*“ Slovenský prekladateľ konštatuje, že veľkosť Jesenina spočíva v jeho ukotvení v ruskej zemi: „... *on svoju metaforu nepotrebuje preháňať po Aljaške či po Sahare ako Majakovskij, nemusí prirovnávať exoticky nevidane – stačí mu prirovnávať domorodo...*“ (Feldek, 2005).

A ako hodnotí Feldekove preklady literárna kritika? Slovenský literárny vedec Ján Zambor o Feldekovom prínose do oblasti básnického jazyka a prekladu napísal: „*Feldek sa svojim prekladateľským dielom pričínal o premenu nášho básnického jazyka, radikálne sa zbavil parnasisticko-symbolistických reliktov – poetizmov, skrátенých slov, umelých inverzií a podobne, a vykročil na cestu prirodzenej dikcie*“.

Pochvalnú recenziu na Feldekov preklad Jeseninovej poézie pod názvom *Krásne dobrodružstvo* napísala V. Prokešová – titul je alúziou na Feldekove slová z doslovu knižného prekladu: „*Prekladať Jesenina je krásne dobrodružstvo.*“ Autorka state uvádza dôvody, prečo dnešný milovník poézie siaha po veršoch veľkého ruského básnika: „*Jeseninove verše môžeme čítať na viacerých spôsobov: samozrejme, ako vynikajúcu poéziu, ako hold rodnej krajine, krotkosti jej dediny i zvodom jej mesta a predovšetkým ako jeho citlivý i clivý intímny denník, do ktorého si zaznamenával svoje nočné mory i denné radosti, opojenia i zrady.*“

V r. 2007 získal Ľ. Feldek vyznamenanie ruského prezidenta Vladimíra Putina za „*veľký príspevok k rozvoju rusko-slovenských kultúrnych vzťahov*“. Najnovšie preklady Jeseninovej poézie sú obohatením súčasnej prekladovej tvorby, vyplňajú medzeru, ktorá za posledné roky vznikla v oblasti prekladov z ruštiny. Ľ. Feldek umožňuje súčasnému milovníkovi poézie nanovo pocítiť auru poézie i osobnosti S. Jesenina, posilňuje ho najmä vo chvíľach, keď je sám – sám s poéziou Jesenina: „*Никого со мной нет, я один // Som sám – nik iný...*“

Literatúra

ЕСЕНИН, С. А.: *Я, Сергей Есенин*. Составитель А. Марченко. Москва : Эксмо, 2009, 575 с.

JESENIN, S.: *Neodovzdaná lýra*. Preklad Ľ. Feldek. Bratislava : Columbus, 2005.

JESENIN, S.: *Chuligán*. Preklad Ľ. Feldek. Bratislava : Vydavateľstvo Sloart, 2005.
МАСЛЮБА, В. А.: *Homo lingualis в культуре*. Москва : Гносис, 2007, 320 с.
PROKEŠOVÁ, V.: *Krásne dobrodružstvo* <http://www.litcentrum.sk/34856>
ZAMBOR, J.: ... o preklade Ľ. Feldeka. <http://www.litcentrum.sk/39873>

Poznámka

Príspevok odznel na medzinárodnom vedeckom sympóziu *Jesenin: Dialóg s 21. storočím*. Moskva – Riazan' – Konstantinovo (29. 9. – 3. 10. 2010), ktoré sa konalo v rodisku básnika S. Jesenina (1895 – 1925) pri príležitosti jeho životného jubilea. Do pozornosti milovníkov Jeseninovej poézie a bádateľov jeho tvorby odporúčame najnovšie publikácie, ktoré boli prezentované v závere konferencie.

Резюме

Сергей Есенин был одним из немногих советских писателей, творчество которого уже в 20-ые годы стало известно в славянском мире. Известно, что Есенин использует все богатство народной речи, часто вплетает в текст просторечия, диалектные выражения. Поэтому переводить его было очень непросто. В нашей работе мы рассматриваем переводы есенинской поэзии словацким поэтом Л. Фелдеком, который в сборнике *Neodovzdaná lýra // Не переданная лира 2005* передал не только смысл, но и его эмоциональную атмосферу его стихов.

BEZ ZNALOSTI CUDZIEHO JAZYKA NIKDY NEMÔŽEŠ POROZUMIEŤ

MLČANIU CUDZINCA

Janka Pálková

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
palkova@fhv.umb.sk

Komunikácia je súčasťou života každého človeka bez ohľadu na jeho vek, pohlavie, národnostnú príslušnosť, rasu, či eventuálny hendikep zrakový, sluchový alebo rečový. Človek je totiž sociálnou bytosťou a jeho existencia v spoločnosti nutne vyžaduje interakciu, ktorá sa realizuje prostredníctvom komunikácie s využitím jazyka, symbolov, gest a signálov. Zovšeobecnene môžeme komunikáciu definovať ako prenos alebo výmenu informácií medzi dvoma či viacerými jedincami, pričom každá komunikácia obsahuje vysielateľa informácie, príjemcu informácie, zdroj informácie a kanál na prenos informácie.

Komunikácia sprevádza človeka od jeho počiatku v zmysle evolučnom i ontogenetickom. Z hľadiska evolúcie človek vo svojom vývoji, v záujme zachovania rodu, používal komunikáciu pri hľadaní obživy, pri obrane pred prírodnými živlami, pri výrobe nástrojov, ale aj pri zaznamenávaní výjavov zo života, ako o tom svedčia mnohé zachované nástenné maľby. Počas procesu hominizácie, teda procesu poľudšťovania od *homo habilis*, cez *homo erectus* až po *homo sapiens*, človek podliehal procesu postupných zmien z hľadiska telesnej konštitúcie, ale aj z hľadiska sociálneho, čo sa evidentne prejavilo i na vývoji jeho komunikácie. Z hľadiska ontogenézy je človek účastníkom komunikácie od počatia až po smrť. V prenatálnom období sa komunikácia človeka realizuje celkom prirodzene na úrovni percipienta, zámerného i nezámerného, a až v postnatálnom období vstupuje človek do komunikácie ako aktívny účastník, najprv vydávaním rôznych zvukov, tvorením slabík hláskových skupín, postupne tvoriac prvé slová a vety, ktoré sa ďalej permanentne zdokonaľujú až do komplexných komunikačných výstupov.

Komunikácia je predmetom záujmu psychológov, sociológov, lingvistov, antropológov a mnohých ďalších odborníkov, ktorí sa venujú (nielen) teórii informácií. Význam komunikácie v súčasnosti narastá v kontexte rozvoja informačných a komunikačných technológií, pretože náhľady na komunikáciu cez prizmu poznatkov rôznych vedných disciplín akcentujú práve obrovský potenciál komunikácie a zvlášť silu výhod, ale i nebezpečenstvá konkrétnych podôb komunikácie, ako sú persuázia

a manipulácia. Aj preto si „moderný“ človek 21. storočia plne uvedomuje dosah významu komunikácie v osobnom i profesionálnom živote, pričom obidva druhy sociálnej komunikácie, verbálna aj neverbálna, sú dnes viac ako kedykoľvek predtým rovnako dôležité. Na tomto mieste si dovoľujeme dodať, že špecifikom neverbálnej komunikácie je jej kapacita posilniť, resp. v horšom prípade i oslabiť, obsah verbálnej komunikácie.

Ak sa zameriame na komunikáciu v európskom priestore, môžeme konštatovať, že komunikácia je bezo sporu dôležitým nástrojom formovania a progresívneho rozvoja Európskej únie. Najnovšie štatistiky (Průcha, 2010) uvádzajú, že v súčasnosti sa vo svete na komunikáciu využíva približne 3000 až 6000 jazykov, z toho v Európe sa používa asi 500 jazykov. Európska únia uznáva právo na národný jazyk a podporuje slobodu vyjadrovania v národnom jazyku svojich občanov. Z tohto dôvodu, keď sa nová krajina stane členom EÚ, národný jazyk krajiny sa zvyčajne stane úradným jazykom EÚ. V súčasnosti má Európska únia, ktorú tvorí 27 členských krajín, len 23 úradných jazykov. Vysvetlenie tejto nezahody v počte krajín a úradných jazykov je jednoduché a vyplýva zo skutočnosti, že niektoré členské krajiny EÚ používajú rovnaké jazyky. Konkrétne Nemecko a Rakúsko používajú ten istý jazyk (nemčina), rovnako Grécko a Cyprus majú spoločný jazyk (gréčtina), napokon Belgicko a Luxembursko majú spoločné jazyky so svojimi susediacimi krajinami (francúzština, nemčina a holandčina). Rozširovanie EÚ v rokoch 2004 a 2007 malo za následok viac ako dvojnásobné zvýšenie počtu úradných jazykov (z 11 na 23!). Preto EÚ v roku 2007 ustanovila viacjazyčnosť ako novú oblasť politiky, pričom hlavným cieľom je podporiť výučbu jazykov v EÚ a následne maximálne využiť prínos viacjazyčnosti k hospodárskemu, sociálnemu, kultúrnemu a politickému rozvoju Európskej únie.

Koncepcia EÚ o viacjazyčnosti vychádza z tézy, že spoliehať sa na jednu *lingua franca* v podobe angličtiny už dnes nie je dostatočné, napriek tomu, že tento jazyk je dôležitý a najčastejšie používaný v EÚ, keďže podľa niektorých štatistík až takmer 40% občanov EÚ používa angličtinu ako prvý cudzí jazyk. Jazyková politika EÚ je veľmi ambicióznou a intenzívne podporuje model viacjazyčnosti, podľa ktorého je cieľom ovládať materinský jazyk plus jeden alebo dva ďalšie cudzie jazyky. Uvedené tézy evokujú staré príslovie „*Koľko rečí vieš, toľkokrát si človekom*“. Toto príslovie veľmi aktuálne odzrkadľuje súčasnú spoločnosť preferujúcu mobility osobné, študentské i profesionálne a dodávame, že k realizácii týchto mobilit efektívne prispieva práve viacjazyčnosť.

Ak hovoríme o viacjazyčnosti, nemôžeme nespomenúť požiadavku na kvalitu ovládania vybraného cudzieho jazyka, čo sa prakticky prejaví vo výbere lexikálnych a syntaktických prostriedkov a vedie k dialógu, porozumeniu, ďalšej komunikácii a

spolupráci. Avšak „pre úspešnú komunikáciu v cudzom jazyku nestačí len dobrá znalosť jazyka samotného, ale tiež komunikačná kompetencia. Tá obsahuje aj znalosť kultúrnych faktorov, ktoré sa často medzi komunikantmi z jednotlivých krajín líšia. Cudzinec ľahšie ospravedlní gramatickú chybu ako chybu vyplývajúcu z neznalosti kultúrnych zvyklostí danej krajiny“ (Chejnová, 2009-2010, s.151). Z vyššie uvedených axiém vyplýva, že ak chceme hovoriť o komunikácii v cudzom jazyku, musíme nevyhnutne spomenúť interkultúrnu komunikáciu, teda interpersonálnu interakciu medzi reprezentantmi rôznych skupín, etníc alebo kultúr, ku ktorej dochádza prostredníctvom jazykových kódov. Veď napokon jazyk a kultúra sú veľmi úzko prepojené a vzájomne sa ovplyvňujú, nakoľko jazyk je integrálnou súčasťou kultúry a je v nej zakorenený a práve prostredníctvom jazyka modifikujeme jednotlivé komponenty kultúry. Jazyk môžeme teda chápať ako výrazný atribút národa (Ripka, 2000), presnejšie ako sprostredkovateľa kultúry daného národa.

Ak sa bližšie pozrieme na interkultúrnu komunikáciu, musíme si uvedomiť, že do popredia zvlášť vystupuje trigonómia fenoménov: kultúry (etník, národov), jazyky (etník, národov) a komunikačné správanie (príslušníkov etník, národov). Základným a východiskovým predpokladom úspešnej a konštruktívnej komunikácie zahraničných partnerov je poznanie kultúry partnera a zároveň uvedomenie si príznačných špecifických prvkov vlastnej kultúry. Príprava na interkultúrnu komunikáciu sa dnes javí viac ako nevyhnutná, ak berieme do úvahy skutočnosť, že interkultúrna komunikácia sa nerealizuje len v oblasti osobných kontaktov, ale aj v oblasti profesionálnej praxe, predovšetkým v oblasti medzinárodných politických vzťahov, medzinárodného obchodu a podnikania, v zdravotníctve a v neposlednom rade v oblasti vzdelávania.

V našom príspevku by sme sa radi zamerali na niektoré vybrané aspekty interkultúrnej komunikácie, verbálnej i neverbálnej, so zameraním na interpersonálnu interakciu medzi nositeľmi francúzskeho, anglického, nemeckého, ruského jazyka v konfrontácii s nositeľmi slovenského jazyka. Výber uvedených jazykov v našom príspevku nie je náhodný, sústredíme sa totiž na najrozšírenejšie jazyky (i kultúry) v európskom geografickom priestore a vychádzame pritom nielen z bibliografických zdrojov domácej a zahraničnej proveniencie (Mešková, Olejárová, Špaček, Průcha, Borec a i.), ale čerpáme aj z vlastných viacročných interkultúrnych skúseností nadobudnutých (nielen) počas pôsobenia na Katedre európskych kultúrnych štúdií Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici.

Snaha charakterizovať vyššie vybrané národy ako nositeľov jazykov a kultúr evokuje spomienku na projekt *Entropa* z dielne českého umelca Davida Černého, ktorý svojou prezentáciou národných stereotypov, teda črt národnej identity, vyvolal intenzívnu diskusiu

a dokonca i polemiku, či jeho dielo predstavuje umelecký artefakt alebo obyčajnú provokáciu. My sa prikláňame k názoru, že v prípade *Entropy* ide o umelecké vyobrazenie a umenie by predsa vždy malo byť ekvivalentom slobody a teda i slobody prejavu a vyjadrenia názoru. V každom prípade znalosť všeobecnej charakteristiky určitého národa považujeme za východiskovú pri interkultúrnej komunikácii, pretože napriek riziku formovania určitých predsudkov u komunikujúcich partnerov, globálny obraz národa je nevyhnutným vektorom, ktorý determinuje hlavné osi interkultúrnej komunikácie.

Ako sa teda všeobecne charakterizujú vybrané národy?

Slováci sa najčastejšie charakterizujú ako pohostinní a srdeční, čo je z pohľadu interkultúrnej komunikácie prijímané veľmi pozitívne. Zároveň však neprimeraná skromnosť Slovákov súvisiaca s nedostatočnou prezentáciou vedomostí a schopností, ako aj nepribojnosť, atribúty evidentne historicky podmienené, často prekvapujú cudzincov, napr. na medzinárodných podujatiach vedeckého, kultúrneho či umeleckého rázu, pričom cieľavedomý a pribojný komunikačný partner môže veľmi jednoducho profitovať, ekonomicky i strategicky, z týchto atribútov Slovákov.

Francúzi, napríklad v porovnaní so Slovákmi, neváhajú pri interkultúrnej komunikácii, osobnej či profesionálnej, prezentovať svoje povedomie národnej príslušnosti, t. j. svoju hrdosť na históriu, kultúru, samozrejme francúzsky jazyk, ale i módu a gastronómiu. Sú to práve posledné dve spomenuté oblasti, móda a gastronómia, ktoré sa v ostatných rokoch v odborných publikáciách často zosúvzťazňujú s pojmom *francúzska kultúrna identita*. Popritom Francúzi naozaj vychutnávajú život, francúzske výrazy *savoir-vivre* (vedieť žiť), alebo ešte lepšie *art de vivre* (umenie žiť) excelentne vystihujú ich naturel. Silné povedomie Francúzov spolu s ich nadhľadom na život sa prejavujú aj v ich otvorenej kritickosti prejavujúcej sa formou manifestácií, štrajkov a protestov. Zastávame názor, že vyššie citovaný D. Černý veľmi výstižne zobrazil v *Entrope* Francúzsko veľkým nápisom *GRÈVE!* (ŠTRAJK!).

Briti sa všeobecne charakterizujú ako národ uznávajúci konzervatívne hodnoty, t. j. toleranciu, slušnosť, skromnosť, kompromis, čestnosť a trpezlivosť. Avšak k spomenutým atribútom sa v posledných rokoch často priraduje aj markantný individualizmus. Pri prvom interkultúrnom kontakte Briti celkovo pôsobia formálne, odmerane a neprejavujú emócie, čo práve na srdečných Slovákov môže pôsobiť prekvapivo.

Nemci sa všeobecne charakterizujú ako národ hrdý na svoje schopnosti a dosiahnuté, najmä pracovné, výsledky. To znamená, že práca dominuje v ich hodnotovom rebríčku. Pri interkultúrnej komunikácii Slováka a Nemca je možné predpokladať, že Slovák súc skromný

nebude prezentovať svoje kvality, zatiaľ čo Nemeč, vedome či nevedome, bude prezentovať presvedčenie, že „*nemecké výrobky, nemecký manažment, ako aj nemecký postup v práci sú najlepšie*“ (Mole, 1993, s. 38 – 39 podľa Olejárová, 2007, s. 56).

„*Dominantnou črtou Rusov je hrdosť, a ruská veľkosť, ktorá slúži ako nástroj boja proti menejcennosti, ostáva stále v rovine historickej i spoločenskej určitým stupňom k dosiahnutiu a naplneniu tejto vlastnosti*“ (Bálintová, 2010, s.13). Často pertraktovanú veľkú ruskú dušu asi najlepšie vystihuje výraz „*abjať neabjatnoje*“.

Akýkoľvek spoločenský styk, formálny aj neformálny, je takmer vždy rámcovaný pozdravom, resp. pozdravmi, po ktorých nasleduje viac-menej zdvorilostná otázka typu „*Ako sa máte?*“. Avšak pri znalosti cudzích jazykov je dôležité poznať i kultúrny kontext pozdravov v danej krajine a zvlášť si uvedomiť rozdiely v používaní pozdravov v materinskom a cudzom jazyku.

Pozdravy v slovenskom jazyku sú prispôsobené jednotlivým etapám dňa, najčastejšie sa používajú pozdravy *Dobré ráno, Dobrý deň, Dobrý večer*. Ak po pozdrave nasleduje otázka „*Ako sa máte?*“, Slováci zvyknú odpovedať úprimne a pravdivo bez ohľadu na to, či ide o komunikáciu formálnu alebo neformálnu.

Škála pozdravov vo francúzštine je, podľa nášho názoru, obdobná ako v slovenskom jazyku. Francúzi používajú pozdravy *Bonjour* (Dobrý deň), *Bonsoir* (Dobrý večer), nepoužívajú však výraz, ktorý by doslova znamenal *Dobré ráno*. Vo Francúzsku po pozdrave zväčša nasleduje otázka *Comment allez-vous?* (Ako sa máte?), na ktorú však nie je želateľné odpovedať úprimne, očakáva sa odpoveď typu *Très bien, merci et vous?* (Veľmi dobre, ďakujem a vy?) alebo *Bien, merci et vous?* (Dobre, ďakujem a vy?). Je zaujímavé, že Francúzi pri lúčení preferujú namiesto výrazu *Au revoir* (Dovidenia) pozdravy, ktorými želajú príjemné strávenie danej časti dňa, t. j. *Bonne matinée* (Príjemné prežitie dopoludnia), *Bonne journée* (Príjemné prežitie dňa), *Bon après-midi* (Príjemné prežitie popoludnia) a *Bonne soirée* (Príjemné prežitie večera). Interesantným špecifikom je i fakt, že zatiaľ čo Slováci pri lúčení večer použijú aj výraz *Dobrá noc*, Francúzi pozdrav *Bonne nuit* (Dobrá noc) použijú len v prípade, ak sa lúčia s niekým, kto ide spať.

Pokiaľ ide o pozdravy Britov, pozdrav *Dobrý deň* (*Good day*) nie je zaužívaný a pôsobí skôr neprirodzene a umelo. Briti používajú pozdravy *Good morning* (používa sa od rána do poludnia), *Good afternoon* (používa sa od poludnia až do večera) a *Good evening* (Dobrý večer), teda podľa etapy dňa. Medzi pozdravmi nájdeme aj zaužívanú formálnu floskulu v podobe otázky *How do you do?* (Ako sa máte?), na ktorú sa odpovedá rovnakou

otázkou. Briti používajú podobne ako Slováci pozdrav *Good night* (Dobrá noc) pri lúčení večer alebo pri lúčení s osobou, ktorá ide spať.

Pozdravy Nemcov sa najviac, práve svojím kontextovým použitím, podobajú pozdravom v angličtine. Nemci používajú pozdravy *Guten Morgen* (Dobré ráno, používa sa od rána asi do desiatej doobeda), *Guten Tag* (Dobry deň), *Guten Abend* (Dobry večer). Pozdrav *Gute Nacht* (Dobrá noc) sa v nemčine používa v rovnakých významoch ako anglický pozdrav *Good night*.

Rusi majú podobné pozdravy ako vyššie spomenuté národy, t. j. *Dobroje utro* (Dobré ráno), *Dobryj deň* (Dobry deň), *Dobryj večer* (Dobry večer), popritom používajú kedykoľvek v priebehu dňa pozdrav *Zdravstvujte*. Ak po pozdrave nasleduje otázka *Kak poživajete?* (Ako sa máte?), očakáva sa negatívna odpoveď, nakoľko pozitívna odpoveď by vyvolávala podozrenie, čo je celkom prirodzené dôsledkom historicko-spoločenských pomerov v Rusku. Osobne nás zaujali dva ruské pozdravy, a síce univerzálny pozdrav *Privet* (Ahoj), ktorý sa používa v situáciách, keď nevieme, či použiť v komunikácii tykanie alebo vykkanie, a „sviatkový“ pozdrav *S prazdnikom*, ktorý sa používa v deň cirkevného, štátneho alebo iného civilného sviatku.

Významným aspektom interkultúrnej komunikácie je i oslovenie. Správne zvolené oslovenie, použitie, resp. nepoužitie akademických titulov, rovnako používanie krstných mien môže nesprávnym výberom pôsobiť nielen komicky, ale i neslušne.

Na Slovensku je ešte stále zvykom pri formálnom styku používať oslovenie pán/pani/slečna spolu s priezviskom. V prípade, že komunikačný partner má akademický titul, uprednostňuje sa oslovenie pán/pani spolu s titulom. Dodávame, že najmä v ostatnom období, je na Slovensku, žiaľ, veľmi rozšírený trend „zbierania titulov“, najmä tzv. malých doktorátov po ukončení rigorózneho konania. Totiž tituly bakalár a magister nie sú veľmi obľúbené, zvlášť u absolventov právnických fakúlt, ktorí preferujú titul JUDr., teda doktor práv.

Vo Francúzsku je zvykom použiť pri oslovení výraz *Monsieur* (Pán)/*Madame* (Pani)/*Mademoiselle* (Slečna) spolu s priezviskom, avšak vždy bez titulu. Francúzi nepovažujú tituly za dôležité, omnoho väčší význam prisudzujú funkciám. Zaujímavosťou je, že Francúzi pri formálnej komunikácii v prípade sympatií veľmi rýchlo prechádzajú k používaniu krstného mena so zachovaním vykkania.

Briti pri predstavovaní a pri formálnej komunikácii používajú meno a priezvisko alebo oslovenie Mr. (pán)/Mrs. (pani) spolu s priezviskom, avšak podobne ako Francúzi, bez titulov a bez funkcií.

Nemci používajú oslovenia *Herr* (Pán)/*Frau* (Pani) spolu s priezviskom. V prípade, že komunikačný partner má akademický titul, uprednostňuje sa oslovenie titulom spolu s priezviskom, pričom pod titulom sa v Nemecku rozumie akademická hodnosť alebo funkcia v zamestnaní.

Rusi pri formálnom oslovení najmä pri inetrkultúrnej komunikácii používajú výraz *Gospodin* (Pán)/*Gospoža* (Pani) spolu s priezviskom. Pri opakovanom stretnutí sa v Rusku používa oslovenie krstným menom spolu s menom po otcovi so zachovaním vyknaní.

Neverbálna komunikácia, ako sme uviedli vyššie, je integrálnou súčasťou (nielen) interkultúrnej komunikácie a jej potenciál spočíva práve v tom, že môže obsah komunikácie výrazne posilniť, ale rovnako i spochybníť. Je potrebné upozorniť, že neverbálna komunikácia je v interkultúrnej interakcii prítomná počas celého komunikačného aktu, od pozdravu a oslovenia až po finálne rozlúčenie.

Neverbálna komunikácia Slovákov je, podľa nášho náhľadu, umiernená, v porovnaní s národmi južnej Európy sú Slováci menej výrazoví, avšak v porovnaní napr. s Nemcami pôsobí neverbálna komunikácia Slovákov oveľa srdečnejšie a živšie. Slováci si pri pozdrave podávajú ruky, avšak nie tak často ako Francúzi a navyše podanie rúk muža so ženou alebo medzi dvoma ženami nie je bežnou praxou.

Francúzi, ktorí sa snažia pri verbálnej komunikácii zachovávať zdržanlivosť a takt, majú výraznú neverbálnu komunikáciu, do popredia vystupujú významovo podfarbená gestika, ďalej kinezika a trvalý očný kontakt. Špecifikom pozdravov Francúzov aj pri formálnej komunikácii sú, okrem podania rúk, objatia a bozky, pričom počet bozkov variuje v závislosti od regiónov od dvoch do štyroch.

Neverbálna komunikácia Britov sa často označuje ako „redukovaná reč tela“, nakoľko sa vyznačujú rezervovanosťou, formálnosťou a zdržanlivosťou. Briti nevyhľadávajú fyzický kontakt v podobe bozkov ako Francúzi, dokonca ani podanie ruky nie je pre nich bežné. Pre komunikáciu s Britmi je typická, okrem rezervovanej mimiky, gestiky a haptiky, aj umiernená proxemika.

Neverbálna komunikácia Nemcov sa vyznačuje upätosťou, strojenosťou a formálnosťou v sociálnych aj obchodných kontaktoch. Aj napriek tomu, že podávanie rúk u Nemcov je časté, iné fyzické dotyky nie sú obvyklé.

Neverbálna komunikácia Rusov je v porovnaní so študovanými národmi rozhodne najvýraznejšia, čo sa prejavuje vo veľkých gestách, markantnej mimike, proxemike a takmer dôvernej haptike, dokonca i dnes sa môžeme stretnúť so zvyklosťou pochádzajúcou z čias ruských cárov a síce s bozkami na ústa pri formálnom zvitani sa.

Pozornosť si v kontexte nášho príspevku zasluhujú aj témy, ktoré predstavujú v interkultúrnej komunikácii tabu. Porozumenie mlčaniu cudzinca pri istých témach vychádza predovšetkým z poznania, rešpektovania a vynechania tém, ktorým je žiaduce sa v interkultúrnej komunikácii vyhnúť. Podľa univerzálne platných zásad spoločenského protokolu v európskom geografickom priestore platí, že „*vynechávame témy, ktoré by mohli byť spoločnosti neprijemné: politické úvahy, choroby, udalosti rozdeľujúce verejnú mienku*“ (Špaček, 2009, s. 151).

Slováci sa pri kultivovanej formálnej komunikácii vyhýbajú témam politiky, chorôb a rovnako citlivým spoločenským udalostiam a témam.

Francúzi sú pri formálnej komunikácii zvlášť citliví na témy, akými sú výška platu, politická príslušnosť, rodinné pomery, ale aj cena predmetov a objektov, ktoré vlastní a práve týmto témam by sme sa pri interkultúrnej komunikácii s Francúzmi mali vyhnúť.

Pre úspešnú a príjemnú komunikáciu s Britmi sa odporúča nekritizovať Veľkú Britániu, kráľovnú a kráľovský rod. Rovnako sú Briti citliví na kritiku tradícií, zvykov a aj komunikácii na tému peňazí by sme sa mali radšej vyhnúť.

Pri kultivovanej formálnej interkultúrnej komunikácii s Nemcami nikdy nesmieme spomenúť fašistickú minulosť národa a holokaust. Pokiaľ ide o aktuálne témy spoločenskej situácie v Nemecku odporúča sa vyhnúť náboženským otázkam a vnútropolitickým problémom krajiny.

Pri interkultúrnej komunikácii s Rusmi nekritizujeme ich výkony, nevytvárame hodnotiace súdy vzťahujúce sa k minulosti Ruska a vyhneme sa i kritike obdobia Sovietskeho Zväzu.

Z prezentovaných téz evidentne vyplýva, že pre konštruktívnu, efektívnu a úspešnú komunikáciu je nevyhnutné poznať a rešpektovať odlišné spôsoby verbálnej i neverbálnej komunikácie. Ako svojho času povedal Sv. Ambróz: „*Ked' si v Ríme, správaj sa ako Riman, ak si inde, počínaj si ako ľudia tam.*“

Namiesto záveru by sme radi podčiarkli, že interkultúrna komunikácia vyžaduje znalosť cudzích jazykov i kultúr, adekvátne správanie v zmysle aplikácie kultúrnych zvyklostí a prirodzený zmysel pre situáciu komunikácie. Upozorňujeme však, že tak, ako je potrebné vyhnúť sa ignorovaniu kultúrnych špecifik, rovnako je želateľné v záujme zachovania vlastnej kultúrnej identity vyhnúť sa prehnanému prispôsobovaniu sa inej kultúre. A napokon, ako napovedá názov nášho príspevku, dovoľujeme si vysloviť želanie, aby sa osvojovanie cudzích jazykov na všetkých stupňoch vzdelávania realizovalo prioritne v kultúrnom kontexte. Pretože jazykovo a kultúrne kompetentný komunikačný partner môže porozumieť dokonca aj mlčaniu cudzinca.

Literatúra

- BÁLINTOVÁ, H.: *Korene ruskej kultúrnej identity v diachrónnom aspekte*. In: Bálintová, H. – Pálková, J. KOREN(i)E KULTÚRY 1. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2010. ISBN 978-80-8083-982-6.
- BOREC, T.: *Manažéri na cudzom parkete. Ako prekonávať nástrahy interkultúrnej komunikácie*. Bratislava : Neopublic Porter Novelli, 2009. ISBN 978-80-970227-5-4.
- BOUZEK, J.: *Jak se domluvit s jinými. Úvod do mezikulturní komunikace*. Praha : Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-043-0.
- CHEJNOVÁ, P.: *Interkulturní aspekty ve výuce cizímu jazyku (na příkladu angličtiny)*. In: Cizí jazyky, 53, 5/2009 – 2010, s. 151 – 153. ISSN 1210-0811.
- MEŠKOVÁ, E.: *Communication interculturelle France – Slovaquie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2008. ISBN 978-80-8083-508-8.
- OLEJÁROVÁ, M.: *Charakteristika vybraných krajín z pohľadu interkultúrnej komunikácie*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Ekonomická fakulta, 2007. ISBN 978-80-8083-507-1.
- PRŮCHA, J.: *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3069-1.
- RIPKA, I.: *Jazyk, kultura, identita a fenomén tradície*. In: BUZÁSSYOVÁ, K.: Človek a jeho jazyk. (1. Jazyk ako fenomén kultúry). Bratislava : VEDA, 2000. ISBN 80-224-0641-4
- ŠPAČEK, L.: *Nová velká kniha etikety*. Praha : Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-2096-1

Resumé

SANS CONNAISSANCE DE LA LANGUE ÉTRANGÈRE

ON NE PEUT PAS COMPRENDRE LE SILENCE DE L'ÉTRANGER

La contribution présente la problématique de la communication interculturelle dans le contexte de l'élargissement de l'Union européenne où le plurilinguisme semble être, depuis plusieurs années, souhaitable en liaison avec la compétence communicative. La communication interculturelle nécessite les compétences linguistiques ainsi que le respect des spécificités culturelles des partenaires. L'auteur souligne l'importance de la communication verbale et de la communication non-verbale et elle illustre ses affirmations sur divers exemples des traits culturels des nations choisies.

VYMEDZENIE POJMOV VETA A VÝPOVEĎ V SLOVENSKEJ LINGVISTIKE

Dagmar Veselá

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
dagmar.vesela@umb.sk

Úvod

Vymedzenie pojmu veta na poli slovenskej či českej lingvistiky dodnes predstavuje istý problém, ktorý sa snažili jazykovedci už neraz vyriešiť. Ukazuje sa však, že zatiaľ nedospeli k jednotnému výkladu tohto pojmu. Svedčí o tom množstvo definícií, ktoré sa menili v snahe spresniť jeho logické spektrum a ktoré sa od seba líšia neraz v podstatných znakoch. F. Čermák (2007, s. 151) sa zmieňuje o tom, že už v roku 1931 ich J. Ries publikoval 140 a samotný „otec modernej lingvistiky“, Ferdinand de Saussure, uvažoval o tom, že povaha vety je v dôsledku toho, že leží na hranici medzi *langue* a *parole*, nejasná (F. Čermák, 1996, s. 15).

1 Najčastejšie definície vety a výpovede v slovenskej lingvistike

J. Oravec a E. Bajžíková (1986, s. 44) sa o vete zmieňujú nasledovne: „Keďže veta je základnou jednotkou jazyka vôbec (lebo aj slovo svoj presný význam nadobúda až po zapojení do vetného kontextu), a má preto niekoľko aspektov, nedá sa jednoducho definovať.“ Definície vety delia na základe toho, ktorú stránku vety zdôrazňujú. Ak stojí v popredí obsahová stránka, t. j. obsahová ucelenosť, dostávame najbežnejšiu školskú charakteristiku vety: „Veta vyjadruje jednu ucelenú myšlienku“ (ibid.).

S takmer identickým výkladom operuje aj J. Mistrík (2002, s. 236), keď znenie „veta je napísaná alebo vypovedaná myšlienka“ uvádza ako „najjednoduchšiu a najznámejšiu definíciu vety v školskom prostredí.“ Vo vymedzení pojmu v podobe: „Veta je vydelená koncovou pauzou a osobitnou intonáciou pred ňou – kadenciou, polokadenciou, antikadenciou“ (J. Oravec, E. Bajžíková, 1986, s. 44) sa kladie dôraz na intonačnú stránku. Gramatické usporiadanie vystupuje do popredia v chápaní vety: „Veta je gramaticky usporiadané spojenie slov, ktoré obsahuje jednu predikatívnu syntagmu alebo jeden vetný základ; je usporiadanie slov spôsobom v jazyku bežným“ (ibid.). Typy definícií vety podľa zamerania pozornosti na určitý aspekt tejto základnej komunikatívnej jednotky uzatvárajú J. Oravec a E. Bajžíková tvrdením, v ktorom dominuje modálna stránka: „Veta je elementárne slovné zaujatie stanoviska k mimojazykovej skutočnosti“ (ibid.).

Obsahová ucelenosť a gramatické usporiadanie prvkov skúmaného útvaru našli odraz už v diele E. Paulinyho z roku 1953, ktorý vetu chápe ako „gramaticky usporiadané spojenie slov alebo jediné slovo, ktorým sa vyjadruje zakončená myšlienka“ (1953, s. 298). V takomto ponímaní predstavuje veta jednak „významový celok“ ale aj „formálny celok“ (ibid.). Skutočnosť, že v prípade vety ide o významový celok dokladá E. Pauliny zdôvodnením, že veta „vyjadruje jednu myšlienku“ (ibid.). Tvrdenie o formálnom celku zakladá na tom, že „významová súvislosť slov vo vete je vyjadrená na gramatických tvaroch jednotlivých slov a pretože je vymedzená osobitým tónom“ (ibid.). V závislosti od zložitosti samotnej myšlienky vyjadrenej vetou rozlišuje jednoduché vety a zložené vety – súvetia. Pri jednoduchej vete ide o „gramatické usporiadanie slov alebo jediné slovo, ktorým sa vyjadruje jedna samostatná myšlienka“, pričom „samostatné myšlienky, vyjadrené jednoduchými vetami môžu sa tesne spojiť do vyššieho, zložitejšieho myšlienkového celku“ a takto vytvoriť zloženú vetu. Súvetie je potom „tesné spojenie dvoch alebo niekoľkých jednoduchých viet, ktoré vyjadrujú jedinú zložitú myšlienku“ (ibid., s. 299).

Pri problematike významovej výstavby vety vychádza E. Pauliny z predpokladu, že „veta je výpoveďou o skutočnosti“ (ibid., s. 318). V Slovenskej gramatike (1981, s. 15 a s. 252) už rozlišuje výpovede gramaticky formované (majúce formu niektorej zo schém predikatívnych syntagiem) a výpovede takto neformované. Výklady v tejto gramatike buduje na syntagmatických vzťahoch a pojme výpoveď, ktorý uprednostňuje pred pojmom veta. Prostredníctvom syntagiem sa podľa E. Paulinyho tvoria „gramaticky formované explicitné podoby myslenej výpovede (ich jadrom je vždy základná vetná syntagma)“ (ibid., s. 24). Vetná (predikatívna) syntagma ako spojenie dvoch plnovýznamových jazykových znakov je spojením subjektu (podmetu) s predikátom (prísudkom) a existuje medzi nimi predikatívny a subjektový vzťah. Na základe predikatívneho vzťahu sa prostredníctvom predikátu „pririeka subjektu nejaký dej, stav alebo vlastnosť“ (ibid., s. 14). Existencia subjektového vzťahu je daná tým, že „určenie významu predikátu sa zabezpečuje významom subjektu“ (ibid.).

O výpovedi sa zmieňujú aj J. Oravec a E. Bajžíková pri vymedzovaní syntaktických pojmov v súvislosti so zapojením viet do jazykového a mimojazykového kontextu, v ktorom sa použili, t. j. v ich komunikatívnom aspekte. Zatiaľ čo vetu považujú za „základnú dorozumievaciu (predikatívnu) konštrukciu“ a „najjednoduchšiu formu sprostredkovania myšlienky medzi ľuďmi a zároveň stereotyp štruktúrovania myšlienok“ a tiež za „samostatnú predikatívnu konštrukciu s (relatívne) uceleným významom, intonačným vymedzením a s gramatickým usporiadaním členov“ (1986, s. 44), výpoveď je podľa nich „konkrétne použitá

veta“ (ibid, s. 48). Bližšie je v ich ponímaní charakterizovaná ako „konkrétne modifikácia vety v závislosti od kontextu, situácie a dorozumievacieho cieľa“ a tiež ako „sémanticky uzavretá (jednoznačná), relatívne samostatná jednotka reči realizovaná za konkrétnym cieľom pri konkrétnych podmienkach (priestorových, časových...) jedným hovoriacim“ (ibid). Summa summarum, na základe týchto tvrdení je potom veta jednotkou jazykového systému (abstraktnou vetnou schémou) a výpoveď konkrétnou realizáciou vetnej schémy v reči. Možno teda konštatovať, že veta je akýmsi modelom pre výpoveď a táto je konkrétnou realizáciou tohto modelu – vety.

1.1 Veta vnímaná ako vetný model

Vetu ako abstraktnú schému, na základe ktorej sa dá vytvoriť mnoho konkrétnych výpovedí označujú niektorí jazykovedci aj ako vetný model. V ponímaní J. Oravca a E. Bajzíkovej tento predstavuje „kombinácie syntaktických vzťahov medzi členmi vetného modelu bez zreteľa na lexikálne obsadenie členov“ (ibid., s. 46). Takto chápaný vetný model možno skrátene zapísať tzv. vetným vzorcom. Každý jazyk obsahuje niekoľko vetných modelov. Mnohí jazykovedci, napr. E. Pauliny, J. Nižníková, E. Tibenská a ďalší ich nazývajú aj vetnými typmi. Podľa J. Oravca a E. Bajzíkovej (1986, s. 46) sa pri ich vymedzovaní treba opierať o štyri konštitutívne črty a o ich hierarchiu naznačenú poradím:

1. členitosť vetného jadra,
2. spôsob realizácie prísudku alebo základu vety plnovýznamovým slovesom alebo sponovým slovesom,
3. agentnosť/deagentnosť/bezagentnosť (1),
4. počet obligátnych prvkov (aktantov) (2) konštituujujúcich vetné jadro (predikatívne minimum).

Takto sa im podarilo vyčleniť vetné typy slovesné a neslovesné. Medzi slovesnými ďalej figurujú vo vzájomných opozíciách vetné typy dvojčlenné a jednočlenné, slovesné a slovesno-menné, agentné a deagentné a nakoniec vety (vetné typy) bez doplnenia a vety s jedným až štyrmi obligátnymi aktantmi.

1.2 Veta vs. výpoveď

J. Oravec a E. Bajzíkovej sa pri porovnávaní vety ako abstraktnej vetnej schémy s výpoveďou, t. j. konkrétnou realizáciou tejto schémy v prehovore, zmieňujú o tom, že výpovede sa od ich modelu (viet) odlišujú pomerne málo v náučnom a najviac v hovorovom štýle, „kde hovoriaci a adresát sú v priamom kontakte, mnoho vecí rovnako poznajú, mnoho

vecí vyjadrujú gestami, mimikou, priamym poukazom, takže ich nepotrebnú vyjadriť jazykovými prostriedkami“ (ibid., s. 48).

Vo výpovediach hovorového a umeleckého štýlu sa vetná schéma rôzne obmieňa, čo možno pozorovať na zmene základného slovosledu, vynechávaní vetných členov (najčastejšie podmetu), ktoré sa dajú vyrozumieť z predchádzajúceho kontextu a pod. Tu sa už ale dostávame k výpovedi ako elementárnej jednotke prehovoru, ktorú dostávame segmentovaním konkrétneho textu. Pri tomto postupe sa často stáva, že výpoveď nadobudne podobu vetných členov, a teda nejaví sa ako realizácia celého vetného vzorca. Takéto segmenty, ktoré vznikli osamostatnením vetného člena z predchádzajúcej vety, ale stále sú závislými časťami vety nazývajú J. Oravec a E. Bajžíková (ibid., s. 49) „nevetnými výpoveďami“. Pracujú aj s termínom „neúplná (eliptická) výpoveď“, ktorá je podľa nich „realizácia vetnej schémy, kde v závislosti od kontextu, situácie alebo z citových dôvodov chýba niektorý konštitutívny komponent, obyčajne gramatická časť (sponové alebo iné pomocné sloveso), prípadne objekt“ (ibid.). Od eliptickej výpovede treba odlišovať výpoveď prerušenú (apoziopezú). Líšia sa tým, že pri elipse sa vynecháva východisko alebo prvky spájajúce východisko s jadrom, kým pri apoziopeze je vynechané jadro výpovede.

U J. Kačalu (1986, s. 241) sa objavuje termín výpoveď pri definovaní obsahu vety, keď veta vystupuje ako „výpoveď o istom výseku skutočnosti“. Tento slovenský jazykovedec, ktorý sa dlhé roky zaoberal gramatickou stavbou vety v prepojení s jej sémantickou stavbou konštatuje, že „syntaktická teória [...] chápe vetu napospol ako komplexnú systémovú jednotku“, pričom „systémovosťou sa myslí to, že vetu tvorí istý súbor prvkov a vzťahov medzi nimi; tieto vzťahy tvoria štruktúru vety“ (ibid., s. 239). Pod komplexnosťou chápe J. Kačala to, že „systém vety tvoria javy viacerých rovín“ (ibid.). Veta ako komplexná systémová jednotka má podľa neho gramatickú a sémantickú stránku, pričom gramatickú stránku tvorí vlastná syntaktická stavba a morfológická stránka.

O desať rokov neskôr J. Kačala definíciu vety upresňuje a vymedzuje ju ako „komplexnú gramaticko-sémantickú a zároveň informačno-komunikatívnu jednotku“ (1996, s. 98). V súvislosti s gramatickou a sémantickou stránkou (štruktúrou) vety sa J. Kačala (1986, s. 246) zmiňuje o tom, že „záväzné štruktúrne zložky vety na gramatickej a sémantickej rovine nám vymedzujú vetu ako minimálny, ale úplný štruktúrny celok“. Neskôr tento minimálny, ale štruktúrne úplný vetný celok stotožňuje s vetným typom a definuje ho ako „špecifickú konfiguráciu gramatických a sémantických prvkov vety a ich vzájomných vzťahov opakujúcu sa v mnohých konkrétnych vetných realizáciách v jazykových prejavoch“ (1989, s. 202).

Z uvedeného vyplýva, že J. Kačala chápe pojem výpoveď rovnako ako J. Oravec, E. Bajžíková alebo J. Mistrík, ale namiesto termínu výpoveď využíva označenie vetná realizácia v jazykovom prejave. Vetný typ potom predstavuje akúsi abstrakciu vetných realizácií s rovnakými štruktúrnymi vlastnosťami. Kritériami pre rozlíšenie jednotlivých vetných typov sú pre J. Kačalu (ibid., s. 203):

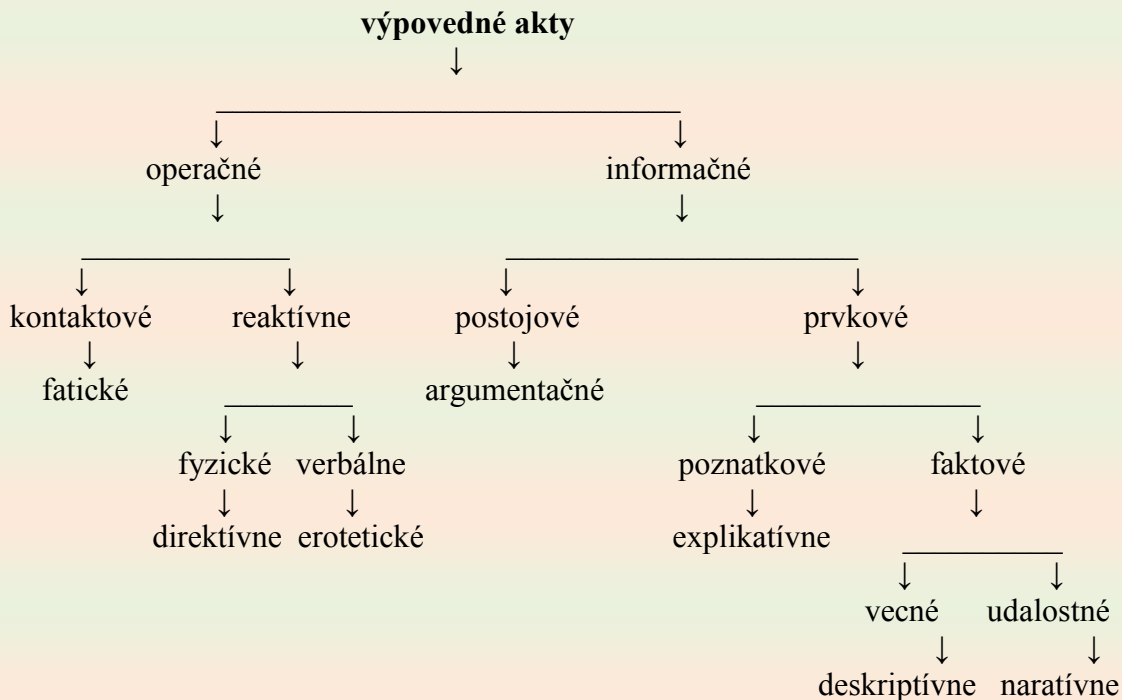
1. členitosť gramatického a sémantického jadra (vetné typy dvojčlenné a jednočlenné),
2. pôvodnosť/nepôvodnosť (vetné typy pôvodné a derivované),
3. realizovanosť/nerealizovanosť všetkých pozícií vetnej schémy (úplné a redukované vetné typy),
4. miera, rozsah používania v jednotlivých komunikačných sférach spisovného jazyka (vetné typy neutrálne a príznakové).

J. Mistrík (2002, s. 236) považuje vetu za „základnú komunikatívnu jednotku jazyka tvoriacu významový a formálny celok“, čím sa do veľkej miery zhoduje s nazeraním na vetu E. Paulínyho. Je presvedčený o tom, že na úrovni vety treba rozlišovať pojmy veta a výpoveď. V zhode s J. Oravcom a E. Bajžíkovou chápe vetu iba ako abstraktný vzorec a výpoveď ako konkrétnu realizáciu vety. Kým však veta je podľa neho „abstraktný, v každej výpovedi prítomný vzorec“, na druhej strane „výpoveď ide navyše mimo vety v tom, že jedným zo závažných činiteľov výpovede je aktuálna situácia so všetkým, čo do výpovede nevyhnutne vstupuje: kontext a všetky kotexty“ ako aj niektoré „paralingvistické a extralingvistické prostriedky, to znamená nielen verbálne, ale aj neverbálne prvky v najširšom zmysle slova (proxemika, haptika, plastika tela, mimika, gestikulácia, zvukové neverbálne prostriedky, vizuálne a všetky možné extralingvistické prvky“ (ibid., s. 246).

1.3 Od výpovedného aktu k výpovedi a diskurzu

J. Horecký, ktorý sa v nadväznosti na E. Paulínyho venoval teórii výpovedných aktov, na rozdiel od J. Mistríka pristupuje k vete nie ako k základnej komunikatívnej jednotke, nakoľko za základný prvok v ľudskej komunikácii pokladá výpovedný akt. Ten považuje za diskurzívnu činnosť, pri ktorej hovoriaci pozoruje objektívnu realitu, upriami sa na istý objekt, ten identifikuje, odkazuje (referuje) naň primeranými prostriedkami a pripisuje mu istú vlastnosť (skutočnú alebo zamýšľanú). Zložkami výpovedného aktu sú teda nominácia (pomenovanie), predikácia (priradenie vlastnosti) a modalita (vyjadrenie postoja). Výpovedný akt, ktorý „vzniká identifikáciou (stotožnením) pozorovaného (skúmaného, zamýšľaného) objektu, jeho pomenovaním a vyslovením jeho charakteristických vlastností (predikáciou)“ je

podľa J. Horeckého „z hľadiska tvorenia textu kľúčovým miestom“ (1998). Radením takto utvorených výpovedných aktov do väčších celkov vznikajú výpovede a následne jazykové prejavy. Výpovedný akt je teda v ponímaní J. Horeckého užším jazykovým útvarom ako výpoveď a širším jazykovým útvarom ako výpoveď je potom jazykový prejav – diskurz. Ten chápe J. Horecký (1998, s. 66) ako sled výpovedí (3).

Schéma č. 1: Výpovedné akty podľa J. Horeckého.

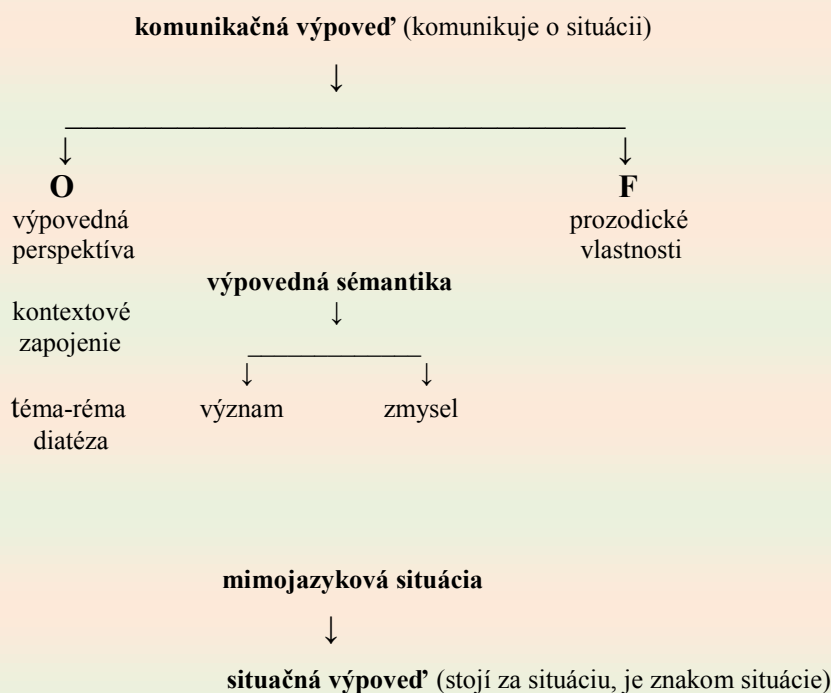
Skôr ako sa J. Horecký začal venovať problematike výpovedných aktov, pokúšal sa vyriešiť problém spojený s vetou ako jazykovým znakom. Opieral sa o veľmi jednoduchú definíciu znaku v podobe „znak je to, čo stojí za niečo iné“, pričom ide o „materiálny, ale často aj ideálny objekt, ktorý je ako každý objekt, vymedzený svojou štruktúrou (obsahom a formou) a funkciou“ (1988, s. 120). Skúmaním vety z tohto hľadiska dospel k záveru, že síce veta má svoju funkciu aj štruktúru, teda je to objekt, ale že táto štruktúra je viazaná na výpoveď. Odôvodňuje to tým, že „za istú situáciu stojí to, čo sa o nej v nejakom jazyku vypovedá, a toto vypovedanie musí mať nejakú vnímateľnú formu“ (ibid.). Keďže „výpoveď dostáva formu vety“ a „je otázka, čo je obsahom tejto výpovede a akú má funkciu“, J. Horecký sa domnieva, že „veta nie je znak, ale forma výpovede“ (ibid).

Vo svojich úvahách ďalej vychádza J. Horecký z predpokladu, že prvým článkom pri jazykovej komunikácii je výpoveď ako „komplexný znak danej situácie, vymedzený obsahom a formou na rozličných rovinách a napokon dotvorený významom a prozodickými

vlastnosťami“ (ibid., s. 122). Rozoznáva dve výpovede: situačnú (na označenie danej situácie) a komunikačnú (na umožnenie komunikácie o danej situácii).

Základnými zložkami situačnej, ale aj komunikačnej výpovede sú obsah a forma. Obsahom situačnej výpovede je to, čo sa o situácii vypovedá, teda propozícia, formou je prvé gramatické stvárnenie, t. j. veta, resp. súvetie, alebo aj ekvivalent vety. Vo formovej zložke, teda vo vete rozlišuje J. Horecký tzv. vnútornú a vonkajšiu formu. Vnútorňou formou vety je potom abstraktná myšlienková štruktúra, ktorej analogicky v rovine obsahovej zložky situačnej výpovede zodpovedá propozičný obsah. Vonkajšiu formu formovej zložky, t. j. čisto formovú zložku predstavuje pre J. Horeckého to, čo sa bežne v literatúre označuje ako konštrukcia, resp. vetný vzorec alebo vetná štruktúra.

Situačná výpoveď so všetkými jej zložkami (viď schému č. 2) však sama osebe nemôže fungovať v komunikácii na „prenášanie oznámenia o označovanej situácii“ (ibid, s. 125) a musí byť doplnená o ďalšie zložky, ktoré sú súčasťou komunikačnej výpovede. Sú nimi napr. vetná perspektíva, kontextové zapojenie, diatéza, či intonačná uzavretosť reprezentovaná prozodickými vlastnosťami. Svoje úvahy o vete, výpovedi a znakovosti napokon uzatvára J. Horecký tým, že ak sa dá dokázať, že veta nie je znak ale iba forma znaku (resp. situačnej výpovede), nemá zmysel uvažovať o jej význame, pretože „význam (4) patrí vždy k jazykovému znaku ako celku, teda v každej koncepcii patrí ku komunikačnej výpovedi, lebo len ňou sa denotuje alebo referuje istá situácia“ (ibid., s. 126). Jednotlivé zložky komunikačnej a situačnej výpovede znázorňujú nasledujúce schémy:

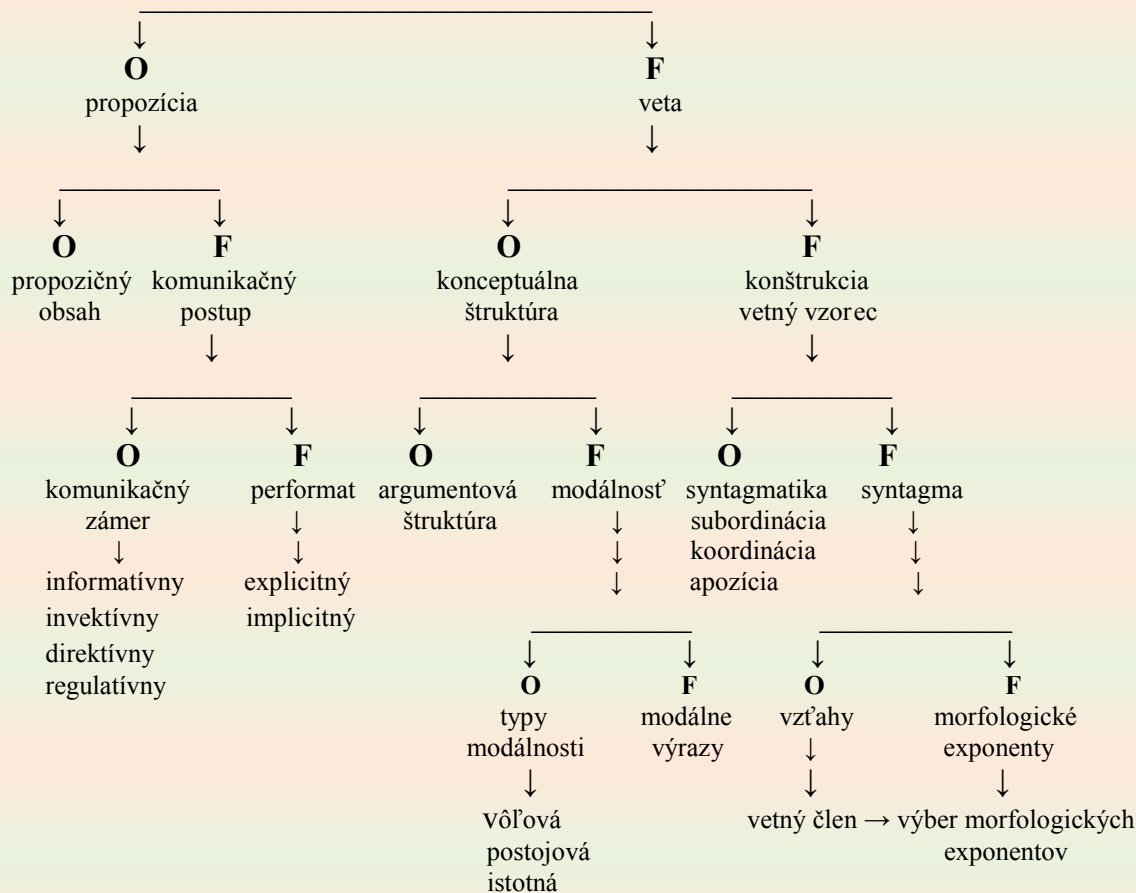

Schéma č. 2: Zložky komunikačnej a situačnej výpovede podľa J. Horeckého.

1.4 Veta ako spojovací článok medzi jazykom a rečou

F. Miko (1986b, s. 125) sa v súvislosti s pojmami veta a výpoveď vracia do obdobia, v ktorom sa riešila otázka, čo je predmetom výskumu jazykovedy. Zmieňuje sa o tom, že F. de Saussure považoval za výskumný objekt jazykovedy jazyk, pričom fenomén reči a s ním spojené fakty prehovoru či textu, aj sám fakt vety z kompetencie jazykovedného výskumu vypadli (5). Neskôr si však jazykoveda uvedomila, že „vlastnú realitu dorozumievania predstavuje ‚živá‘ reč“ (1986a, s. 10) a postupne sa začala zaoberať aj výskumom reči, ktorý našiel svoj odraz v teórii komunikácie, semiotike, informatike, strojovom preklade a lingvisticky orientovanej literárnej vede. Problematika reči v nich podľa F. Miku dostala podobu „teórie textu“, pričom „dôležitá úloha – byť spojovacím článkom medzi rovinou jazyka a rovinou reči – pripadla tu pojmu vety“ (ibid.). Zmieňuje sa tiež o tom, že dvojicou pojmov veta – výpoveď vyriešil štrukturalizmus problém, ktorý vyvstal pri vymedzovaní sfér reči a jazyka (ako súboru ustanovení a pravidiel). Keďže F. de Saussure chápal prehovor

(*parole*), t. j. produkt reči (*langage*) ako sféru jedinečného a jazyk (*langue*) ako sféru všeobecného, pre sféru reči sa ujal termín výpoveď a pre sféru jazyka termín veta.

Z pohľadu F. Miku (1986b, s. 126) predstavuje reč množinu textov (vrátane viet ako ich náplne). Pod jazykom rozumie „interiorizovaný inventár prvkov a postupov, ktoré nám umožňujú tvoriť vety“, pričom poznamenáva, že „jazyková rovina nevyčerpáva celú podstatu vety“ (ibid.). Veta v jeho ponímaní predstavuje semiotickú (6) a štruktúrnú jednotku, keďže je nielen zložkou textu, ale „sama osebe je celkom, ktorý má svoje vnútorné prvky a vzťahy“ (ibid.). Vetu tiež považuje za „organickú zložku textu“, nakoľko text má dve úrovne – úroveň témy a úroveň vety – a veta je „realizáciou témy“. Inými slovami, „veta je v podstate ‚zariadenie textu‘, v ktorom sa téma, t. j. globálna, nediferencovaná predstava istého úseku skutočnosti, mení na obsah textu, t. j. na globálnu, diferencovanú predstavu tohto úseku“ (1986a, s. 18).

1.5 Zhrnutie

Napriek tomu, že veta je „základnou jednotkou jazyka vôbec“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 44), nedá sa jednoducho definovať. Úzka prepojenosť tohto pojmu s výpoveďou problematiku ešte viac komplikuje. Keďže väčšina domácich i zahraničných jazykovedcov rozlišuje medzi pojmi veta a výpoveď, pokúsime sa problematiku priblížiť zhrnutím faktov. Pri pokusoch o definovanie spomínaných pojmov si jazykovedci najčastejšie kládli otázky: Čo je veta/výpoveď? Čo veta/výpoveď vyjadruje? O tom, že previazanosť pojmov je naozaj značná svedčia definície, v ktorých je veta vymedzená ako:

- „**výpoveď** o skutočnosti“ (E. Pauliny, 1953, s. 318),
- „**výpoveď** o istom výseku skutočnosti“ (J. Kačala, 1986, s. 241),
- „**forma výpovede** (znaku)“ (J. Horecký, 1988b, s. 120),
- „abstraktný a v každej **výpovedi** prítomný vzorec“ (J. Mistrík, 2002, s. 236).

Veta sa zas objavuje v definíciách pre výpoveď, ktorú jazykovedci vymedzujú nasledovne:

- „konkrétne použitá **veta**“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 44),
- „konkrétna **realizácia vety**“ (J. Mistrík, 2002, s. 236),
- „**vetná realizácia** v jazykovom prejave“ (J. Kačala, 1989, s. 202),
- „konkrétna **modifikácia vety** v závislosti od kontextu, situácie a dorozumievacieho cieľa“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 44).

Formálny charakter vety vyzdvihujú definície, v ktorých veta predstavuje:

- „**abstraktný** a v každej výpovedi prítomný **vzorec**“ (J. Mistrík, 2002, s. 236),
- „najjednoduchšiu **formu** sprostredkovania myšlienky“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 44),
- „**formu** výpovede (znaku)“ (J. Horecký, 1988b, s. 120).

Veta je tiež stotožňovaná s **abstraktným vzorcom** (J. Mistrík, J. Oravec, E. Bajzíkova) či **abstraktným modelom** (J. Oravec, E. Bajzíkova).

Zaujímavé je sledovať, aký charakter prisudzujú jazykovedci vete ako jednotke, keď tvrdia, že je to:

- „**základná komunikatívna jednotka jazyka** tvoriaca významový a formálny celok“ (J. Mistrík, 2002, s. 236),
- „**komplexná systémová jednotka**“ (J. Kačala, 1986, s. 239),
- „**komplexná gramaticko-sémantická** a zároveň **informačno-komunikatívna jednotka**“ (J. Kačala, 1996, s. 98),
- „**semiotická jednotka**“ (F. Miko, 1986a, s. 10),
- „**štruktúrna jednotka**“ (F. Miko, 1986b, s. 124).

Na základe štúdia odbornej jazykovednej literatúry sme dospeli k záveru, že väčšina jazykovedcov zaraďuje vetu do oblasti jazykového systému (*langue*), o čom svedčia vyjadrenia, v ktorých je veta:

- „základná komunikatívna jednotka **jazyka**“ (J. Mistrík, 2002, s. 236),
- „komplexná **systémová** jednotka“ (J. Kačala, 1986, s. 239),
- „minimálny ale úplný **štruktúrny celok**“ (J. Kačala, 1986, s. 246).

Naproti tomu výpoveď našla u väčšiny jazykovedcov svoje miesto v oblasti prehovoru, resp. reči (7), čo dokazujú formulácie, podľa ktorých je výpoveď:

- „sémanticky uzavretá, relatívne samostatná **jednotka reči**“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 48),
- „elementárna **jednotka prehovoru**“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 49),
- „**vetná realizácia v jazykovom prejave**“ (J. Kačala, 1989, s. 202),
- „konkrétne **realizácia vetnej schémy v reči**“ (J. Oravec, E. Bajzíkova, 1986, s. 48).

Záver

Pokúsili sme sa zhrnúť niektoré fakty, ktoré vymedzili vetu ako základnú komunikatívnu jednotku a súčasne jednotku jazykového systému a tiež ako model, resp. schému pre konkrétnu realizáciu tejto schémy v reči, resp. prehovore, t. j. pre výpoveď. Z tohto tradičného zaradenia vety do oblasti jazyka sa čiastočne vymyká F. Miko (1986b, s. 126), ktorý zastáva názor, že „jazyková rovina nevyčerpáva celú podstatu vety.“ Podľa neho „veta má dve tváre, jednu obrátenú navonok, k textu, druhú dovnútra, k jazyku. Veta je priesečníkom textu a jazyka. No [...] nie ako oddelených fenoménov, ale ako javov, ktoré sa prekrývajú“ (ibid, s. 125). V „teórii textu“, ktorá sa zaoberá problematikou reči, sa pojem vety stal „spojovacím článkom medzi rovinou jazyka a rovinou reči“ (1986a, s. 10). Veta pre F. Miku (8) predstavuje „organickú zložku textu“ (ibid., s. 13), pričom text a veta sú javy, ktoré sa tiež prekrývajú, podobne ako text a jazyk.

Od tradičného nazerania na vetu a výpoveď v slovenskej lingvistike sa odlišuje aj pohľad J. Horeckého, ktorý považuje text za dôležitý prvok jazykovej komunikácie, no z hľadiska tvorenia textu je preňho kľúčovým miestom výpovedný akt. Vetu s jej konkrétnou realizáciou v prehovore akoby odsúval až na druhé miesto.

Otázky spojené s vymedzením pojmov veta a výpoveď na základe ich logického spektra sa stali predmetom výskumu nejedného slovenského jazykovedca a poukazujú na veľmi tesnú previazanosť týchto pojmov, s čím súvisí ich pomerne časté zamieňanie, dokonca aj v textoch odbornej povahy. Kým napríklad F. Miko hovorí v súvislosti s textom o vetách, J. Oravec, E. Bajzíkova a J. Mistrík sa zmieňujú o výpovediach. Takéto zamieňanie pojmov a termínov, ktoré slúžia na ich označovanie je o to zarážajúcejšie, že sa pohybujeme v oblasti lingvistiky, ktorej súčasťou je aj veda o termínoch – terminológia. Rozkolísanosť terminológie práve v tejto oblasti sa preto javí ako dosť prekvapujúca skutočnosť, ktorá sťažuje prácu tých študentov, doktorandov, ale aj samotných jazykovedcov, ktorí chcú byť terminologicky presní.

Poznámky

¹ Ide o to, či agens (činiteľ deja) je gramatickým podmetom vety, alebo či je odsunutý z pozície gramatického podmetu.

² „Obligátne komponenty vetných modelov sú iba také doplnenia verba finita (aktanty alebo participanty), ktoré vyplývajú z intencie prísudkového (základového) slovesa a ktoré musia byť vo výpovediach daného modelu realizované alebo realizovateľné“ (Oravec, Bajzíkova, 1986, s. 46).

³ Podľa J. Horeckého (1998, s. 66) „diskurz sa v súčasnosti chápe dvojako: na jednej strane ako spôsob hovorenia, využívania jazykových prostriedkov pri konkrétnej jazykovej komunikácii (a potom sa hovorí napr. o politickom diskurze alebo dokonca aj o ženskom diskurze), na druhej strane sa diskurz chápe ako sled výpovedí, ako jazykový prejav, predovšetkým ako útvar paralelný s textom. Pričom text je vždy napísaný, kým diskurz môže byť hovorený, ústny, ale aj napísaný, písomný. V takomto prípade ide už skôr o text“. Východiskom pre tvorbu diskurzu je podľa neho myšlienková oblasť – priradovanie istých vlastností istým objektom = prisudzovanie (predikácia). Z predikácií sa potom tvorí myšlienkový útvar – propozícia, ktorá vyjadruje zámer komunikácie. Výsledkom príslušne zviazaných a nadväzujúcich propozícií je komunikát. V oblasti jazykovej komunikácie zodpovedá predikácii výpovedný akt, propozícii výpoveď a komunikátu diskurz. Predikácia, propozícia a komunikát teda podľa J. Horeckého spadajú do myšlienkovej oblasti a veta spolu so syntagmou a textom do tzv. fixačnej oblasti, keďže slúžia na písomnú fixáciu.

⁴ Pod významom chápe J. Horecký lexikálne obsadenie vetných členov.

⁵ F. Miko (1986 b, s. 125) doslova píše: „Ak de Saussure náležite odlišil v jazykovej realite rovinu ‚parole‘ a rovinu ‚langue‘, deklarováním roviny ‚langue‘ za vlastný objekt lingvistiky dopustil sa gnozeologického lapsusu: kázal poznávať nie ontologický ‚originál‘ príslušnej reality, ‚reč‘, ale už len jej odraz v spoločenskom vedomí, jej intuitívny model. Kázal poznávať to, čo je už len poznaním príslušného originálu [...]. V skutočnosti by lingvistická teória mala byť vedomou a systematickou ‚reprodukciou‘ toho, čo spoločenské vedomie bolo už dávno urobilo intuitívnou cestou a čoho výsledkom je ‚jazyk‘ (ibid., s. 11 – 12).

⁶ O vete ako semiotickej jednotke sa F. Miko zmieňuje preto, lebo semiotika sa vo všeobecnosti chápe ako teória vyjadrovania a komunikácie.

⁷ F. Čermák (2007, s. 81) upozorňuje na to, že v povojnovej českej jazykovede došlo pod vplyvom ruštiny k zmene v chápaní saussurovskej trichotómie *langue* (jazyk), *langage* (reč) a *parole* (mluva) a vytvoril sa český úzus *jazyk – řeč* v zmysle *langue – parole*. Takéto chápanie „rušící úzus Pražské školy a navíc zjednodušující trichotómii na dichotómii“ je podľa neho „matoucí a nevhodný“.

⁸ Na rozdiel od F. Miku, J. Oravec, E. Bajzíkova a J. Mistrík hovoria v súvislosti s textom o výpovediach, nie o vetách.

Literatúra

- BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J. – ORAVEC, J.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava : SPN, 1988, 227 s.
- ČERMÁK, F.: *Jazyk a jazykoveda*. Praha : Karolinum, Univerzita Karlova, 2007.
- HORECKÝ, J.: *Dva prostriedky formovania jazykového prejavu*. In: *Kultúra slova*, 6/1998. [cit. 2010-10-10]. Dostupné na internete: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1998/6/ks1998-6.html>>
- KAČALA, J.: *Sémantika vo vete*. In: *Studia Academica Slovaca* 15. Bratislava : Alfa, 1986, s. 239 – 254.
- KAČALA, J.: *Sloveso a sémantická štruktúra vety*. Bratislava : Veda, 1989.
- KAČALA, J.: *Vývin názorov na základnú sémantickú črtu slovenského slovesa*. In: *Studia Academica Slovaca* 25. Bratislava : Stimul, 1996, s. 98 – 105.
- MIKO, F.: *Veta ako semiotická jednotka*. In: *Jazykovedný časopis* 37, 1/1986, s. 10 – 20.
- MIKO, F.: *Veta ako štruktúrna jednotka*. In: *Jazykovedný časopis* 37, 2/1986, s. 124 – 132.
- MISTRÍK, J.: *Lingvistický slovník*. Bratislava : SPN, 1998.
- NIŽNÍKOVÁ, J.: *Vetné modely v slovenčine*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2001, 132 s.
- NIŽNÍKOVÁ, J. – SOKOLOVÁ, M. a kol.: *Valenčný slovník slovenských slovies*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 1998, 270 s.
- ORAVEC, J. — BAJZÍKOVÁ, E.: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. 2. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1986, 272 s.
- PAULINY, E.: *Štruktúra slovenského slovesa. Štúdia lexikálno-syntaktická*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1943.
- PAULINY, E.: *Slovenská gramatika*. Bratislava : SPN, 1981.
- TIBENSKÁ, E.: *Vetné typy s aktívnym subjektom v slovenčine*. In: *Studia Academica Slovaca* 25. Bratislava : Stimul, 1996, s. 226 – 238.

Resumé

Le présent article La définition des notions de proposition et d'énoncé dans la linguistique slovaque traite de la problématique de la définition des notions de proposition et d'énoncé dans la linguistique slovaque. L'auteure attire l'attention sur le fait qu'il n'existe pas de définition unique et que les définitions existantes diffèrent les unes des autres. Elle opte pour la méthodologie qui consiste à comparer les points de vue de différents linguistes slovaques. Se faisant, elle a pu observer certaines distinctions et remarquer que l'instabilité terminologique cause des problèmes dans le travail des étudiants, des enseignants ainsi que des linguistes désirant être précis en terminologie.

VPLYV PRAGMATICKO-KOMUNIKAČNÉHO OBRATU NA SMER JAZYKOVEDNÝCH VÝSKUMOV V SLOVENSKEJ JAZYKOVEDE

Veronika Sliáčanová

Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica
sliacanova.veronika@fhv.umb.sk

Situácia vo svete

Lingvistika prvej polovice 20. storočia sa priamo odvíjala od učenia F. de Saussura. Je to lingvistika jazyka, tzv. *systemová lingvistika*. Pri vymedzovaní predmetu „vlastnej“ lingvistiky Saussure vychádza z toho, že v rečovej činnosti treba zreteľne oddeliť jazyk od reči. Skúmanie rečovej činnosti sa podľa neho delí na dve činnosti, a to na základnú časť, ktorej predmetom je jazyk a na druhotnú časť, ktorej predmetom je individuálna stránka rečovej činnosti – reč. „Vzhľadom na diametrálne odlišnú povahu jazyka a reči nie je možné nazerať na ne z jedného zorného uhla. Rečová činnosť ako celok je nerovnorodá, a preto nepoznatelná, ak sa nerozčlení na časti, ktoré sa skúmajú osobitne. Pri budovaní teórie rečovej činnosti treba nevyhnutne vychádzať z dichotómie jazyk : reč“ (Dolník, 2009, s. 248). Podľa Saussura (2007) nie je možné ísť obidvoma cestami, a preto je nutné vybrať si jeden smer, jednu cestu, pričom má na mysli lingvistiku jazyka alebo lingvistiku reči, aj keď všeobecne možno konštatovať, že lingvistika sa vo vlastnom zmysle vzťahuje na jazyk. Nemožno však povedať, že by Saussure popieral oprávnenosť lingvistiky reči, len v danom období uprednostňoval lingvistiku jazyka. Aj keď celá etapa jazykovedného štrukturalizmu „pestovala“ lingvistiku jazyka, predsa sa v nej objavili snahy o rozvíjanie lingvistiky reči. Zdôrazňovalo sa, že reč je niečo viac ako jazyk, pretože obsahuje niečo, čo v jazykovom systéme nie je zakotvené, a to schopnosť hovoriaceho prispôbovať jazykový nástroj podmienkam, v ktorých sa používa.

Jednoznačne možno konštatovať, že dnešný pohľad na vedu sa značne vzdialil od jej klasického „statického“ ponímania. Podľa Daneša (2000) veda sa už nechápe prednostne ako súbor pravdivých, postupne dopĺňaných poznatkov, ale aj v tejto oblasti už prevládlo dynamické ponímanie. V uvedenom rámci sa chápe skôr ako proces, v ktorom významnú úlohu zohráva diskusná komunikácia. Pohyb vedy v histórii sa však nerealizuje len narastaním objemu poznatkov, ale aj vytváraním a overovaním nových spôsobov zisťovania týchto poznatkov a vytváraním nových metód. Nové obdobia vo vývine jazykovedy sa vždy

viazali na formuláciu nových metód, na prehodnocovanie nielen pojmového, ale aj metodologického aparátu. „Ak hovoríme o F. de Saussurovi, resp. o N. Chomskom ako o iniciátoroch vzniku nových paradigiem v jazykovede, robíme tak nielen vzhľadom na množstvo poznatkov, ktoré títo autori zistili a nazhromaždili, ale predovšetkým vzhľadom na iniciatívu v novom spôsobe myslenia, vzhľadom na načrtnutie nových metodologických koncepcií“ (Ondrejovič, 2008, s. 43).

V druhej polovici 20. storočia dochádza vo svetovom kontexte k novej zmene paradigmy v jazykovede. Ide o relatívne radikálny obrat od lingvistiky orientovanej prevažne systémovo k lingvistike komunikatívno-pragmatickej. Tento nový impulz k pragmatizácii lingvistiky prichádza spolu s kritikou generatívnej a transformačnej gramatiky na prelome šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov a vedie k výraznej zmene, ktorá je označovaná ako tzv. pragmaticko-komunikačný obrat alebo dokonca zvrät, na základe ktorého sa pozornosť jazykovedcov presúva z idealizovaného nositeľa jazyka na reálneho používateľa – od systémovej lingvistiky ku komunikačne orientovanej. Ako sme už spomenuli, stále viac lingvistov aj psychológov začína v spomínanom období kritizovať Chomského za to, že vo svojej generatívnej gramatike pracuje s izolovanými vetami a že pri ich analýze neberie do úvahy niektoré faktory, ktoré sú pre oznamovaciu funkciu jazyka veľmi dôležité. „Ak hovorí o gramatike ako o generovaní viet s istým štruktúrnym opisom, má na mysli len to, že gramatika pripisuje vete tento opis. Generatívna gramatika nič nevypovedá o tom, ako postupuje reálny hovoriaci alebo počúvajúci pri tvorení, resp. pri percepcii viet“ (Dolník, 2009, s. 249). A tak sa pozornosť mnohých bádateľov presunula z idealizovaného nositeľa jazyka na reálneho používateľa jazyka. Vychádzali z toho, že znalosti spojené s jazykom nespočívajú iba v znalosti pravidiel utvárania gramaticky správnych viet, ale aj v schopnosti utvárať ich tak, aby boli prijateľné adresátovi v daných komunikačných podmienkach. To v praxi znamená, že používateľ jazyka musí vedieť kedy, kde a ako použiť istú vetu. V súlade s uvedeným sa zavádza pojem *komunikačná kompetencia*, ktorá zahŕňa „(a) sociálne znalosti, (b) lingvistické znalosti, (c) interpretačnú schopnosť, ktorá spočíva v tom, že používateľ jazyka dokáže identifikovať, ktoré sociálne a lingvistické znalosti sú v danej situácii relevantné“ (Dolník, 2009, s. 249). Napr. aj nórsky psychológ Ragnar Rommetveit upozornil na to, že výpoveď je spravidla interpretovaná aj na základe rôznych mimojazykových údajov, ako sú predovšetkým „1. situace, v níž se výpověď realizuje; 2. předcházející slovní kontext; 3. posluchačovy znalosti mluvčího a tématu výpovědi“ (Černý, 1996, s. 361). Tieto mimojazykové faktory boli postupne označené ako *pragmatické* faktory komunikačného

procesu a začala sa tak rozvíjať tzv. *pragmalingvistika*, ktorá zdôrazňovala význam týchto faktorov a začala sa systematicky venovať ich štúdiu.

V súvislosti s tým sa postupne rozširuje názor, že dovtedy lingvistika skúmala iba systémové javy prirodzených jazykov (t. j. *langue*), avšak programovo sa nezaoberala spontánnymi hovorenými prejavmi (t. j. *parole*). Taký postup, pri ktorom sa skúma výhradne systém jazyka, však nereflektuje dôležité javy, ktoré sprevádzajú konkrétny komunikačný proces, resp. konkrétnu rečovú činnosť. Pozornosť lingvistov, psychológov a psycholingvistov sa preto zamerala na všestranný rozvoj rečovej činnosti a začala sa rozvíjať tzv. *teória rečových aktov* alebo *teória rečovej činnosti* (*speech acts theory*), ktorá považuje rečový akt za základnú jednotku komunikácie. Jej autori J. L. Austin a J. R. Searle upozorňujú na to, že každý rečový akt je v skutočnosti súhrnom týchto troch aktov (činností): „1. *Lokuční* akt, tj. tvoření věty v souladu s fonologickými, gramatickými a sémantickými pravidly daného jazyka. 2. *Ilokuční* akt, t. j. tvoření věty v souladu se záměry mluvčího. 3. *Perlokuční* akt, tj. efekt, jaký má vytvořená věta vzbudit u posluchače“ (Černý, 1996, s. 423). Je teda zjavné, že pragmalingvistika a teória rečovej činnosti majú k sebe veľmi blízko, pretože sa zaoberajú komunikačným procesom v celej jeho šírke, aj keď niekedy preceňujú vplyv mimojazykových faktorov dorozumievacieho procesu na úkor faktorov systémovo jazykových. Uvedená zmena mala okrem iného tiež za následok rozšírenie predmetnej oblasti jazykovedy, vznik a rozvoj viacerých nových hraničných disciplín – už spomenutej pragmalingvistiky a teórie rečových aktov, ďalej textovej lingvistiky, sociolingvistiky a psycholingvistiky. Nové otázky, ktoré sa tu kladú a riešia, nie sú motivované už len výlučne lingvistickými záujmami, ale odrážajú sa v nich aj spoločenské požiadavky.

Situácia na Slovensku

Ako hovorí S. Ondrejovič (2008), aj slovenská jazykoveda, podobne ako iné národné lingvistiky, zachytila svojho času „echo“ paradigmatickej zmeny, ktorá, ako sme už naznačili, spočíva v obrate od skúmania jazykového systému ku skúmaniu jeho fungovania v reálnej situácii. Ostatných šesťdesiat rokov predstavuje pre slovenský národný jazyk obdobie dynamických premien. Tento časový úsek, tradične označovaný ako súčasné obdobie vývinu slovenčiny, je poznačený prelomovými spoločensko-politickými udalosťami a následnými zmenami po roku 1945, akcelerovanými zásadným politickým obratom v roku 1989. Tieto zmeny v politickej a sociálnej štruktúre spoločnosti zdynamizovali aj pohyb v jednotlivých útvaroch národného jazyka a ich subsystémoch. Motorom tohto pohybu neboli len zmeny jazykových situácií, svoju úlohu – najmä pred rokom 1989 – zohrala aj jazyková politika. Ako

hovorí J. Findra ide o „odklon od (výlučne) systémovej paradigmy smerom ku komunikačnej paradigme“ (Findra, <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1999/index.html>).

Opakované spoločenské zmeny významne ovplyvnili jazykovú situáciu v národných a štátnych spoločenstvách, vyvolali zmeny vo vzťahoch medzi jazykmi, ako aj vo vnútornej funkčnej štruktúre národných jazykov (najmä vo vzťahu písaného jazyka a hovoreného jazyka v polooficiálnej komunikácii smerujúcej k celospoločenskosti). Tieto zmeny majú rozličný dosah aj rozličnú hĺbku a prejavujú sa nielen v jazykovom systéme a v jazykových normách (napríklad potreba vymedziť komunikačné a štýlové normy), v jazykových rovinách, ale odrážajú sa aj v jazykovej kompetencii nositeľov jazyka, ako aj v živote celého jazykového spoločenstva. „Na súčasnom stupni bádania sa ukazuje, že analýzu národných jazykov len v podobe `klasických` teórií spisovného jazyka a len s aplikáciou `striktného` (izolovaného) jazykovosystémového prístupu je nevyhnutné doplniť o rozsiahlejšie a komplexnejšie sociolingvistické, komunikačné a psycholingvistické zistenia“ (Bosák, <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/index.html>).

Situácia v slovenskej lingvistike sa v druhej polovici 20. storočia vyvíjala pod značným, často sa meniacim, politickým vplyvom. Naliehavá potreba riešiť praktické úlohy v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy (pravopisné príručky, učebnice, terminologické a prekladové slovníky a pod.) spôsobili, že sa v oficiálnej lingvistike všeobecne dávala prednosť teoretickým zásahom lingvistov pred rešpektovaním dynamicky sa vyvíjajúcich komunikačných potrieb spoločnosti.

Teória spisovných slovanských jazykov sa od 70. rokov budovala na „klasických“ východiskách Pražského lingvistického krúžku, ktoré však rozšírila o nové dimenzie sociálno-komunikačné. Východiskom opisov sa stáva *jazyková situácia*, ktorá rešpektuje sociálne rozvrstvenie a územnú diferenciáciu príslušného jazykového spoločenstva. Pod jazykovou situáciou sa rozumela nielen sama „skladba“ daných zložiek, ale predovšetkým ich vzájomné vzťahy realizované v samotnej komunikácii. K štruktúrnym jazykovým útvarom (formám) sa rovnocenne „pričlenili“ (resp. ich aj nahradili) presnejšie definované *variety*. K sociolingvistickému prístupu sa pridružil aj komunikačný – základné pojmy teórie spisovného jazyka sa začali „verifikovať“ cez *komunikačné situácie*. Polyfunkčnosť spisovného jazyka sa merala nielen stupňom rozvitosti jeho štýlov, ale aj počtom a typom komunikačných situácií, v ktorých vystupuje ako prestížny útvar. Norma sa charakterizovala nielen podľa jej protirečivého vzťahu ku kodifikácii, ale jednotnosť, záväznosť a pružná stabilita normy sa posudzovala aj v závislosti od komunikačných situácií. V klasickej teórii spisovného jazyka sa síce uvažovalo o variantnosti jazykových prostriedkov, teoreticky aj

metodologicky našla však *variantnosť* svoj výraz až vtedy, keď sa pri posudzovaní diferencií v spisovnej norme začala brať do úvahy komplexne variantnosť na osi vývinovej, regionálnej a sociálnej, ako aj dôsledky variantnosti samotných jazykových útvarov (variet). Zisťovanie *postojov* účastníkov komunikačných aktov, ich prijímanie a hodnotenie spisovných noriem a kodifikácií sa stalo ďalším dôležitým kritériom „revitalizovanej“ teórie spisovného jazyka. Inventáru prostriedkov spisovného jazyka začali konkurovať prostriedky *bežného hovoreného jazyka*, ktorý začal získavať prestížne postavenie v niektorých komunikačných sférach. Predmetom teórie spisovného jazyka sa stal výskum fungovania spisovného jazyka v spoločenskej komunikácii, presnejšie teda to, ako sa toto fungovanie prejavuje na štruktúrnych znakoch spisovného jazyka a na jeho funkčnej a štýlovej diferenciácii. Na rozdiel od ostatných lingvistických disciplín teória spisovného jazyka sa zameriavala na zisťovanie funkčnej a štruktúrnej konkurencie vzájomne koexistujúcich javov v jazykovom systéme – na *synchronnú dynamiku*. Pritom nešlo iba o skúmanie konkurencie variantných prostriedkov v jednotlivých jazykových rovinách, ale rovnako aj na úrovni komunikačných útvarov (pozri Bosák, <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/index.html>).

Medzinárodná komisia pre slovanské spisovné jazyky má rozhodujúci podiel na tom, že sa spomínané základné pojmy teórie spisovného jazyka stali výskumným „inštrumentárium“ v podstate v každom slovanskom jazyku. Na jednej strane slúžili ako východisko konfrontačného a typologického štúdia, na druhej strane prispievali k zvýšeniu poznatkového fondu získaného týmto výskumom. Metodologické aktivity komisie takýmto spôsobom poskytovali základnú orientáciu v analýze čoraz diferencovanejšieho predmetu bádania. Preto nedochádzalo k nijakému „konfliktu záujmov“ medzi metodologickým smerovaním komisie a napríklad široko sa rozvíjajúcim sociolingvistickým výskumom. Práca komisie mala vyvrcholiť syntetickým projektom *Charakteristika súčasných slovanských spisovných jazykov* (koordinátori projektu A. Jedlička – J. Bosák – Z. Trösterová), v ktorom sa mala komplexne a konfrontačne predstaviť problematika typológie slovanských spisovných jazykov, vývinové procesy od ich vzniku až po súčasnosť, chápanie a vymedzenie hraníc súčasného spisovného jazyka, stratifikácia národného jazyka v špecifickej jazykovej situácii, typológia noriem, variantnosť normy a normových prostriedkov, štýlová diferenciácia spisovného jazyka a ďalšie aktuálne otázky. Aj keď sa po spoločensko-politických zmenách v slovanských krajinách po r. 1989 tento projekt z rozličných príčin nemohol realizovať (podrobnejšie Bosák, 1994), teoreticko-metodologické výsledky viac ako dvadsaťročného bádania Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky poslúžili ako dobrý a solidný základ pre projekt *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945 – 1995)*.

Ďalším významným medzníkom v slovenskej lingvistike je zverejnenie novej teórie spisovného jazyka J. Horeckého na konferencii o teórii spisovného jazyka konanej v roku 1976 (materiály z tejto konferencie vyšli v zborníku *Z teórie spisovného jazyka* v roku 1979). J. Horecký v nej v rámci národného jazyka vyčlenil spisovnú, štandardnú, subštandardnú a nárečovú formu, osobitne vydeliac sféru umeleckého jazyka. Vyšiel pritom zo skúsenosti, pozorovanej v bežných komunikačných situáciách, že v nových spoločenských podmienkach, v akých sa šíri hovorené slovo, vznikajú formy národného jazyka, v ktorých sa úzkostlivo nedodržiava (kodifikovaná) norma. Medzi oponentov uvedenej teórie patrí napríklad F. Kočiš, ktorý vo svojom článku *Teória spisovného jazyka a jazykovej kultúry v súčasnej komunikácii* konštatuje, že „v teoretickej rovine sa Horeckého teória spisovnej slovenčiny sčasti ujala, ale v praktickej jazykovej kultúre sa ňou neoperuje, najmä keď ide o jazykovú výchovu a kodifikačné postupy. Ujala sa však v jazykovej praxi v podobe nebezpečne sa rozmáhajúcej anarchie v jazykovom úze, v nerešpektovaní normy spisovného jazyka“ (Kočiš, 1995, s. 15). Tento autor tiež opakovane vyčíta J. Horeckému, že vo svojej stratifikačnej teórii prisudzuje spisovnému jazyku v rámci národného jazyka len skromné miesto. Napriek negatívnym a odmietavým postojom istej časti slovenskej jazykovednej obce, začali na túto teóriu, či už priamo alebo nepriamo, nadväzovať sociolingvisticky, resp. aj pragmalingvisticky orientovaní autori, a to hneď po jej zverejnení. Avšak sústavnejší sociolingvistický výskum na Slovensku, akceptujúci pragmaticko-komunikačný obrat v jazykovede odštartoval vlastne až v druhej polovici 80. rokov. Práve v tomto období (v r. 1989) vychádza syntetická monografia *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (autori: J. Horecký, K. Buzássyová, J. Bosák), v ktorej sa po prvý raz v dejinách slovenskej jazykovedy v širšom zábere synchronne skúmajú tie javy v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny, ktoré sú aktuálnym odrazom spoločensko-politickej a kultúrnej situácie, ako aj odrazom postupujúceho vedecko-technického rozvoja, ktorý sa výrazne uplatňuje v rozvoji spoločenských funkcií jazyka. „V dôsledku pôsobenia vonkajších, mimojazykových faktorov prehlbujú sa v slovanských jazykoch — vrátane slovenčiny — procesy, ktorých opis si vyžaduje prekročiť rámec systémového chápania jazyka, založeného na interpretácii vzťahov medzi prvkami, resp. v slovnej zásobe medzi slovami a označovanými predmetmi, a v posudzovaní jazykových prostriedkov uplatňovať aj komunikatívny prístup“ (Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989, s. 2). Uvedená monografia bola pripravovaná už s istým sociolingvistickým nasadením, pretože ako sami jej autori uvádzajú, „náš výskum vychádza z tejto novej, zmenenej jazykovej situácie, hoci hlavný dôraz kladieme na stav v spisovnom jazyku, berieme zároveň do úvahy aj situáciu v ostatných útvaroch (formách) národného jazyka. Základným východiskom našej práce bol dôraz na

súčasné komunikačné potreby (tento prístup sa najčastejšie označuje ako komunikatívno-pragmatický). Zisťujeme, ako spoločenské a komunikačné potreby podmieňujú základné vývojové procesy a tendencie v slovnej zásobe súčasnej slovenčiny“ (Horecký – Buzássyová – Bosák, 1989, s. 2). Na spomenutú publikáciu nadviazal tematicky zborník *Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii* (1990) so sociolingvistickou a psycholingvistickou tematikou. Nesmieme však zabudnúť na osobitnú, priam strategickú dôležitosť výskumu hovorenej podoby spisovnej slovenčiny, zameraného na výskum jazykového vedomia a jazykových postojov používateľov jazyka, výskum jazykovej situácie vo vybraných regiónoch, výskum lexiky a jej vrstiev, pohľad na slovenčinu a jej kontakty s inými jazykmi, interdisciplinárny prístup k jednotlivým jazykovým rovinám a riešenie špecifických otázok slovenskej sociolingvistiky.

Základným cieľom slovenskej sociolingvistiky, ako bol definovaný na začiatku 90. rokov, bolo „preskúmať jazykové postoje a jazykové vedomie (najmä) prestížnych skupín používateľov jazyka na Slovensku, prepracovať nové pohľady na jazyk ako sociálny fenomén, preskúmať jazykovú situáciu vo vybraných regiónoch Slovenska a venovať sa aj štúdiu slovensko-inonárodných a etno-jazykových vzťahov“ (Ondrejovič, 2008, s. 98). V duchu tohto cieľa sa zrealizoval projekt *Sociolingvistický výskum slovenčiny*, a to práve v čase (1991 – 1993), keď do popredia vystupujú široké diskusie o jazykovo-národných, resp. jazykovo-národnostných problémoch, čo predstavovalo vynikajúci materiál na zisťovanie jazykových postojov používateľov slovenčiny. Od začiatku 90. rokov sa sociolingvistický výskum rozvinul a v istých oblastiach i presadil napriek nie celkom priaznivým okolnostiam.

Ako konštatuje Dolník, „aktualizuje sa odveký spor medzi analogistami a anomalistami, konflikt medzi idealistami a realistami, názorový boj medzi jazykovými osvietencami a jazykovými demokratmi, ktorý môžeme s istou dávkou schematizmu špecifickejšie označiť ako spor medzi ružičkovcami a paulinyovcami“ (Dolník, http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/1997/index.html).

Podľa Bosáka (1995) preceňovanie funkcie kodifikácie v súčasnej slovenčine a priam jej „stotožňovanie“ s normou a malý ohľad na úzus sú príčinou rozdielných postojov, označovaných ako spor *normativistov so sociolingvistami*. Medzi tých, ktorí zaujali polemické, ba až odmietavé postoje k sociolingvistike patria F. Kočiš, J. Kačala, I. Ripka, Š. Ondruš či M. Považaj, ktorí slovenskej sociolingvistike novšej doby vyčítajú, že je len štatistikou, že iba konštatuje, ale v podstate nič nehodnotí (porov. napr. Kočiš 1995, s. 71), že je v otázkach jazykovej kultúry príliš liberálna a že sa vyhýba povedať „rovné slovo“ o správnosti či nesprávosti jazykových prostriedkov v konkrétnych prípadoch a pod. (o

„registrácii“ v sociolingvistike hovorí v tejto súvislosti aj M. Považaj, 1995, s. 62). Je však nevyhnutné si uvedomiť, že výskum jazyka ako dynamicky sa rozvíjajúceho systému vyžaduje dynamické prístupy. K rozvoju dynamiky v lingvistických bádaniach prispieva uplatnenie interdisciplinárnych prístupov, ktoré sa, ako sme naznačili, prijali už aj v slovenskom kontexte. „Ak vychádzame z tézy, že jednou z primárnych funkcií jazyka je dorozumievacia funkcia, musíme pri výskumoch brať ohľad aj na použitie jazyka v rámci tejto jeho funkcie. Keď je jazyk použitý určitým používateľom s istým cieľom, výber prostriedkov závisí od expedienta, od subjektívnych aj objektívnych faktorov vplyvujúcich na proces dorozumievania. Jazyk je síce tvorený relatívne uzavretým inventárom prvkov pospájaných sieťou vzťahov, ale jeho použitie sa opiera o potreby komunikanta“ (Urbancová, 1995, s. 57).

Nepochybným dôkazom vplyvu pragmaticko-komunikačného obratu na výskum v slovenskej jazykovede je aj to, že pri výskume jazyka sa neberie do úvahy už len jeho langová zložka, aj keď prechod od štrukturalistického, systémového pohľadu na jazyk k sociálne a individuálne podmienenému výskumu nebol ľahký a priamočiary. „Nielen perspektívnym, ale aj aktuálnym môže byť taký opis jazyka, v ktorom sa zachytí sociálno-komunikačné `podložie` normatívnosti a postupne sa prekoná jednostranné `langové` myslenie o jazyku len ako o systéme jazykových prostriedkov“ (Bosák, <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/index.html>).

K tým, ktorí prezentujú argumenty odôvodňujúce obrat od možného izolujúceho skúmania jazykového systému ku skúmaniu tohto systému v reálnej komunikácii a súčasne majú významný podiel na implementácii tejto paradigmatickej zmeny do výskumu slovenčiny, patria J. Bosák, K. Buzzásyová, J. Dolník, J. Findra, J. Horecký, V. Krupa, S. Ondrejovič, V. Patráš, D. Slančová, M. Sokolová, ale aj mnohí ďalší. Svojimi príspevkami, článkami a publikáciami presadili a neustále presadzujú na našej domácej scéne názor, že skutočný stav národného jazyka nemožno poznať bez prispenia výsledkov výskumu reálnej jazykovej komunikácie. Zmena prístupu k jazyku, ktorá podporovala interdisciplinárny pohľad na jazyk a uplatňovanie u nás novej lingvistickej disciplíny – sociolingvistiky viedla k tomu, že na pôde banskobystrickej Pedagogickej fakulty sa v roku 1991 konala 1. konferencia o komunikácii s názvom *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie*, ktorej iniciátorom bol J. Findra. Začala sa tak séria medzinárodných konferencií o komunikácii, ktorá stále pokračuje a v roku 2009 sa konal už 7. ročník pod názvom *Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie*. V pravidelných intervaloch sa tak Banská Bystrica stáva hostiteľom domácich i zahraničných jazykovedcov a miestom prezentovania najnovších

výsledkov sociolingvistických výskumov. Niet divu, že v takejto atmosfére a na kvalitných základoch modernej lingvistiky, ktoré formoval aj prof. Findra, sa vyvinula *banskobystrická sociolingvistická škola*. Jej členovia, mnohí z nich sú žiaci a pokračovatelia prof. Findru, aktívne vystupujú na domácom aj zahraničnom vedeckom fóre. Ich významným počinom je riešenie interdisciplinárneho vedeckého projektu s názvom *Dynamika spoločenských zmien a stratifikácia slovenčiny*, ktorý sa sústreďuje na výskum reálneho jazykového/rečového úzu v časti dnešnej slovenskej spoločnosti a ktorého výsledky boli prezentované v apríli 2010 na medzinárodnej vedeckej konferencii s rovnomenným názvom.

Smerovanie výskumu v súčasnej slovenskej jazykovede, resp. jeho náznak, možno výstižne zhrnúť vyjadrením J. Bosáka: „Aký prístup v súčasnej jazykovej situácii u nás uplatňovať? Vyžadovať prísne dodržiavanie kodifikácie (aj za pomoci zákona o jazyku), alebo brať do úvahy aj variantné prostriedky fungujúce v jednotlivých varietách a používateľom tolerovať výber jazykových prostriedkov v závislosti od konkrétnej komunikačnej situácie. Podľa môjho názoru prvá cesta je síce priamočiarejšia, ale – ako ukazujú negatívne výroky samých jej realizátorov „o katastrofálnom stave“ – menej účinná, druhá je na konci 20. storočia vari schodnejšia a reálnejšia. Dnes už totiž aj v našej spoločnosti nemáme len strážené hranice, ale aj ľahšie priestupné – zelené hranice“ (Bosák, http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/).

Literatúra

- BOSÁK, J.: *Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny*. In: *Studia Academica Slovaca*. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a literatúry. Red. J. Mlacek. Bratislava : STIMUL, 1995, s. 23 – 30.
- BOSÁK, J.: *Dynamické polstoročie vo vývine slovanských jazykov*. In: *Jazykovedný časopis* [online]. Bratislava : Ústav Ľudovíta Štúra SAV, 49, 1 – 2/1998, s. 75 – 79. [cit. 01-08-2010]. Dostupné na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/index.html>
- BOSÁK, J.: *Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti*. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. [online]. Red. S. Ondrejovič. Bratislava : Veda, 1997, s. 45 – 53. [cit. 12-08-2010]. Dostupné na internete: http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/
- ČERNÝ, J.: *Dějiny lingvistiky*. Olomouc : Votobia, 1996, 517 s. ISBN 80-85885-96-4.
- DANEŠ, F.: *Jakou řečí mluví věda. Moralizace vědeckého diskurzu*. In: *Slovo a slovesnost*, 61/2000, s. 81 – 92.
- DOLNÍK, J.: *Kritika jazykovej kritiky*. In: *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Sociolinguistica Slovaca 3. [online]. Red. S. Ondrejovič. Bratislava : Veda, 1997, s. 28 – 34. [cit. 02-08-2010]. Dostupné na internete: http://www.juls.savba.sk/ediela/sociolinguistica_slovaca/1997/index.html
- DOLNÍK, J.: *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava : Veda, 2009, 375 s. ISBN 978-80-224-1078-6.

- FINDRA, J.: *Prezentácia slovenčiny ako dynamicky fungujúceho systému*. (Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk.). In: Jazykovedný časopis. [online]. Bratislava : Ústav Ľudovíta Štúra SAV, 50, 1/1999, s. 37 – 41. [cit. 10-08-2010]. Dostupné na internete: <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/1999/index.html>
- HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J.: *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. Bratislava : VEDA, 1989. ISBN 80-224-0047-5.
- KOČIŠ, F.: *Z diskusie*. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. M. Považaj. Bratislava : VEDA, 1995, s. 68 – 72.
- ONDREJOVIČ, S.: *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava : VEDA, 2008, s. 304. ISBN 978-80-224-0994-0.
- POVAŽAJ, M.: *Z diskusie*. In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Red. M. Považaj. Bratislava : VEDA, 1995, s. 60 – 63.
- SAUSSURE, F. de: *Kurs obecné lingvistiky*. Praha : Academia, 2007, s. 487. ISBN 978-80-200-1568-6.
- URBANCOVÁ, L.: *Výskum hovorenej podoby slovenčiny v meste*. In: Zborník mladých filológov Univerzity M. Bela I. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 1999, s. 57 – 61.

Resumen

LA INFLUENCIA DEL CAMBIO COMUNICATIVO-PRAGMÁTICO SOBRE LA INVESTIGACIÓN EN LA LINGÜÍSTICA ESLOVACA

Tradicionalmente, los lingüistas y, en especial, los gramáticos no solían prestar atención a las formas del lenguaje que no fueran las escritas de las obras literarias. Sin embargo, la lingüística actual, sin desdeñar la lengua escrita, concede prioridad a la hablada. A finales de los años sesenta el llamado “cambio comunicativo-pragmático” en la lingüística significó una desviación de la gramática hacia la comunicación. Este cambio también influyó sobre la investigación en la lingüística eslovaca de la que trata el presente artículo.

KNIHA O JAZYKOVÝCH KONTAKTOCH A (AJ) O ZODPOVEDNOSTI

Recenzovaná publikácia:

GÁLISOVÁ, Anna: *Komunikačná zručnosť hovorenia v populácii rómskych žiakov na 1. stupni ZŠ*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela – Fakulta humanitných vied, 2010, 212 s. ISBN 978-80-557-0057-1

Anna Gálisová popri naplňaní poslania vysokoškolskej učiteľky niekoľko rokov trpezlivo pracovala na svojej dizertačnej práci. Svojho času som mal príležitosť pobudnúť nad výsledným textom ako oponent jej vtedajšieho študijno-vedeckého zámeru. Nielen, ale aj preto som s potešením prijal zvesť o zámere vydať úspešne obhájený a upravený rukopis v knižnej podobe. Stalo sa tak na konci roka 2010. Publikovanie pracovne uzavrelo zaujímavý, individuálne a spoločensky úspešne tvarovaný výskumný oblúk. Takto sa utvoril vhodný priestor na odborné predstavenie novej knihy a na recenzné pristavenie nad jej stránkami.

Autorka hľadá a nachádza hlavný motív v spoznávaní a interpretovaní živej komunikácie prostredníctvom slovenčiny vo vybranej cieľovej skupine s iným prvým (materinským) jazykom. Vlastným predmetom jej pozornosti sa stala komunita rómskych žiakov-elementaristov, stojacich na počiatku ich povinnej školskej dochádzky. Vedecký cieľ monografie spočíva v dvoch zásadných líniách. Na prvom mieste ide o zistenie ťažkostí rómskych detí pri zaobchádzaní s hovoreným jazykom (rečou) väčšinového spoločenstva. Na základe teoretického štúdia a výsledkov nadobudnutých v terénnom výskume sa A. Gálisová systémovo pokúsila predostrieť a usúvzťazniť lingvokomunikačné a súbežne aj pedagogické možnosti či výzvy znižovať jazykové neprimeranosti v dorozumievacom procese v škole a v bežnom živote rómskych detí.

Rozviňme rámcové vymedzenie do konkrétnejších črt. A. Gálisová vyformovala metodologické východiská a podstatné znaky skúmaného predmetu na interdisciplinárnom základe. Ide jej najmä o pokus „...vytvoriť platformu na vypracovanie konkrétnych stratégií a úloh v rámci špecificky modifikovaného učebného obsahu, ktorý je potrebný pre zníženie jazykového hendikepu žiakov s neslovenským materinským jazykom“ (s. 13). Ústredný zámer vycizelovala aj vo výskumnej časti diela: „Cieľom nášho výskumu je analýza status quo v oblasti komunikačnej zručnosti hovorenia u rómskych žiakov na 1. stupni základnej školy, najmä v súvislosti s aktívnou lexikálnou zásobou slovenského jazyka u detí s neslovenským materinským jazykom, a to na základe komparácie s nerómskymi žiakmi“ (s. 75). V prienikovo vybudovaných exkurzoch vecne identifikuje výskumné jadro

prostredníctvom dostupného inštrumentária. K tomuto základu zaujíma patričné postoje. Prevláda pritom lingvodidaktická línia problematiky.

Po analýze súvislostí medzi vzdel(áv)aním Rómov a ich sociálnym postavením nastupujú prijateľné odpovede na zásadnú otázku, t. j. hlavný motív úsilí. Spočívajú v navrhnutí schodnej cesty pri komunikatívnom vyučovaní slovenčiny ako druhého jazyka v skupinách rómskych žiakov na 1. stupni základnej školy: „Jedným z primárnych cieľov majoritnej časti spoločnosti by teda jednoznačne malo byť funkčné a perspektívne efektívne začlenenie jazykovo-komunikačne hendikepovaných detí do výchovno-vzdelávacieho procesu. To je však možné len parciálne. Takéto deti by mali pred vstupom do prvého ročníka absolvovať aspoň rozvojový jazykový program, ktorého nevyhnutnú súčasť musí tvoriť rozvoj komunikačných zručností“ (s. 39–40). Priechodnosť návrhu umocňuje autorská sebauvedňujúca so zvýrazňovaním pozitívneho výchovno-vzdelávacieho postoja.

Naznačovaným, ale neobchádzaným, hĺbkovo prítomným, z hľadiska predmetu a cieľov práce objektívne nezodpovedaným ostáva zásadný fakt. V *sociálne znevýhodnenej* komunite nezriedka úplne chýba vnútorný, priam sebazáchovný motív efektívne sa vzdelávať v druhom, príp. materinskom jazyku (slovenčine), a tak účinne preberať (spolu)zodpovednosť za osobné, skupinové a najmä celospoločenské vzdelávacie počiny a pokroky.

Jedna z príčin ťažkostí so spoločenským uplatnením Rómov podľa autorky spočíva v školskej neúspešnosti detí najmä na elementárnom stupni vzdelávania. A. Gálisová v 2. kapitole vidí zdroje neúspechu v nedostatočnom ovládaní ústnych prejavov. Obmedzenia poníma ako lingvistické javy, ktoré podmieňujú školský – individuálny, mikroskupinový a spoločenský – hendikep rómskych žiakov. Za dôležitú okolnosť pri metodickom nácviku, úspešnom osvojovaní a produkovanií hovorených prejavov považuje sémantickú a gramatickú (morfologicko-syntaktickú) neadekvátnosť dvoch prirodzených jazykov. Pripomína geneticko-typologické rozdiely medzi indoíránskym a slovanským jazykom a na lokalizovanie príznakových „citlivých miest“ využíva komparatívnu metódu. Zásadnejšie náhľady sú podobne ako vo vstupných častiach formulované vcelku presvedčivo, ukazujú sa byť nosnými a viaceré možno bez rozsiahlejšej diskusie prijať. 3. kapitola je monolitná; z hľadiska štruktúry a vnútorného členenia celej práce je asymetrická a nadobúda črty exkurzu. V knihe pokrýva len necelých 5 tlačených strán; plocha však autorke postačovala na spracovanie charakteristík hovoreného prejavu.

4. a 5. kapitola predstavuje koncepčno-kompozičný skelet, programovú platformu a osobnostný vklad. A. Gálisová upriamuje pozornosť na legislatívno-odborné opory vrátane kľúčových kompetencií pri vyučovaní slovenčiny na 1. stupni ZŠ. Všimá si procedurálne

stránky a požiadavky efektívneho vzdelávania rómskych žiakov v slovenčine ako druhom jazyku. Za účinné metódy považuje najmä komunikatívny prístup a v jeho rámci didaktickú hru. Ústretový je návrh podporovať vzdelávanie detí v rómčine ako materinskom a slovenčine ako povinnom druhom jazyku, a to najmä pri faktickej nemožnosti zvládnuť „druhý“ jazyk. Treba súhlasiť s názorom o ústrednej úlohe pedagogického vzoru aj v podmienkach rómskeho etnika. Trvalo ním je kvalitný, náročný, ale obetavý učiteľ.

5. kapitola ako výskumná časť monografie prináša návrhy na komunikatívne vyučovanie slovenčiny v postavení druhého jazyka na sledovanom stupni školského vzdelávania. Autorka venuje pozornosť vyučovaniu/učeniu sa prostredníctvom funkčnej súvzťažnosti metód získavania štylistických vedomostí, nácvičných metód, korektných cvičení, a/symetrických dialogických cvičení, re/produkčných rečových aktivít a pod. Bokom pritom neostáva ani problematika kompenzačných stratégií s požiadavkou zvýšenej tolerancie pedagóga k žiakovým chybám. V tejto súčasti sa nachádzajú aj podnety, využívané pri vyučovaní cudzích jazykov. A. Gálisová ich v aplikovanej podobe už skôr predstavila vo svojej knihe *Cvičebnica zo slovenského jazyka pre žiakov s neslovenským materinským jazykom* (2006). Na syntézy, konštatácie a praktické odporúčania má poruke vhodné argumenty. Participovala totiž na výskumnej úlohe a do recenzovanej knihy zaraďuje kľúčové výsledky.

Monografická práca rešpektuje požiadavky kladené na vedecký text a spĺňa hlavné charakteristiky svojho žánru. Potvrďuje zodpovedný prístup k predmetu pozornosti, primerane predstavené teoreticko-metodologické areály, analyticko-argumentačne zručné narábanie s faktami a vzťahovou sieťou medzi nimi, interpretácie, zovšeobecnenia a spracovanie do ucelenej podoby s patričnými výrazovými vlastnosťami a vedeckou presvedčivosťou. Autorke nie sú neznáme ani kvantitatívne výskumné metódy a ich využívanie na priezračnú argumentáciu. Dielo tak spĺňa aj požiadavky na profesionálne čítanie. Ťažiskový text nasycujú kondenzované textové súčasti – početné tabuľky a grafy s plnením výpovedného poslania na malom priestore. Pohotové vnímanie motívov, obsahu a zámerov okrem textových príloh podporuje účelný menný a vecný register. Zoznam bibliografických odkazov utvára viac ako stovka jednotiek rozmanitého žánru a pôvodu.

Publikovaná monografia predstavuje koncepčne premyslený, primerane vyargumentovaný, kultivovane spracovaný príspevok k ďalším pohľadom na vzdelávanie vo vymedzenom okruhu života rómskych komunit. Je namieste želať knihe, aby si bez obmedzení nachádzala svoje cieľové skupiny, čo najviac a čo najdlhšie plnila autorské očakávania, a tak primerane zúročila vynaložené intelektuálne úsilie. *Vladimír Patráš*

INOVÁCIA NA ZÁKLADE TRADÍCIÍ

Recenzovaná publikácia:

Nová koncepcia univerzitného vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov na Slovensku. Ed. Eva Dekanová. Nitra : Filozofická fakulta UKF v Nitre, 2010, 210 s. ISBN 978-80-8094-746-0.

Príprava odborníkov v oblasti translatológie z pohľadu externého pozorovateľa môže vyzerat' zdanlivo veľmi ľahká a bezproblémová. Ale príliš zjednodušený, laický postoj v zmysle „poznáte veľa cudzích slovíčok – viete prekladať“, neodolá tlaku skutočnosti a rýchlo sa rozbije na tisíc črepín, len čo sa trochu ponoríme do hĺbky príslušného odboru. Hneď vyjde najavo jeho rozmanitosť a zložitosť. Máme totiž dočinenia s dvomi odlišnými aktivitami – prekladateľstvom, ktoré kladie dôraz na pozorný výber ekvivalentov, a tlmočníctvom, ktoré vyžaduje šikovnú a pohotovú reakciu. Tieto aktivity sa ďalej dobia na umelecký preklad a s ním na preklad poézie, prózy, drámy; odborný (ekonomický, politický, technický) preklad; a takisto v tomto stručnom a zďaleka neúplnom náčrte nemôže chýbať redaktorstvo a kritika prekladu. Navyše, translatológia ako vedná disciplína, úzko spájaná s praxou, je prirodzene veľmi citlivá na požiadavky, s ktorými neustále prichádza súčasný spoločenský rozvoj. Aby sa dalo týmto požiadavkám čo najlepšie vyhovieť, samotná snaha stáleho sebazdokonaľovania jednotlivých prekladateľov nestačí, treba začínať skôr, a najmä v rámci vysokoškolského vzdelávania. Za významný a prínosný krok na tejto ceste je možné považovať zborník *Nová koncepcia univerzitného vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov na Slovensku*, ktorý je jedným z publikovaných výstupov rovnomenného projektu KEGA (vedúca – Eva Dekanová) a obsahuje príspevky z vedeckého seminára *Preklad a tlmočenie v kontexte zjednotenej Európy*, usporiadaného riešiteľským kolektívom projektu 23. marca 2010 v Nitre.

Základným motívom zborníka, alebo skôr hlavným impulzom, ktorý spôsobil jeho vznik, je harmonizácia štúdia prekladateľstva a tlmočníctva na slovenskom území rovnako aj s ohľadom na celoeurópsky kontext. Jeho príspevky odrážajú všestrannú, obsahovo bohatú a novátorskú prácu odborníkov na slovenských univerzitných pracoviskách zameranú na ujasnenie si rozvojového smeru translatológie a hľadanie spoločnej odpovede na problémy súčasnosti. V podstate zmyslom harmonizácie v akejkoľvek oblasti je výmena skúseností, prevzatie a adaptácia metód a stratégie, ktoré sa ukazujú ako účinné. Z tohto hľadiska problematika zborníka je a bude stále aktuálna. Zodpovedne zorganizovaná a funkčná výmena nápadov a názorov medzi jednotlivými univerzitami umožní kompletnú a kvalitnú prípravu budúcich prekladateľov, v ktorej nemusia chýbať ani nové, súčasnosťou vyžadované znalosti,

ani kľúčové vedomosti a postupy vyjadrené v rámci zásad slovenskej prekladateľskej školy ako osobitného a pozoruhodného celku.

Keďže v priebehu vysokoškolského vzdelávania sa odlišujú formálno-organizačná a didakticky aplikovaná zložka, takisto aj recenzovaný zborník sa skladá z dvoch častí. Prvá časť *Koncepcia prípravy prekladateľov a tlmočníkov na Slovensku* sa začína detailným úvodom do skúmanej problematiky, ktorý prezentujú Eva Dekanová a Edita Gromová na základe opisu vyššie spomenutého projektu KEGA, jeho výsledkov a ich implementácií do tvorby učebných materiálov. Potrebu a nevyhnutnosť inovácie univerzitného vzdelávania prekladateľov a tlmočníkov autorky článku zdôvodňujú mnohými presvedčivými argumentmi v súvislosti s konkrétnymi tendenciami súčasnej prekladateľskej činnosti: prenikanie nových technológií a post-edícia prekladu podporované počítačom, preklad do nematerinského jazyka, účelová fragmentácia a/alebo úprava textov, čo všetko vedie k rozšíreniu profesionálneho profilu prekladateľa. Po analýze požiadaviek Európskej komisie na prekladateľský študijný program „šitý na mieru“ pre potreby európskych inštitúcií, sa konštatuje jestvovanie niektorých rozporov medzi európskou „objednávkou“ a slovenskou školskou tradíciou prípravy prekladateľov (spoločná príprava prekladateľov a tlmočníkov v rámci jedného odboru, zameranie na umelecký preklad). Autorky prichádzajú k záveru, že inovácie treba odvíjať od trvalej tradície a naznačujú, ako sa tento postoj uplatňuje v štruktúrovaní a obsahovej náplni translatologického štúdia na FF UKF v Nitre. Ďalšie informácie o činnosti tohto pracoviska sú uvedené v osobitných príspevkoch Evy Dekanovej a Daniely Müglovej. Prvý z nich uvádza podrobný opis translatologických disciplín, ktoré študenti absolvujú na bakalárskom stupni štúdia podľa nových akreditovaných študijných programov a naznačuje konkrétne zručnosti, na ktoré sú zamerané. Osobitná pozornosť v príspevku sa venuje otázkam výučby odborného prekladu: na základe seminárnych prác študentov autorka zovšeobecňuje a triedi frekventované negatívne transformácie a pokúša sa o vysvetlenie príčiny ich vzniku. Príspevok D. Müglovej sa sústreďuje na prípravu tlmočníkov s použitím zaujímavej a viacvrstvovej metódy globálnych simulácií, ktorá nielen rozvíja simultánne a konzekutívne tlmočnicke znalosti ako také, ale aj napomáha v upevňovaní schopností študentov improvizovať, reagovať spontánne a tvorivo pristupovať k vymedzenej úlohe.

Keďže hlavným zámerom zostavovateľov zborníka bol „ucelený a komplexný obraz o riešenej problematike v kontexte univerzitnej prípravy prekladateľov a tlmočníkov“ (s. 27) na celom Slovensku, nechýbajú v ňom ani referáty z ďalších renomovaných pracovísk, ktoré sa zaoberajú translatologickými štúdiami: FHV UMB Banská Bystrica (Vladimír Biloveský),

FiF UK Bratislava (Alojz Keníž) a FF PU Prešov (Jozef Sipko, Anna Valcerová). V. Biloveský podáva stručný, ale obsažný prehľad činnosti banskobystriického translatickeho pracoviska, ktoré sa napriek mladému veku môže pochváliť značnými úspechmi najmä vo vývoji a účinnom zavádzaní koncepcie nadobúdania spoločných vedomostí do praxe.

Translatologická činnosť z hľadiska konštantnej podstaty prekladu, ktorá síce reaguje na tok času, ale „je vždy o tom istom“, sa nachádza v centre pozornosti príspevku A. Keníža. Autor mapuje základné priority univerzitného vzdelávania prekladateľov, ktoré sú podmienené domácimi potrebami a ako také sú vždy aktuálne, nezávislé od zahraničnopolitických premien. Sem patrí výchova kvalifikovaných prekladateľov a tlmočníkov pre potreby Slovenska v styku so zahraničím, zabezpečenie dostatočného počtu prekladateľov umeleckej, odbornej a populárno-náučnej literatúry, zaistenie postgraduálneho štúdia pre prekladateľov z praxe a rozvoj kritiky a vedeckého výskumu prekladu. Za hlavný cieľ univerzitného vzdelávania A. Keníž považuje výchovu nie jednoducho prekladateľa, ale „prekladateľskej osobnosti“, ktorá vie „uvedomene, originálne a tvorivo narábať z materinským jazykom“ a je schopná „posúdiť a prípadne opraviť aj texty preložené inými prekladateľmi“ (s. 56).

Jasnú predstavu o pokroku prešovskej translatickej poskytuje príspevok A. Valcerovej venovaný všestrannému opisu činnosti Inštitútu prekladateľstva a tlmočnictva FF PU v Prešove, v ktorom sa spája tvorivá aktivita viacerých pracovísk a zabezpečuje sa výučba predovšetkým disciplín širšieho translatickeho základu. Aby sa akékoľvek zmeny stali ozaj prínosom, potrebujú mať pevný vedecký základ. J. Sipko v príspevku uvádza jeden z vedecko-výskumne zameraných projektov, ktorým je Lingvokulturologické a prekladateľsko-tlmočnicke centrum excelentnosti PU. Pozoruhodné sú kľúčové priority jeho činnosti – fonológia, detská reč, translatická, masmediálny jazyk a lingvokulturologia, ktoré patria k aktuálnym a žiadaným smerom súčasného lingvistického výskumu.

Širší pohľad na skúmanú problematiku umožňujú články venované prehľadu translatickej výučby v nemecky hovoriacich krajinách (Michal Dvorecký), kde sa dôraz kladie na užšie špecializovanú odbornú prípravu a vo Veľkej Británii (Soňa Kondelová, Beáta Ďuračková), kde sa translatická zaraďuje do medzidisciplinárnej roviny. Alima Shtyrova prezentuje výklad aktuálnych postojov a názorov ruskej prekladateľskej školy k takým dôležitým otázkam, akými sú (ne)existencia kanonizovaného prekladu, zásahová plná moc prekladateľa, možnosť a účelnosť prekladu poézie, doslovnosť vs. významový prenos.

Druhá časť recenzovaného zborníka sa otvára *Translatologickou reflexiou* Andreja Červeňáka, ktorý naznačuje prvotné východisko pre uvažovanie o preklade z teoretického, ale aj z praktického hľadiska. Autor poukazuje na to, že prekladateľ sa musí najprv rozhodnúť pre jednu zo štyroch dimenzií slova – znak, ikona, symbol alebo kód, na základe ktorej sa potom uskutoční výstavba koncepcií. Natália Muránska demonštruje, ako sa môže uskutočniť nácvik prekladu umeleckej literatúry na pozadí širšej historicko-kultúrnej a symbolickej analýzy. Jozef Štefčík sústreďuje pozornosť na metodiku dešifrovania kultúrnych kódov, ktoré sú ukotvené vo východiskovom texte v podobe štyroch aspektov – historicko-ideologickom, sociologicko-psychologickom, technologicko-materiálnom a komunikatívno-pragmatickom. Ako prínosnú pre rozvoj interkultúrnej kompetencie budúcich prekladateľov autor navrhuje cyklickú metódu vzájomnej kontroly cvičných textov. K ďalším zaujímavým metódam, prezentovaným spoluautormi zborníka, patrí blended-learning (Ol'ga Wrede) ako jedna z foriem implementácií IKT do edukačného procesu, tlmočnicka „rozcvička“ (Csilla Molnárová) a komplexný rozvoj prekladateľských, kultúrnych a redaktorských kompetencií na materiáli ezoterických textov (Barbora Kráľová).

Podstatné a presvedčivé dôvody, prečo by malo tlmočenie dostať väčšiu pozornosť ako špecifický alebo dokonca aj samostatný študijný odbor, obsahuje príspevok Michala Vanča, ktorý popisuje systém prípravy budúcich tlmočníkov na UKF v Nitre a naznačuje možné smery jeho ďalšieho zlepšenia. Na osobitosť a náročnosť sprievodcovského tlmočenia ako medzikultúrneho sprostredkovania poukazuje Jarmila Opalková. Autorka navrhuje niekoľko spôsobov, ako v rámci vysokoškolského vzdelávania zabezpečiť zameranie na sprievodcovstvo ako profesiu, ktorá vyžaduje nielen intuitívnu aktivitu, ale aj závažnú vedeckú prípravu, vrátane kompetencie v oblasti poznatkov z domáceho kultúrneho prostredia.

Vďaka pestrému obsahu a aktuálnosti skúmanej tematiky je zborník zaujímavý nielen pre odborníkov z oblasti translatológie, ale aj pre širší okruh odborníkov, ktorí sa zaoberajú didaktikou a výučbou cudzích jazykov. Závery a výsledky príslušných štúdií otvárajú ďalší priestor pre hlbšie rozpracovanie danej problematiky a zdokonalenie spôsobov jej implementácie v praxi.

Xénia Liashuk

POESKÝ JAZYK A KULTÚRA

Recenzovaná publikácia:

Język Polski i Kultura 1: Język, literatura i kultura w nauczaniu języka polskiego jako obcego.
Red. Gabriela Olchowa. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied,
2010. 187 s. ISBN 978-80-8083-979-6

V roku 2010 bola verejnosti predstavená prvá časť plánovanej série publikácií s názvom *Język Polski i Kultura*. Vyšla pod redakčným vedením pracovníčky banskobystrickej polonistiky G. Olchowej a tematicky sa zameriava na rôzne aspekty výučby poľského jazyka ako cudzieho.

Cieľom redakčnej rady bolo vytvoriť interdisciplinárnu platformu, kde by boli prezentované najnovšie poznatky z oblasti lingvistiky, literárnej vedy, kulturológie, translológie a ich uplatnenia v didaktickej praxi. Príspevky domácich a zahraničných odborníkov ponúkajú zaujímavý pohľad na vybrané problémy týkajúce sa, priamo či nepriamo, výučby poľského jazyka ako cudzieho a odrážajú aktuálnu potrebu inovovať jej zaužívané metódy.

Jazykovednú sekciu otvára štúdia Grażyny Balowskej venovaná postaveniu kašubčiny medzi ostatnými slovanskými jazykmi s osobitným zreteľom na poľsko-kašubské relácie, charakteristike jej nositeľov, sféram použitia a snahám o kodifikáciu. Ekolingvistický prístup umožnil autorke nazerať na zložité vzťahy kašubčiny a poľského jazyka z nového zorného uhla. Za najdôležitejší prvok nielen pri uchovávaní, ale aj ďalšom rozvíjaní kultúrneho a jazykového dedičstva Kašubov považuje vytvorenie takých podmienok v rámci rodiny, aby sa mladá generácia zaujímala o kultivovanie odkazu predkov. Tieto revitalizačné snahy, podporené právnymi úpravami, sú základným predpokladom fungovania medzigeneračného prenosu kultúrneho a jazykového kódu Kašubov, ktorému v súčasnosti hrozí pomalý zánik.

Príspevok Jolanty Tambor sa zaoberá miestom flexie vo výučbe poľštiny ako cudzieho jazyka. Za základ morfológického opisu jazyka považuje autorka klasifikáciu slovných druhov. V úvode teda sumarizuje zásady klasifikácie slovných druhov, pričom vychádza z kombinácie sémantického, morfológického a syntaktického kritéria. Aby študenti dokázali správne tvoriť gramatické tvary a použiť ich v texte, odporúča priblížiť im paradigmu daného výrazu, jeho gramatické kategórie a pravidlá použitia vo vete ako základnej komunikačnej jednotke. Tieto zložky výučby flexie sú v ďalšej časti podrobne analyzované. V závere autorka zdôrazňuje dôležitosť jedného z prvkov modernej výučby flektívneho jazyka, ktorým je ukotvenie opisu gramatických kategórií v syntaktickom kontexte a komunikačnej situácii.

Opis rečových zručností testovaných na certifikačných skúškach z poľského jazyka prináša Urszula Żydek-Bednarczuk. V príspevku uvádza štandardné požiadavky z oblasti rečového prejavu, ktoré musia splniť testovaní uchádzači na jednotlivých úrovniach ovládania poľštiny (od B1 po C2). Spôsob a kritériá hodnotenia ilustruje na príkladoch úloh doplnených o analýzu výstavby konkrétnych opisných, naračných a argumentačných prehovorov.

Problematike výučby poľštiny ako cudzieho jazyka je venovaný aj článok Sylwie Sojdy. Prezентuje v ňom svoje skúsenosti načerpané pri práci lektorky poľštiny na Fakulte humanitných vied UMB. Osobitne sa sústreďuje na ciele, metodické odporúčania a didaktické materiály, ktoré využívala na jazykových cvičeniach pri príprave študentov prvého ročníka polonistiky.

Jazykovednú sekciu uzatvára konfrontačná analýza titulatúry používanej v poľskom a slovenskom akademickom prostredí, ktorej autorkou je G. Olchowa. Titulatúru ako súčasť jazykovej etikety považuje za častý zdroj interferencií. Študenti polonistiky na Slovensku a slovakistiky v Poľsku, ktorí nepoznajú, resp. si neuvedomujú rozdiely prezentované v článku, môžu pri prechode do cudzojazyčného prostredia urobiť chybu, narúšajúcu priebeh komunikácie a vystaviť sa riziku negatívneho postoja zo strany komunikačného partnera.

Do literárnovednej a kulturologickej sekcie boli zaradené dve štúdie Tadeusza Miczku. V prvej autor analyzuje filmovú adaptáciu diela S. Wyspiańskiego *Wesele* režiséra Andrzeja Wajdu. Pozornosť čitateľa obracia na množstvo vonkajších faktov a odkazov na umenie (najmä plastické), ktoré dynamizujú tempo deja a umožňujú Wajdovi živo sprostredkovať drámu odohrávajúcu sa vo vnútornom svete postáv. Druhá štúdia je interpretáciou filmu T. Konwického *Opowieść o „Dziadach“ Adama Mickiewicza*. Adaptácia jedného z najväčších diel poľského romantizmu vyvolala širokú diskusiu o aktuálnosti romantickej národnej tradície. Autor ju považuje za veľmi zaujímavú a novátorskú konfrontáciu drámy poľského „veštca“ s filmovým materiálom a súčasnými spoločenskými hodnotami.

O medzikultúrnom dialógu ako priestore pre tvorbu kultúrnej identity uvažuje Bogdan Zeler. Z perspektívy súčasnej komunikácie nazerá na kategórie „svoj“, „cudzí“, „iný“, „druhý“.

Ďalšie časti publikácie sú venované recenziám, kronike banskobystrickej polonistiky a translatickej problematike, do ktorej spadá aj príspevok G. Slezákovej prinášajúci prehľad terminologických databáz Európskej únie v poľskom a slovenskom prostredí a preklad diela Jerzyho Pilcha *Lyže Svätého otca* z dielne prekladateľského krúžku polonistov na UMB pod odborným vedením Jozefa Marušiaka.

Na záver možno dodať, že vydavateľský počin polonistiky FHV UMB vytvára priestor pre vedeckú diskusiu, spoluprácu a výmenu skúseností poľských a slovenských odborníkov, čo nepochybne prispeje k propagovaniu jazyka a bohatej kultúry dvoch etník, ktoré síce spoločne kráčajú po stáročia stredoeurópskym priestorom, ale stále toho vedia o sebe málo.

Anita Račáková

MODERNÉ POHĽADY NA LITERÁRNU KOMPARATISTIKU A PREKLAD

Recenzovaná publikácia:

ŠUŠA, Ivan. *Komparatistické a prekladové aspekty v slovensko-talianskych medziliterárnych vzťahoch*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011. 144 s. ISBN 978-80-557-0122-6

Autor nového diela hodnotiaceho modernú literárnu komparatistiku – slovakista a romanista PhDr. Ivan Šuša, Ph.D. už patrí i napriek mladému veku ku skúseným komparatistom, čo dokázal aj vo svojich predchádzajúcich prácach (monografiách i učebniciach), ktorých bol autorom alebo spoluautorom (*Holokaust v talianskej a slovenskej memoárovej literatúre /2009/*, *Občiansko-politická literatúra v súvislostiach. K počiatkom talianskej a slovenskej občiansko-politickej literatúry /2010/*, *Kultúrne paralely a diverzity vo filológii /2010/*). Vo svojich výskumoch sa zameriava predovšetkým na slovensko-talianske literárne vzťahy, čo je dôsledkom jeho vysokoškolského štúdia slovenčiny a taliančiny v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo, ako aj následného doktorandského štúdia pod vedením českého literárneho komparatistu prof. PhDr. Iva Pospíšila, DrSc.

Vo svojej novej (mimoichodom, bilingválnej) monografii *Komparatistické a prekladové aspekty v slovensko-talianskych medziliterárnych vzťahoch* (2011) ho zaujíma „náčrt komparatistiky ako vedeckej disciplíny v oboch krajinách, teda na Slovensku a v Taliansku, analýza vybraných slovakistických literárnovedných a prekladových publikácií v Taliansku a terminologická diferenciacia v literárnej vede, presnejšie v oblasti literárnych žánrov.“ (Šuša, 2011, s. 6) Tieto tri základné témy tvoria teoretické a vedecko-systematické pozadie celej monografie. V ďalších kapitolách autor ponúka konkrétne výsledky výskumov v oblasti prekladu a komparatistiky. Leitmotívom práce je myšlienka, že „spoznávanie iných realít, napríklad aj formou prekladu zo svetovej literatúry obohacuje domáci (literárny, kultúrny, spoločenský) priestor a v opačnom procese, teda v prípade prekladu slovenskej

literatúry do cudzieho jazyka, prispieva k „zviditeľňovaniu sa“ našej národnej a občianskej reality smerom k iným kultúram.“ (Šuša, 2011, s. 6)

Monografia je koncipovaná s ohľadom na dva aspekty: 1. snaží sa čitateľovi priblížiť súčasnú slovenskú a taliansku komparatistiku a jej terminologický aparát (kap. 1, kap. 3), čím nielenže vytvára teoreticko-terminologický „vstup“ do rozpravy, ale môže efektívne poslúžiť aj pri štúdiu predmetov Literárna komparatistika a Seminár z prekladovej literatúry, ktoré sa vyučujú v odbore prekladateľstvo a tlmočníctvo. 2. V kapitolách 4 – 10 autor ponúka výsledky konkrétnych komparatívnych výskumov v jednotlivých (a treba povedať, že nezanedbateľných) oblastiach spoločenského života: postupuje od analýz najstaršej prekladovej literatúry cez neorealistickej a povojnovú tvorbu, pričom originálnym spôsobom prezentuje na konkrétnych dielach, resp. zápiskoch spomienky slovenských a talianskych Židov v období holokaustu, fenomén násilia v koncentračných táboroch, až po „tradičné“ diela v rámci výskumov medziliterárneho procesu.

Monografia je uceleným dielom prezentujúcim pohľadom súčasníka všetky aspekty modernej literárnej komparatistiky aktuálnym spôsobom. Prínosné je komplexné spracovanie teoretickej problematiky spolu s terminologickým aparátom, avšak nemenej zaujímavé je aj samotné čítanie porovnávaných diel. Tie sa totiž orientujú na najťažšie obdobia európskej spoločnosti (napr. holokaust, koncentračné tábory, druhá svetová vojna), „na vlastnej koži“ odhaľujú prežívanie jednotlivcov počas nich, miestami odkrývajú aj doteraz nepoznané historické udalosti a situácie, ale aj psychické stavy súčasníkov, ktorí sa ocitli priamo uprostred diania. Kniha je teda nielen odborným dielom z oblasti literárnej komparatistiky, ale prináša aj ďalšie sekundárne poznatky o historických súvislostiach (predovšetkým) 20. storočia, a to cez prizmu porovnávaných diel.

Eva Čulenová

ZBORNÍK Z LITERÁRNOVEDNEJ KONFERENCIE PODOBY OUTSIDERSTVA

V UMELECKEJ LITERATÚRE

Recenzovaná publikácia:

Podoby outsiderstva v umeleckej literatúre : Zborník z medzinárodnej literárnovednej konferencie usporiadanej Katedrou slovenského jazyka a literárnej vedy Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici v spolupráci s Ústavom bohemistiky a knihovníctví Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě. [CD ROM, formát A4]. Eds. BARIAKOVÁ, Zuzana – KUBEALAKOVÁ, Martina. Banská Bystrica : FHV UMB. ISBN 978-80-8083-578-1

Problém ľudského subjektu ocitajúceho sa z rôznych príčin v pozícii outsidera sprevádza literatúru od nepamäti. Aké dôsledky so sebou prináša tendencia byť „iným“ (literátom) medzi ostatnými? Akými spôsobmi je možné demonštrovať problém „inakosti“ na ploche umeleckého textu? Aj na tieto otázky sa pokúsil podať odpovede literárnovedný zborník s názvom *Podoby outsiderstva v umeleckej literatúre*, ktorý predstavuje výstup medzinárodnej literárnovednej konferencie uskutočnenej v dňoch 10. a 11. októbra 2010 v priestoroch Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a je zároveň finálnou realizáciou grantového projektu VEGA 1/2243/05. Jeho cieľom bolo v historickom priereze poetologicky reflektovať fenomén outsiderstva v umeleckej literatúre.

Výhodou širokospektrálnej témy outsiderstva bol nepochybne fakt, že autorom príspevkov sa ponúkla možnosť uchopiť tematiku z rôznych uhlov pohľadu, keďže neboli determinovaní jej lokálnym ani časovým vymedzením. V zborníku nachádzame ohlas daného fenoménu nielen v slovenskom, ale i vo svetovom (najmä českom) lyrickom a epickom literárnom priestore od najstarších čias až po súčasnosť. Záujem o problematiku (ktorého dokladom je spolu tridsaťdva prispievateľov) bol prezentovaný nielen domácimi výskumnými strediskami (Banská Bystrica, Prešov, Nitra, Trnava, Ružomberok), ale i medzinárodnou účasťou bádateľov z Čiech (ÚBK FPF Opava, FF OU a PdF OU Ostrava, FF MU Brno, FF UK Praha, ZČU Plzeň), Poľska (Uniwersytet Warszawski) a Srbska (Univerzitet u Novom Sadu).

Metodologicky a teoreticky zhodnotil smerovanie výskumu riešiteľského kolektívu Ivan Jančovič (FHV UMB Banská Bystrica) v úvodnej štúdiu *Outsider medzi nami vo fikčných svetoch literatúry*. Kompozične z hľadiska tematického uchopenia problematiky pozostáva zborník z dvoch častí. Prvá časť s názvom *Človek z okraja uprostred literatúry* sleduje problém outsiderstva ako intímneho pocitu či (nechceného) životného údely autora, no i ako možnosti prejavu rebélie, ktorý preniká v rôznych podobách do umeleckého textu jeho tvorcu. Druhá, rozsahovo obsiahlejšia časť *Outsider v textových svetoch literatúry* sa, ako to z jej názvu vyplýva, sústreďuje na reflexiu problému outsiderstva vo fiktívnom priestore umeleckého textu.

Prvá časť zborníka dokladuje, že prispievateľov zaujala „inakosť“ autorov, ktorých tvorbu ich doba z rôznych (najmä ideologicko-politických, poetologických, ale i národnostných) príčin neprijala. Snaha o demýtizáciu ich osobnosti a diela prostredníctvom jeho reinterpretácie je preto vcelku funkčná i žiaduca. Z ôsmich príspevkov zaoberajúcich sa touto tematikou spomenieme napr. štúdiu Mariána Kamenčíka (FF UKF Nitra), ktorá

v súvislosti s danou témou upozorňuje na lyrickú tvorbu slovenského mesianistu Sama Bohdana Hroboňa, a príspevok Anny Kobylínskej (Uniwersytet Warszawski), ktorý interpretačne hodnotí epos *Vstúpenie Krista do Raja* z pera literárnou históriou polemicky prijímaného „outsidera“ v dobovej literatúre i spoločnosti Jonáša Záborského.

Pre smerovanie druhej časti zborníka je príznačné to, že autori príspevkov sa v rámci tematiky outsiderstva pohybovali v priestore epického textu, v historicky širokom priereze domácej i zahraničnej tvorby od staršej až po súčasnú. Poňatie postavy so statusom outsidera (nadobudnutým z vnútorných alebo vonkajších príčin) je pritom v mnohých ohľadoch predpokladom či východiskom literárnej problémovosti prozaického textu.

Na tvorbu staršej literatúry sa zamerala Zuzana Hurtajová (FHV UMB Banská Bystrica), ktorá riešila tzv. emancipačný proces dieťaťa v literárnom priestore a Martina Kubealaková (FHV UMB Banská Bystrica), ktorej štúdiá poukazuje na (sociálnych) outsiderov ako hrdinov v knižkách ľudového čítania. V súvislosti s reflektovaním postavenia dieťaťa ako outsidera v detskej literatúre spomenieme Zuzanu Bariakovú (FHV UMB Banská Bystrica) interpretujúcu poviedku Hany Zelinovej *Jakubko* a Radoslava Rusňáka (PF PU Prešov), ktorý upriamil pozornosť na problém outsiderstva detskej hrdinky v texte subverzívnej rozprávky Dušana Taragela a zároveň poukázal i na jeho efektné využitie v procese didaktickej komunikácie. Zborník uzatvárajú príspevky venujúce sa téme outsiderstva v textoch neslovenskej a nečeskej literárnej produkcie. Zaujímavý pohľad na pozíciu „ženy-outsiderky“ podáva štúdiá Kataríny Feľkovej (FHV UMB Banská Bystrica) zaoberajúca sa textom Toni Morrisonovej *Sula* a práca Paulíny Šperkovej (FHV UMB Banská Bystrica) interpretačne hodnotiaca román Françoisa Mauriaca *Thérèse Desqueyrouxová*. V príspevkoch teda prevláda hľadisko vnútrotextového outsiderstva, t. j. interpretačný pohľad na outsidera ako protagonistu vo fiktívnom svete literatúry (či už je to detský jedinec, ženský subjekt, stúpenec národnostnej menšiny, cudzinec, sociálny vydedenec a pod.).

Tematické ladenie príspevkov potvrdilo apriórne konštatovanie, že fenomén outsiderstva je v rôznych variáciách súčasťou tak minulého, ako i súčasného (nielen) literárneho sveta a pravdepodobne na ňom (ako jeden z charakteristických javov motivujúci modelovanie témy umeleckého textu) participovať vždy aj bude. Na záver ešte podotkneme, že zborník konferenčných príspevkov, ktorý edične pripravili Zuzana Bariaková a Martina Kubealaková, je v elektronickej verzii voľne prístupný odbornej verejnosti na internetovej stránke Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela. Nepredstavuje však posledný výstup projektu VEGA realizovaného výskumným

pracoviskom KSJL FHV UMB v Banskej Bystrici, keďže najnovší zborník literárnovedných prác reflektujúci *Podoby komiky v umeleckej literatúre* stihol vyjsť už začiatkom tohto roku.

Petra Kelčíková

**ОРЕЛ И ОРЛОВСКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ КРАЙ
(КУЛЬТУРНО-СТРАНОВЕДЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИЯ В ПОМОЩЬ
ПРЕПОДАВАТЕЛЯМ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ В СЛОВАКИИ)**

Логвинова Н.Н.

Город Орел и Орловский край известны в России и за её пределами как родина многих известных писателей, поэтов, общественных деятелей, как настоящая литературная «мекка». Орел по праву называют третьей литературной столицей России (после Москвы и Петербурга). Меня зовут Наталья Логвинова, я приехала в Банску Быстрицу в Университет Матея Бела из города Орла и хочу немного рассказать об этом городе и крае.

Если иметь в виду ту роль учителя-руссита, о которой говорила Эва Колларова в беседе с А.Бердичевским (1,с.55), то есть роль «путеводителя по русской культуре» (1,с.60), необходимо использовать все имеющиеся возможности для знакомства с русской культурой. Цель подготовки учителя русского языка – адекватное владение языком как средством межкультурного общения (1,с.57). Специфика будущей профессиональной деятельности руссита в современной быстро меняющейся социально-экономической обстановке может быть связана не только с проведением занятий по русскому языку в различных учебных заведениях, но и с работой в сфере туризма, а также в качестве переводчика. На наш взгляд, верно выделены в качестве одного из компонентов подготовки будущих преподавателей-руссистов межкультурно-методические компетенции (1, с.58), состоящие не только в умении грамотно проводить уроки русского языка, но и в умении организовать внеаудиторную работу, поездки в Россию, провести дни русского языка и русской культуры.

Учитывая все сказанное, думаю, что знакомство с одним из интереснейших городов России – городом Орлом и Орловским литературным краем – могло бы значительно расширить культурную и страноведческую компетенцию будущих руссистов.

Орловский край занимает важное место в истории русской литературы и культуры.

По словам Ивана Бунина, именно здесь «образовался богатейший русский язык», здесь надо искать истоки творчества многих крупнейших художников слова, ставших русской национальной гордостью.

Город Орёл был основан в 1566 году по указу царя Ивана Грозного как крепость для защиты южных границ русского государства. Он расположен в центре европейской части России при слиянии рек Оки и Орлика, в 360 км. к югу от Москвы.

Николай Лесков, писал, что Орёл вспоил на своих мелких водах столько русских литераторов, сколько не поставил их на пользу Родине никакой другой русский город. Имена писателей, поэтов, художников, общественных деятелей, творчество которых глубокими корнями связано с Орловщиной, - это поистине блистательное созвездие: писатели - Иван Тургенев, Николай Лесков, Леонид Андреев, Иван Бунин, Михаил Пришвин, поэты - Афанасий Фет, Фёдор Тютчев, Алексей Апухтин, историк Тимофей Грановский, поэт, герой Отечественной войны 1812 года, партизан Денис Давыдов, фольклорист Павел Якушкин, художник Григорий Мясоедов, философ, богослов, экономист Сергей Булгаков и многие другие.

В этой небольшой по объёму статье я коротко расскажу о том, как связаны жизнь и творчество писателей Ивана Тургенева, Николая Лескова, Леонида Андреева, Ивана Бунина, поэтов Афанасия Фета, Фёдора Тютчева с Орлом и с Орловским краем.

И. Е. Репин «Портрет Тургенева» 1871

Орёл известен во всём образованном мире как город, в котором 28 октября 1818 года родился великий русский писатель **Иван Тургенев**. «Орёл – мой родной город», - с гордостью писал Тургенев. Обострённое чувство родины связывало этого писателя не только с городом Орлом, но и с усадьбой Спасское-Лутовиново, где он провёл «лучшие

годы своей жизни» и где были написаны такие произведения, как повесть «Фауст», романы «Рудин», «Дворянское гнездо», «Накануне», «Отцы и дети», «Новь».

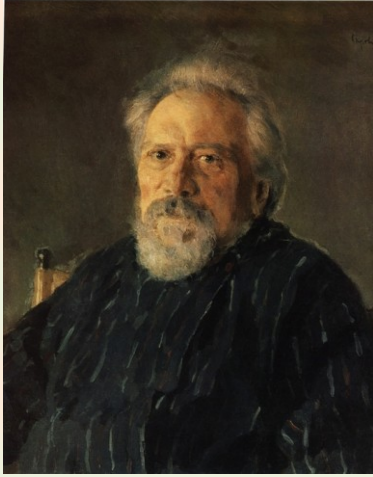
Личность Тургенева сродни мыслителям и просветителям XVIII века. Он учился в Московском, Петербургском и Берлинском университетах, знал около 20 языков. В Англии, в Оксфордском университете, он получил почетное звание доктора права. Среди его друзей были известные французские писатели: Э.Золя, Ги де Мопассан, братья Гонкуры, Ж.Санд. В середине XIX века Тургенев был настоящим поборником и проводником русской литературы и культуры в Западной Европе.

Перелистывая страницы тургеневских произведений и писем, можно встретиться с поэтическими, наполненными горячей любовью описаниями лутовиновского дома, парка, простора окрестных полей и лесов. Кровная связь писателя с Россией шла через его сердце к Спасскому-Лутовинову.⁽²⁾ Смертельно больной Тургенев писал из далёкой Франции своему другу Я. Полонскому: «Когда Вы будете в Спасском, поклонитесь от меня дому, саду, моему молодому дубу – родине поклонитесь...».

Иван Тургенев умер 22 августа 1883 года в небольшом городке Буживале, недалеко от Парижа, похоронен по завещанию в Петербурге на Волковом кладбище.

В настоящее время Спасское-Лутовиново – государственный заповедник–усадьба, одна из ярчайших жемчужин в российской короне музеев-усадб таких, как Ясная Поляна, Михайловское, Тарханы. Каждый школьник, а тем более студент-филолог мечтает побывать в Спасском-Лутовинове, подышать необыкновенным воздухом лип, которым уже более 200 лет, побывать в доме писателя, посмотреть подлинные вещи, послушать трагическую историю его жизни, прошедшей на краешке «чужого гнезда», поклониться, как просил Тургенев, двухсотлетнему дубу, посаженному самим писателем.

В Орле работает Государственный литературный музей И.С.Тургенева, на высоком берегу реки Оки находится лучший в России памятник писателю, в городе есть улица, библиотека, драматический театр имени Тургенева.

В. Серов «Портрет Лескова» 1894

Одним из самобытнейших русских писателей, настоящим мастером слова является **Николай Лесков**. Он родился недалеко от Орла в селе Горохово 4 февраля 1831 года. Детство будущего писателя прошло в Кромском уезде Орловской губернии, а затем в Орле. Он учился в Орловской мужской гимназии, а затем служил писарем в Орловском губернском суде. Здесь он многое смог увидеть и услышать, что потом дало ему право сказать: «Я не изучал народ по разговорам с петербургским извозчиком... Я вырос в народе... я с народом был свой человек...» (3, 118). Впечатления детства и юности глубоко вошли в память и сердце Лескова.

Орловский период жизни дал ему богатейшее знание быта, нравов и языка самых различных сословий. Спустя много лет он создает ряд произведений, в которых всё это нашло отражение. Это повести и рассказы: «Несмертельный голован», «Тупейный художник», «Житие одной бабы», «Леди Макбет Мценского уезда», роман «Соборяне».

Любовь Лескова к Орлу, его «орловское происхождение», знание жизни русской провинции наиболее ярко отразились в рассказе «Грабёж».

Наибольшую известность принёс Лескову рассказ «Левша» о тульском мастере-самоучке, который сумел подковать крохотную механическую блоху, сделанную английскими мастерами. В галерее героев Лескова – праведников, талантливых умельцев, бескорыстных правдоискателей, загубленных жестокой действительностью, часто узнаются орловские типы. В них писатель стремился воплотить идеал «нравственного здоровья», подвижничества, деятельной любви к людям. Он и сам, этот «достопамятный орловец», был великим поборником правды, мечтателем и энтузиастом.

Николай Лесков умер 21 февраля 1895 года, похоронен на Волковом кладбище в Петербурге.

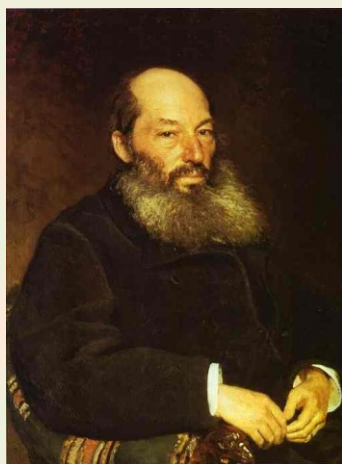
В настоящее время в Орле сохранился подлинный дом, где провел свои детские годы Лесков. Сейчас в этом доме находится Государственный музей Н.С.Лескова, посетить, который стремится каждый, кто приезжает в Орёл, кто действительно хочет понять Россию не умом, но сердцем. В экспозицию музея включены уникальные материалы: портреты, книги, личные вещи писателя, документы. Большое впечатление на гостей музея производит мемориальная комната, представляющая собой интерьер петербургского кабинета Лескова. В центре Орла благодарные орловцы установили уникальный, единственный в России, памятник земляку. Писатель сидит в свободной позе в окружении своих героев, выполненных скульпторами с необыкновенным мастерством и изяществом.

Афанасий Фет – замечательный русский поэт, друг Тургенева и Толстого – родился 29 ноября 1820 года в деревне Новосёлки Мценского уезда Орловской губернии, недалеко от Орла. Он был внебрачным сыном богатого орловского помещика Афанасия Шеншина. Фамилию получил от матери немки Шарлотты Фет.

Тайна его поэтического мастерства до сих пор не подвластна какой-либо теории. Он словно рождён был для вдохновения. На орловских бескрайних просторах впервые испытал он чувство благоговейного восторга перед красотой и многоцветием окружающего мира, чувство любви к родине.(2) Это его строки:

Поэт! Ты хочешь знать, за что такой любовью
Мы любим родину с тобой?
Зачем в разлуке с ней, наперекор злословью,
Готово сердце в нас истечь до капли кровью
По красоте её родной?

Фет А.А. Полное собрание стихотворений

И. Е. Репин «Портрет Афанасия Фета» 1882

Афанасий Фет прожил на Орловской земле почти половину своей жизни: его детство и отрочество прошли в имении Новосёлки, семнадцать лет он провел в своём орловском имении Степановка. На родной земле он получил тот эмоциональный,

творческий заряд, который стал основой содержания его лирики, наполненной упоением природой, красотой, любовью, мечтами. Фета можно назвать певцом русской природы.

Содержание искусства, по мнению Фета, - красота, цветение жизни, любовь. Оно «останавливает» мгновение красоты, увековечивает его. Проповедник «чистого искусства», Фет видел его «пользу» не в общественном служении, как это понимали революционеры-демократы, а в том, как искусство «поддерживает в душе человека стремление к совершенству» (7,с.20).

Естественность, искренность поэзии Фета доходят до совершенства, стих его классически образен, выразителен и музыкален, что дало право Петру Ильичу Чайковскому, великому русскому композитору, утверждать, что Фет – поэт безусловно гениальный, что он не просто поэт, а поэт-музыкант (3, с.125).

Афанасий Фет умер в Москве 3 декабря 1892 года, похоронен в селе Клейменово Мценского уезда Орловской губернии в родовом склепе Шеншиных.

В Орле в музее писателей-орловцев есть экспозиция, посвящённая жизни и творчеству Афанасия Фета. В 1995 году, к 175-летию со дня рождения поэта, была расширена экспозиция. Новые экспонаты дают возможность увидеть его не только как гениального поэта, но и как одного из первых фермеров Орловщины, успешно действовавшего в XIX веке в период реформ.

Каждый год в июне в селе Клейменово проходят Фетовские поэтические праздники, посвящённые памяти великого поэта.

Фёдор Тютчев, литография

Одним из блистательнейших русских поэтов-философов XIX века является **Фёдор Тютчев**. Родился он 23 ноября 1803 года в старинной дворянской семье. Детство Тютчева прошло в родовом имении Овстуг Брянского уезда Орловской губернии.

Воспитателем и учителем мальчика был известный русский поэт XVIII века С.Раич, который пробудил в юном Тютчеве любовь к поэзии.

В 1821 году Тютчев окончил Московский университет и был принят на службу в коллегия иностранных дел. Вскоре он получил назначение в русское посольство в Баварии. На дипломатической службе Тютчев провёл 22 года.

Первый сборник его стихотворений был издан в 1854 году. И. Тургенев высоко оценивал поэзию Тютчева, он говорил, что о Тютчеве не спорят – кто его не чувствует, тем самым доказывает, что он не чувствует поэзии. Большинство самых известных стихотворений были написаны в Овстуге. Воспоминания детства, замечательная природа Орловского и Брянского края нашли отражение в его лирике. «Когда ты говоришь об Овстуге, прелестном, цветущем, благоуханном, безмятежном и лучезарном, - ах! какие приступы тоски по родине овладевают мною... Увы, как добраться до этого рая?» - писал он в одном из писем с дипломатической службы.(3, с.56).

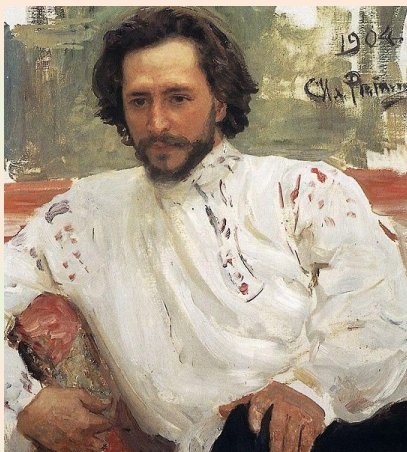
Тютчеву, в отличие от Фета, свойственно трагическое восприятие бытия, природы. Он считал, что в жизни природы идёт постоянная борьба «древнего хаоса», первозданной, тёмной, всёпоглощающей стихии бытия и «мира дневного» - «блистательного покроя», накинутого на «безымянную бездну» (4, с.19). В целом же для поэзии Тютчева характерна романтическая возвышенность, стремление уйти от удушливого, земного ввысь, к небу, к вечности.

Пронзительные, пророческие слова Тютчева о России знает сейчас едва ли не каждый:

Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить,
У ней особенная стать –
В Россию можно только верить...

Умер Тютчев 15 июля 1873 года в Царском Селе, похоронили его на кладбище Новодевичьего монастыря в Петербурге.

В настоящее время на границе Орловской и Брянской областей в селе Овстуг находится музей-усадьба Ф.И.Тютчева.

И. Е. Репин «Леонид Андреев» 1904

В Орле на 2-ой Пушкарной улице до сих пор сохранился дом, в котором прошли детские и юношеские годы оригинального и самобытного русского писателя **Леонида Андреева**. Леонид Андреев родился в Орле 9 августа 1871 года в семье частного землемера. Рос Андреев среди героев своих будущих произведений, жителей Пушкарной слободы. В Орловскую гимназию поступил в 11 лет, окончил её в 1891 году. В 1897 году Андреев окончил Московский университет и получил диплом юриста, и в этом же году был опубликован его первый рассказ «Баргамот и Гараська», действие которого происходит в Орле, на одной из Пушкарных улиц. «Орловские страницы» жизни писателя стали основой ряда произведений таких, как рассказы «Загадка», «Ангелочек», «Гостинец», «Весенние обещания», пьеса «Младость», роман «Сашка Жегулёв», поднявших его на «самую вершину литературной славы».

В начале XX века Леонид Андреев становится одним из самых популярных писателей России. Образ города своей юности Андреев хранил в своём сердце и часто приезжал в родной в Орёл. Орловская действительность сформировала его как личность и дала богатейший материал для творчества. Как считают исследователи, именно в орловский период жизни был заложен тот фундамент, на котором впоследствии было выстроено то феноменальное явление, которое именуется «художественный мир Леонида Андреева» (5, с.102).

Несмотря на то, что Андреев был связан с демократическим крылом русской литературы, возглавляемым М.Горьким, он не принял Октябрьскую революцию (4, с.92-93) и все свои силы, физические и творческие, направил на борьбу с большевиками. В это время он жил с семьёй в Финляндии на даче в деревне Ваммельсуу. В декабре 1917 года Финляндия получает самостоятельность, и Андреев оказался в вынужденной эмиграции. События 1917-1919 годов, унижительное осознание себя «трижды изгнанником», трудное материальное положение семьи, боль

и отчаяние от понимания невозможности что-либо изменить в судьбе России и своей собственной подорвали слабое здоровье писателя. (4 с. 94)

Он умер 12 сентября 1919 года в Финляндии, в 1956 году перезахоронен в Петербурге на Волковом кладбище.

Теперь в доме-музее Леонида Андреева в Орле на 2-ой Пушкарной улице, в доме, который сохранился почти в своём первоизданном виде, часто собираются «за чаем» молодые поэты и читают свои стихи, здесь же, в комнатах музея, часто ставятся спектакли по произведениям писателя. Этот музей является в нашем городе одним из самых любимых и посещаемых.

Иван Бунин, фотографияФ

Имя **ИВАНА БУНИНА**, непревзойдённого мастера лирической прозы, лауреата Нобелевской премии, тоже связано с Орлом. Он родился 10 октября 1870 года в Воронеже. Бунин принадлежал к старинному дворянскому роду, раннее детство провёл в небольшом фамильном поместье Бутырки Елецкого уезда Орловской губернии.

В становлении творческой судьбы русского классика рубежа двух столетий Ивана Бунина важное место занимает орловский период его жизни. В 1899 году он восемнадцатилетним юношей приезжает в Орёл и становится сотрудником губернской газеты «Орловский вестник». С 1889 по 1892 год на страницах «Орловского вестника» постоянно публикуются его передовые статьи, корреспонденции, театральные и журнальные обозрения, в также стихи, очерки, рассказы. В Орле в 1891 году вышла его первая книга стихов, здесь же Бунин начинает работу над переводом поэмы американского поэта Генри Лонгфелло «Песня о Гайавате». Этот перевод, обессмертивший имя Бунина в русской литературе, впервые был опубликован в номерах «Орловского вестника» с 1887 по 1891 год. (6, с.24).

С Орла начались для Бунина, по его словам, «целые годы скитаний», сначала по России, а потом и по всему миру. Став известным, признанным писателем, Бунин не раз приезжал в Орёл, город своей юности и первой любви, город, ставший его литературной родиной. В последний раз он был в Орле в мае 1915 года, но на протяжении всего дореволюционного периода творчества писатель был связан с Орловским краем: более десяти лет, вплоть до 1917 года, он жил летние месяцы в орловской деревне Глотова-Васильевское (сейчас это Липецкая область), где ему особенно хорошо работалось (6, с.28).

Октябрьскую революцию 1917 года Иван Бунин воспринял как катастрофу. В феврале 1920 года он эмигрировал во Францию. Первые три года он жил в Париже, а с 1923 года переехал на юг Франции, поселился в небольшом городке Грасс, где прожил до 1945 года. В мае 1945 года писатель вернулся в Париж, где прошли его последние годы жизни(6, с.28).

В 1933 году Бунину была присуждена Нобелевская премия, которую, как считал сам писатель, он получил за роман «Жизнь Арсеньева», своё лучшее произведение. В романе «Жизнь Арсеньева» писатель рассказывает почти с автобиографической достоверностью о своей жизни в Орле, не изменяя при этом названия улиц. Даже в эмиграции Орёл оставался а душе писателя «малой родиной», и был для него «одним тем удивителен, что там вдоль вокзала – великий пролёт по всей России» (2).

Бунин умер 8 ноября 1953 года в Париже, похоронен на «русском кладбище» Сен-Женевьев-де-Буа под Парижем.

До настоящего времени здание редакции газеты «Орловский вестник» не сохранилось, но в Орле многие места «помнят» Ивана Бунина: старый бульвар, по которому он ходил на службу, городские улицы, по которым он часто гулял. В современном Орле есть музей И.А. Бунина, в котором экспонируется рабочий кабинет писателя, переехавший из Франции, личные вещи, письма и другие документы. На высоком берегу Оки установлен памятник писателю, областная библиотека тоже носит имя великого земляка.

Литературное наследие орловских писателей и поэтов вошло в золотой фонд русской национальной и мировой культуры. На их произведениях новые поколения читателей учатся гуманизму, доброте, состраданию, любви к родине.

Очень хотелось бы, чтобы эта полезная информация могла быть использована не только теоретически и чтобы преподаватели- русисты из Словакии могли

организовать для желающих экскурсионные поездки в Россию по Орловским литературным местам.

Для этого предлагаю адреса литературных музеев и заповедников:

1. Музей И.С.Тургенева – 302028, г. Орёл, ул. Тургенева,11. Тел.: +7 4862 762 737.
2. Государственный музей-заповедник «Спасское-Лутовиново» – 303002, Орловская область, Мценский район, село Спасское-Лутовиново. Тел.: +7 48646 57 266
3. Дом-музей Н.С.Лескова – 302028 г.Орёл, ул. Октябрьская, 9. Тел.: +7 4862 763 304
- 4.Музей писателей-орловцев – 302028 г.Орёл, ул. Тургенева, 13. Тел.: +7 4862 763 528
- 5.Мемориальный историко-литературный музей-заповедник Ф.А. Тютчева 242726 Брянская область, село Овстуг, ул. Тютчева, д.30
6. Дом- музей Л.Н. Андреева-- 302001 г. Орёл, ул. 2-я Пушкинская, 41, Дом- музей Л.Н. Андреева.Тел.: +7 4862 764 834.
- 7.Музей И.А.Булнина – 302000 г.Орёл, пер. Георгиевский, 1. Тел.: +7 4862 457 774.

Литература

1. Бердичевский, А. – Колларова, Э.: *Мы. Диалог методиста и культуролога о наблевшем в педагогической русистике*. In: Русский язык в центре Европы, 11, Банска Быстрица : Ассоциация руссистоов Словакии, 2008.
2. *Орловский литературный край (музей писателей-орловцев)*. Москва : Советская Россия, 1987.
3. Чернов, Н.: *Орловские литературные места*. Тула : Приокское книжное издательство, 1970.
4. Михеичева, Е.А.: *Леонид Николаевич Андреев*. Биографический очерк. В кн.: Писатели Орлоаского края. Орёл : Изд-во «Вешние воды», 1999.
5. Михеичева, Е.А.: *Орёл в жизни и творчестве Л.Н.Андреева*. В кн.: Писатели Орловского края. Орёл : Изд-во «Вешние воды», 1999.
6. Костомарова, И.А.: *Иван Алексеевич Бунин*. Биографический очерк. В кн.: Писатели Орловского края. Орёл : Изд-во «Вешние воды», 1999.
7. *Писатели Орловского края*. Орёл : Изд-во «Вешние воды», 1999.

NOVÚ FILOLOGICKÚ REVUE

vydáva

Fakulta humanitných vied

Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Časopis vychádza 2x ročne.

Príspevky do 2. čísla upravené podľa pokynov posielajte **do 15. septembra 2011** na adresu:

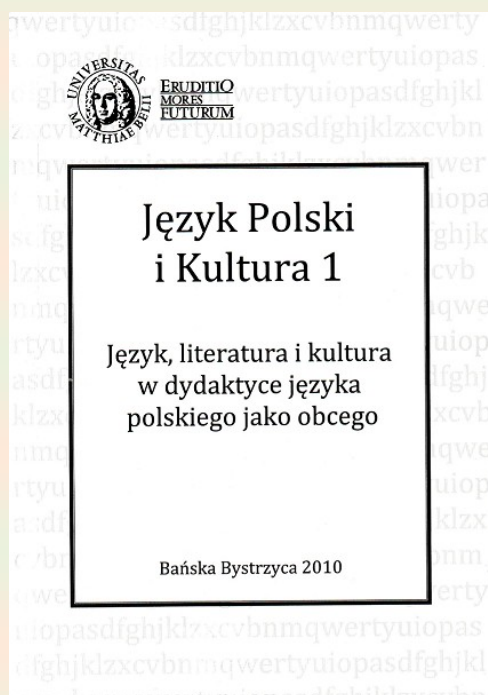
paulina.slosarova@gmail.com

Neupravené príspevky nebudú uverejnené

Za jazykovú správnosť príspevkov zodpovedajú autori.

NOVÁ FILOLOGICKÁ REVUE	
Pokyny pre autorov	
Jazyk	Príspevky môžu byť napísané v jazyku, ktorý sa vyučuje na FHV (slovenský, anglický, nemecký, ruský, francúzsky, španielsky, taliansky, maďarský, poľský)
Formát súboru	Microsoft Word 2007 - *.DOCX
Špeciálne symboly a znaky, ktoré nie sú obsiahnuté v unicode znakovnej sade, zahrnúť ako obrázky. V prípade väčšieho počtu symbolov vložte celú tabuľku ako jeden obrázok.	
Na začiatku príspevku označiť sekciu: literárnovedná; lingvistická; translatologická; kulturologická; recenzie; informácie o konferenciách; seminároch a kolokviách; kronika	
Písmo	12, Times New Roman
Riadkovanie	1,5
Odseky	Na začiatku každého odseku alebo logického celku odsadenie 1,5 cm
Zarovnanie	Do bloku
Hlavička	NÁZOV PRÍSPEVKU (kapitálky, bold, veľkosť 14, centrované, riadkovanie 1,5) Vynechať riadok (1,5) Meno autora (bold, veľkosť 12, zarovnanie vľavo, riadkovanie 1), Vynechať riadok (1) Inštitúcia - pracovisko, mesto (bold, veľkosť 12 zarovnanie vľavo, riadkovanie 1) e-mail vynechať riadok (1,5) text...

	<p>Príklad:</p> <p style="text-align: center;">O REFLEXII TEÓRIE PREKLADU ODBORNÝCH TEXTOV NA SLOVENSKU</p> <p>Vladimír Biloveský</p> <p>Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica, vladimir.bilovesky@umb.sk</p>
Text príspevku Rozsah (max. 15 strán)	Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5; zarovnané okraje Text členiť na odseky, kapitoly, resp. podkapitoly
Formát strany	Normalizovaná strana (30 riadkov, 60 znakov)
Poznámky za príspevok	Poznámky v texte označujte (1), (2)... Umiestňujte ich na koniec textu pred zoznam literatúry. Nepoužívať funkciu poznámky pod čiarou, ale text poznámky iba vhodne naformátovať.
Literatúra: Zoznam literatúry uvádzať v abecednom poriadku, prosíme nečíslovať	<p>za textom vynechať riadok(1,5)</p> <p>Literatúra (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)</p> <p>Vynechať riadok (1)</p> <p>Knižná:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad ako tvorba</i>. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1984, 240 s.</p> <p>Časopisecká:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Preklad jazykovej špecifiky</i>. In: Revue svetovej literatúry, 16,1980, č. 6, s.170-176.</p> <p>Štúdia v zborníku:</p> <p>VILIKOVSKÝ, J.: <i>Slovenské preklady Poeovho havrana</i>. In: Preklad a tlmočenie 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie v dňoch 20. a 21. júna 2001 v Banskej Bystrici. Banská Bystrica : Filologická fakulta UMB, 2001, s. 12-40.</p> <p>(Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)</p>
Resumé: 1/ v jednom zo svetových jazykov, ak je príspevok v slovenčine; 2/ v slovenčine, ak je príspevok v cudzom jazyku	<p>Za literatúrou, vynechať riadok (1,5)</p> <p>Resumé (Times New Roman, bold, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)</p> <p>Vynechať riadok (1)</p> <p>Text resumé (Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1, zarovnané okraje)</p> <p>Prosíme uviesť názov príspevku v jazyku resumé.</p>

Prvá časť série *Język Polski i Kultura*, ktorá bola vydaná v r. 2010, vznikla na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Je vydavateľským počínom tunajšej polonistiky. Názov je odvodený od študijného programu *poľský jazyk a kultúra*, ktorý sa realizuje na Katedre slovanských jazykov FHV UMB od r. 1997. Publikácia je hlasom tak domácich, ako aj zahraničných polonistov. Propaguje poľský jazyk a kultúru na Slovensku, a zároveň je vedeckým diskusným fórom umožňujúcim spoluprácu a výmenu skúseností poľských a slovenských odborníkov.

Cieľom redakčnej rady je vytvoriť interdisciplinárny priestor otvorený pre všetkých špecialistov z oblasti jazykovedy, literárnej vedy, kulturológie a translatológie, ale aj pre študentov. Každá časť série bude venovaná inej problematike. Okrem vedeckých článkov sú tu prezentované recenzie a plánovaná je aj stála sekcia tematicky orientovaná na preklad. Číslo uzatvára Kronika, kde sú predstavené dôležité vedecké a kultúrne udalosti zo života polonistiky.

